

MICHAEL PSELLOS

CHRONOGRAFIE

(976 - 1077)

1 9 4 0

VE STARÉ ŘÍŠI NA MORAVĚ

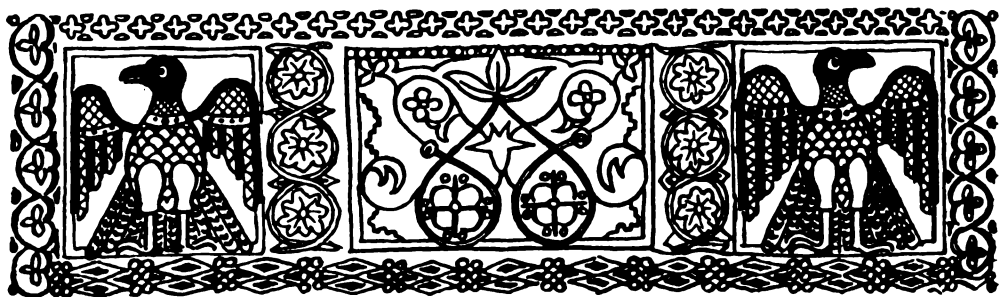

BASIL II. BULHAROBILJCE

J E H O J A S N O S T I K N Í Ž E T I P Á N U
K A R L U S C H W A R Z E N B E R G O V I ,

jenž naráz se sdružil s naší snahou, a ujav se těžkého rukopisu této Chronografie, dlouho již ležícího »in potentia« v tresoru vydavatelských tužeb, přičinil se, aby se z ní mohl těšiti i český čtenář - uctivě věnují

Vydavatelé D. D.

CHRONOGRAFIE

(976 — 1077)

Složená praci učeného mnicha Michala hypertima,¹ vypravující činy císařů, Basilia a Konstantina porfyrogenetů² a po nich Romana, syna Argyrova, po něm Michala Paflagoňana, po něm jeho synovce Michala, který předtím byl císařem,³ pak děje dvou císařských sester, princezny Zoe a princezny Theodory, která se stala samovládkyní, činy Michala Starého, po něm Izáka Komnena a pak až do povolání Konstantina Duky císařem.

K N I H A P R V N Í

BASILIOS II. (976 — 1025)

I. **C**ÍSAŘ Jan Cimiskes, způsobiv mnoho prospěšného říši římské a rozšířiv její moc, končí takto svůj život a vlada přechází bez překážky na Basilia a Konstantina, syny Romanovy.⁴

II Oba dva již překročili věk jinošství a povahou se lišili, neboť Basilios, věkem starší, jevil se vždy bystrým, přemýšlivým a rozvážným, kdežto Konstantin se všem zdál nevázaný, nedbalý a oddán rozmařilému životu. Nezdálo se tedy, aby vládli oba, nýbrž aby se ujal veškeré vlády starší z nich, Basi-

lios, a aby bratrovi připadl jen titul císařský; neboť jinak by nebyli mohli vládu říše řádně vykonávat, kdyby nebyla svrchovaná správa připadla prvnímu, svědomitějšímu. A leckdo by se mohl obdivovati Konstantinovi, že postoupil bratrovi větší část dědictví po otci, totiž vládu, když přece bylo možná rozdělit se rovným dílem, a to k tomu, když byl velmi mlád, ve věku, kdy touha po vládě je nejprudší, a když při tom viděl, že ani bratr ještě nedospěl plného mužného věku, nýbrž že mu teprve vyráželo chmýří, nebo jak se říká, měl ještě mléko na bradě. Konstantin tedy budiž hned na počátku mé knihy pokládán za hodna takové chvály.

III. Jakmile se Basilios ujal vlády, nechtěl nikoho míti důvěrníkem svých záměrů ani rádcem při správě státu. Ale nemohl spoléhati jen na sebe, neboť neměl zkušenosti ani ve věcech vojenských ani v řádné správě občanské; proto obrátil svůj zřetel k »parakoimómenovi« Basiliovi.⁵ Tento muž byl velikostí ducha, mohutnou postavou a tělesnou krásou, slušící vládci, největší a nejváženější osobností v římské říši; byl totiž zplozen týmž otcem jako otec Basiliův a Konstantinův, ale z jiné matky. Proto byl hned v dětství vykleštěn, aby se jako levoboček nemohl domáhati vlády před syny manželskými. Smířil se tedy se svým osudem a byl oddán císařskému a zároveň svému vlastnímu rodu a lnul nejvíce k svému synovci Basiliovi, choval se k němu velmi důvěrně a pečoval o něj jako milující pěstoun. Proto se také Basilios, vloživ na něj břímě vlády, vycvičoval podle jeho horlivé činnosti a parakoimómenos byl jako atlet a zápasník, císař pak jako divák, který nepřihlíží proto, aby mu podal vítězný věnec, nýbrž který chce podle jeho vzoru sám běžeti o závod a zápasiti. Všecko potom poslouchalo parakoimómena Basilia, občanstvo k němu vzhlíželo a vojsko se mu podřizovalo; a on sám první, nebo vůbec docela sám, pečoval o státní příjmy a o správu státu. Při všem pak pronášel císař své slovo nebo příkládal ruku, některé věci mu schvaloval ústně, některé potvrzoval písemně.

IV. Většině těch z našich vrstevníků, kteří viděli císaře Basilia, zdál se nevlídný a povahou drsný, prchlivý a neústupný; žil střídme a vyhýbal se vší rozmařilosti. Jak jsem však četl u dějepisců vypravujících o něm, nebyl hned s počátku docela takový, ale přešel z nevázaného, rozmařilého života k přísné životosprávě, když vedení státní správy utužilo jeho povahu, napjalo to, co povolilo, vzpružilo ochablost a změnilo celý jeho život. S počátku se zjevně účastnil rozpustilých slavností, často se oddával smyslné lásce a vyhledával hodokvasy, střídavě si dopřával královských lehkomyšlných radovánek a zase oddechu, využívaje při tom své mladosti a vladařské moci, jak se mu zdálo; ale od té doby, co onen známý Skléros, po něm pak Fókas a jako třetí ještě jednou Skléros a ostatní usilovali o vládu a s obou stran proti němu povstali, zanechal úplně rozmařilého života a oddal se vší duší horlivé vážné činnosti, neboť nastoupiv po osobách jemu blízkých, které strhly moc na sebe, snažil se ihned z kořene vyhladiti jejich rod.⁶

O povstání Sklérově.

V. Proto jejich příbuzní rozdmýchali proti němu prudké boje a první byl Skléros,⁷ muž schopný věci rozvážiti a velmi obratně vykonati; nabyl bohatství, které velmi pomáhá tomu, kdo usiluje o vládu, měl pro sebe váhu svého rodu, šťastně skončil velké války a měl při svém záměru celé vojsko na své straně. Skléros sebrav tedy množství vojska k boji o trůn, odvážil se první pustiti se do války proti Basiliovi; vypravil proti němu celé své vojsko, jízdu i pěší a rozebral se odvážně po císařské moci, jako by byla na dosah ruky. S počátku se vzdalo okolí císařovo nadějí na záchranu, když viděli, že se všecko vojsko hoplitů⁸ hrne ke Sklérovi; ale potom sebravše se změnili svůj názor o celé věci a domnívali se, že našli jaksi východ z nesnází. Myslili, že by byl jistý Bardas Fókas,⁹ muž velmi vznešeného rodu a velmi statečný, bratrace císaře Nikefora, rovnocenným odpůrcem odbojného Skléra, přivedli a

odevzdali mu zbylé vojenské síly a učinivše ho velitelem všeho vojska, vyslali ho, aby se postavil proti Sklérovi.

VI. Poněvadž však u nich vzbudil obavy ne menší než Skléros, jsa z rodu císařského a maje o sobě mínění ne malé, zbavili ho občanského oděvu a všeho, čím se vyznačuje důstojenství panovnické, a zařadili ho mezi duchovenstvo; potom ho také zavázali hroznou přísahou, že se nikdy neproviní odpadlictvím nebo přestoupením toho, co odpřisáhl. Takto ho zavázavše vypravili ho se vším vojskem.

VII. Bardas měl na mysli, jak se vypravuje, svého strýce císaře, byl stále soustředěn a bdělý, schopen vše předvídati a jedním pohledem shrnovati, všeho válečného umění byl dobře znalý, zvyklý všemu ztékání hradeb, číhání v záloze, bojům v šiku a ve všem, co se vykonává rukou, obratnější a zdatnější než onen; a ten, koho zasáhl ranou, ihned pustil duši, a když jen vzkřikl z dálky, uvedl ve zmatek celý šik. A tak ten muž rozděliv vojsko, které bylo pod jeho velením, a seřadiv je v setniny, zahnal nejednou, ale mnohokrát nepřátelský šik na útěk, a to i když měl proti sobě přesilu; čím byl počtem vojska slabší než protivníci, tím silnějším a zdatnějším se zdál válečným uměním a válečnými lstmi.

VIII. Jednou však vystoupili odvážně i velitelé protivných vojsk proti sobě a dohodli se, že se utkají v souboji; vystoupivše pak proti sobě do volného prostoru mezi oběma vojsky, pohlédli na sebe a ihned se srazili v boji. A první z nich, odbojník Skléros, neudržev svou bojovnou vášeň a překročiv ihned pravidla boje, octl se najednou docela blízko u Fóky a udeřil ho naráz do hlavy dodav úderu pádnosti prudkostí útoku. Fókas byv takto znenadání udeřen pozbyl na chvílku vlády nad uzdou, ale hned se zase vzpamatoval a udeřiv útočníka rovněž do hlavy, zarazil jeho bojovný rozmach a zahnal ho na útěk.

IX. To se zdálo oběma stranám nejdokonalejším a státu nejprospěšnějším rozhodnutím a Skléros, který byl naprosto

v nesnázích a nejsa s to, aby se znova postavil proti Fókovi, a stydě se podrobiti se císaři, pojal úmysl nikoli nejrozumnější: vyraziv totiž z říše římské odtáhl se všemi svými vojsky do země asyrské a představiv se králi Chosroovi vzbudil nedůvěru proti sobě, neboť král obávaje se množství vojska a maje podezření, že chtějí podniknouti hromadný útok, zajal je a držel je v bezpečné vazbě.

O povstání Fókově.

X. Fókas Bardas se pak vrátil k císaři; dostalo se mu slavného triumfu a byl pak počítán mezi osoby panovníkovi nejbližší. Tak byl tedy zmařen první pokus o odboj a zdálo se, že císař Basilios je zbaven obtíží, ale toto zdánlivé skoncování stalo se začátkem mnoha strastí. Neboť když Fókas, který byl s počátku pokládán za hodna poct nejvyšších, později však jen nepatrnějších, viděl, že se mu naděje rozplývají, ač se domníval, že nezradil své slovo za určitých podmínek dané a zachovávané, učinil s nejlepší částí vojska nejmocnější a nejnebezpečnější povstání proti Basiliovi. Získav nejpřednější z rodů tehdy mocných a zaujav postavení nepřátelské, vybral si vojsko z Iberů (muži ti dosahují výšky až deseti stop a mají hrdý výraz obličeje) a oděl se důstojností císařskou, již nejen v myšlenkách, nýbrž skutečně císařskou tiarou a nachovým rouchem.

XI. Pak se stane toto: král babylonský je stržen do války se zahraničním nepřítelem a Skléros a jeho vojsko, kteří se, jak bylo vypravováno, k němu utekli, byli ve svých nadějích naprosto zklamáni. Ta válka byla obtížná a hrozná a vyžadovala mnoho vojska a sil a poněvadž se král nemohl spolehnouti jedině na domácí vojsko, kladl své naděje na uprchlíky; zbaví je ihned pout, vyvede je z vězení, důkladně je ozbrojí a postaví je přímo proti nepřátelskému šiku. A oni jako stateční a bojovní muži, znající rozestavení hoplitů, rozestoupí se na obě strany, pak hromadně vyrazí s válečným křikem a některé z nepřátel zabíjejí na místě, jiné obrátí na útěk a za-

hnavše je až ke kolové hradbě tábora, všechny napořád povraždili. Ale když se vraceli, obrátili se, jako by v duši zaslechli umluvené znamení, sami na útěk; pojal je totiž znova strach z barbara, že by se snad nezachoval k nim laskavě, nýbrž že by je zase uvrhl v pouta. Prchali tedy všichni ze všech sil a když byli dosti daleko od asyrské země a barbarovi bylo zjevno, že utíkají, rozkáže těm ze shromážděného vojska, kteří právě u něho byli, aby je pronásledovali, a veliké množství těch, kteří jim vpadli do zad, poznalo, do jaké míry je předčí římské vojsko; neboť prchající nejednou obrátili koně a ačkoli jich v tom boji bylo mnohem méně proti mnohonásobné přesile, zanechali jich na živu méně, než bylo jich samých, a zahnali je na útěk.

XII. Skléros pak znova doufal, že se zmocní trůnu a že zabere veškerou moc, když Fókas ustoupil a všecko vojsko císařovo bylo rozptýleno. Ale když se octl na hranicích římských, zvěděl, že by se Fokas sám rád stal císařem. Poněvadž nebyl s to, aby bojoval zároveň také proti císaři, postavil se sice s drzou odvahou znova proti němu, ale přistoupil k Fókovi pokořuje se mu na oko, přiznáváje mu prvenství a slibuje, že se mu podřídí; rozdělivše potom vojsko na dvě části dodali povstání mnohem větší účinnosti. Důvěřující svým vojskům a opevněným táborům došli až k Propontidě a do tamnějších pobřežních krajin; opevnili své postavení bezpečně kolovou hradbou a zdálo se, jako by chtěli naráz překročit samo moře.

XIII. Císař Basilios poznal nerozum a nevděk Římanů a poněvadž k němu nedávno předtím přišel od taurských Skythů vybraný oddíl zdatných bojovníků, spojil Skythy a vřadil mezi ně jiné cizí síly vojenské a poslal je proti nepřátelskému vojsku. Císařští přitrhli docela znenadáni na nepřátele, kteří nebyli na bitvu připraveni, nýbrž seděli a pili, a mnoho jich pobili a ostatní rozprášili na všechny strany. A mezi poraženými vznikla proti samému Fókovi mocná vzpoura.

XIV. V římském vojsku byl také císař Basilios, který dospíval v muže a nabýval zkušenosti válečné; rovněž jeho bratr Konstantin byl ve vojsku a vzav na sebe krunýř a mávaje dlouhým kopím stál v šiku.

XV. Obě vojska stála tedy proti sobě, u pobřeží císařské a u výšin povstalecké a mezi nimi byl široký volný prostor. Jakmile Fókas viděl, že se císařští seřadili v šik, neodkládal boj a učinil onen den dnem rozhodujícím pro stát o výsledku války a odevzdal se osudu; nedošlo však k tomu se souhlasem věštců v jeho družině, neboť ti ho zdržovali od boje, jak jim k tomu jasně ukazovaly oběti. On však jednal proti jejich radě a popustil úplně uzdu svému koni. Zjevila se mu prý také zlověstná znamení; neboť když se rozjel, upadl pod ním kůň a když přesedl na jiného, uběhl kůň jen kousek a upadl rovněž. Fókas zbledl, mrákoty ho obestřely a hlava se mu zatočila. Poněvadž však před ničím neustupoval, jakmile se dal do boje, a poněvadž postaviv se v čelo šiku již se přiblížil docela k vojsku císařskému, shromáždil kolem sebe oddíl pěších, totiž nejbojovnější z Iberů, jimž všem teprve vyráželo chmýří na bradě a kteří byli v rozkvětu mladistvé síly; byli vysoké postavy a stejné velikosti jako podle pravítka; v pravici třímali meč a jejich prudká útočnost byla neodolatelná. S těmi vyrazí na dané znamení, žene se ze svého šiku vpřed a zavěsiv uzdu vrhne se s válečným křikem přímo na císaře zdvíhaje pravicí vysoko rukojeť meče, jako by ho chtěl na místě skoliti.

XVI. Takto a s takovou odvahou se vrhl Fókas na Basilia; ten vyjel vpřed a zastavil se s mečem v ruce; druhou rukou objímal obraz Matky Boží učiniv si z něho nejmocnější ochranu proti nezadržitelné útočné prudkosti protivníkově. Ten tedy jako mrak hnaný prudkými větry proletěl bouřlivě rovinou; ti, kteří stáli na obou křídlech šiku, vrhali po něm oštěpy; také basileus Konstantin vyrazil poněkud před šik mávaje dlouhým kopím. Ale Fókas nevzdáliv se příliš daleko od svého vojska, najednou sjel se sedla a padl na zemi. O tom se zprávy roz-

cházejí: jedni říkají, že byl zasažen oštěpem kopiníků a smrtelně byv raněn padl, jiní zase, že ho prudce obestřely mrákoty následkem poruchy trávení a závratí a že spadl s koně pozbyv vědomí. Basileus Konstantin se ovšem vychloubal, že on zabil vůdce povstání. Nejrozšířenější domněnka, která nabyla převahy, však je, že se všecko stalo úskokem a že vypil namíchaný jed, který ho docela ochromil, zasáhl v mozku ústředí myšlení a způsobil zavrať a pád. Podnět k tomu prý dal Basilios a úkladnou rukou byla ruka číšníka Fókova. Já však nechávám tu věc nerozhodnutu a ponechávám vše matce Spasitelově.

XVII. Padl tedy ten muž dosud nezraněný a nepřemožený, podívaná to žalostná a hodná slz. Jakmile to spatřily šiky s obou stran, jeden z nich se hned roztrhl a zanechav společného boje, ustoupil a bylo viděti všecky prchatí. Když Iberové byli rozprášeni, přiskočili císařští hned k padlému nepřátelskému vůdci, rozsekali ho meči a s tautou jeho hlavu přinesli Basiliovi.

XVIII. Od té doby se císař docela změnil a to, co se stalo, ani ho tak nepotěšilo, jako ho trápila hrůza těch událostí; bylo viděti, že všecky podezřívá, měl výraz pyšný, mysl nastraženu a ty, kteří se něčím prohřešili, stíhal prchlivě krutým hněvem.

O sesazení a vyhnanství parakoimómena Basilia.

XIX. Také již nechtěl vedení státní správy ponechati parakoimómenovi Basiliovi, ale choval se k němu mrzutě, všelijak mu projevoval svou nenávist a odvracel se od něho s odporem a ani rodová příbuznost ani ty mnohé věci, které pro císaře učinil a snášel, ani vynikající jeho postavení ani nic ze všeho ostatního nepřimělo císaře, aby se k němu choval laskavě; pokládal naopak za neslušné, že se jako císař, když dospěl věkem a rozumem, měl s někým dělití o správu říše, jako by se mu nebylo dostalo svrchované moci, nýbrž jako by vládl s někým jiným a jako by ve vládě zaujímal jen druhé místo.

Zmítán jsa mnohými úvahami o tom mnohokráte změnil své mínění a své úmysly, jakmile však byl pevně rozhodnut, sesadil parakoimómena a zbavil ho naráz správy, nikterak ne dbaje o to, aby to propuštění nějak zmírnil, nýbrž učinil to tak drsně, že by si to nikdo nebyl pomysllil: dal ho totiž odvésti na loď a poslal ho do vyhnanství.

XX. Toto sesazení nebylo pro Basilia koncem zlých věcí, nýbrž jejich počátkem a základem; neboť připomněl si v myšlenkách první začátky své vlády, dobu, od které parakoimómenos vedl správu a přehlédl jeho prozíravou činnost počínající od té chvíle. Z toho, co učinil, neuznal za dobré zrušiti to, co bylo prospěšné jemu i státu, ale pokud šlo o spoustu projevů přízně a hodností, snažil se je zrušiti tvrdě, že o oněch ví, tyto však že nezná, a všelijak se pokoušel o to, aby vše, co mohl, obrátil k škodě a zkáze parakoimómenově. Tak chtěl také zbořiti nádherný klášter, jež parakoimómenos vystavěl a zasvětil Basiliovi Velikému, takže měl stejné jméno jako on, klášter skvostně upravený, kde byla usilovnou prací spojena rozmanitost a krása a kterému se hojnými dotacemi dostalo více, než potřeboval; ale chráně se přílišné příkrostiti takového činu, tu něco odtamtud odklidil, tu zase něco jiného strhl, nářadí, pěkně složené mosaiky, nebo dělal něco jiného takového a neustal, dokud neučinil, jak posměšně řekl, z monasteria (kláštera) frontisterion (studovnu), neboť ti, kteří tam byli, musili »studovati«, jak by si opatřili čeho potřebovali.

XXI. Parakoimómenos, jsa denně zasahován takovými, abychom tak řekli, šípy vystřelovanými na něj, byl zachvácen skleslostí a neměl, čím by ukonejšil své bolestné city, neboť naprosto nic mu nepodávalo útěchy. Jakmile tento přemocný muž byl nadobro svržen a mysl jeho byla zachmuřena, pozbyl vlády nad sebou; na údech jsa ochrnut a stav se živou mrtvolou zakrátko vypustil i duši a stal se světu opravdu památnou připomínkou a velikým námětem k výkladům nebo spíše příkladem, jak snadno se vše stvořené mění a propadá zkáze. Tak odešel proživ prisouzenou mu dobu života.

XXII. Císař Basilios poznav, jak mnohotvárná je vláda, a vida, že je namáhavé a nesnadné vykonávati tak rozsáhlou správu, zřekl se veškeré rozmařilosti, ba opovrhoval i ozdobami těla a nezdobil si hrdlo řetězy ani hlavu tiarou ani se nehonosil rouchem vroubeným nachem, odložil také zbytečné prsteny, ba i pestré barvy oděvu; neustále tak přemýšlel a pečoval o to, aby všechny činnosti vládní uvedl v soulad příslušný vládě císařské. A choval se s vysoka nejen ke všem ostatním, ale i k svému bratrovi, jemuž ponechal jen nečetnou tělesnou stráž, jako by mu nepřál znamenitějšího a skvělejšího opatření; poněvadž se sám první, aby se tak řeklo, omezil a zřekl přílišné okázalosti, snadno si také bratra podřizoval tím, že jeho pravomoc ponenáhu zmenšoval. A nechav ho, ať se těší půvaby venkova, rozkošemi lázní a lovem, což všecko měl velmi rád, sám zasáhl do nepořádků na hranicích chtěje ty končiny očistiti od okolních barbarů, kteří obklopují naše kraje východní a západní.

O druhém povstání Sklérově po smrti Fókově.

XXIII. Ale vykonání těch věcí bylo třeba odložití na dobu pozdější. Pro tu chvíli zdržel ho Skléros od výpravy proti barbarům zaměstnav ho sám. Neboť když byl Fókas zabít, rozešla se část vojska, která mu před spojením se Sklérem byla podřizena, a teď pozbyla nadějí v něj skládaných a zanechala všeho společného válčení. Skléros však a ti, kteří se s ním dali na útěk, znova se sebrali, sami o sobě se seřadili v šik a postavili se jako oddělená část vojska stejně silná jako vojsko Fókovo, zase proti císaři Basiliovi.

XXIV. Ačkoli se zdálo, že se Skléros Fókovi nevyrovná obratností a silou, byl mocnější a zdatnější, jak bylo obecně známo, vojevůdcovským rozmyslem a ovládním válečného šiku; proto nastrojiv znova toto povstání proti panovníkovi nepokládal za dobré hned se s ním sraziti a pustiti se do boje, ale zesiluje své vojsko a doplňuje je novými oddíly zdál se

mocnějším než císař. Nestrojil však panovníkovi porážku jen tím, nýbrž zadržoval také lodi, které se mu hodily k ochrannému průvodu vojska, ba zahrazoval volný průchod po cestách a všecko, co se odtud vozilo do sídla císařova, nahromadil jako zásoby pro své vojsko a s napjatou ostražitostí číhaje zabraňoval vykonání rozkazů donášených státními jízdnými posly nebo jinak dopravovaných.

XXV. Vzpouora, která začala v létě, neskončila se na podzim a ten úkladný podnik netrval jen celý jeden rok, nýbrž ta zlá bouře zabrala mnoho let; neboť ti, kdo se jednou podrobili Sklérovi a naplnili jeho řady, nebyli již rozděleni rozličnými názory a také nikdo z nich nepřesel tajně k císaři; tak je sjednotil Skléros vnuknuv jim pevné stejné smýšlení, získal si je projevy přízně a podmanil je dobrodiními a spřátelil je mezi sebou; jedl s nimi touž stravu a pil ze společného poháru, nazýváje každého jeho jménem a nakloniv si je pochvalnými řečmi.

XXVI. Císař užíval proti němu vši ostražitosti a všech lstí, ale Skléros všecko snadno mařil působě jako dobrý vojevůdce obratnými opatřeními a úskoky proti jeho rozhodnutím a úmyslům. A když Basilios viděl, že odolává všemu, vyslal k němu poselstvo, které ho mělo přiměti, aby s ním uzavřel smlouvu a zanechal boje o moc a spokojil se s prvním místem ve vládě po císaři. Skléros se k tomu s počátku nestavěl příliš příznivě, ale potom přemítav u sebe o té věci v mnohých úvahách, srovnav přítomné věci s minulými a dohaduje se podle toho věcí budoucích a pohleděv na sebe, stářím přemoženého, povolil vyjednávačům. Shromáždív veškeré vojsko přibrál si je jako svědky k přijetí poselství, uzavřel smlouvu s Basiliem na tomto základě: složí korunu a svlékne nachové roucho, odznak svrchované moci, zaujme místo hned po císaři; náčelníci vojska a všichni ostatní, kteří se zúčastnili jeho povstání, podrží svou moc a zachovají si navždy táž důstojenství, jichž on je uznal hodnými; mimo to nebudou zbaveni

svého majetku, jež měli a jež dostali od něho, ani ničeho jiného, co jim připadlo losem.

XXVII. Na tom se oba shodli a císař vyšel z hlavního města chtěje v jednom ze svých nejskvělejších statků přijmouti Skléra a uzavříti smlouvu. Basilios tedy seděl v císařském staně a Skléra přivedla tělesná stráž z povzdálí a uvedli ho před císaře, přivedše ho ne koňmo, nýbrž pěšky. Byl vysoké postavy a stářím sklíčený a proto přicházel veden jsa s obou stran za ruku. Císař vida z dálky přicházeti toho muže pronesl k osobám blízko stojícím tato známá, všeobecně rozšířená slova: »Hle, ten, jehož jsem se bál, přichází tu ke mně jako prosebník vedený za ruku.« Skléros buď úmyslně nebo snad z nedbalosti sice odložil všecky ostatní odznaky moci, ale nezul si nachové střevíce, jako by si byl ponechal část vlády a přicházel tak k císaři. Ale Basilios spatřiv ho již z dálky, rozmrzel se a zakryl si oči nechtěje ho viděti jinak než se zevnějškem úplného soukromníka. Skléros tedy zul u císařského stanu ještě červené střevíce a vstoupil tak dovnitř.

XXVIII. A císař spatřiv ho ihned vstal; oba se políbili a potom se dali do hovoru. Skléros omlouval své povstání a pověděl, proč se rozhodl pro odpadnutí a proč svůj úmysl vykonal; císař pak přijal omluvu klidně a připsal to, co se stalo, nešťastnému osudu. Pak také pili ze společného poháru; císař přiloživ ke svým rtům pohár daný Sklérovi a upiv z něho, kolik se slušelo, podal jej zase Sklérovi odvrátiv tak podezření a osvědčiv posvátnost smlouvy. Pak se ho vyptal jako muže vedení vojenských věcí znalého na vykonávání vládní moci a na to, jak by si zachoval panství vzpourami nerušené. Skléros mu nedal radu jako vojevůdce, nýbrž vyslovil mu své mínění jako zchytralý státník; radil mu totiž, aby omezil úřady příliš mocné a aby nedovolil nikomu ve vojsku hromaditi jmění, nýbrž aby je oslaboval vymáháním nespravedlivých dávek, aby byli zaměstnáni starostmi o vlastní hospodářství; aby do paláce císařského neuváděl ženy, aby nebyl nikomu snadno

přístupný a aby nesvěřoval příliš mnohým osobám úmysly, které u sebe chová.

XXIX. Tím se skončil jejich rozhovor a Skléros se odebral na statky, které mu byly určeny; žil však již jen krátkou dobu a zemřel. Císař Basilios postupoval ve všem s velkou přezíravostí k poddaným a své vládě dodával opravdu větší vážnosti spíše zastrašováním než laskavostí; nabýváje postupem let ve všem zkušenosti, nepotřeboval již rady lidí moudřejších. Sám se tedy rozhodoval, sám také roztríďoval vojsko; správu občanskou pak vedl ne podle psaných zákonů, nýbrž podle nepsaných zákonů svého neobyčejně schopného ducha; proto nedbal učených mužů, nýbrž touto třídou lidí, totiž učenci, naprosto opovrhoval. Proto mi je také ku podivu, že se v těch dobách vyskytlo takové množství filosofů a řečníků, ač císař o vědy tak málo dbal. Nacházím jedině, abych tak řekl, nejpřesnější a nejpravdivější rozřešení svých rozpaků a svého podivení, že totiž tehdejší lidé nepěstovali vědy za jiným účelem, nýbrž že se jimi horlivě zabývali jen pro vědy samy. Ale většina lidí usilujících o vzdělání si takto nepočíná, nýbrž jako první příčinu snahy po vzdělání kladou osobní prospěch, nebo spíše jen proto usilují o vzdělání a nedostaví-li se úspěch na místě, zanechávají hned všeho. Ale nechme jich!

XXX. Mluvme zase o císaři, ten tedy očistiv říši od barbarů a zkrotiv, abych tak řekl, všelijak poddané, neuznával již za dobré setrvávat na dřívějším způsobu postupu, ale svrhnuv náčelníky rodů a postaviv je na roveň ostatním, vykonával hravě a šťastně svou moc a obklopil se vybraným sborem mužů nevynikajících duchem ani se nevyznamenávajících rodem, ani příliš vědecky vzdělaných. Těm svěřoval napsání císařských listin a zasvěcoval je do tajností státních. Poněvadž tenkrát odpovědi císařů na pamětní spisy a žádosti nebyly složité, nýbrž slohem neozdobné a prosté (Basilios se totiž naprosto zdržoval zdobného a strojeného psaní a mluvení), radil

slova a diktoval je písařům tak, jak mu přišla na jazyk, a v jeho slovech nebylo nic znamenitého ani nic zbytečného.

XXXI. Když pak říši zajistil proti přemocnému a závistivému osudu, upravil si nejen hladký způsob vlády, ale zameziv také vyvážení přijatých peněz nashromáždil veliký státní poklad jednak nevydávaje, jednak přidávaje odjinud; naplnil totiž pokladnici císařského paláce dvěma sty tisíci talentů. A kdo by mohl slovy vypověděti ostatní zisky? Neboť všechny poklady nahromaděné u Iberů, u Arabů a u Keltů, to, co měla země Skythů a, stručně řečeno, všechny okolní barbarské země, všecko to snesl a uložil v císařských pokladnicích, ale také všecko bohatství peněz těch, kteří proti němu povstali a pak byli přemoženi, přenesl a uložil tam. A poněvadž mu nestačovaly místnosti pro úschovu v domech k tomu upravených, dal zbudovati podzemní sklepení na způsob egyptských pohřebních slují a ukryl v nich nemálo z toho, co sebral. Neužil však ničeho, ale většina těch běloskvoucích kamenů, které nazýváme perlami, a těch, které září rozmanitými barvami, nebyla zasazena do čelенок a do korun, nýbrž octla se kdesi pohozena pod zemí. Císař vycházel a přijímal hodnostáře v slyšení oděn jsa rouchem nachovým barvy nepřilíš živé, nýbrž tmavé, majícím jako význačnou ozdobu několik perel; po větší dobu své vlády však byl na válečných výpravách odrážeje vpády barbarů a chráně naše hranice, nejen nic nevyvážel z toho, co měl uschováno, ale své zásoby ještě rozmnožil.

XXXII. Výpravy nepodnikal tak, jak činívá většina panovníků, že se totiž na výpravu vydávají prostřed jara a koncem léta se zase vracejí, ale pro něho bylo dobou návratu dosažení účelu, pro nějž výpravu podnikl. Snášel stejně nejkrutší mráz jako největší letní vedro a maje žízeň neběžel hned k pramenům, nýbrž byl proti všem potřebám těla nepodajný a pevný jako ocel. Znaje všecko, co se týče vojska, dopodrobna - nemyslím jen celkové uspořádání šiku, seřazování setnin, sevření nebo rozestoupení šiku v pravý čas, nýbrž také

všecko, co je věcí protostaty, co je věcí homilochity¹⁰ a i bojovníka v zadní řadě. Všeho toho snadno používal ve válkách; proto neponechával řízení těchto věcí jiným, ale znaje povahu každého a jeho způsob boje, určil a přiřadil ho k tomu, k čemu se hodil svým sklonem nebo výcvikem.

XXXIII. Věděl, které způsoby sešikování jsou vojsku výhodné, z nichž některé si vybral z knih, jiné si sestavil sám svým přirozeným důmyslem podle toho, co se skutečně dělo. Dával rozkaz k bitvě, k sestavení šiku a rozvrhl si plán; nepřecházel ihned k činu, maje se na pozoru, aby nemusil náhle ustoupiti; proto většinou stavěl zálohy, sestrojoval válečné stroje, vrhaje střely z dálky a přiděloval toto umění lehkooděncům. Dav se pak do boje a sloučiv řady taktickými pouty a vojsko proměnil jakoby v pevnost, připojiv hlavní vojsko k oddělením jízdy, jízdu k setninám lehkooděnců a každou z nich zase k setninám těžkooděnců a rozkázal, aby nikdo nevyrazil vpřed a nepřerušil uzavřený šik, kdyby to nebylo naprosto nezbytné. Když se však někdo z nejbujnějších a nejvášnivějších dal strhnouti a vyjel příliš daleko před šik a srazil se s nepřáteli zahnal je na útěk, nedostalo se mu při návratu ani vítězného věnce ani odměn, nýbrž Basilios ho ihned vyloučil z vojska a počítaje ho mezi přestupníky zákona potrestal ho. Rozhodující význam pro dosažení vítězství přikládal tomu, aby nebyl porušen stanovený pořádek a jen proto pokládal římské šiky za nepřemožitelné. A když vojáci těžce nesli jeho zkoumavé obcházení při bitvě a do očí se mu drze zachovali, přijímal jejich urážky klidně a vesele se usmívaje odpovídal velmi rozumně, jako na příklad: » Jinak nikdy nepřestaneme válčit.«

XXXIV. Své chování zařizoval podle okolností a přizpůsoboval je jak věcem válečným tak i poměrům mírovým, nebo spíše, mám-li říci pravdu, ve válce byl lstivější, v míru si počínal jako císař. A tlumil svůj hněv a skrýval jej v duši jako pod popelem. Když se někteří ve válkách dopustili přestup-

ků, povolil svému hněvu a vrátiv se do císařského paláce projevili jej a hrozně si pak připomněl jejich zlé činy. Neústupnost své mysli projevili při mnohých věcech; někdy ovšem také své mínění změnil; u mnohých vyšetřil i začáteční příčiny jejich poklesků a většinou z nich odpustil i dokonání jejich špatných činů buď ze soucitu nebo nakloniv se k nim z jiného důvodu. Když se však zvolna do něčeho dal, nikdy nechtěl změnit svůj názor, proto neměnil své chování k těm, kterým přál, nenastala-li nějaká nezbytnost, a také neměnil rychle svůj postup, když se na někoho rozhněval; ale když se na něčem rozhodl, bylo to jeho rozhodnutí jako cosi osudem určeného a svatého.

O jeho zvláštnostech.

XXXV. Taková byla jeho povaha; jeho vnější podoba pak projevovala ušlechtilost jeho rodu: oči měl modré a zářivé a obočí nebylo ani převislé a mračné ani tažené rovnou čarou jako u žen, nýbrž zdviženo a projevující jeho hrdost. Pohledy těch očí nevycházely z hloubky pod staženým obočím jako u lidí úskočných a násilných, ani se neroztěkávaly jako u lidí mělké povahy, ale zářily mužným leskem. Celý obličej byl kulatý jako by se středu opsán v přesný kruh a ladným štíhlým krkem se pojil úměrně k ramenům. Jeho hrudník nevystupoval jakoby vysedlý ani nebyl vpadlý a jakoby zúžený, ale byl po obou stranách souměrný a ostatní údy byly s tím v souladu.

XXXVI. Vzrůstem byl poněkud menší než prostřední postavy, ale těla souměrného ve svých částech a nikterak se nehrbil. Když ho někdo spatřil pěšího, mohl ho srovnávat s některými jinými muži, když však seděl na koni, byl naprosto nesrovnatelný; seděl jako přibit v sedle na způsob soch, jaké dokonalí sochaři vytvořili v tom postoji. Když popustil koni uzdu žena se vpřed, seděl zpříma a nehnutě, ať jel s kopce nebo do kopce, a zaraziv zase koně a trhnuv uzdou zpět, vyskočil s ním vysoko, jakoby měl křídla, a držel se nepohnutě při po-

hybu vzhůru i dolů. Když zestárl, vypadaly mu vousy pod bradou, mimo bradu však plně rostly, zhoustly a rozrostly se bujně kolem, takže kroutíce se s obou stran na bradu, dokola se zaplnily a zdálo se, že je všude zarostlý. Měl také ve zvyku kroutiti si vousy, což činil zvláště, když se rozpálil hněvem nebo když někoho přijímal v slyšení a když se zabral do myšlenek. Dělal to často a také se opíral prsty o bok, drže loket od těla. Nemluvil zběžně ani neskládal uměle svou řeč ani nesestavoval dlouhé periody, nýbrž mluvil přerývaně, s krátkými přestávkami, spíše jako prostý venkovan než jako vzdělaný člověk; a smál se řehťavým smíchem, že se celé tělo otřásalo.

XXXVII. Tento císař žil, jak se zdá, déle než všichni ostatní samovládci, neboť od narození až do dvacátého roku svého věku vládl, jsa jim podřízen, zároveň s otcem, s Nikeforem Fokou a po něm s Janem Cimiskem; potom vládl dvaapadesát let sám. Skonal tedy v dvaasedmdesátém roce.

K O N S T A N T I N V I I I .

K N I H A D R U H Á

K O N S T A N T I N V I I I . (1 0 2 5 — 1 0 2 8)

I. **P**O smrti Basiliově vstoupil na trůn císařský jeho bratr Konstantin, když mu všichni ostatní ustoupili, neboť i císař Basilios zavolal ho umíraje do císařského paláce a odevzdal mu kormidlo vlády. Konstantin se pak ve věku sedmdesáti let uchoпил správy říše. Byl povahy velmi zženštilé a jeho duše měla sklon ke všem požitkům a když našel císařské pokladnice plny peněz, hověl svým choutkám a oddával se radovánkám.

II. Zprávy popisující tohoto muže představují ho takto: byl slabé vůle a nestaral se příliš o vládu; ačkoli jeho tělo bylo silné, měl duši zbabělou a poněvadž již byl stár a nemohl již bojovati, horšil se pro každou zlou zvěst, a když se okolní barbari hnuli proti nám, zadržoval je udělováním důstojností a darů. Ty však ze svých poddaných, kteří se bouřili, krutě trestal; pokládal-li někoho za vzpurného a za buřiče, uvalil na něj trest nevyčkávaný vyšetřování a nepodmaňoval si své poddané blahovůlí, nýbrž zkoušel je všelijakými útrapami. Byl prudký jako málokdo, snadno se dával strhnouti hněvem, snadno uvěřil každé pověsti, zvláště o všech těch, které měl v podezření, že touží po vládě, a proto je trestal krutě; pro tu chvíli je neodpuzoval, nevypovídal je do vyhnanství, nevěznil je, ale pak jim dával beze všeho vyloupnouti oči. Takový trest přisuzoval všem, ať se zdálo, že se jeden dopustil větší viny, jiný zase menší, ať se jeden činu opravdu dopustil a o druhém se to jen povíдалo; neboť nedbal o to, aby vinníkům přisuzoval tresty přiměřené, nýbrž aby se zbavil svých podezření. Tento trest se mu zdál lehčí než ostatní a poněvadž trestané činil bezmocnými, užíval ho nejvíce a užíval toho postupu u všech, od osob nejpřednějších až k posledním; zasáhl tím trestem do-

konce některé příslušníky stavu duchovního nešetře ani duchovenstva vyššího. Jakmile byl zachvácen hněvem, bylo ho těžko zadržeti a ke všem domluvám byl hluchý. Ačkoli byl tak prchlivý, nebyl přece prost soucitu, pohled na neštěstí ho dojímal a těšil ty, kteří vzbuzovali jeho soucit. Hněv nechoval tak vytrvale jako jeho bratr Basilios, nýbrž brzo se zase vzpamatovával a litoval velmi toho, co učinil; ba když někdo utlumil jeho planoucí hněv, upustil od potrestání a projevil své díky tomu, kdo ho zadržel; ale když se mu nic nestavělo v cestu, strhl ho hněv k nějakému zlému činu. Jakmile však zaslechl zmínku o tom, hned ho to trápilo; objímal trestaného soucitně, proléval slzy a omlouval se slovy lítostivými.

III. Dobrodiní udělovati uměl lépe než ostatní císaři, jenže nespojoval tu svou dobročinnost se stejnoměrnou spravedlností, nýbrž těm, kteří mu byli blízko, otvíral všechny dveře své přízně a shromažďoval pro ně zlato jako písek; těm však, kteří byli dále od něho, projevoval tuto dobročinnost měrou menší. A nade všechny ostatní byli k němu v poměru nejdůvěrnějším ti, které měl za komorníky a strážce ženských komnat, dav je hned v první mladosti vyklestiti; nebyli ani stavu šlechtického ani svobodného, nýbrž pohané a barbaři a poněvadž se jim od něho dostalo vzdělání a poněvadž se přizpůsobili jeho povaze více než ostatní, byli pokládáni za hodny větší vážnosti a úcty. Tito lidé zakrývali nízkost svého stavu svým smýšlením, neboť byli štědrí a peněz nešetřili, rádi prokazovali dobrodiní a projevovali všechny ostatní vlastnosti urozených vzdělanců.

IV. Císař Konstantin si vzal ve věku ještě mladém, když se jeho bratr ujal císařské vlády, za manželku ženu urozenou, z jednoho z nejvznešenějších rodů, jménem Helenu, dceru onoho známého Alypia, který v tehdejší době zaujímal nej přednější postavení. Byla to žena krásného těla a ušlechtilé duše a porodila císaři tři dcery, načež zemřela. Tak tedy odešla proživši dobu jí prisouzenou; dcerám pak se dostalo v cí-

sařském paláci opatření a vychování královského. Také císař Basilios je měl velmi rád a velmi jim přál; nijaké větší péče jim však nevěnoval a ponechával péči o dcery bratrovi, pro něhož chránil císařskou moc.

V. Nejstarší z těchto dcer neměla ve všem vlastnosti svého rodu, neboť byla povahou vyrovnanější a něžnější mysli, její krása nebyla vynikající, neboť byla zkažena již v dětství nakažlivou nemocí, kterou byla stížena. Druhá paní, prostřední z nich, kterou jsem sám viděl již zestárlou, byla povahy vpravdě královské, podoby velmi krásné, ducha skvělého a úctyhodného. Promluvím o ní podrobněji na příslušném místě svého vypravování a pro tu chvíli řeč o ní pomímám. Třetí, narozená po ní, byla postavou vyšší a štíhlejší, mluvila úsečně a rychle a nebyla tak krásná jako její sestra. Císař a strýc jejich Basilios zemřel nepomysliv na ně ani trochu tak, jak by se bylo slušelo na císaře, a také jejich otec, i když se ujal svrchované vlády, neučinil nic poněkud rozumného v jejich prospěch, leda ke konci svého života pro prostřední z nich, císařské důstojnosti nejhodnější, o čemž bude řeč později. Ona a třetí ze sester se spokojovaly s tím, co za dobré uznávali strýc a otec a o nic jiného se nesnažily. Nejstarší, jménem Eudokie, buďto nedbajíc o moc nebo toužíc po věcech lepších, žádala otce, aby ji zasvětil Bohu. Otec ihned svolil a dal své dítě Bohu jako prvotinu a oběť vzešlou z jeho krve; úmysly, které měl s oběma ostatními, nevyslovoval. Ale o nich zatím nemluvmé.

VI. Nechtě naše vypravování podá hlavní rysy povahy císařovy, nic ke skutečnosti nepřidávajíc ani jí neujímajíc. Když vzal na sebe všecku státní správu, nebyl mužem, který by se utrápil starostmi; odevzdal řízení věcí mužům zkušenějším. Sám si ponechal přijímání vyslanců a všelicos ze snadnějších správních věcí, sedal na trůně s císařskou důstojností a pouštěl jazyku uzdu v řeči uváděje všecky posluchače v úžas způsobem, jak věci vyvozoval a dokazoval. Učenosti totiž mnoho

nezískal, z hellenské vzdělanosti pochytil jen tolik, co se sluší dětem. Byl však od přírody obratný a příjemný a dostalo se mu daru řeči lahodné a pěkné a myšlenky, které se zrodily v jeho mysli, projevoval skvělou řečí. Některé z císařských listů opravdu také sám diktoval (na tom si totiž zakládal) a žádná hbitá ruka nestačovala rychlosti jeho diktátů, ačkoli měl tolik a tak mladých rychlopisců, jak jich málokdy bylo v životě lidském; proto se písaři rychlostí jeho diktátů unavovali a označovali si spoustu myšlenek a slov jakýmisi znaky.

VII. Byl veliké postavy dosahuje výšky devíti stop a k tomu měl velikou sílu; měl dobrý žaludek, schopný přijímati hojně potravy. Velmi znamenitě uměl připravovati lahůdky a upravoval jídla rozmanitým zabarvením a vonným kořením, aby povzbudil chuť k jídlu. Byl otrokem žaludku a nezřízené tělesné lásky, z čehož mu přišly bolesti v kloubech; nejhůře byly postiženy nohy, takže nemohl ani choditi. Proto ho také nikdo po jeho nastoupení vlády nespatriil jdoucího bezpečně pěšky; ale když jel na koni, seděl v sedle pevně.

VIII. Nejvášnivěji však byl zaujat pro divadlo a pro koňské dostihy a horlivě o ně pečoval vyměňuje koně a postroje a věnoval svou pozornost i závodní dráze. Také si vzpomněl na gymnopodii, již dlouho zanedbávanou, a zavedl ji do divadla, ne jako císař divák, nýbrž jako soupeř proti protivníkovi, nechtěl, aby protivníci byli přemoženi jakožto protivníci císařovi, nýbrž aby statečně bojovali, aby vítězství nad nimi bylo skvělejší. Hovořil i při sporech příjemně a přizpůsoboval se zvykům občanů. Byl tedy ovládán vášnivou zálibou pro divadlo a ne méně zálibou pro lov; proto také odolával slunečnímu žáru, snášel rovněž chlad a přemáhal žízeň. Nejobratnější byl zvláště v boji proti divoké zvěři; proto se také naučil užívati luku, vrhati oštěp, obratně tasiti meč a vystřeleným šípem zasahovati cíl.

IX. Věci vládní zanedbával do té míry, jak se oddával hře ve vrhcáby a kostky, neboť byl tak ovládán tou hrou a do

té míry jí byl oddán, že se neohlížel ani na čekající vyslance, když byl zaujat hrou, a že nedbal ani věci nejnutnějších, že hrál celé dny až do noci, a ačkoli byl veliký jedlík, vůbec nejedl, když chtěl hráti v kostky. Když tedy takto svou moc promarňoval hrou, stihla ho smrt a stáří mu přineslo nezbytnou sešlost tělesnou. A když poznal, že se blíží konec jeho života, jal se (buď na domluvu rádců nebo sám od sebe, uznáv svou povinnost) uvažovati o nástupci, který by po něm převzal vládu a jemuž chtěl zasnoubiti prostřední ze svých dcer. Pořád se však do té doby na nikom ze senátu v mysli pevněji neustanovil, měl tedy tenkrát nesnadnou volbu podle pouhých úvah.

X. Byl tehdy muž z předních členů senátu, který byl povýšen k hodnosti eparcha (což je úřad císařský, jenže nemá purpuru na rouchu); pojal manželku hned jak vyšel z dětských let a proto se k vládě nezdál příliš vhodný. Rodem a hodností byl sice vhodnější než ostatní, ale působením své ženy měl v sobě cosi nefilosofického a proto se lidem zdálo jaksi obtížné, aby vešel v příbuzenství s císařem. Tak se měla věc s tím mužem. Okolnosti však nedopouštěly císaři Konstantinovi delšího uvažování a blízkost smrti mu zamezovala podrobnější zkoumání; neuznáv nikoho ze všech ostatních hodným příbuzenství s císařským rodem, je pužen vší silou svých úvah k tomuto muži. Vida, že tu žena překáží jeho úmyslu, předstírá proti jejímu manželovi nejprudší a nelítostný hněv a vyšle lidi, aby ho krutě potrestali a jeho ženu vyloučili ze života světského. Ta, netušíc tajný podnět toho rozhodnutí a nepoznavši předstíranou záminku hněvu, podrobuje se ihned rozkazu. Ostříhají jí vlasy, odějí ji černým rouchem a odvedou ji do kláštera; Romana pak (tak se totiž nazýval její manžel) zavedou do císařského paláce, aby vstoupil v příbuzenský svazek s císařem. Nejkrásnější z Konstantinových dcer se objeví zároveň s ním a uvádí se s ním jako manželka v společnou císařskou vládu. Otec pak dočkav se toho, skoná zanechav vládu svému zeti Romanovi.

ROMANOS III.

KNIHATŘETÍ

ROMANOS III. (1028 — 1034)

I. **C**ÍSAŘEM se tedy stal Konstantinův zeť Romanos, jehož rodové jméno bylo Argyropolos. Tento Romanos pokládal svou vládu za začátek dynastie, neboť jeho tchánem Konstantinem vymřel po meči císařský rod vyšlý z Basilie Makedonského, a obracel své naděje k budoucímu potomstvu; ale bylo mu souzeno, nejen že musil vládu omeziti na sebe, nýbrž že proživ krátkou dobu, a to jistě v nemocech, náhle vypustil duši, o čemž bude dále vypravováno podrobněji. Následující vypsání dějin bude přesnější než předcházející; neboť císař Basilios zemřel, když jsem byl malé dítě, a Konstantin, když jsem právě dokončil studium prvních základů vědění, takže jsem se neocitl v jejich blízkosti ani jsem je neslyšel mluvit a viděl-li jsem je, nevím o tom, poněvadž můj tehdejší věk ještě nebyl schopen uchovati vzpomínky. Romana však jsem viděl a jednou jsem s ním mluvil; proto jsem o oněch vypravoval podle zpráv od jiných lidí, tohoto však vyličím sám bez poučení z druhé ruky.

II. Roman byl vychován na základě literatury a vědy řecké a rovněž se mu dostalo vzdělání, kterého poskytuje literatura latinská; řeč měl lahodnou a hlas vážný, postavu měl jako heros a obličej vpravdě královský. Myslil však, že zná mnohem více, než skutečně znal, a chtěje připodobniti svou vládu vládě oněch dávných Antoninů, velikého filosofa Marka a Augusta, hleděl si těchto dvou věcí: horlivého studia věd a péče o věci vojenské; těchto však byl naprosto neznalý a to, co znal z věd, nebylo důkladné, nýbrž jen povrchní. Ale příliš vysoké mínění o sobě a snahy přesahující síly jeho ducha zavedly ho do omylů ve věcech nejdůležitějších. Byly-li někde pod popelem skryty jakési jiskry moudrosti, vyzdvihoval je a

vypočítával všechny příbuzné zjevy, totiž filosofy, řečníky a ty, kteří se horlivě zabývali vědami, nebo spíše se domnívali, že se jimi zabývají.

III. Neboť málo učenců živila tehdejší doba, a ti se zastavili přede dveřmi Aristotelovými a odříkávali jen Platonovy symboly a nevěděli nic z věcí skrytých, ani ne to, co znali lidé, kteří se vážně zabývali dialektikou a apodiktikou,¹² a ponevadž rozsuzování nebylo přesné, byl také jejich konečný úsudek klamný; neboť věty vyslovující předměty zkoumání byly vzaty z našeho Písma a z věcí nejistých zůstávala většina nerozřešena; zkoumala se totiž jaksi současnost zdrželivosti a početí, panenství a rození a pátralo se také ve věcech nadpřirozených. A bylo viděti, jak si císařství dává filosofický nátěr; ale to vše bylo jen maskou a osobivostí, nikoli pátráním a zkoumáním pravdy.

IV. A zanechav zakrátko těchto úvah, dával se do řeči o štítech a rozmluva ho přiváděla k holením a krunýřům a mluvil o úmyslu zabratí všechny kraje barbarů jak na východě tak na západě, nemínil je totiž podrobiti slovy, nýbrž ovládnouti zbraněmi. Kdyby tento dvojí sklon nebyl býval jen domýšlivostí a strojeností, nýbrž kdyby byl býval skutečně pravdivým chápáním věci, byl by asi celku velmi prospěl. Takto však Romanos neučinil nic více, než že podniky začal, nebo spíše, že dodav věcem velikosti vzbuzenými nadějemi, svými činy, abych tak řekl, najednou je zase srazil. Ale z přílišné horlivosti jsem naznačil již konec všeho dříve, než jsem podal úvod k vypravování o něm.

V. Když byl uznán za hodna diadému, zvolen byv proti všem ostatním, domníval se mylně, že povládně dlouhá léta, uvěřiv v té věci věštčům, a že zanechá potomstvo, v němž bude mnoho následníků trůnu. Zdálo se, že neviděl, že dcera Konstantinova, s níž se stýkal od chvíle, kdy byl provolán císařem, již překročila věk vhodný k početí a její lůno již nebylo schopno roditi (bylo jí totiž padesát let, když byla zasnoubena Ro-

manovi). Ale co chtěl, o to usiloval i proti přirozené nemohoucnosti tím houževnatěji v myšlenkách; proto neobracel svůj zřetel k jediné nezbytné podmínce oplodnění, nýbrž držel se těch, kteří se chlubili, že umějí přírodu tlumiti a zase povzbuzovati, a podroboval se všelijakému natírání mastmi a tření a nařídil to také manželce. Ta učinila ještě více a věc dovršila: přikládala si na tělo jakési kaménky, navěsila na sebe amulety, ovinula se stužkami a navlékla si kolem těla všelijaké jiné hlouposti. Když se však nedostavovalo to, co očekávali, zanechal císař všech těch věcí a všímal si císařovny méně; neboť jeho žádost nebyla opravdu příliš živá a tělesné síly jeho ochably (byl totiž o více než deset let starší než císařovna).

VI. Býval velmi štědrý v rozdávání státních úřadů a zastíňoval většinu panovníků štědrostí ve vydáních císařských, v udělování dobrodiní a darů. Ale jako by se stalo cosi neobyčejného a jako by se byl úplně změnil, najednou ho přešel sklon k takovému rozdávání a po prudkém záchvatu náhle ustal a císař se zdál nepodoben sobě a v neshodě s poměry, neboť neodměřoval rozumně svůj sestup, nýbrž najednou se vrhl dolů s nejvyššího vrcholu. Císařovnu mrzely dvě věci více než ostatní: to, že ji císař nemiloval a že nemůže volně a štědře vládnouti penězi. Císař jí totiž uzavřel pokladnice a poklady zapečetil a císařovna žila z odměřeného důchodu. Proto také zuřila proti němu a proti jeho rádcům v té věci; ti to věděli, ale tím více ji hlídali a ještě více císařova sestra Pulcherie, žena hrdého smýšlení a v lecčem bratrovi prospěšná. Ten však naprosto nedbal nadhazovaných podezření, jako by byl s kým si mocnějším učinil smlouvu o císařské vládě a jako by byl od něho dostal záruku nezměnitelné slávy.

VII. Obrátiv mysl k slávě, které chtěl nabýti jako vítěz, připravoval se k tažení proti barbarům na východě i na západě. Ale tažení proti barbarům na západě nepokládal za nic velikého, třebaže by byl nad nimi zvítězil snadno; kdyby se však obrátil proti barbarům na východě, myslil, že vykoná

úctyhodný čin a že užije velkolepě císařské moci. Proto si vymyslel planou záminku k válce proti Saracenům obývajícím Coelesyrii, jejichž hlavní město je Haleb (tak se nazývá v domácím jazyku), sebral a spořádal celé vojsko proti nim, rozmnožil řady v šiku, vymýšlel nové způsoby šikování, stahoval cizí vojska a najímal nové mužstvo, jako by se chtěl prvním nárazem zmocniti země barbarské. Domníval se totiž, zvýší-li obyčejný stanovený počet vojska, nebo spíše, zesílí-li důkladně římský bitevní šik, že mu pak nikdo nebude moci odolati, když podnikne útok s takovým množstvím vojska vlastního i cizího. Ale ačkoli ho ti, jimž připadla první místa ve vojsku, zrazovali od útoku proti barbarům, a velmi se jich obávali, připravoval si dokonce drahé věnce, jimiž si chtěl ověnciti hlavu, až bude ohlášeno vítězství.

VIII. Když se mu všecko zdálo dostatečně připraveno k výpravě, vyrazil z Byzance a táhl proti zemi syrské. Když zabral Antiochii, byl jeho vjezd do města skvělý; byl uspořádán s nádherou královskou, nebo spíše divadelní, a nebyl důstojný bojovníků ani nemohl zastrašiti mysl nepřátel. Barbaři soudili u sebe o té věci rozumněji a poslali nejprve vyslance k císaři se vzkazem, že nechtějí bojovat a že mu také nedali podnět k válce, že setrvávají věrně na mírových smlouvách a neporušují své dřívější přísahy a úmluvy přísahou stvrzené neodvolávají; a když jim teď hrozí tak veliká válečná moc a je-li to neodvratné, že se již nyní připravují a že svůj osud ponechají štěstí válečnému. Takové bylo poselství. Císař však se připravil jenom na tu jedinou věc, jak bude řaditi šik a stavěti proti nepříteli, jak bude klásti zálohy a zásobovati vojsko, jak vykope příkopy a odvede řeky, jak dobude pevností, jak vykoná vše, co jsme slyšeli vypravovati o slavných Trajanech a Hadrianech a předtím o Augustech a Caesarech a ještě před nimi o Alexandrovi, synu Filipovu, a proto to poselství jakožto mírové odmítl a připravoval se ještě více k válce, nevybrav si k tomu účelu nejlepší lidi, nýbrž chtěl všecko rozhodnouti množstvím a na to spoléhal.

IX. Když vyrazil z Antiochie táhl dále, položil se oddíl barbarů do zálohy (byli to vesměs jezdcí, chatrně ozbrojení, bez těžkého odění, ale odvážní); číhali s obou stran na císařské vojsko a najednou se mu zjevili ženouce se s výšin s válečným křikem, zastrašující svým nenadálým zjevem a ohlušující dusotem svých koní pádících sem a tam. Tím, že nepostupovali v sevřených řadách, nýbrž že se rozjížděli odděleně a bez pořádku, způsobovali zdání, že jich je veliké množství; poděsili římské voje a takový strach nahnali tomu velikému vojsku a tak otřásl jejich odvahou, že se každý dal na útěk tak, jak byl zastižen a na nic jiného nepomyslíl. Ti, kteří tenkrát byli právě na koni, obrátili koně a ujížděli co mohli; ostatní nevyčkali ani, co by sedli na koně, a ponechávali je prvnímu, kdo se naskytl. Každý se zachraňoval, jak mohl, buď prchaje nebo pobíhaje sem tam a co se tenkrát dalo, předstihovalo všechny představy, neboť ti, kteří si podmanili celou zemi a přípravami k válce a svou taktikou se stali nepřemožitelní každému množství barbarů, nesnesli tenkrát ani pohled na nepřátele a jako by byl hromovým křikem nepřátel omámen jejich sluch i jejich mysl a jakoby nadobro poraženi dali se na útěk. První byly zachváceny zmatkem vřavy tělesné stráže císařovy a opustivše císaře utíkaly ani se neobracejíce. A kdyby ho kdosi nebyl posadil na koně, kdyby mu nebyl dal uzdu do ruky a vyzval ho k útěku, byl by býval málem zajat a byl by padl do rukou nepřátel on, jenž doufal, že otřese celou pevninou; nebo spíše, kdyby Bůh nebyl tenkrát zarazil prudký útok barbarů a nebyl jim vnukl, aby se při svém úspěchu mírnili, nic by tenkrát nebylo zabránilo pádu římské moci a především pádu císařovu.

X. Římské vojsko tedy v nepořádku prchalo a protivníci jeho stali se pouhými diváky na neočekávané vítězství a stáli jako omámení vidoucí, jak se k nim obrátili zády a jak utíkají. Proto při té srážce zajali jen málo nepřátel, a to ty, o nichž věděli, že jejich postavení je vznešenější; ostatní nechali bě-

žeti a hleděli si kořisti. Především se zmocnili císařského stanu, který se hodnotou rovnal nynějšímu císařskému paláci; řetězy, náhrdelníky, čelenky, perly a všecko, co je snad ještě skvělejšího, naplňovalo ten stan; to množství těch věcí by stěží někdo spočítal a nemohl by se dosti vynadiviti velikosti a kráse jejich - tolik a tak nádherných věcí bylo nahromaděno v staně císařském. Nejprve tedy barbari sebrali ten stan, potom složivše ostatní kořist a vloživše ji na ramena vrátili se ke svým druhům. Tak učinili oni. Císař však unikl zástupu barbarů a bloudil bez cíle unášen jsa prudkým tryskem svého koně a octl se na jakémsi návrší; tam ho z dálky spatřili lidé utíkající tam nebo kolem (označovala ho barva jeho střevíců); zadržel mnoho z těch prchajících a stanul jsa jimi obklopen. Když se pak zpráva o něm již rozšířila, přišli k němu také jiní a ukázali mu obraz Matky Boží, jež císařové římsští jakoby vůdce a ochránce celého vojska ve válkách nosí s sebou. Jediný ten obraz nebyl uchvácen rukama barbarů.

XI. Když císař spatřil ten milý obraz (neboť choval i jinak vroucí úctu k němu), nabyl hned zase myslí, políbil obraz a není možno vysloviti, jak jej přitiskl k prsům, jak jej smáčel slzami, s jakým upřímným citem k němu mluvil, jak si připomínal mnohá jeho dobrodiní a mnohé pomocné zásahy, jimiž často římskou říši v nebezpečstvích chránil a spasil. Císař tím nabyl nové odvahy a on, jenž dotud sám utíkal, káral prchající a vzkřiknuv jako mladík zadržel je v jejich pobíhování dávaje se poznati hlasem i postavou. Jakmile kolem sebe shromáždil větší množství lidí, odebral se s nimi hned pěšky ke stanu, jež mu narychlo postavili. Tam ztrávil noc a když si trochu odpočinul, svolal časně zrána náčelníky vojska a započal poradu o tom, co by měli učiniti. Poněvadž všichni radili, aby se vrátili do Byzance a tam důkladně uvážili vše, co se stalo, přidal se k jejich mínění a rozhodnuv se pro to, co jemu bylo prospěšné, vrátil se do Cařihradu.

XII. Potom velmi litoval toho, co učinil, a trápil se v duši

nad tím, co utrpěl, a najednou se docela změnil a oddal se nezvyklejšímu způsobu života. Doufaje, že pečlivou správou státu zase získá stejnou měrou to, oč přišel, byl spíše výběrčím daní než císařem; vytahoval a přezkoumával staré věci z dob, jak se říká, někdy před Euklidem, žádal přísně skládání účtů na potomcích předků, na které se ti potomci ani nepamatovali, nerozsuzoval mezi stranami podle práva, nýbrž přidával se k jedné z nich a rozsudky vynášel spíše v prospěch svůj vlastní než v prospěch jedné ze stran. Všechno obyvatelstvo bylo rozděleno na dvě části: jedni, slušnější, kteří projevovali dobromyslnou prostotu a nebyli veřejně činní - ty císař docela přezíral; druzí pak, kteří se lehkomyšlně odvažovali všeho a kteří těžili ze škod jiných lidí, přikládali vlastní špatnost jako palivo do ohně zažehnutého císařem. Všecko bylo plno nepokoje a zmatku a co bylo ještě horší, když všichni byli svlečeni a nazí, nic ze všeho toho, co to vyneslo, nepřišlo do císařského paláce a proudy peněz byly odvedeny jinam. Že tomu tak bylo, ukáže další vypravování jasněji.

XIII. Tento císař se horlivě snažil o to, aby se zdál zbožným, a dbal opravdu velmi o věci náboženské, ale bylo v něm více přetvářky než pravdy a zdání se mu jevilo lepším než bytí. Proto se příliš zabýval největšími záhadami nadpřirozenými, hledaje příčiny a důvody, kterých by nikdo nenašel vědeckým rozumovým uvažováním, kdyby se neobrátil k rozumu vyššímu a kdyby se mu odtud nedostalo přímo intuitivně odhalení věcí skrytých. Ale císař, který se vědecky příliš nezabýval věcmi pozemskými ani o nich nerozmlouval s filosofy, leda s takovými, kteří si to jméno přikládali neprávem, vniknuvše jen do předsíně Aristotelovy, rozbíral věci nejhlubší a jen vyššímu rozumu pochopitelné, jak pravil jeden z našich mudrců.

XIV. To byl první způsob zbožnosti, jež si vymyslel. Potom, závidě velikému Šalomounovi, že vystavěl proslavený chrám, a touže také soupeřiti s císařem Justinianem, jenž zbudoval veliký chrám zasvěcený svaté a nevýslovné Boží Mou-

drosti, jal se stavěti jakoby o závod a založil chrám Matce Boží. Při tom se však dopustil mnoha chyb a jeho zbožný úmysl se pak stal podnětem špatného jednání a mnohých jeho pověstných nespravedlivostí; zvyšoval totiž neustále výdaje na stavbu a denně přidával nějakou novou věc a kdo tomu počínání kladl určité meze, byl počítán mezi největší nepřátele; kdo však vymýšlel přepjaté a přeplněné tvary okras, náležel hned mezi nejmilejší. Kopali proto ve všech horách a hornictví kladli dokonce výše než vědecké badání; některé kameny štípali, některé uhlazovali a jiné zase upravovali pro práce sochařské a ti, kteří je dělali, byli počítáni mezi umělce jako byl Feidias, Polygnotos, Zeuxis a jejich pomocníci. A nic ze všeho se nepokládalo za dostatečné pro tu stavbu; všechny pokladnice císařovy byly pro to dílo otevřeny, všechny proudy zlata tam vtékaly a všechny prameny byly vyčerpány, ale stavba chrámu pořád nebyla hotova, neboť jedna věc se přidávala k druhé, jiná věc se zároveň s druhou zrušovala a často táž práce byvši odklizena povstávala znova buď o něco málo zdokonalena nebo přeplněna umělůstkami. Jako se z řek tekoucích do moře před vtokem většina vody odvádí do vnitrozemí, tak také většina peněz, které se tam hrnuly, byla rozchváčena a utracena.

XV. Ačkoli císař zbožně ctil Boha, postupoval sám hříšně, užívaje k stavbě chrámu poplatků vymáhaných na cizích lidech. Krásné je milovati nádheru domu Páně, jak praví žal mista, a stánek slávy jeho a často raději býti pro to v opovržení než míti štěstí od jiných. Zajisté to je pěkné a kdo by tomu odporoval z těch, kdo horlivě slouží Pánu a hoří jeho plamenem? Ale pak ať není nic, co by tento zbožný úmysl kazilo, ať není spojen s mnohými nepravostmi, ať se veřejné věci neuvádějí v nepořádek a ať se nerozrývá tělo státu. Tomu, jenž odmítá skvost darovaný nevěstkou a oběť zločince s opovržením, jako by pocházela od psa, nebyly by nikterak milé bohatě zdobené budovy, když s jejich stavbou a výzdo-

bou je spojeno mnoho zla. Rovnoměrnost stěn, sloupoví kolem dokola, rozvěšené koberce, drahé oběti a všechny ostatní takové skvělé věci, čím by to vše prospělo k svatému účelu zbožnosti, když by k tomu přece stačil duch halící se v svatost, duše zbarvená nachem rozumu, spravedlivost činů a správné smýšlení nebo spíše prostota mysli, čímž se v našem nitru buduje jiný chrám, Pánu příjemný a vítaný? Ale císař uměl sice filosofovati při logickém zkoumání, sestavovati syllogismy, sority a útidy,¹³ ale v činech neuměl projevit naprosto nic filosofického. I když je dovoleno při vnějších ozdobách překročit poněkud obyčejnou míru, je především třeba pečovat o palác císařský, ozdobovati akropoli, opravovati, co se pobořilo, naplňovati císařské pokladnice a pokládati ty peníze za peníze určené k vojenským účelům; on však to všecko zanedbával a aby se jeho chrám zdál krásnější než všechny ostatní, všecko ostatní poškozoval. A je-li třeba ještě říci i to, byl bláznivě zaujat tím dílem a chtěl je viděti často a dosyta se vynadívat; proto tam postavil věci příslušející paláci královskému, postavil tam trůny, ozdobil je žezly, rozvěsil nachové záclony a trávil tam většinu roku chlubě se a těše se krásou budovy. Chtěje Matku Boží také ozdobiti jménem krásnějším nad ostatní, nepozoroval, že jí dává jméno příliš lidské, i když Peribleptos znamená opravdu krásu, která je odevšad viděna a obdivována.

XVI. K tomu přibyl ještě jiný přístavek a chrám se stal bydlíštěm mnichů; to byl počátek zase jiných nesprávností a přepjatostí větších, než byly předcházející, a ani tolik mu neprospěla aritmetika a geometrie, aby v něčem ubral trochu velikosti nebo počtu, jako geometrové zmirňují přeplněnost ozdobami; ale jako si při budovách přál nesmírné rozlohy, tak také sem zavedl příliš mnoho mnichů. Z toho vzešly obdobné věci: jako tam bylo k velikosti v poměru množství, tak zde byly příspěvky přiměřeny tomu množství. Hledalo se tedy v jiné zemi a pátralo se v moři venku za sloupy Herakleovými,

aby ona země dodávala plody, které roční doba přináší, a to moře pak ryby ohromné velikosti. A poněvadž se mu zdálo, že Anaxagoras nemluví pravdu tvrdě, že světy jsou nekonečné, vyznačil hranicemi většinu naší pevniny a zasvětil ji tomu chrámu. A takto přidáváje velikosti k velikostem a množství k množstvím a předstihuje první přílišnosti novými, ničím je neomezuje a neohraničuje, nebyl by nikdy přestal hromaditi jedno na druhé a nebyl by polevil ve své ctižádosti, kdyby míra jeho života nebyla bývala omezena.

XVII. Vypravuje se, že jeho život byl zkrácen jistou věcí, o níž, chtěje se o ní zmíniti, povím napřed úvodem tolik: Tento císař si počínal nesprávně v mnohých jiných věcech, i v soužití s manželkou; neboť buď chtěl býti zdrželivý hned od počátku nebo se obrátil, jak říkají mnozí, k jiným láskám a proto nedbal císařovny Zoe, zdržoval se pohlavních styků s ní a při všem dával najevo svůj odpor k její společnosti. Císařovnu pak vydráždilo k nenávisti jednak to, že v ní urážel opovržlivě její císařský rod, nejvíce však její žádostivost po souloži, kterou v ní nevzbuzoval její věk, nýbrž rozmařilý život v paláci.

Jak byl Michal bratrem uveden k císaři.

XVIII. To je tedy úvod k té věci, která se udála takto: Než se císař ujal vlády, byl v jeho službách mezi jinými jistý kleštěnec pocházející z rodu nízkého a nevýznamného, ale ducha nesmírně rázného a podnikavého.¹⁴ Již císař Basilios se k němu choval důvěrně a svěřoval mu tajné věci, ale nepovyšoval ho k vynikajícím úřadům, ač mu byl upřímně nakloněn. Ten kleštěnec měl bratra, který v době, než císař vstoupil na trůn, byl chlapcem, kterému však potom již vyrážely vousy a který dosahoval věku dospělosti. Celé tělo jeho vynikalo krásou a jeho tvář byla v plném mladistvém rozkvětu, neboť měl svěží pleť, zářivé oči a tváře opravdu ruměné. Toho jeho bratra představil císaři, sedícímu vedle císařovny, jak si císař přál.

Když oba vešli a císař ho spatřil, vyptal se ho stručně na leccos a propouštěje ho, nařídil mu, aby zůstal v paláci. Císařovna však, jejíž oči vzplály ohněm jaksi stejně velkým jako byla jeho krása, byla jím ihned uchválena a tajně si představujíc soulož s ním, pojala k němu vášnivou lásku. Ale většinou lidí to zatím zůstalo tajemstvím.

XIX. Poněvadž nebyla s to, aby svou touhu rozumně uvážila ani aby ji ovládla, obracela se teď velmi často ke kleštěnci, jemuž se dříve často vyhýbala, a začínajíc hovořiti o jiných věcech zaváděla jakoby mimochodem řeč na jeho bratra a vyzývala ho, aby beze všeho k ní přicházel, kdykoli by chtěl. Mladík netuše dosud nic o tom tajemství, připisoval to vyzvání její blahovolné mysli; přicházel tedy, jak mu bylo kázáno, choval se však pokorně a ostýchavě. Ale stud ho ještě více ozařoval, zaléval mu celou tvář ruměncem a zvyšoval jeho skvoucí krásu. Císařovna však ho zbavila jeho bázlivosti, usmívala se na něj velmi líbezně narovnávajíc obočí přísně stažené a naznačujíc mu svou lásku dodávala mu odvahy. A když milovaného mladíka tak zřejmě podněcovala k lásce, snažil se také on její lásku opláceti, s počátku sice dosti neseměle, potom však si počínal odvážněji konaje vše, co dělávají milenci: objav ji znenadání, líbal ji, hladil jí krk a ruce jsa v tom umění poučován bratrem. Ona k němu přilnula ještě více a opětovala jeho prudké polibky; milovala opravdu, on však po ní, když byla již tak odkvetlá, příliš netoužil, ale měl na mysli velikost říše a proto se odvažoval všeho a snášel všecko. Lidé v paláci měli s počátku jen podezření a jen se leccého domýšleli, později však, když se láska milenců projevovovala bez ostychu, zvěděli to všichni a každý pozoroval, co se děje; neboť od polibků přešli již k souloži a mnohými byli překvapeni spíce na jednom loži. On se styděl a červenal a byl ve strachu pro ty věci; ona však nic neskrývala a tulíc se k němu přede všemi ho líbala a libovala si, že často užívá potěšení styku s ním.

XX. Že svého milence zdobila jako sochu nějakého boha, že ho pokrývala zlatými věcmi, aby zářil prsteny a rouchy zlatem protkávanými, nepokládám za věc hodnou podivu; neboť co by milující císařovna nepořídila svému milenci? Ale někdy, když to nikdo neviděl, posazovala ho, střídajíc se s ním, na trůn císařský, dávala mu do rukou žezlo a jednou ho uznala za hodna diadému; potom ho zase objala, nazývala ho svým skvostem, potěšením očí, výkvětem krásy a útěchou duše. Když tohle dělala často, neušlo to pozornosti jednoho z těch lidí, kteří vidí všecko; byl to kleštěnec, jemuž byla svěřena vrchní správa císařského paláce, muž úctyhodný svým chováním i svým úřadem, služebník císařovnin již po otcích. Když spatřil tu neočekávanou podívanou, byl by málem duši vypustil, tak ho ta věc ohromila. Císařovna ho přivedla k sobě a vzpamatovala zmateného a rozkázala mu, aby se držel Michala jakožto již nynějšího a opravdu budoucího císaře.

XXI. O tom, co pro nikoho nebylo tajemstvím, jen císař nic nevěděl; takový mrak slepoty mu zastíral zrak. Když pak prudké zablesknutí a silné zahřmění oslnilo oči a ohlušilo sluch, když některé věci viděl sám a o jiných slyšel, zavíral zase jakoby úmyslně oči a zacpával si uši; často, když byl v ložnici s císařovnou, která před ulehnutím byla zahalena nachovou rouškou, dokonce zavolal jej jediného a kázal mu, aby jí hladil a třel nohy. A učinil ho jejím komorníkem a úmyslně mu ponechal svou manželku, aby jí to dělal. I když mu jeho sestra Palcheria a některé z komorných prozradily, že se mu připravuje smrt a všecko mu vysvětlily a napomínaly, aby se měl na pozoru, a ačkoli bylo možno skryté cizoložství zatajiti a učiniti konec té věci a vykonati ten úmysl pod jinou nastrčenou záminkou, císař nic takového neučinil ani neužil jiné pomoci při tom, ale zavolav jednou milence - nebo spíše milovaného - vyptal se ho na tu lásku. Poněvadž se Michal tvářil, jako by nic o tom nevěděl, žádal, aby se zaručil a přísahal při ostatcích svatých; když Michal vykonal celou tu křivou

přísahu, pokládal císař řeči ostatních za pomluvy, věřil jemu jedinému a nazýval ho nejvěrnějším služebníkem.

XXII. Michalovi přispěla ještě jiná věc, aby císař byl odvrácen od podezření proti němu; přepadala ho totiž hrozná nemoc, kterou měl od mládí; bylo to jakési periodické porušení činnosti mozkové. Bez jakéhokoli předcházejícího příznaku býval najednou zachvacován nepokojem, kroutil očima a padal na zemi; tloukl hlavou o zemi a velmi dlouho sebou zmítal, až se zase vzpamatoval, a zakrátko nabyl zase svého obyčejného vzezření. Když ho tedy císař spatřil zachváceného tou nemocí, litoval ho pro tu chorobu; tu nemoc uznal, ale jeho lásku a jeho milostné styky neuznával. Lidem se však zdálo, že ta nemoc je jenom strojená a že má zakrývatí jejich záměry, a to podezření bylo by mohlo býti pravdivé, kdyby nebyl býval stížen tím záchvatem i potom, když se stal císařem. Ale ponechme tu věc pozdějšímu vypravování o něm. Jemu se ta zlá věc dobře hodila a ta nestrojená nemoc bývala rouškou zahalující jeho úmysl.

XXIII. Namluviti císaři, že se ti milenci nemilují, nebylo velkou věcí, neboť přemluviti ho bylo snadno. Jak jsem slyšel od jednoho z těch, kteří tenkrát bývali v císařském paláci, od muže, který znal všechny milostné plotky císařovny a který mi podal látku k tomuto vypravování, chtěl císař sice býti jaksi přesvědčen, že císařovna nemá milostných styků s Michalem, věděl však, že je velmi chtivá lásky a ve vášni nenasytná, a nechtěje, aby se oddávala mnohým, nehleděl příliš mrzutě na styk své ženy s jedním mužem a stavě se, jako by nic nepozoroval, dal vášni císařovnině plnou volnost. Ta věc mi však byla vypravována také jinak; císař prý sice hleděl shovívavě na ten domnělý nebo snad skutečný milostný poměr, ale jeho sestra Pulcherie se rozčilovala a s ní ti, kteří tenkrát zároveň s ní to tajemství znali. Nastal tedy boj proti císařovně a proti Michalovi a nepřátelský šik nezůstal utajen; ale vítězilo se jen narážkami. Pulcherie totiž zanedlouho ze-

mřela a z těch, kteří tam s ní zároveň byli, jeden také náhle zemřel, jiný podle přání císařova odešel z paláce; z ostatních se jedni s věcí srovnávali, ostatní drželi jazyk za zuby a ten milostný poměr trval dále, nikoliv skrytě, nýbrž jako by se byl stal zákonitým.

O nemoci císařově.

XXIV. A co se stalo potom? Také císaře zachvátila jedna z těch neobyčejných a zlých nemocí: celé tělo jeho bylo bolavé a uvnitř bylo hlodáno zákeřnou chorobou. Jídla se od té doby příliš nedotýkal, spánek se jen lehce snášel na jeho oči a brzo zase odlétal a všecko zlé se na něho nahrnulo najednou: drsnost povahy, nespokojená mysl, hněv, vášnivost, křičení, věci, jichž předtím neznal. Býval snadno přístupný v prvých dobách svého života, ale teď se stal nepřístupným a nespolečenským; nikdy se již nesmál, duše pozbývala svého půvabu a chování své lahodné příjemnosti, nedůvěřoval nikomu a sám se jiným lidem také nezdál hoden důvěry a tak se navzájem podezřívali a navzájem byli podezříváni. Jeho lakota tenkrát ještě vzrostla, skrbilil při rozdělování peněz a všechny prosby odbýval mrzutě a každé soucitné slovo ho dráždilo. Ačkoli jeho tělesný stav byl tak špatný, nezanedbával přece žádné zvyklosti a také nikterak nebral na lehkou váhu císařské okázalosti; oblékal se v skvostná roucha protkávaná zlatem a bral na sebe ostatní ozdoby, jako by svým slabým tělem nesl těžké břímě; s námahou se pak vracel a bývalo mu ještě hůře.

XXV. Viděl jsem ho takto často při slavnostech, když mi ještě nebylo plných šestnáct let. Vypadal skoro jako mrtvola, celý obličej měl napuchlý a pleť neměl pěknější, než je pleť nebožtíků třetího dne při pohřbu; oddychoval rychle a když kousek ušel, hned se zase zastavoval. Vlasy mu většinou vypadaly jako vlasy mrtvol; jen několik krátkých vlasů trčelo mu nepořádně kolem čela a chvěly se, myslím, jeho dechem.

Ostatní tedy viděli, že se již neuzdraví, ale on sám se nevzdával docela naděje. Svěřoval se lékařskému umění a v něm hledal záchranu.

O smrti císařově.

XXVI. Zdali se ta dvojice milenců a ti, kteří byli do věci zasvěceni, nedopustili čehosi nesprávného proti němu, to bych nemohl říci, neboť nepronáším úsudky proti nikomu ve věci, které jsem ještě důkladně nepoznal; ale lidé se srovnávají v tvrzení, že císaře nejprve omámili kouzelnými léky a pak mu namíchali čemeřice. O to mi teď nejde, ale o to, že oni byli příčinou jeho smrti. Tak se věci měly a císař vykonal přípravy k našemu společnému vzkříšení, zároveň se však připravoval chtěje se nazítrí zúčastniti všeobecné slavnosti. Vyšel před svítáním, aby se tam někde blízko císařských komnat vykoupal; nevedli ho za ruku a nebyl smrti blízko. Tak se ubíral spokojeně chtěje se natřítí mastmi, umýti a tělo očistiti látkami čistivými. Vstoupil tedy do lázně, umyl si nejprve hlavu, polil si tělo vodou a poněvadž se mu dýchalo dobře, pustil se k místu k potápění, které bylo uprostřed vyhloubeno. S počátku ho voda pěkně nesla a hbitě v ní plaval velmi pohodlně oddychuje a osvěžoval se. Potom vstoupili také někteří z jeho družiny do vody a chtěli ho podepříti, aby si mohl odpočinouti; tak to totiž ustanovil. Ale zdali se ti, kteří vešli, dopustili něčeho nezákonného proti císaři, nemohu určitě říci. Ti, kteří o tom vypravují více, praví, že císaři, když ponořil hlavu do vody, jak činíval, stiskli hrdlo a drželi ho tak delší dobu; potom ho pustili a odešli. Vzduch učinil tělo císařovo, skoro bezduché, lehčím, takže vyplovalo na povrch a plovalo po vodě jako korek. Když zase trochu vydechl, poznal, v jakém zlém postavení se octl, natáhl ruku a hledal někoho, kdo by ho zachytil a zase mu pomohl na nohy. Aspoň jeden se slitoval nad jeho postavením, natáhl ruce a objav ho vytáhl ho z vody a nesa ho tak, jak byl, položil ho s námahou na

lože. Když se při tom rozlehl křik, sběhli se k tomu také jiní lidé i sama císařovna, bez tělesné stráže, jakoby sklíčena náramným smutkem. A spatřivši ho odešla zase nabyvši z vlastního názoru jistoty, že zemře. Těžce a zhluboka zastenal a ohlížel se sem a tam; ale promluvíti nemohl a projevoval znameními a pokyny, čeho si přál. Když to však nikdo nechápal, zavřel oči a oddychoval rychleji, potom najednou vyteklo z jeho úst široce rozevřených cosi černavého sraženého, načež dvakrát třikrát vydechl a vypustil duši.

M I C H A L I V .

K N I H A Č T V R T Á

M I C H A L I V . (1 0 3 4 — 1 0 4 1)

I. **T**AK tedy zemřel Roman vládnuv po dobu pěti a půl roku. Jakmile se císařovna Zoe dověděla, že skonal (neboť nebyla při tom, když umíral), ihned se chopí vedení všech věcí, jako by byla dědičkou vlády nebem ustanovenou, nebo spíše sama málo dbajíc o vládu pečovala při všem jen o to, aby vládu odevzdala Michalovi, jak o tom předtím bylo vypravováno. Neboť ti, jimž připadly přední hodnosti (z nichž většina sloužila již jejímu otci, druzí pak přátelé jejího muže, kteří byli spojeni s jeho rodem již z dob jeho otce), zdržovali ji, aby neudělala nic ukvapeného v důležitých věcech, a radili jí, aby uvažovala, co by pro ni bylo nejlépe, aby si vše rozmyslila, aby jednoho ze všech mužů uvedla ve vládu, muže vynikajícího, vyvoleného ze všech, který by s tím souhlasil, že se k ní bude chovati ne jako k manželce, nýbrž jako k vládkyni.

II. Všelijak tedy na ni doráželi, domnívajíce se, že ji brzo přesvědčí a že se přidá k jejich mínění. Ona však při všem svém rozhodování a všemi myšlenkami tíhla k Michalovi vybravši si toho muže ne na základě rozumné úvahy, nýbrž stržena jsouc svou vášní. Poněvadž také bylo třeba určití den, kdy měl býti korunován a poctěn také ostatními odznaky císařské hodnosti, řekl jí, tajně se s ní setkav starší bratr Michalův, Jan kleštěnec, muž, který náramně bystře uvažoval a velmi rozhodně jednal: »Je po nás veta, bude-li se jmenování vládce protahovati!« a získá ji docela pro své mínění. Ihned dá Zoe zavolati Michala, oblékne mu roucho zlatem vytkávané, pak mu ovine hlavu císařským diadémem, posadí ho na skvostný trůn, sama si k němu přisedne v podobném ústrojí a dá rozkaz, aby se jim oběma zároveň klaněli všichni,

kteří tenkrát byli v paláci, a aby je pozdravili jako nové vládce. Ti tak učinili, rozhlásilo se to pak od úst k ústům také mezi těmi, kteří byli mimo palác a celé město se chtělo účastnit radosti z dosažené shody při změně vlády, ač většina lidí tu radost jevila jen na oko; lichotili novému císaři jako by byli zbaveni nebožtíka jako nějakého břemene, a zároveň lehce a bez dlouhého uvažování přijímali Michala ochotně a s radostí.

III. Když to večerní prohlášení Michala císařem bylo družinou císařskou vykonáno, došel městského eparcha dvojí rozkaz, aby se dostavil hned časně zrána do císařského paláce a s ním celý senát, aby se poklonili novému císaři a aby zemřelému vystrojili obvyklý pohřeb. Přišli, jak bylo stanoveno, a po jednom vcházejíce dotýkali se čelem země před císařem a císařovnou sedícími na trůně; císařovně projevovali jen takto svou úctu, císaři však líbali též pravici. Potom se musil Michal provolaný císařem samovládcem zabývatí věcmi týkajícími se prospěchu říše. Mrtvému Romanovi, který byl položen na skvostné máry, byl vystrojen pohřeb a odcházeli všichni, aby vzdali příslušné pocty nebožtíku císaři. Mezi těmi, kteří kráčeli před marami, byl také bratr nového císaře, kleštěnec Jan, o němž bude řeč na příslušných místech této knihy.

IV. Viděl jsem také já ten pohřební průvod císařův; tenkrát mi ještě ani nevyrážely vousy a právě jsem se teprve začal zabývatí studiem děl básnických. Podíval jsem se pozorně na mrtvého, ale určitě jsem ho nepoznával ani podle barvy pleti ani podle podoby; jen podle odznaků jsem poznal, že mrtvý je císař. Jeho obličej byl totiž docela znetvořen, ne jako přepadlý, nýbrž jako opuchlý a barva pleti se docela změnila, nebyla jako mrtvolná, nýbrž jako na tělech naběhlých a zsinalých po požití jedů, takže se zdá, že v nich nezbyla ani kapka krve. Vlasy a vousy mu prořídly tak, že se ty zpustošené části podobaly vypáleným obilným polím, je-

jichž prořídlost je viděti z dálky. A plakal-li někdo nad ním, proléval slzy nad tou žalostnou podívanou, neboť nikdo z toho množství lidí, z nichž někteří utrpěli od něho mnoho zlého a jiní zase od něho neužili nic dobrého, nepromluvil příznivě o něm, když ho spatřili nebo spatřivše ho doprovodili.

V. Tak tedy žil a takový měl pohřeb a za všechny námahy a výdaje věnované klášteru dostalo se mu jen tolik, kolik v koutku chrámu stačilo k uložení jeho mrtvoly.

VI. Michal zatím vůči císařovně hraje jaksi divadlo a staví se, jako by jí byl docela oddán; potom, když uplynula krátká doba, nadobro se mění a její blahovůli a přízeň k němu odměňuje špatně. To nemohu chváliti ani haněti, neboť že nenáviděl dobroditelku a že se k ní choval nevděčně, nemohu pokládati za pěkné, ale že se obával, aby se také k němu nezachovala stejně špatně, to nemohu neschvalovati.

VII. Nejvíce mne při posuzování uvádí do rozpaků povaha Michalova; neboť nehledí-li se na jediný zlý čin proti Romanovi, na obvinění z cizoložství a na to, čím se provinil, aby unikl podezření, připočte se mezi nejlepší panovníky. Vzdělání hellenského ovšem naprosto neměl, ale povahou byl vyrovnanější než filosofové po hellensku vzdělaní; ovládal také své bujné tělo a rozkvetlou sílu svého mládí a jeho rozum nebyl strhován vášněmi, nýbrž měl je v moci. Měl nejen bystré oko, nýbrž také bystrou mysl stále připravenou k vtípným odpovědem. Pohotova byla také jeho řeč, která sice neplynula stejně hladce, aby byla rychlá a zněla jasně a zvučně.

VIII. Když se měl při rozsuzování nebo dokazování dovolávati zákonů a předpisů, byl v rozpacích a jeho výmluvnost mu mnoho nepomáhala. Když však věc, která se měla rozhodovati, vyžadovala rozsuzování na základě rozumových úsudků, ihned se té věci všelijak chápal, připojoval úsudek k úsudku a jeho přirozené vlohy vítězily nad lidmi v takových věcech vycvičenými. Ale dosti o tom. Vraťme se zase k začátku a ukažme, jak císař hned pečoval o přesnou správu věcí státních.

IX. Jak v předcházejícím vypravování bylo pověděno, byl povznesen k císařské vládě na základě nepěkného poměru; když měl moc v rukou, hrál si, abych tak řekl, nějakou dobu s císařstvím; některé věci ponechával času a výsledku napřed nevypočítatelnému, při jiných se zase zavděčoval manželce, jako by jí tím připravoval potěšení a zábavu. Když však prohlédl velikost moci a poznal mnohotvárnost potřebných opatření, viděl, jakou spoustu obtíží nahromaduje péče o veřejné věci před skutečného vládce, najednou se docela změnil a jako by se byl z hochy stal mužem, chopil se císařské vlády mužněji a ušlechtileji.

X. A především vzbuzuje u císaře můj obdiv to, že vyšel z postavení velmi nízkého¹⁵ a dosáhnuv tohoto nejvyššího štěstí, nepozbyl rozumu ani nebyl shledán nezpůsobilým k vládě, nic z pořádku věcí dotud platného neměnil, ale jako by se byl k tomu dávno důkladně připravoval a jako by se byl k tomu poněnáhu přibližoval, počínal si hned toho dne, kdy se stal císařem, tak, jako by byl vládu vedl již dávno. A nic z těch věcí, které se konaly podle zvyklosti, neměnil nijakou novotou; nezrušil zákona ani nezavedl zákon dřívějšímu protivný, ale také nikoho ze senátorů nevyměnil, ačkoli se takové novoty rády zavádějí za vlády nových císařů. Měl-li některé důvěrné známé z doby, než nastoupil na trůn, nebo slíbil-li některým, že se jim odvděčí, nikoho z nich nezklamal, když se stal císařem, ledaže je nepovznesl hned k úřadům nejvyšším, nýbrž jako by je k tomu napřed poněnáhu připravoval správou úřadů nižších a méně významných, a tak je zanedlouho uváděl v úřady vyšší. A budiž projeveno mé mínění o tom muži: kdyby nebyl měl na neštěstí vedle sebe skupinu svých bratří — a nemohl celou rodinu vyhubiti ani je nemohl pro nevyrovnanost povah přiměti k prospěšné činnosti — nikdo ze slavných císařů nebyl by s ním mohl soupeřiti.

XI. Ale jako jsem neviděl nikoho z těch, kteří vládli za mé doby (a bylo jich mnoho za dobu mého života, neboť vět-

šina z nich vládla krátce), jako tedy žádný z nich nevládl až do konce tak, aby byl prost výtky, nýbrž počínali si nesprávně, jedni pro své smýšlení, jiní pro přátelství s některými osobami, jiný pro některou jinou z takových obyčejných věcí, tak byl také Michal o sobě dobrý, ale příliš příkrý proti bratřím. Zdá se, že příroda, která je zplodila, udělila Michalovi štědře vlastnosti lepší, ostatní členy rodu však vytvořila opačně. Každý z nich totiž chtěl býti na místě všeho, aby nikdo z ostatních lidí nebyl ani na moři ani na pevnině, aby jen on sám žil na světě, jako by jim bylo nebe dalo v úděl zemi i moře. Často se jejich bratr snažil držeti je na uzdě nejen napomínáním, ale i přísnými výtkami, velmi ostře je plánil a naháněl jim veliký strach, nedosáhl však ničeho, neboť Jan, nejstarší z bratří, řídil věci velmi obratně, konejšil Michalův hněv a při tom se snažil získati od něho volnost jednání pro ostatní bratry. Nečinil to právě pro to, že chtěl vyhovovati záměrům bratří, ale dbal zároveň prospěchu rodiny.

XII. O tomto muži chce se mi pověděti něco více a neřeknu nic planého ani nic nepravdivého, neboť viděl jsem ho, když jsem dospíval v muže, slyšel jsem ho mluvit, viděl jsem ho v činnosti a poznal jsem dobře jeho vlastnosti; znám věci u něho, které jsou hodny chvály, o jiných si nejsem docela jist, že byly znamenité. Z takových vlastností však byla jeho povaha smíšená; myšlení jeho bylo pohotové a jeho duch tak bystrý, jaký se jen kdy vyskytl; projevovaly to jeho živé, pronikavě hledící oči. Chopiv se bedlivě státní správy a jsa v té věci náramně horlivý, nabyt ve všem největší zkušenosti a zvláště pohlížel velmi ostře a pronikavě na všecko, co se týkalo veřejných dávek. A nechtěje nikoho uváděti do neštěstí ani nebyti u nikoho v nevážnosti, nic zlého nikomu neučinil, ale na pohled se tvářil k lidem přísně a tím jim naháněl strach; jeho přísnost se však projevovala jenom jeho vzezřením, neboť většina lidí zdržovala se zlých činů bojíc se jeho pohledu. A byl proto císaři opravdu hradbou a bratrem.

Ani ve dne ani v noci neustával ve své péči, ale i když se někde oddal radovánkám, když byl na hostinách, při náboženských slavnostech a v shromážděních, nepovoloval v své horlivosti. Nic ze všeho mu neušlo a také se nikdo před ním nechtěl skrývati, neboť každý se ho bál a lekal se jeho slídivé pozornosti. Neboť pozdě v noci si vyjížděl na koni a propátral celou některou čtvrt města proletěv tam jako blesk každým obydlím. Poněvadž se lidé obávali jeho náhlého příchodu, drželi se na uzdě a pokořovali se a každý zůstával doma, když společné schůzky byly zakázány.

XIII. To jsou věci, které by se mohly u něho pochváliti, nechvalné však je to, že jeho mysl byla měnivá, přizpůsoboval se každému názoru lidí, s nimiž mluvil, a v téže chvíli projevoval mínění několikeré. Každého z těch, kteří k němu přicházeli, pomlouval, dokud byl vzdálen, když se však přiblížil, vítal ho laskavě, jako by ho byl teprve zahlédl. Když mu někdo zvěstoval nějakou novinu, která mohla býti prospěšná k ochraně říše, tvářil se, aby ho za to nemusil odměňovati, jako by to dávno věděl, a vytýkal tomu, kdo mu to pověděl, zdlouhavost; ten pak odešel zahanben, on sám však v té věci zakročil a přísným zásahem zabránil zlu, které z toho snad mohlo vzniknouti. A tak chtěl prožítí svůj život skvěleji a konati věci více po císařsku. Překážel mu však v tom zvyk a vrozená povaha neodvrhovala, abych tak řekl, svůj původní sklon k obžerství. Proto jakmile byl sveden k pití (v té věci totiž neodolával), spustil se do všelijakých neslušností; ale ani tak nezapomínal starosti o říši; nikterak se však při tom nezmírnil jeho hrozný pohled dravce a svráštělé čelo se neuhladilo.

XIV. Já sám jsem se s ním setkal často při hostinách a divil jsem se, jak ten člověk zmožený pitím a smíchem mohl podpírati osu římské říše. V opilosti pozoroval zkoumavě, jak se každý ze společníků tvářil, a jako by je byl přistihl při zlém činu, zavolal je později k výslechu a dotazoval se jich

na to, co při té pitce učinili nebo řekli; proto se ho báli více, když byl opilý než když byl střízlivý. Byl ten člověk směsí všeho možného. Chodil již dávno v rouše mnišském, ale ani ve snu ho nenapadlo, aby dbal příslušného k tomu chování; bylo-li však něco tomu rouchu slušícího shora předepsáno, vykonával to jako herec na divadle a těch, kteří vedli život nezřízený, si nevšímal. Když si však někdo vybral život řádný a slušný a žil ušlechtleji a ctnostně, nebo když zdobil svou duši světskou výmluvností, proti těm všem se stavěl a každému zlehčoval to, oč se snažil. K ostatním se choval takto nesprávně, ale k císaři a bratrovi zachovával stále týž způsob neodchyluje se a neměně se, ale zachováváje k němu stále totéž smýšlení.

XV. Všech bratří bylo pět; císař Michal byl povahou jaksi pravým opakem bratří a Jan kleštěnec, o němž jsem právě mluvil, byl zdatností druhý po císaři a také s ním se ostatní tři bratři nemohli srovnávat; jeho chování k nim, abych to přímo řekl, bylo opakem chování císařova. Srovnával-li se však Jan s císařem, byl hluboko pod ním, ale přece také jevil podobnosti s ním a rovněž se mu nelíbila špatnost bratří. Ale měl-li kdo své bratry až příliš rád, byl to on, a nechtěl, aby bratři byli vyslýcháni ze svých činů, zastíral jejich nesprávné jednání, ba k tomu ještě chtěl, aby svá mínění mohli volně projevovati tak, aby císař o tom nezvěděl.

XVI. Tolik o bratřích a mluvme zase o císaři! Ten tedy zachovav po nějakou dobu vůči císařovně smýšlení velmi dobré, brzo se změnil; podezíral ji totiž a maje podnět k podezření z vlastní své zkušenosti, omezí její svobodu: nedovolil jí obvyklé vycházky, uzavřel ji v komnatách žen, nedovolil nikomu tam vejíti, leda že ho připustil důstojník pověřený stráží, který se nejdříve vyptal, kdo je, odkud je a proč k císařovně přišel. Císař ji tedy obklopil takovou stráží; ona se proto horšila (a jak by ne?), když se jí za věci mnohem lepší dostávalo odměn tak nevlídných. Ale přesto se zdržovala a

nepokládala za dobré porušovati ty příkazy; ostatně, i kdyby byla chtěla něco učiniti, neměla nijaké možnosti stavěti se na odpor, neboť byla docela zbavena císařské tělesné stráže a byla jí vzata všechna moc. Proto se vyhýbala tomu, co bývá vlastností ženské povahy ničeho nedbající, nedržeti totiž jazyk za zuby a pozbývati rozvahy. Nepřipomínala také císaři dřívější lásku a věrnost, ani nedávala najevo svou nevoli proti jeho bratřím, kteří ji znepokojovali a uráželi hanlivými řečmi, ani na strážce ustanoveného, aby ji hlídal, nehleděla křivě ani ho neodháněla, ale ke všemu se chovala mírně a přívětivě a přizpůsobovala se, jak činívají nejznamenitější řečníci, osobám a poměrům.

XVII. Tak se chovala císařovna; ale bratři císařovi v ničem nezměnili své chování, jak by si toho byla přála, ale náramně se jí báli jako lvíce, která odložila svůj hrozný výraz, a opevňovali se všemi možnými ohradami a hradbami. Ostatní ji tedy pozorovali pozorně, císař se jí však zanedlouho docela vyhýbal. Příčin toho znám mnoho: nemohl se s ní pohlavně stýkati, neboť se u něho projevila zákeřná nemoc (jeho silné zdraví se totiž kazilo a tělesně mu bylo zle), pak si zakrýval oči ze studu a nemohl se jí podívati do obličeje jsa si vědom, jak její lásku k němu odmítl, jak se zpronevěřil věrnosti a porušil úmluvy; za třetí pak v hovorech se svatými muži pověděl, co učinil, aby se domohl vlády, a dostalo se mu blahodárných příkazů, pročež se zdržoval vší prostopášnosti, ba i zákonného styku s manželkou. Mimo to se s ní nestýkal také proto, že se bál ještě jiné věci: mozková nemoc mu nepřicházela jako dříve po dlouhých přestávkách, nýbrž ať ji buď změnilo nějaké vnější působení nebo ať způsobila ten obrat nějaká jiná vnitřní choroba, vracela se teď častěji. Při záchvatu té nemoci se před ostatními ostýchal méně, ale před císařovnou se velmi červenal; a poněvadž nevěděl, kdy ho ta choroba zachvátí, vzdaloval se jí, aby nebyl zahanben, kdyby ho spatřila.

XVIII. Proto ani mnoho nevycházel ani nebyl bez obavy ve společnosti; ale když chtěl jednati o věcech státních nebo činiti něco jiného z obvyklých věcí panovnických, rozestírali ti, jimž bylo uloženo, aby ho pozorovali a chránili, s obou stran nachové záclony, a kdykoli viděli, že poněkud zakroutil očima nebo zatřásl hlavou nebo když zpozorovali jiné takové příznaky, kterými se ohlašuje přicházející záchvat, ihned poslali ty, kteří vcházeli, ven, zatáhli záclony a ošetřili ho hned v té komnatě. Rychle mu přešel záchvat, ale ještě rychleji se vzpamatoval a nic mu po tom záchvatu nebylo a vědomí se mu vrátilo úplně volné. Když vyšel pěšky nebo když jel na koni, byl kolem dokola obklopen stráží a když na něj přišel záchvat, zakryli ho srazivše se v kruhu a ošetřili ho. Ale často ho lidé také spatřili, jak spadl s koně, tak jednou projížděl na koni bystřinu a byl stížen záchvatem; stráže byly opodál nic netušíce. Sjel se sedla na zemi a lidé ho viděli, jak sebou zmítá; nikdo se neměl k tomu, aby ho zdvihl, ale litovali ho a měli soucit s neštěstím císařovým.

XIX. Co z toho vzešlo, povíme na příslušných místech; jako jsme viděli císaře nemocného, vizme jej také zdravého. V dobách mezi jednotlivými záchvaty, když jeho rozum byl v plné síle, pečoval všemi způsoby o blaho říše; staral se nejen o to, aby města uvnitř našich hranic měla dobrou správu, ale zabraňoval také útokům okolních národů na naši říši a to buď působením vyslanců nebo dary nebo ročními výpravami válečnými. A tak ani ten, jemuž připadla vláda nad Egyptem, nejednal proti úmluvám, ani ten, jenž má v moci země perské, ani vládce babylonský, ani žádný ze vzdálenějších národů neprojevil své nepřátelství; někteří se s námi docela smířili, jiní obávající se císařovy ostražitě horlivosti zachovávali klid ze strachu, aby je nestihlo něco zlého. Dozor nad státními příjmy a přesné účtování svěřil Janovi, jako mu také odevzdal větší část správy občanské; ostatní však vedl sám, jednak pečuje zčásti také o věci občanské, jednak také o zá-

klad moci Římanů, a vojsko, jež vycvičoval a jehož sílu zvětšoval. A zatím co se jeho choroba od prvních počátků pořád více rozmáhala a dosahovala vrcholu, zabýval se pečlivě vším, jako by mu nic nebylo.

XX. Když však jeho bratr Jan viděl, jak ponenáhlu chřadne, měl strach o sebe a o celý rod; aby potom, až by císař již nebyl mezi živými, rozrušená říše nezapomněla na něho samého a aby pak nepropadl mnohým mučivým zkouškám, pojmal úmysl, jak se zdálo velmi rozumný, ale jak výsledek celé věci ukázal, velmi nebezpečný; neboť tím se stalo, že se jejich rodinná loď pak potopila se vším mužstvem a oni nakonec, a abych tak řekl, pojetím toho úmyslu již hned napřed propadli zkáze. Ale o tom později. Jan jako by se vzdal vší naděje, naléhá na něj tajně bez vědomí bratří řečmi spíše jen na oko přesvědčivými než skutečně pravdivými a jednou vzav ho stranou od ostatních začíná, zabaluje to, co chce říci řečnickými obraty, takovýmto úvodem, donucuje bratra, aby se ho dotazoval: »Sloužil jsem ti bez ustání,« praví, »nejen jako bratrovi, ale jako pánu a císaři a nebesa vědí, a ví to celá země a ty sám bys to nemohl popřítí. A že se tak trochu lépe než ostatní členové rodiny vyznám v rozvažování a zkoumání věcí obecních a v tom, co je obecně prospěšné, to víš sám lépe než všichni ostatní. Proto pečuji nejen o nynějšek trůnu, ale starám se také o jeho bezpečnou budoucnost a mohu-li na uzdě udržeti jazyky lidí, umínil jsem si obracet také oči všech lidí k tobě. Když jsem ti podal dobré záruky oddanosti k tobě a horlivosti v řízení věcí veřejných, neodmítej ani tento můj názor; jestliže tedy — ale pomlčím, neřeknu nic o tom, kam až dospěje naše věc, abych neodcházel způsobiv ti zármutek.«

XXI. Císař pak rozrušen jsa v mysli, tázal se, co to vše znamená a kam ta řeč míří. »Tvou oddanost ke mně uznávám a proto zatím o ní nemluv.« Jan se chopil slova. »Nemysli si,« řekl, »císaři, že lidé neslyšeli nebo neviděli, že jsi zřejmě stížen zákeřnou chorobou. Víím bezpečně, že se ti pro to nic

zlého nestane, ale není možná zabrániti lidským jazykům, aby lživě nemluvili o tvé smrti, a obávám se, aby lidé v domnění, že tvá smrt je blížká, nepodnikli nějaký převrat proti tobě a aby nepostavili jednoho muže v čelo všech a toho nepovznesli na trůn. Pokud jde o mne a vůbec o celou rodinu, dbám málo o prospěch našeho rodu, pro tebe však se bojím, aby tak dobrý a vhodný vládce nemusil skládati účty ze své nerozvážnosti; unikne sice nebezpečnoství, ale výtce, že nepředvídal budoucí věci, neunikne.« Nato odpoví císař ihned velmi živě: »A jaká tedy,« praví, »je možnost to předvídat? Jak umlčíme jazyky lidu a jak, abych to řekl bez obalu, zarazíme sklon k povstání?«

O tom, jak Michal byl císařovnou přijat za vlastního a jeho povýšení na césara.

XXII. »Velmi snadná je pomoc,« praví Jan, »a je na dosah ruky; neboť kdyby náš bratr nebyl zemřel, udělil bys mu druhou hodnost po císaři, totiž césarskou. Ale poněvadž ho zachvátila smrt, budiž tato hodnost udělena Michalovi, synovi naší sestry, jemuž je svěřeno náčelnictví tvé tělesné stráže a který ti bude sloužiti lépe než předtím a spokojí se při svém povýšení s pouhým titulem; v ostatním se bude chovati jako otrok stojící v poslední řadě.« Přemluvil bratra vyloživ mu věc pravděpodobně a když se v té věci dohodli, uvažují dále o tom, jak věc vykonati. I v tom učinil Jan první návrh. »Víš, císaři,« pravil, »že císařství náleží jako dědictví císařovně a všichni jí jsou velmi nakloněni jako ženě a dědičce moci, která si štědrostí darů získala duše všech. Učiňme ji tedy matkou našeho synovce, s nímž takto vejde nejlépe v příbuzenský poměr, a přiveďme ji k tomu, aby Michala přijala za vlastního a povznesla ho k hodnosti a titulu césara. Poslechne nás, neboť je myslí podajné a nemá co by namítala.«

XXIII. Císař to schválí a vyloží císařovně své úvahy o té věci; oba snadno ji přemluví a nakloní ji k vykonání toho zá-

měru. Ohlásivše pak veřejnou slavnost shromáždí všechny hodnostáře v chrámě v Blachernách a když se posvátná prostora naplnila, přivedou adoptovaného syna zároveň s matkou a císařovnou a dokonají to, oč usilovali. Císařovna ho přijímá u posvátného oltáře předsíně za syna a císař uctívá ho jako syna císařovna a klaně se mu, povyšuje ho k hodnosti césarské a shromáždění ho pozdravuje zvoláním. Pak se s césarem vykoná vše, co se při tom slavném obřadě dělává a co se při tom říkává, a shromáždění se potom rozchází. A Jan, jenž to vše vykonal a vládu převedl na svůj rod, ani nevěděl, co by dělal samou radostí.

XXIV. Tato událost však byla začátkem mnoha budoucích neštěstí a domnělý základní kámen způsobil zhroucení celé rodiny; ukáže to pozdější vypravování. Ti lidé z okolí císařova, kteří tu věc zosnovali a toho nového césara postavili na práh císařství, aby se mu ihned dostalo vlády, jakmile císař bude přemožen vítěznou chorobou, domnívajíce se, že si již napřed vše dobře zařídili, neměli již obav, že by císařství nezůstalo jejich rodu. Ale císař - nevím, zdali litoval hned, co se stalo, nebo změnilo-li se nějak jinak jeho mínění o synovci, nehleděl na něj jako na césara a nechoval se k němu lépe než k ostatním lidem, ale nevzdával mu ani obvyklou úctu a zachovával vůči němu svou důstojnost až po samy vnější znaky.

XXV. Sám jsem viděl césara při císařských obřadech státi opodál, aby se o něm mohlo císaři donésti něco příznivého. Ale nesedal společně s císařem při stole, leda pokud při společných hostinách zaujímal místo césara. A když mu byl někde postaven stan s tělesnou stráží, který zachovával jakési zdání hodnosti césarské, nevzbuzoval pozornost a podobal se poněkud stanu bratří císařových. Ti měli strach o život bratrův a připínajíce své naděje k svému synovci obskakujíce ho a lichoťíce mu chovali se k němu s úctou jako k císaři a činili všecko, co řídilo a připravovalo budoucí věci v jejich pro-

spěch. Proto mu také nezařídili pobyt v městě Konstantinově, nýbrž určili k tomu místo v předměstí, což si usmyslili, jak se zdá, pod záminkou projevu nejvyšší úcty, ve skutečnosti se to však mohlo pokládati za jakési vyhnanství, neboť nevcházal do domu a nevycházal zase, kdy se mu chtělo, nýbrž podle nařízení a jeho strýc mu ani v nejmenším neprospěl.

XXVI. César, abych také o něm něco pověděl, byl po otci z rodu naprosto nevynikajícího a málo známého; jeho otec přišel totiž odněkud z nějaké samoty nebo z jiné daleké končiny. Nesil ani neosazoval půdu, poněvadž jí neměl ani kousek; neměl ani stáda hovězího dobytka, nepásl ani ovce a vůbec se nezabýval chovem dobytka a také jinou obživu neměl ani neříkal, že by měl. Obrátil svou mysl k moři, ale ne že by chtěl obchodovati a zabývati se plavbou nebo za plat dopravovati lidi po lodi na širé moře nebo zase zpět. Když se ten muž odvrátil od země a naklonil se k moři, stal se čímsi velkým v stavbě lodí a proto sám nekácel stromy ani neotesával dříví k stavbě lodí ani je nesestavoval a nestloukal, ale když jiní loď zbudovali, potíral sestavené části dobře smolou. A nikdy nebyla nově zbudovaná loď spuštěna na moře, aby jí svým uměním nebyl napřed dal znamení k odplutí.

XXVII. Viděl jsem ho také já, když byl již změněn a když se stal hříčkou osudu. Neměl nic z těch vnějších okázalostí, nic přizpůsobeného a souladného, ani koně ani šat ani nic jiného z těch věcí, které pozměňují zevnějšek osoby; ale byl jako trpaslík, který by chtěl býti Herakleem a chtěl by se v něj přetvořiti, který se však svým přestrojením tím více prozrazuje zahaliv se lví koží, jsa však zmožen tíhou kyje; tak se také jemu všecko obrátilo ke zlému.

XXVIII. Z takového rodu pocházel tedy Michal po otci; kdyby někdo chtěl sledovati jeho rod po matce a nehleděl k strýci, nezjistil by veliký rozdíl od otcovského rodu. Takoví byli jeho rodiče. Sám se však od svých rodičů velmi lišil vším, co lidem dodává pyšného sebevědomí, svým vynikajícím po-

stavením a důstojenstvím nebo aspoň jeho vnějším zdáním. Velmi obratně jako nikdo jiný uměl skrývati oheň pod popelem, myslíme totiž zlý úmysl pod rouškou blahovůle, v úvahu bráti a vymýšleti neobyčejné věci; byl neuznalý k dobrodincům, neznal vděčnosti za přátelství, za péči a za úsluhy, jichž se mu dostalo; ale jeho přetvářka uměla to všecko zastírat. Když byl povýšen k hodnosti císařské, netrvalo to dlouho a představoval si tajně u sebe, jak si bude počínati, až bude císařem, a jako by si již napřed rozvrhoval, co později chtěl učiniti, obořoval se na všechny členy rodiny zamýšleje vyhubiti všechny, kteří mu přáli a kteří mu dopomohli k jeho hodnosti. Zuřil proti císařovně a v myšlenkách některé ze svých strýců odpravoval, jiné posílal do vyhnanství. A chováje v duši takové záměry, projevoval k nim na oko tím větší blahovůli. Proti kleštěnci Janovi, na nějž nejvíce číhal a jemuž tajně strojil největší úklady, přetvařoval se nejvíce, stavě se jako člověk z nízkého rodu povznesený a nazýval ho pánem a tvářil se, jako by v něj skládal naděje svého života a své spásy.

XXIX. Ostatní o úkladech císařových nezvěděli, a to, co skrýval v duši, zůstalo tajemstvím; ale Jan byl obratnější v pozorování než císař v přetvařování. Vytušil věc, neuznal však za dobré změnití hned své chování k němu a počkal s tím na příhodnou dobu; to však ani císařovi neušlo. Proto stáli proti sobě ve střehu, každý z nich skrýváje své úklady předstírajíce si navzájem blahovolné smýšlení, každý z nich si myslil, že druhý nic netuší, ale každý věděl velmi dobře o úmyslech druhého. Nicméně byl polapen Jan, který neutil své obratnosti až docela do konce; očekával totiž, že obrat a změna u císaře nastane v době pozdější, a odpykal to nejtěžší z pohrom, které stihly jeho rod, jak ukáže pozdější vypravování.

XXX. Jsem zvyklý připisovati Boží prozřetelnosti řízení důležitých věcí nebo spíše si představuji, že na ní závisí také

všecko, co se děje, není-li přirozený stav naší mysli zvrácen, a mám za to, že bylo způsobeno péčí a řízením vyšší moci také to, že se nástupnictví na trůn nedostalo někomu jinému z té rodiny, nýbrž právě císaři, o němž Prozřetelnost věděla, že celou jejich rodinu zahubí. Ale i o tom později.

XXXI. Bylo jasně viděti, že císař má celé tělo oteklé a byl zřejmě stížen vodnatelností; užíval proto všelijakých prostředků, aby se té nemoci zbavil, činil pokání a očišťoval se, ba vystavěl i skvělý chrám sv. Kosmy a Damiána před hradbami města na východní straně. Nepoložil sám celý základ k němu, ale zabral do základů větší prostor. Byla tam totiž svatyně, která však byla neúhledná a nevynikala způsobem stavby; tuto budovu přestavěl krásněji a z vnější strany k ní připojil prostor, jež obklopil zdmi, ozdobil stavbami a učinil z něho místo pro zbožná cvičení a skoro docela zastínil dílo a moc císařů, kteří před ním stavěli chrámy. Neboť přizpůsobil hloubkám v pravém poměru výšky a dodal nesmírné krásy souladu budov, nejznamenitějšími z kamenů pokryl stěny a podlahu, zlatou mosaikou a uměním malířským vyzdobil celý chrám a všude, kde se to hodilo, okrášlil svatými obrazy jako živými. A pak zřídil krásně upravené lázně, hojnost vod, půvabné trávníky a vše, co může potěšiti oči a upoutati každý smysl k příslušnému předmětu, to všecko v tom chrámě spojil a abych tak řekl, stmelil.

XXXII. To učinil, jednak aby vzdal úctu Bohu, jednak také, aby si naklonil jeho služebníky, aby mu, možno-li, uzdravili oteklé tělo. Ale nic to nepomohlo, neboť míra jeho života byla vyplněna a jeho tělo se rozkládalo; když se proto naprosto vzdal naděje na uzdravení, myslil na budoucí svůj soud a chtěl proto čistě smýti skvrny, které utkvěly na duši.

XXXIII. Někteří z těch, kteří nejsou příliš nakloněni jeho rodině, kteří však usuzují podle svých sklonů, říkají, že ho před tím, než se chopil žezla, jakési tajné ceremonie k tomu ponoukaly a že přízraky skryté ve vzduchu mu slibovaly

vládu a že za to na něm žádaly, aby zapřel Boha. To ho prý znepokojovalo a rozrušovalo a také ho pohnulo k takovému pokání. Je-li to tvrzení pravdivé, mohli by to věděti ti, kteří se těch obřadů zúčastnili a kteří připravovali zjevení těch přízraků; není-li to pravda, nechť nabude vrchu moje mínění. Neboť věda, že vymyšleti nepravdivé věci je zvykem lidí, nepřidávám se k lidským pomluvám, nýbrž zkoumám to, co se povídá, a sám si věci ověřuji.

XXXIV. Vím také, že ten muž po svém nastoupení projevoval všechnu zbožnost a nejen že chodil horlivě do kostelů, ale byl také oddán filosofům a nadmíru je ctil. Filosofy pak nenazývám ty, kteří zkoumají podstatu toho, co jest, ani ty, kteří pátrají po základech všehomíra, o základy své vlastní spásy však nedbají, nýbrž ty, kteří opovrhují světem a žili mezi věcmi vyššími než tento svět. A kdo z těch, kteří takto žili, ušel pozornosti císařově? Kterou zemi a které moře, které skalní rokle a podzemní sluje nepropátral, aby objevil někoho z těch, kteří se tam skrývali? Když je našel a přivedl do paláce císařského, projevoval jim všelikou úctu, umývá je jim zaprášené nohy a objímaje je a laskavě je políbiv balil se v jejich hadry, ukládal je na císařské lože a sám se vrhal na nízké lože ustlané na zemi a opatřené velkým kamenem pod hlavou. Učinil i jiné podivuhodné věci a říkám to ne proto, že bych ho chtěl vychvalovati, ale abych pověděl, co opravdu bylo.

XXXV. Poněvadž se lidé obyčejně vyhýbají styku s lidmi, jejichž těla jsou pokryta boláky, vykonal císař cosi úžasného tím, že chodil k takovým lidem a přikládal tvář na jejich rozjitřené rány, objímal je a vinul je k sobě, ošetřoval je omýváním a sloužil jim jako otrok svým pánům. Buďtež tedy zlým lidem ucpána ústa a ten císař budiž ušetřen pomluv. Ale to jsem pověděl odbočiv od hlavní věci.

XXXVI. Císař tedy chtěje si nakloniti Boha, snažil se o to bohubou činností a s pomocí svatých osob. Zajisté ne

nejmenší část císařských pokladů věnoval na budování klášterů po celé pevnině, jednak pro mnichy, jednak pro jeptišky; pak také vystavěl nový chudobinec, jež nazval Ptóchatrofein¹⁶ a věnoval potom spoustu zlata pro ty, kteří se oddali životu asketickému. A vymýšleje potom nové a nové věci usmyslil si také toto pro spásu ztracených duší: celé město se totiž hemžilo spoustou nevěstek, ale neuznal za dobré odvracet je od takového života domluvami (neboť tento druh lidí bývá docela hluchý k spasným domluvám), a také nepodnikl nic, aby je nějakým rozhodujícím zákrokem zadržel, aby se nezdálo, že se dopouští násilí, zbudoval však v samém hlavním městě klášter, rozlohou největší a výstavností nejskvělejší, a jako hlasatel vládnoucí nejsilnějším hlasem ohlásil těm, které obchodovaly květem svého mládí, kdyby se některá z nich chtěla vzdáti svého řemesla a žíti v dostatku, aby se tam uchýlila a oblékla posvátné roucho; aby se nebála nedostatku, neboť všeho jim vyrosté, aniž by samy síly a vzdělávaly pole. A nahrnul se tam tak veliký zástup takových žen, které zároveň s šatem změnily způsob svého života a byly zapsány jako nové vojsko Boží do seznamu nejlepších bojovníků.

XXXVII. Ale císař snaže se horlivě o svou spásu, na tom nepřestal, nýbrž svěřil se také těm, kteří se zasvětili Bohu a zestárli v askesi, představuje si, že jsou přímo ve styku s Bohem a že mohou učiniti všecko. Jedněm dal utvářeti nebo přetvářeti svou duši, od jiných zase žádal záruku, že budou za něho prositi Boha, aby mu odpustil jeho hříchy. To také nabrousilo jazyk zlomyslných lidí proti němu; nejvíce to však učinila opatrnost některých mnichů v té věci; všichni totiž nepřijali vyzvání císařovo, neboť většina z nich je odmítla z obavy, aby císař dopustiv se něčeho zakázaného a pak se studem se z toho vyznav, nedonutil je postupovati proti slovu Božímu. Ale to bylo jenom dohadem; co se zřejmě jevilo, bylo přání a snaha císařova, aby dosáhl odpuštění hříchů.

XXXVIII. Vím dobře, že mnozí, kteří jeho život vylíčí v kronikách, budou vykládati leccos jinak, než jak jsme to napsali, neboť mínění nesrovnávající se s pravdou za jeho doby převládlo. Já jsem však při těch věcech sám byl a toho, co se dalo tajněji, jsem se dověděl od lidí, kteří mu byli velmi blízcí, proto jsem spravedlivým soudcem, leda by mi někdo vytýkal, že mluvím o tom, co jsem viděl a slyšel. Ale možná, že většina z toho, co jsem řekl, otevře zlomyslníkům brány pomlouvání; o tom však, co chci pověděti, nevím, mohli by někdo tvrditi, že to není pravdivé. Ale vypočítávati všecko, co ten císař účelného učinil a zařídil při domácích povstáních a při válkách proti cizím národům, bylo by příliš dlouhé; jen jednu věc vyberu, totiž válku proti barbarům, a povím ji stručně v hlavních rysech.

XXXIX. Národ Bulharů, který se v předcházejících dobách mnohými nebezpečnými podniky a válkami stal částí říše římské, když se Basilios, jenž září slávou mezi císaři, zmocnil jejich země, jak se říká, jako kořisti a zbavil je jejich moci, tento národ tedy, který se jako bytost naprosto zesláblá opřel o římskou sílu a po nějakou dobu snášel takovou porážku, zase nabýval své dřívější bojovnosti. Zatím svůj odpor sice zřejmě neprojevili, ale když se naskytl jeden z těch, kteří jsou hotovi povzbuditi jejich odvahu, ihned zaujal postavení nepřátelské.

XL. Ten, jenž je strhl k takovému šílenému podniku, byl muž, jak se jim zdálo, velmi podivuhodný, pocházel z jejich národa a rod jeho nebyl takový, že by zasluhoval zmínky, ale byl to muž lstivé mysli a velmi obratný v klamání svých soukmenovců, jménem Dolianos; nevím, zdědil-li to jméno po otci nebo dal-li si je sám. Když ten muž poznal, že by celý národ chtěl odpadnouti od Římanů a že lid nemaje vůdce, který by jej vedl při vykonání toho záměru, zůstává při pouhém úmyslu, dává nejprve najevo, že on sám je k tomu nejvhodnější, že je v radě nejrozumnější a k vedení války nej-

schopnější. Když je takto získal pro sebe a když se mu k tomu, aby byl zvolen velitelem, nedostávalo jen vznešeného rodu (u Bulharů je totiž zvykem bráti vůdce lidu z královského rodu) a poněvadž věděl, že je to zvyklost přejatá od předků a pevně zachovávaná, dovolává se jen slavného Samuela a jeho bratra Arona, kteří nedávno předtím měli vůdcovství a vládu nad celým národem a nedokazuje pro sebe vznešený původ z rodu královského, ale obratně je přesvědčí buď pouhým tvrzením nebo důkazem, že je vedlejším výhonkem téhož kořene; vyzdvihnou ho na štít a vloží vládu do jeho rukou. Potom ohlásivše veřejně rozhodnutí, na němž se usnesli, odtrhují se a svrhují se sebe jho římské vlády; osobují si samovolně svobodu a podnikají pak vpády do území římského a loupí a plení tam.

XLI. Kdyby se byli barbaři odvážili tohoto šíleného podniku hned, jakmile císař vstoupil na trůn, byli by brzo poznali, na jakého císaře narazili, neboť tenkrát bylo jeho tělo v plné síle, stavěl se mocně proti nebezpečnosti a bylo mu snadnou věcí chopiti se zbraní a s nejpřednějšími vůdci vniknouti do země nepřátel a poučiti je, aby tak rychle neodpádávali od Římanů. Poněvadž však toto nebezpečné povstání vzniklo, když již chřadl a když jeho tělesný stav byl beznadějný a každé malé hnutí mu působilo obtíže - i oblékání mu bylo nesnadné - myslili si Bulhaři, že si mohou jako na divadle nějakou chvilku zahráti na neomezené pány a těšiti se z toho, že se vyrovnávají Římanům, až vzplanutí hněvu a horlivá snaha po skvělých činech dodaly císaři znenadání nové síly a povznesly jeho ducha a obrátily ho proti nim.

XLII. Když o té věci uslyšel, rozhodl se bez odkladu, nevyšlechnuv zprávu ani do konce, že zdvihne válku proti nim a že se sám ujme vedení vojska. Ale tělo tomu bránilo a nemoc zvrátila jeho úmysl a i členové senátu se stavěli proti jeho rozhodnutí a jeho příbuzní mu domlouvali, aby z města ani nevycházel. Byl sklíčen a pořád se třásl touhou po válce proti

Bulharům, neboť zdálo se mu hrozné, jak říkával, kdyby něčím nerozšířil římskou říši a kdyby část z ní byla odtržena; obával se, že bude odsouzen soudem lidským a soudem Božím, zachová-li se k tomu, co se stalo, lehkomyšlně a jako by dobrovolně nechal Bulhary odpadnouti od Římanů.

O výpravě císařově proti Bulharům.

XLIII. To trápilo císaře mnohem více než bolesti tělesné a zhoubné působení obojího bylo opačné: nemoc totiž způsobovala otékání těla a žal z událostí působil naopak, že tělo hublo a tak byl vydán dvěma navzájem protivným chorobám. Dříve než nad barbary, zvítězil nad osobami jemu nejbližšími a vztyčil vítězné znamení nad příbuzenstvem, nad přátelstvím, nad sebou samým. Slabost tělesnou posiluje horlivou žádostí své duše a odevzdav se Bohu připravuje se k válečnému tažení, rozvrhne si plán, postaví si určitý cíl a zařídí všecko podle něho; nevyrazí však ihned a nespořádaně, nýbrž vykonav dříve, abych nevypočítával po pořádku všecko, potřebné přípravy a vyzbrojení vojska. A nevytáhne také zároveň s celým vojskem a nespolehá se na množství, ale vybrav ze svých vojsk nejlepší a z vůdců ty, kteří se nejlépe vyznali ve válečném umění; s těmi vytáhne proti Skythům postupuje podle pravidel a sestavuje šik podle strategických úvah.

XLIV. Když přišel na hranice bulharské, položil se táborem na vhodném místě; nejprve se radil a potom se rozhodl, že se pustí do boje s Bulhary, což bylo docela nepodobno víře a o čemž také ti, kteří při tom byli, měli mínění nestejně; neboť císař, který v noci musil míti u sebe ošetřovatele a jemuž mnoho života nezbývalo, vstal ihned, jakmile se rozednilo, jako by mu někdo byl dodal nových sil, vsedl na koně, držel se pevně v sedle a řídil uzdou obratně svého koně; pak rozkázal, aby se oddíly srazily, a jel za nimi na podiv lidem, kteří ho viděli.

O útěku Alusianově k Bulharům.

XLV. Když válka ještě nezačala, stala se věc velmi podivuhodná a málem podobná činům císařovým. Nejroztomilejší ze synů Arona, jenž se stal králem toho národa, jménem Alusianos, povahou příjemný a vynikající duchem, význačný svým postavením, získá si největší zásluhu o vítězství císařovo, ač tomu nechtěl a ač se snažil o opak; ale Bůh, jenž ho k tomu ponukl, zjedná naopak vítězství císaři.

XLVI. Tento Alusianos, jenž nebyl císaři docela po chuti, neměl účastenství v radě, nebyl ve veliké vážnosti, nýbrž bylo mu jen přikázáno, aby zůstával doma a nepřicházel do Byzance, leda by mu to nařídil sám císař. Byl proto sklíčen a zlobil se na to, ale zatím nemohl nic dělati. Když se dověděl, co se děje v jeho národě a že králem učinili nepravého levobočka, poněvadž nikoho z královského rodu nebylo, odvažuje se činu mladicky nerozvážného. Neohlíží se na své děti, nedbá lásky k ženě a nikomu z nich nesvěřuje své rozhodnutí, nýbrž jen několika lidem ze svého okolí, o nichž věděl, že jsou schopni vykonati neobyčejné činy a že jsou odvážní, a odhodlá se vydati se skoro od nejzazšího východu na cestu na západ, a aby nebyl poznán a aby se v městě o ničem nedověděli, docela se přestrojil, ne tak, že by některé části oděvu, v němž chodil, odložil a některé jiné zase oblékl, nýbrž přestrojil se docela za žoldnéře a tak zůstal všem nepoznán.

XLVII. S mužem, který mu přinesl onu zvěst, sešel se, jak mi později řekl, dvakrát nebo třikrát v hlavním městě; byl jsem s ním totiž dobře znám a byl mi laskavě nakloněn. Ale ani onen muž ani nikdo jiný z těch, s kterými se stýkal, ho nepoznal. Ušel také pozornosti orfanotrofa,¹⁷ kleštěnce Jana, jenž všecko hlídal jako mnohoooký Argus, a také ten ho nepřistihl. Ale tím, že najednou zmizel, vzbudil podezření úřadů, nevědoucích, mají-li ho hledati a zadržeti; ale abych tak řekl, uniknuv všem očím, došel do země bulharské. Nedal se však lidem hned poznati, nýbrž přicházel postupně k ně-

kteřým, mluvil o svém otci jako o komsi cizím, vynášel jeho rod a pokoušel se zvědět, zdali by si, kdyby tam přišel některý z jeho synů, zvolili manželského syna místo levobočka, nebo když levoboček je již v čele vlády, zdali by si pravého syna za nic nevážili.

XLVIII. Když viděl, že by všichni místo syna, jehož rod byl pochybný, raději měli syna pravého, odvažuje se jednomu z nich, o němž věděl dobře, že je horlivě oddán jejich rodu, tajně naznačiti, kdo jest. Ten se hned upřeně na něho podívá, neboť ho kdysi dobře znal, a poznávaje podobu vrhne se mu k nohám, líbá je a potom se ho táže po nějakém tajemném znamení, aby naprosto neměl pochybnosti. Takovým znamením byla černá skvrna na pravém lokti, porostlá hustými chloupky. Když spatřil i to, obejmě ho, líbá ho na krku a na prsou a oba se pak obratně věci chopí: přistupující totiž k jednotlivcům postupně utvrzují zvěst a většina lidí se vyslovuje pro manželského potomka. Jedinovláda se takto stala jaksi mnohovládou, když se jedni prohlašují pro toho, jiní pro onoho. Potom se snaží horlivě o vzájemné sblížení, smiřují si navzájem vůdce a potom oba žili pohromadě a radili se spolu, ale vzájemně se podezívali.

XLIX. Alusianos však předešel úklady Dolianovy a zmocniv se ho znenadání zbaví ho nosu a očí, uříznuv mu nos a vyloupnuv oči kuchyňským nožem, a přivádí skytský národ zase pod jedinou vládu. Alusianos se hned císaři nepoddal, ale sebrav vojsko táhne proti němu, vrhne se na něj, je však poražen a spasí se útekem. Potom poznav, že by se nemohl snadno proti římskému císaři postaviti v otevřeném boji, a vzpome-nuv také osob jemu nejdražších, vzkáže tajně císaři, že by se mu vzdal sám s celou svou mocí, kdyby se mu dostalo blahovolné přízně a náležitě vážnosti. Císař ten návrh přijímá a zase s ním velmi tajně, jak to Alusianos chtěl, rozmlouvá. A tak Alusianos po druhé proti němu postoupí, jako by se chystal k boji, ale najednou opouští svůj šik a přejde k císaři.

Ten ho uzná hodným nejpřednější pocty a posílá ho do Byzance. Císař zahání národ bulharský, rozličnými válkami zeslabený a nemající vůdce, na útěk, porazí jej a podřizuje jej zase říši, proti níž povstal. Slavně se vrací do císařského paláce veda s sebou množství zajatců, a to nejváženějších u svého národa a také samého levobočka, který byl jejich náčelníkem, s uříznutým nosem a s vyloupanýma očima.

L. Vchází tedy do hlavního města v plné slávě a všecko obyvatelstvo se mu vyhrnulo vstříc. Viděl jsem ho tenkrát také já jedoucího na koni, jakoby na pohřebním průvodě a otřásajícího se. Jeho prsty, v nichž držel uzdu, podobaly se prstům obrů, neboť každý byl tlustý a velký jako ruka (neboť do takové míry byly jeho vnitřnosti zachváceny chorobou). Jeho obličej si nezachoval ani stopy dřívější podoby. A vrátiv se takto do paláce slaví velikolepý triumf, káže zajatcům projíti prostředkem divadla a ukazuje Římanům, že horlivá vůle vzkřísí mrtvé a že snaha po skvělých činech přemáhá ochablost těla.

LI. Ale nebyl s to, aby až do konce ovládl přírodu a nemohl býti silnější než nemoc a přemoci ji; neboť nemoc skrytě a ponenáhlu postupujíc bližila se svému rozuzlení smrtí. Ti, kteří byli kolem císaře, snažili se však zatím zakrývati, co se s ním děje, a radili se o stavu věcí, aby nedošlo k nějakým nepokojům. Když se pak zvěst o nemoci císařově rozhlásila a rozšířila po celém městě, také oni nesetvali na tom, na čem se usnesli, nýbrž přemýšleli a radili se, aby jim moc v státě nějak neunikla. O to jim šlo.

O udělení tonsury císařovi.

LII. Před změnou, která nastane smrtí těla, hledá císař změnu duchovnější a opovrhuje císařstvím, jehož ostatně zakrátko měl býti zbaven, přemáhá docela svůj stav a obrací se k Bohu; aby oddav se Bohu nebyl rušen v tom obrácení, opustí palác a odebere se do kláštera, ježž sám založil, nebo

lépe řečeno, odnesou ho tam na nosítkách. A když byl uvnitř v tom místě rozjímání a v chrámě, klekne na zemi a prosí Boha, aby se stal obětí bohulibou a aby byl očištěn přijat po svém posvěcení. Když se takto smířil s Bohem a získal jeho milost, oddává se kněžím a obětovníkům dobrovolné nadějně oběti. Kněží obstoupivše ho s obou stran a odzpívavše první prosby oběti k Pánu, svléknou mu císařské roucho a smeknuvše mu pokrývku hlavy, nasadí mu přílbu spásy. Ozbrojují ho potom křížem na prsou a na zádech a opásavše ho statečně proti zlým duchům, propouštějí ho. Tolik o jeho přání a o jeho úmyslu.

LIII. Císař jsa jakoby uveden v lepší život byl rád a těšil se a jako by nabyl lehkosti a hbitosti na pouť duchovní. Ale lidi jeho domácnosti, zvláště nejstaršího bratra obestřel mrak malomyslnosti, takže nemohli zadržeti nářky. Ani císařovna nepřemohla svou bolest a když se od kohosi o všem dověděla, nedbá, že se vystavuje pohledům všech mužů, učiní násilí své přirozené povaze a jde pěšky k němu; on však nedovolil, aby k němu vešla, buď že se styděl, že jí způsobil tolik zlého, nebo na ni zapomněl pamatuje jen na Boha.

LIV. Odešla zase do paláce; on však, poněvadž ho volala hodina modlitby a měl se dostaviti k obvyklým zpěvům, vstal zvolna s lože a chtěl se již obouvat. Ale nepřipravili mu sandály, jaké mniši obyčejně mívají, a nevyměnili mu střevíce, které měl předtím. Rozhněvá se, že sandály nejsou připraveny a kráčí do chrámu bos, opíraje se po obou stranách, oddychuje těžce, neboť dech mu již dochází. Vrátil se tedy na lože a ulehnuv mlčel pak chvíli, poněvadž mu hlas selhal; dech ustal docela a Michal vypustil duši k Bohu. Vykonal a vymyslel za své vlády velmi mnoho a neměl mnoho neúspěchů. Když sám všecko srovnávám a vedle sebe posuzuji, vidím, že úspěchů bylo více než nezdarů. A také se mi nezdá, že se ten muž minul s lepším osudem, ale že se mu lepšího osudu dostalo.

LV. Ukončí tedy svůj život vykonav veliký čin, po vládě sedmileté a téhož dne, kdy se obrátil k lepšímu životu duchovnímu, dostihl také meze tělesného života. Nedostalo se mu pohřebního průvodu ani hrobu příliš nádherného, neboť byl pohřben v témž chrámě, na levé straně od vchodu, vedle svatého oltáře.

M I C H A L V. (1041 — 1042) — T H E O D O R A (1042).

I. **V**LÁDL po něm jeho synovec, o němž bylo již napřed velmi mnoho pověděno. Když pozorovali bratři císařovi, že brzo zemře, a poznali, že již není naděje, aby jeho život byl zachráněn, vydají, aby jim neunikla moc a aby vláda nepřešla na jiný rod, dříve než bratr skoná, výnos jakoby císařský, jímž se synovci uděluje právo vstupu do paláce. A císař vyšel, jak bylo vypravováno, aby skončil svůj život, a jeho synovec tam místo něho vešel.

II. Ze tří bratří císařových nejstarší, orfanotrofos Jan, který tenkrát řídil celou vládu a nejvíce ze všech bratří ho miloval, nevzdálil se od něho, ani když zemřel, ale byl po tři dny u mrtvého, jako by byl dosud živ. Ostatní dva se odebrali s císařem do paláce, jednak aby ho hlídali a o něj pečovali, jednak aby si ho tím více naklonili. Ale bez třetího bratra, který měl více rozumu a byl chytřejší, neuměli smysliti nic významného, ani pokud šlo o vládu ani pokud šlo o poměry obecné, a proto nedělali nic jiného, než že s ním byli pohromadě a že mu projevovali příbuzenskou náklonnost. Když se pak Jan dosti natruchlil, nebo spíše, když se ho zmocňoval nepokoj, aby dlouhý odklad prohlášení nového císaře nezmařil všechny naděje, vrátil se do paláce.

III. To všecko jsem sám viděl, vlastníma očima jsem postihl pravdu těch věcí a nezměněnou ji zde zaznamenávám. Když jeho bratři uslyšeli, že vešel do nádvoří a do paláce, vyšli mu vstříc tak slavnostně oděni, jako by měli vstoupiti před Boha, obstoupili ho se všech stran a líbali ho každý jinde. Jeho synovec podal mu také pravici, aby se o ni opřel, jako by se mu tím dotknutím mělo dostatí jakéhosi posvěcení. A když se zdálo, že je dosti toho lichocení, dává jim Jan hned

radu velmi rozumnou: má je k tomu, aby nic neučinili bez vědomí císařovna, nýbrž aby na ní zakládali svou moc a svůj život a aby dělali všecko, čemu ji uvidí přístupnou.

IV. A ihned se všichni srazí v společný šik a obléhají svými úklady její duši, kterou bylo snadno získati, a připomínají jí, jak přijala Michala za vlastního, staví ho pod její ochranu jako matky a panovnice a vrhají jí ho k nohám, zasypávají jí při tom spoustou lichotných jmen v té chvíli vhodných. Namluví jí, že se synovci dostane vlády jen podle jména, ona že však bude nad to míti ještě otcovský majetek, a chce-li, bude sama míti vládu nade vším; ne-li, rozkáže a uloží to Michalovi a bude s ním nakládati jako s otrokem. Zavazují se jí slavnostními přísahami a zaručují se jí při ostatcích svatých a hned ji docela získají. A co jiného také mohla dělati, když neměla nikoho, kdo by se jí ujal, když byla okouzlena jejich kejklářstvím, nebo spíše, když ji ošálili a polapili svými úklady a podvody a přiměli ji, aby jim byla povolena?

Jak Michal byl provolán císařem.

V. Císařovna jim tedy odevzdá moc a svou domluvou uklidní město očekávající ve vzrušeném nepokoji její rozhodnutí. Vykona se pak posvátný obřad korunovace císařovy, slavnostní průvod, vstup do chrámu, žehnání patriarchovo, korunovace a všecko, co je při tom zvykem. A první den nezapomínal císař vhodných slov a činů; často aspoň říkal »císařovna«, »má paní«, »jako že jsem jejím otrokem« a »jak by se rozhodla«.

VI. A zrovna tak omámil Jana takovými slovy říká mu »můj pán«, a dal mu trůn, aby se posadil vedle něho, žádal, aby mu dal znamení, kdyby chtěl promluvit, a byl jako nástroj v ruce umělce, jako píseň není dílem kytary, nýbrž umělce, který znalecky na ni hraje. Všichni žasli nad dobromyslností toho muže a obdivovali se tomu, že se Jan ve svých nadějích nezklamal. Ostatní tedy nepozorovali lstivost jeho

duše; strýc jeho však věděl docela dobře, že líbeznost je u něho jen v řeči, že se však v jeho nitru skrývá a doutná tvrdé smýšlení, a čím více se Michal oddával svým lstivým úskokům, tím více ho Jan podezříval a poznával jeho zakrývané nepřátelské smýšlení; ale nevěděl co dělati a jak ho nejsnadněji zbaviti moci, když se mu ten záměr již jednou nezdařil, když k tomu vhodná chvíle poskytla dobrou příležitost. Jan se tedy zatím choval klidně, svého úmyslu se však docela nevzdal, ale chystal se zasáhnouti, kdyby se císař dopustil něčeho nespravedlivého proti němu. Ten zanedlouho polevoval v přílišné úctě, kterou Janovi s počátku projevoval, nevyčkáváje někdy při vládních výkonech projev jeho mínění, někdy zase dělal něco docela jiného nebo říkal něco jiného lidem, o kterých věděl, že je Jan nemá rád.

VII. Bylo přiloženo ještě polénko k nenávisti, kterou císař plál proti svému strýci; totiž bratr Janův Konstantin, jenž Janovi již dávno záviděl, že sám jediný bez bratří vede správu říše a že se chová k nim jako pán a ne jako bratr. Tenkrát však nemohl svou nenávist veřejně projevit, neboť jejich bratr a císař měl Jana nesmírně rád a vážil si ho jako nejstaršího z bratří a jako nejrozumnějšího a nejzkušenějšího ve správě veřejných věcí; ostatní bratry však nenáviděl a odvracel se od nich s odporem, poněvadž se nespokojovali s mírnějšími poctami a nic mu neprospívali ve správě říše. Proto Jan utiřoval jeho zlost, když se císař na ně hněval a nakloňoval bratra zase k blahovůli. Když mu tedy bratři, a Konstantin zvláště, záviděli jeho moc, nemohli se přece ničeho odvážiti a nic proti němu podnikati.

VIII. Když však bratr císař zemřel a jeho moc přešla na synovce, měl Konstantin vhodnou příležitost vystoupiti proti Janovi. Nadcházel si již předtím císaře, dokud měl úřad cézara, dovolil mu, aby si bral z jeho pokladnice, kolik chtěl, a Konstantinovy peníze zastupovaly Césarovi prytaneion¹⁸ a zásobárnu. Takto ho tenkrát koupil a poněvadž si se zřetelem

na zřejmou výhodu již napřed získal jeho mysl, svěřovali si navzájem svá tajemství a byli nepřátelsky zaujati proti Janovi, jako by jednal proti tomu, co bylo usneseno, a jako by se snažil, aby vláda přešla na jiného bratra. Jakmile tedy césar je povolán císařem, povýší Konstantina k hodnosti nobilissima,¹⁹ učiní ho svým společníkem a skvěle se mu odměnil za jeho dřívější oddanost.

IX. Na chvílku tu přeruším své vypravování a uvedu napřed něco o smýšlení a o povaze císařově, abyste se nedivili, kdykoli bych něco pověděl o jeho skutcích, jako by je byl vykonal jen tak bez určité hlubší pohnutky. Ten muž se totiž svým chováním stal osobností velmi měnivou a význačným rysem jeho duše byla mnohotvárnost a obratná pohyblivost. Jeho řeč byla opakem toho, co si myslel, a když se na něčem rozhodl, projevil slovy něco jiného; když měl na lidi zlost, choval se k nim velmi laskavě, dotvrzoval svá slova slavnými přísahami tváře se jako by je měl náramně rád a jako by s nimi rozmlouval s potěšením. Mnohé z těch, které chtěl nazítrí podrobiti nejtěžším trestům, přibíral si za společníky k hostině a pil s nimi z téhož poháru. Jména označující příbuzenství, ba i rodové společenství krve nepokládal za nic a nic by mu na tom nebylo sešlo, kdyby je byla všecky smetla a pohltila jediná vlna. Nejen že svým příbuzným nepřál vlády, což nebylo nic nepřirozeného, ale nepřál jim ani ohně ani vzduchu ani nejmenší přízně osudu. Nechtěl, aby byl někdo z nich, třeba i jen docela málo účasten jeho moci a myslím, že záviděl také tomu, kdo měl znamenitější schopnosti. Takový odpor a takovou podezřívavost měl ke všem a ve všem. V dobách protivenství choval se a mluvil poníženež jako nikdo jiný, jsa smýšlení otrocky nízkého; když se však změnou poměrů na něj na chvíli usmálo štěstí, ihned přestal hráti divadlo a odhodiv svou strojenost, byl zachvácen hněvem a dopouštěl se hrozných věcí nebo je odkládal na dobu pozdější. Zlost svou neovládal a jeho nálady se snadno měnily, proto

každá náhodná věc ho strhovala k nenávisti a k hněvu. Proto v něm tajně doutnala nenávist k celé rodině; ale neodhodlal se zničit ji hned, neboť se dosud bál strýce věda, že v rodině požívá vážnosti jako otec.

X. Přerušil jsem své vypravování a proto se zase vracím k vypsání událostí. Když tedy byl Konstantin povýšen na nobilissima a setřásl tísnivý strach před bratrem, odvrhl také úctu k němu, mluvil odvážněji a bezohledněji, odporoval jeho rozhodnutím. Císaři vytýkal často, že se Janovi podrobuje, a pobouřil jeho mysl. Císař, který i jinak tou věcí byl znepokojen, byl stržen ještě více a začínal ho většinou přezírat. Jan by to byl velmi těžce nesl, kdyby byl zbaven své důstojnosti a svého vynikajícího postavení v rodině; poněvadž však nemohl císaře snadno zbaviti vlády, uvažoval za tím účelem o něčem jiném, jak jsem sám tušil, jsa tenkrát svědkem těch událostí; většině lidí však ta věc ušla. Jak se domnívám, chtěl řízení věcí přenést na jednoho z císařových příbuzných, který se nazýval Konstantin a měl úřad magistra;²⁰ ne tak, že by sám vystoupil proti císaři, nýbrž že by Konstantinovi dal možnost k úkladům. Potom však z obavy, aby Konstantin nebyl přistižen a obžalován z úkladů o vládu a aby on sám nebyl dříve zničen a aby nestrhl s sebou celou rodinu, předjímá skrytě výsledek, aby se mu začátek zdařil podle výpočtu, a získává náklonnost vládce k rodině a přemluví ho, aby jim jednu věc dal a jinou slíbil, zvláště ochranu proti nebezpečstvím, které život přináší. Císař zatím vyhověl prosbám a sliby zaručuje písemně, aby měl spolehlivou záruku pro budoucnost. Když se pak listina hned napsala, vložil tam Jan tajně něco, co nebylo umluveno, totiž kdyby také některý z těch synovců byl usvědčen, že usiloval o vládu, aby nebyl trestán ani souzen, nýbrž aby se mu od strýce dostalo výsady, že nebude vyšetřován.

XI. Když to tedy napsal, čekal na vhodnou chvíli, a když jednou viděl, že císař nevěnuje jakýmsi písemnostem velikou

pozornost, podá mu tu listinu. Císař ji zběžně prohlédne a potvrdí ji podpisem vlastní rukou. A Jan, domnívaje se, že si tím šťastně upravil pomůcku k dosažení svého záměru, měl radost, těšil se a byl asi připraven k vykonání té věci. To však bylo začátkem strastí, jak to postupně projeví vypravování o tom všem; neboť dříve, než si orfanotrofos napřed rozmyslil, jak se věci uchopiti, pojal císař podezření o tom, co se chystá, dohaduje se některých věcí sám, jiných se dovídaje od lidí ze své družiny projevujících mu svůj úmysl, že nesnesou jeho ponižování, ale že učiní vše, aby došlo k jedné z těchto dvou věcí: aby mu buď zachránili jeho důstojnost nebo aby zahynuli zároveň, kdyby se zhroutila jeho moc.

XII. A císař od té doby Janovi nejen neprojevoval přílišnou úctu, ale odporoval mu také ve věcech, které se měly vykonati; scházeli se proto po dlouhých přestávkách, ale i když se setkali, byla nevěle mezi nimi patrná. Když jednou spolu seděli u jídla, zasáhl Konstantin do věci a poznáv mínění obou, uznával a schvaloval mínění císařovo jako nejlepší a císaře hodným, mínění bratrovo však prohlašoval za úskočné a podvodné. Pak zašel poněkud dále a došel až k prudkému útoku; připomněl mu jeho dřívější přezíravost a usvědčoval ho z nynější potměšilosti a špatnosti. Jan nemoha snésti takové útočné řeči, ihned vstal, ale neodebral se do svého obyčejného obydlí, nýbrž odešel docela z města ven, domnívaje se, že ho císař bude důtklivě prositi a usilovně na něj naléhati a že ho co nejdříve zase přivede zpět do císařského paláce. Když odcházel, provázela ho tělesná stráž, ale odešlo s ním také dosti mnoho členů senátu, kteří s ním nebyli spojeni pouty náklonnosti, ale většinou myslili, že se Jan co nejdříve zase vrátí na své dřívější místo, a chtěli si hned napřed získati jeho přízeň a odešli s ním, aby si později připomněl jejich oddanost.

XIII. Císaři se nezdálo ani tak příjemným, že Jan zanechal řízení věcí, jako se mu zdálo mrzutým a podezřelým, že

se tam hrnulo z města takové množství lidí, neboť bál se, aby snad nepodnikli proti němu něco neočekávaného. Proto mu listem velmi strojeně a úskočně vytýká jeho přílišnou hrdost a volá ho zpět, jako by mu chtěl svěřiti nějaké tajné věci. Jan se ihned dostaví, domnívaje se na základě toho listu, že mu císař vyjde vstříc, že ho přivítá, jak se sluší, a že si bude počínati jako obyčejně. Císař však odešel, poněvadž právě byl den divadla, časněji, nevyčkav strýce, nezanechav mu nějakého vzkazu. Jan zvěděv to a pokládaje to za urážku ještě větší a za odmítnutí, vrátil se bez odkladu jsa velmi rozhněván; nebyl již na pochybách o smýšlení císařově, ale podle jeho chování viděl jasně, že je proti němu nepřátelsky zaujat. Jejich přátelský poměr zvykem utvrzený se naprosto porušil a strojili si navzájem úklady proti sobě, zvláště Jan, který byl pouhým občanem, se snažil skrytě a nepozorovaně ho napadnouti, kdežto císař užívaje své moci již docela bez obalu projevoval prudce své nepřátelství. Rozkázal mu, aby vstoupil na loď a aby se dostavil a ospravedlnil, proč císaře přezírá a proč ho nechce ve všem uposlechnouti.

XIV. Jan tedy vyplul k císaři, který s výše hleděl na moře. Když loď vezoucí jeho strýce chtěla vplouti do velikého přístavu, dal císař shora plavcům blížící se lodi znamení, jak jim bylo již předtím naznačeno, aby loď obrátili, načež jiná triera, hotová k odplutí, se přiblížila k první lodi a odvezla Jana do daleké ciziny. Tak tedy ten, jenž se jeho přičiněním stal nejprve césarem a potom císařem, nezachoval pro něho ani tolik z dřívější úcty, aby mu ten trest udělil aspoň trochu šetrně; on však ho vypoví do území, určeného jen pro lidi provinivší se loupežnictvím, ačkoli později, když jeho hněv poněkud povolil, uznal za dobré jakési malé zmírnění. Jan tedy odešel, aby nejen vytrpěl tento trest, nýbrž aby uviděl ještě mnohá a mnohá neštěstí; neboť osud, ježž mu, mírně řečeno, určila Prozřetelnost, oplácel mu mnohými a neustávajícími útrapami, až nařídil ruku katovu na jeho oči a znenadání mu připravil hroznou, násilnou smrt.

XV. Když si ten strašný muž upravil samovládu tak, jak se mu to hodilo, neměl nijaké správné představy o správě státní, ale ihned se jal všechno měniti a přestavovati podle toho, jak se mu chtělo; pro nikoho z hodnostářů neměl laskavého pohledu ani přátelského citu, ale všecky děsil pánovitými slovy a rozkazy. Chtěl dokázati, že poddaní jsou opravdu ovládáni, a zbaviti většinu vysokých úředníků obvyklých práv, lidu však zjednati svobodu, aby byl chráněn množstvím a ne malým hloučkem lidí. Ochranu své osoby odevzdal stráži skládající se ze skythských jinochů, které dávno předtím koupil; byli to vesměs kleštěnci, znali jeho smýšlení a byli velmi vhodni k vykonání toho, co chtěl. Důvěřoval jejich oddanosti, poněvadž je poctil vyššími hodnostmi; jedny z nich měl jako tělesnou stráž, jiní zase vykonávali jiná jeho rozhodnutí.

XVI. Jeho rozhodnutí byla takto vykonávána a vyšší vrstvu obyvatelstva v městě i dav na tržišti a řemeslníky si naklonil získav mysli většiny projevy své přízně, aby měl pomoc, kdyby jí potřeboval při tom, co zamýšlel. Lid se ho tedy držel a ukazoval své smýšlení některými zřejmými projevy oddanosti; nenechávali ho jíti po holé zemi, nýbrž pokládali to za strašnou věc, kdyby se neubíral po látkách a kdyby jeho kůň nekrácel po rozestřeném hedvábí. Tím vším tedy jsa povzbuzen začíná císař odkrývati záměr, jež chová v duši. Proti císařovně totiž, jež mu byla proti všemu zvyku a rozumu matkou, je zuřivě zaujat, a to již od dřívějšíka, když se mu od ní dostalo vlády, a za to, že ji kdysi nazýval paní, byl by si nejraději ukousl a vyplivl jazyk.

O nenávisti a nepřátelství císařově k císařovně.

XVII. Když slyšel veřejně provolávati napřed její jméno, nemohl se již udržeti. Proto ji s počátku odstrkoval, odvracel se od ní a neříkal jí nic o svých rozhodnutích, ba ani část císařských pokladů jí nedával, nýbrž docela ji přehlížel a abych tak řekl, posmíval se jí, hlídal ji uzavřenou jako nepří-

telkyni, držel ji v docela nečestném zajetí, služebnice její si získal jako důvěrnice, propátrával část paláce určenou ženám nic nedbaje na to, co mezi nimi bylo umluveno. Když ani na tom neměl dosti, zadává jí nejtěžší ránu a chce ji vyhnati z paláce, a to nikoli pod slušnou záminkou, nýbrž na základě hanebného lživého výmyslu, aby mohl ten ukrutník pobývati v císařském paláci sám jediný. Jakmile ten úmysl pojal, zanedbával všecku ostatní činnost vladařskou a aby vykonal úplně ten odvážný čin, uvedl v pohyb všecko své myšlení a všecku svou činnost.

XVIII. Nejprve pověděl o svém rozhodnutí odvážnějším ze svých nejdůvěrnějších přátel, potom zašel ponenáhlu dále a zkoušel z ostatních ty, o kterých věděl, že mají správný úsudek a ostatní rozumové vlastnosti. Z těch někteří ho pobízeli a radili mu, aby vykonal, co si umínil, někteří zase mu přimlouvali, aby věc, kterou chce podniknouti, podrobil bedlivější úvaze, jiní uznávali za dobré ponechat rozhodnutí předpovědi astrologické a zvěděti, zdali chvíle je právě vhodná k vykonání a nepřekáží-li snad podniku postavení hvězd. Vyslechl to všecko vážně sedě před nimi; neváhal učiniti cokoli, co by mohlo býti jeho záměru prospěšné (neboť se snažil vším způsobem vykonal své rozhodnutí); přece však, nedbaje ostatních rad, chtěl zvědět budoucí věci od astrologů.

XIX. Zabývala se tenkrát tou vědou skupina lidí nikoli z nízkého rodu, s nimiž jsem se stýkal také já, kteří málo pečlivě pozorovali postavení a pohyb světokoule (neboť nenaučili se napřed vyložití ty věci podle geometrických zákonů, ba ani je předtím neznali), ale prostě jen tak určili středy, potom pozorovali ascense a sklony zvířetníka a vše ostatní, co k tomu náleží, totiž vládce domů, místa konstelací a hranice domů a co z toho je lepší a co horší, a prorokovali těm, kteří k nim přišli, o tom, nač se jich tázali, a někteří z nich skutečně uhádli svými odpovědmi pravdu. Říkám to, neboť sám tu vědu také znám; dávno jsem se jí zabýval a mnohým z nich jsem

přispěl k poznání postavení hvězd, ale nejsem nikterak přesvědčen, že by se náš osud řídil pohybem hvězd; ale to ať se prozkoumá jinde, neboť je tu s obou stran mnoho sporných věcí.

XX. Ten, jenž tenkrát byl císařem, zatajil, jaký podnik má na mysli, a klade jim jen neurčitou otázku dodav jen, zda by někomu, kdo se odvážil veliké věci, nebylo postavení hvězd nepříznivé. Podívali se na hvězdy a pečlivě prozkoumali, jaké rozhodnutí pro tu chvíli hvězdy naznačují, a když spatřili všecko plno krve a sklíčenosti, zrazují císaře od toho podniku a obratnější z nich odkládají věc na příhodnější dobu. Ale on se jim hlasitě vysmál a poškleboval se jejich vědě, že lže. »Jděte mi ke všem kozlům!« řekl. »S odvahou tím větší si nebudu všimati té vaší vědy!«

XXI. Ihned se tedy dal do díla a najednou spustí. Tento podlý syn si vymyslí proti matce, která nic proti němu nestrojila, pomluvy, odsuzuje jako travičku císařovnu, jež dosud nic nevěděla o jeho odvážných úkladech, a vyvádí ji z komnaty, kde byla doma, on, cizinec, ji, pocházející ze vznešeného rodu, on, nešlechtic nízkého rodu. Pošle na ni jakési pomluvače lživě ji obviňující a dotazuje se jí po věcech, o kterých sama nic neví, vznáší na ni žalobu a odsuzuje ji k trestu, jako by se byla dopustila nejhroznějších věcí. Káže jí ihned vstoupiti na loď a vypraví s ní lidi, jimž se naznačilo, co si proti ní mohou dovoliti; vypoví ji z císařského paláce a usadí ji na jednom z těch ostrovů ležících před hlavním městem, který se nazývá Prinkipos.

XXII. Později jsem se stýkal s některými z těch, kteří ji odváděli, a říkali, že když loď již vyplula k odjezdu na širé moře, pohlédla císařovna na císařské domy, pronesla k paláci slova znějící jako žalozpěv a vzpomněla na otce a na své předky, neboť z pátého pokolení na ni přešlo císařské dědictví. Když si připomněla strýce a císaře, myslím onoho Basilia, vynikajícího skvěle nade všechny císaře, jenž byl štěstím a

slávou římské říše, zalily se jí najednou oči slzami a řekla: »Ó strýci a císaři, tys mě hned, když jsem se narodila, ovinul císařskými pleny, miloval a poctil jsi mne více než sestry, že jsem ti byla podobna, jak jsem často slýchala od těch, kteří tě viděli. Také jsi mě líbal a vinul k sobě a řekl jsi: »Kéž zůstaneš zdráva, dítě, kéž co nejdéle prožiješ jako obnovitelka našeho rodu a vznešená ozdoba říše!« Tys mě živil a vychoval a očekával jsi ode mne veliké věci pro stát, ale v těch nadějích jsi byl zklamán, neboť sama jsem zneuctěna a celý rod svůj jsem tím zneuctila, jsem odsouzena na základě nejhanebnějších pomluv, vypuzena z císařského paláce a nevím, do které země mě odvázejí jako odsouzenou. Bojím se, aby mě nedali na pospas divoké zvěři nebo aby mě neutopili ve vlnách mořských. Kéž na mne shlédneš s výše a vši svou mocí ochráníš neteř!« Když však vešla do vykázaných jí hranic, na ostrov, oddechla si poněkud od strastí a děkovala Bohu; že je živa, a konala oběti a modlila se k Spasiteli.

XXIII. Mnoho podnikati tedy nesměla a jak by také byla mohla, když byla s jedinou služebnicí odvedena do vyhnanství? Ale ten hrozný muž strojí císařovně ještě větší úklady a způsobuje jí nové a nové strasti; nakonec tam posílá lidi, aby jí ostříhali vlasy, nebo lépe řečeno, aby ji zabili jako oběť, nevím, zdali Pánu, ale jistě hněvu císaře, jenž ten rozkaz dal. Když vykonal i tento úmysl, nedbá jí, jako by již byla odpravena; dodává smýšlenkami celé věci rázu dramatického a hraje divadlo: odhaluje senátu úklady, které prý proti němu strojila, že prý již dávno měl podezření o tom, ba že ji často přistihl při činu, že prý však zločin zatajil z šetrnosti k nim. A vymysliv takové lži, namluvil jim ty povídačky a získav jejich hlasy, aby se v pravý čas souhlasně ozvali, až by svou věc před nimi ospravedlňoval. Také se pokouší o obecný lid a z některých z nich si připravil vhodné nástroje k svým záměrům a některé věci jim řekl, jiné zase od nich uslyšel. Když viděl, že také oni jsou nakloněni jeho podniku, rozpustil toto

shromáždění a jako by byl skončil nějaký nesmírně těžký zápas, oddechl si po veliké námaze a oddal se dětinskému veselí - málem tančil a vyskakoval. Ale bylo mu souzeno, že nikoli po dlouhé době, nýbrž hned v nejbližší chvíli byl potrestán za svou krutou zpupnost.

XXIV. Vypravovati, co se potom dělo, na to je řeč slabá a lidský duch neobsáhne míru Prozřetelnosti; mluvím tedy posuzuje jiné lidi podle sebe. Neboť ani básník mající duši Bohem nadšenou a jazyk unášený božským vytržením, ani řečník, který by byl obdařen největším nadáním a největší výmluvností a který by byl uměním ozdobil vrozenou schopnost, ani filosof, který by byl pronikl záměry Prozřetelnosti neb který by byl mohutností svého rozumu postihl něco, co přesahuje náš obyčejný rozum, nemohl by povědět, jak náleží, nic z toho, co se tenkrát událo; jeden by vypravování pestře proměnil jakoby na divadle, druhý by řeč upravil velikolepěji a souladně by ji sestavil v souhlasu s velikostí věci; třetí nepokládáje to, co se stalo, za náhodné, nýbrž podkládáje tomu jakési rozumné příčiny, z nichž vzešlo to veliké a docela veřejné mysterium (neboť tak to lze nazvati nejvhodněji). Proto bych byl také pomlčel o tom velikém hnutí a o spojeném s ním převratu, kdybych si nebyl vědom, že bych tím zatajil nejosudnější událost této chronografie; proto jsem se odvážil na malé prámici přeplouti moře. Povím tedy, pokud budu s to, jaký převrat Boží prozřetelnost po vypovězení císařovny způsobila v tehdejších poměrech.

XXV. Císař žil životem rozkošnickým a byl samá pýcha a celé hlavní město, myslím totiž lidi každého rodu, stavu i věku, začínalo se po částech hýbati a zmítati, jako by byla jeho přirozená soudržnost porušena, a nebylo nikoho mezi všemi, kdo by nebyl tlumeným hlasem šeptal a horší myšlenky spřádal v duši o té věci a kdo by pak nebyl ponechal jazyku úplnou volnost. Když se všude rozšířila zvěst o novém osudu císařovnině, bylo viděti celé město truchliti, a jako se při veli-

kých převratech v přírodě mysl všech lidí zachmuřuje a lidé nevědí, jak by se vzpamatovali, když jedno nebezpečnoství přestáli a obávají se nových, tak také tenkrát padla na všechny mysli jakási hrozná sklíčenost a neutěšitelná žalost. Ale druhého dne nikdo neudržel jazyka za zuby, ani nikdo z hodnostářů ani z duchovenstva, ale ani příbuzní císařovi ani lidé z paláce. I řemeslníci v dílnách se připravovali na odvážné věci a ani cizinci a spojenci, které císařové obyčejně mívají u sebe, jako Skythové z taurských končin, nemohli přemoci svůj hněv a chtěli obětovati život za císařovnu.

XXVI. Obecný lid byl již rozpoután a rozvášněn myšlenkou, že se vzbouří proti tomu, jenž se sám vzpourou zmocnil samovlády. A ženy - ale jak bych to pověděl těm, kteří to neznají? Já aspoň jsem spatřil mnohé, které do té doby nikdo neviděl venku mimo jejich komnaty, jak se ubíraly veřejně, křičely, tloukly se do prsou a strašně nařikaly nad utrpením císařovniným. A ostatní se hnaly jako menády, a byl jich ne malý zástup, proti zlosynovi. »Kde jest,« volaly, »ta jediná duší ušlechtilá a podobou krásná, kde je ta ze všech jediná svobodná mezi ženami, ta, již podle práva nejvíce náleželo dědictví vlády, jejíž otec již byl císařem, i ten, jenž ho zplodil, jakož i otec tohoto? Jak se ten člověk nízkého rodu mohl toho odvážit proti té urozené ženě a vymyslet si takový úklad, jaký by nepojala duše nikoho z lidí?« Tak mluvily a běžely pohromadě chtějíce zapáliti palác. Poněvadž nebylo nic, co by jim zabránilo, když se již všichni rozlítili proti té tyranické duši, rozestavili se nejprve k boji po oddílech jakoby po pořádku vojenském; potom táhli proti němu zároveň s vojskem hlavního města.

XXVII. Každý z nich byl ozbrojen; ten svíral v ruce sekeru, onen mával těžkou romfajou,²¹ jiný se chopil luku, jiný zase oštěpu a zástup obecného lidu měl veliké kameny, které někteří nesli v náručí, jiní v ruce a hnali se vpřed beze všeho pořádku. Stál jsem tenkrát u vchodu paláce císařského; již

dlouho jsem byl tajemníkem u císaře a od nedávna jsem byl ustanoven k uvádění. Byl jsem v předsíni a diktoval jsem některé tajné listy; najednou k nám doletěl hluk jako dusot koňských kopyt a ten zvuk poděsil většinu přítomných. Pak přišel kdosi a hlásil, že se všechen lid žene proti císaři a že se všichni shlukli za stejným úmyslem jako by byli smluveni. Většině se to, co se dělo, zdálo jakousi nerozumnou nenadálou vzpourou, já však jsem pochopil podle toho, co jsem předtím jednak viděl, jednak slyšel, že jiskra vzplála v požár a že je třeba mnoha řek a proudů vod zalévajících ten požár, aby se uhasil; proto jsem bez odkladu vsedl na koně a projel jsem středem města a vlastníma očima jsem spatřil to, o čemž mě nyní napadá pochybnost, zdali to bylo skutečné.

XXVIII. Jako by byli všichni zachvácení jakýmsi mocnějším vzrušením, nebyl jejich duševní stav zřejmě již takový jako předtím, neboť běželi zuřivěji, ruce nabyly větších sil, pohledy jejich očí plály ohněm a vytržením, svaly byly silnější a nikdo z nich se nechtěl dáti přemluvit k mírnějšímu chování nebo změnit své rozhodnutí a ani nebyl, kdo by jim k tomu radil.

XXIX. Měli v úmyslu táhnouti nejprve proti členům jeho rodiny a zbořiti jejich nádherné, okázalé domy; dali se tedy do práce a společně se na ně vrhli. Všecko bylo strženo na zemi a z budov byly jedny zasypány, druhé odkryty. Zakryty byly střechy padající na zemi, odkryty byly základy vytržené ze země, jako by země shazovala se sebe jejich tíhu a vyvrhovala jejich základní kameny. A většinu toho nestrhly ruce jinochů a mužů v plné síle, nýbrž i ruce dívek a nedospělých dětí obojího pohlaví a každá budova povolovala hned při prvních útocích a co bylo urváno nebo strženo, to si ten, kdo to učinil, klidně odnášel a šel s tím na trh neohlížeje se po ničem jiném.

XXX. Tím tedy bylo zaujato město a tak rychle se změnilo jeho obyčejné vzezření. Císař však seděl v paláci a s po-

čátku se příliš neznepokojoval tím, co se stalo, a proto chtěl tu občanskou válku skončiti bez prolévání krve. Když však bylo docela jasno, že to je povstání, a lid postupoval v četách a to vojsko nabývalo pozoruhodných rozměrů, byl pobouřen v mysli a jsa jakoby obležen nevěděl co počíti. Báł se vyjítí a z obležení měl strach ne menší, v paláci neměl spojenců a také nebylo možné pro ně poslati. I mezi samým žoldněřským vojskem chovaným v paláci byli jedni v úmyslech svých nerozhodni a neposlouchali ve všem rozkazů, jedni projevovali zřejmě své nepřátelství, odtrhli se a přidali se ke vzbouřenému davu.

XXXI. Když císař takto byl docela na rozpacích, přispěl mu jako spojenec nobilissimus. Nebyl v tu chvíli v paláci a když zvěděl o nebezpečnosti, lekl se toho, co se stalo, a s počátku zůstal doma a ani nevyšel, neboť báł se náramně davu nehromaděného před jeho dveřmi, jako by myslil, že ho stihne smrt, jakmile by vyšel. Potom však ozbrojil všechny v domě, sám jsa docela bez ochranné zbroje; znenadání nepozorovaně rozrazili dveře a hnali se jako blesk městem s dýkami v rukou, aby každého, kdo by se proti nim postavil, na místě skolili. Když tak proběhli městem, zabušili na vrata paláce a vrazí tam přinášejíce císaři pomoc v nebezpečnosti. Ten je s radostí vítá a málem strýce políbil za to, že se rozhodl raději zemřítí s ním. Rozhodnou se, že hned zavolají zpět z vyhnanství císařovnu, pro niž dav povstal a vznikl boj, a sami že se zřetelem k hrozícímu nebezpečí postaví lidi, kteří byli v paláci, kopiníky a prakovníky proti těm, kteří drze chtěli vniknouti dovnitř. Obránci stříleli skrytě s výše z praků a luků, zabili jich mnoho a roztrhli sevřený šik; ale útočníci pozorovavše to, povzbuzovali se a tím pevněji se zase srazili.

XXXII. Zatím byla také císařovna přivedena do císařského paláce; neměla ani tak velikou radost z toho, co Pán pro ni učinil, jako se bála, aby neutrpěla cosi horšího od zlomyslného císaře. Proto ani nevyužívá příhodné chvíle pro se-

be, ani nevytýká tyranovi to, co se jí stalo, ani nemění své chování k němu, ale má soucit s ním a pláče nad ním. On pak, když je potřebí vyměnití jí roucho a obléci jí roucho nachové, vyžaduje na ní záruky, že se nebude chovati jinak, až se bouře utiší, než jak si počíná teď, a že se spokojí s tím, co jí bude přiřčeno; ona všecko slibuje a oba se spojují proti hrozícím nebezpečnostvím. A tak ji vyvedou nahoru na veliké divadlo a s výše ji ukazují vzbouřenému lidu domnívajíce se, že tím utiší rozdmýchaný hněv, když jim byla panovnice přivedena zpět. Lidé ji však hned nepoznávají a i ti, kteří ji poznali, tím více odsuzovali rozhodnutí tyranovo, které ani v nebezpečnoství neodkládalo svou sveřepost a úskočnost.

XXXIII. A tak vzplanul boj proti němu ještě více. Lidé se pak báli, aby je tyran ve spojení s císařovnou nezahnal na útěk a aby většina, přemluvena její řečí, neustoupila; proto se rozhodli pro jinou věc, která také jediná stačila na úskoky tyranovy.

XXXIV. Napřed však stručně ještě něco předešlu, aby naše vypravování postupovalo metodicky; je třeba, abych připomněl věci předcházející a připojil své vypravování k nim. Konstantin neměl jen jednu dceru, nýbrž jak jsem již předtím pověděl, narodily se mu tři; z těch nejstarší pak zemřela, nejmladší byla po nějakou dobu u vládnoucí sestry a jaksi vládla s ní. Ale nebyla stejně oslavována jako ona, nýbrž uctívali ji jinak a v paláci byla účastna císařského lesku na druhém místě po sestře. Poněvadž však ani příbuzenství ani to, že byly zrozeny z jedné matky, nestačovalo, aby zabránilo závistí, nepřála vládnoucí sestra Theodoře (tak se totiž ta sestra nazývala) a zároveň s některými pomlouvači, kteří ji očerňovali, přemluví císaře, aby Theodoru vypověděl z paláce, dal jí ostříhati vlasy a aby jí určil jako nejvhodnější vězení jeden ze skvělejších domů císařských. To se také hned stalo a závist, která sestry rozloučila, ovládala obě, jednu ve vyšším, druhou v nižším, ale přece vážném postavení.

XXXV. Theodora se spokojila s tím rozhodnutím a nemrzela se, že musela zaměnit šat a že byla odloučena od sestry. A císař jí neodepřel úplně svou dřívější úctu, nýbrž dopřával jí jakýchsi císařských poct. Když se po jeho smrti chopil vlády Michal, přehlížel po nějakém čase, jak bylo vypravováno, císařovnu a její sestry si vůbec nevšimal. A když také on proživ souzenou mu dobu života odešel a jeho synovec dosáhl vlády, nevěděl tento ani, kdo Theodora jest ani pochází-li z císařského rodu, ale ani to, co se ho osobně týkalo, zdali se vůbec narodila a je-li zde. A ona, ač se jí takhle vedlo nebo spíše, ač se císařové takto k ní zachovali, nic nepodnikala proti jejich rozhodnutím, nikoli z donucení, ale spíše dobrovolně. To jsem chtěl předeslati dalšímu vypravování.

O odchodu davu k Augustě Theodoře.

XXXVI. Lid tedy, jak jsem pověděl, povstav proti vládci obával se, aby se věci neskončily jinak, aby nezvítězila císařova tyranská moc a aby se vše neskončilo pouhou hlučnou vřavou. Poněvadž nebyli s to, aby se zmocnili první císařovny, kterou tyran držel ve své moci jako v bezpečném přístavě, obrací se k sestře jako k druhé osobě z krve císařské, a to nikoli s křikem a v nepořádku, nýbrž postavili v čelo svých řad jako vůdce jednoho ze služebníků jejího otce, muže, který nebyl rodem Řek, ale povahou byl jako z nejlepšího rodu, postavou jako heros a požíval úcty, které nabyl svými dávnými úspěchy.²² S tímto ušlechtilým vůdcem v čele odebral se lid v sevřených řadách k Theodoře.

XXXVII. Ta však byla jata strachem a úžasem nad touto neočekávanou věcí a zůstala při prvním pokusu neústupná; utekla se do chrámu a zůstávala hluchá ke všem domluvám. Ale občanské vojsko zanechavši přemlouvání užilo proti ní násilí; někteří vytasili dýky a vrhli se na ni, jako by ji chtěli zavraždit. Pak se odvážili vyvléci ji ze svatyně, vyvedou ji ven pod širé nebe, obléknou ji skvostnější roucho, posadí ji

na koně a obklopivše ji kolem dokola vedou ji do velikého chrámu Boží moudrosti. Potom se k Theodoroře přidává nejen nižší třída lidu, nýbrž i celá vyšší vrstva a všichni odvrátivše se úplně od tyrana provolávají, pozdravující ji, Theodoru císařovnou.

O útěku císaře a jeho strýce a o oslepení obou.

XXXVIII. Když se tyran o tom dověděl, bál se, aby ho někde v paláci znenadání nepřepadli a nezabili; proto vstoupil na jednu z císařských lodí a vzav s sebou strýce přistane u svatého kláštera Studionu, kde vymění své roucho za roucho prosebníka a uprchlíka. Když se to rozhlásilo ve městě, vzpruží se ihned novou odvahou každá duše dosud uděšená a strachem se chvějící; jedni přinášeli Bohu děkovné oběti, jiní oslavovali císařovnu a obecný lid a trhovci prováděli sborové tance, představovali strojeně tragicky to, co se stalo, a skládali o tom písně; většina se však společně hnala nezadržitelným během na samotného tyrana, aby ho zabili.

XXXIX. Tak si počínal lid; ti, kteří byli u císařovny Theodory, vyšlou proti němu stráž, jejímž velitelem byl jeden ze šlechticů, jemuž v patách kráčel jsem také já, neboť byl jsem mu přítelem a brával mě k poradě i k vykonávání toho, na čem se rozhodl. Když jsme přišli k branám kláštera, vidíme samozvanou stráž, seřazený zástup lidu, který obklopoval kolem dokola posvátnou budovu, skoro ji chtěje zbořiti. Proto jsme se jen s námahou dostali do chrámu; zároveň s námi se tam nahrnulo množství lidí obviňujících zlosyna a vykřikujících proti němu všeliká neslušná slova.

XL. Odebral jsem se k němu také já s pocity, které dosud nebyly takové, jaké by se byly slušely vůči panovníkovi, neboť nebyl jsem necitný k osudu císařovninu a také já jsem se na něj trochu rozhněval. Když jsem se ocitl u svatého oltáře, kde císař právě byl, a když jsem viděl oba uprchlíky, císaře, jenž se pevně držel svatého stolu Slova, a nobilissima stojící-

ho po pravé straně, a jak změnili nejen roucho, nýbrž i duši a velmi se styděli, nezůstala mi ani stopa hněvu v duši, stanul jsem, jako by byl do mne hrom uhodil, ztrnulý a údivem oněmělý, změnil jsem docela své smýšlení vida tu nenadálou věc; potom jsem se vzpamatoval a zlořečil jsem našemu pozemskému životu, v němž se stávají takové neočekávané a podivné věci; a jako by byl potom vytryskl jakýsi pramen v mém nitru, rozlil se mi z očí nezadržitelný proud slz a na konec mé dojetí si ulevilo vzdechy.

XLI. Dav, který se vedral dovnitř, obklopil oba muže kolem dokola jako smečka divokých zvířat, která by je chtěla rozsápati; já jsem stál u pravé mříže oltáře a dal jsem se do nářku. Když oba viděli, že jsem vzrušen soucitem a že se docela nestavím nepřátelsky proti nim, nýbrž že poněkud projevují náležitou šetrnost k nim, přeběhli oba ke mně. A já jsem, změniv trochu své chování, nejprve mírně vytýkal nobilissimovi mimo jiné věci i to, že se mu chtělo zúčastniti se s císařem špatného nakládání s císařovnou; potom jsem se také tázal toho, jenž se zmocnil vlády, co mu pro Boha udělala zlého jeho matka a paní, že jí způsobil takové nesmírně žalostné utrpení. Nobilissimus mi odpověděl, že neměl účastenství v rozhodnutí synovcově proti císařovně a že ho i jinak k tomu nepovzbuzoval. »A kdybych ho byl chtěl zadržeti,« pravil, »byl bych si tím jen uškodil; tak bylo zhola nemožné zadržeti toho muže« (při tom se obrátil k císaři) »od toho, na čem se usnesl a do čeho se dal, neboť kdybych byl býval s to, abych zarazil jeho prudkost, nebyla by asi má celá rodina zničena a obětí ohně a železa.«

XLII. Co ta slova znamenají, povím přeruše na chvílku vypravování. Když císař vypověděl orfanotrofa poraziv tím jaksi pilíř rodiny, snažil se vyvrátiti ji celou z kořene a všechny příbuzné, kteří většinou dospěli mužného věku a měli docela zarostlou bradu, kteří se již stali otci a jimž bylo svěřeno řízení nejváženějších úřadů, dal vyklestiti a vrátil je životu

polomrtvé; neboť netroufaje si přímo je zabít, chtěl je odklidit vhodnější ranou.

XLIII. Nobilissimus mi tedy odpověděl těmi slovy; tyran však lehce zavrtěl hlavou a s námahou vytlačil slzu z očí a řekl: »Ale Bůh není nespravedlivý« (tak se vyjádřil) »a mně připravuje spravedlnost tresty za mé činy.« Když to řekl, zase se přidržel oltáře; potom také uznal, že se výměna roucha u něho stane po právu. Obadva pak vykonají tajemný obřad výměny roucha, obadva byli zkroušeni a ustrašeni a báli se násilnosti davu. Já sám jsem se domníval, že nepokoje již dále nepostoupí, obdivoval jsem se tomu divadlu a žasl jsem nad tím rejem utrpení. To však byl jen jakýsi krátký úvod k horším tragediím; povím to všecko po pořádku.

XLIV. Když se již chýlilo k večeru, přichází jeden z těch, jimž se právě dostalo nejvyšších úřadů a hlásí, že mu Theodora nařídila, aby uprchlíky převedl na jiné místo; provázek ho zástup osob občanských i vojenských. Přiblíživ se k oltáři, kam se oba utekli, rozhodným hlasem je vyzval, aby odtamtud vyšli. Když však oba zpozorovali, že dav mluví o katech a viděli, že vůdce naznačuje, že přišla chvíle rozhodného činu a že se jeho chování mění a stává drzejším, prohlásili, že neodejdou a drželi se ještě pevněji sloupů podpírajících oltář. Vůdce zanechav svého drzého chování promluvil k nim slušněji, přísahal při ostatcích svatých a uváděl všechny možné důvody, že se jim nic zlého nestane a že se on, jenž byl vyslán, k nim nezachová drsněji, než vyžadují poměry. Oni však již byli přestrašeni a podle toho, co se dělo, obávali se všeho zlého a zůstávali hluší k výzvám chtějící raději býti obětovány v chrámě než venku pod širým nebem.

XLV Vůdce tedy zanechal přemlouvání rozumovými důvody a přešel k násilí. Jako by to byl rozkázal, vztáhl dav na ně ruce a již se chystali dopustiti se nezákonnosti a jako dravci je odháněli od oltáře; oba vyráželi hlasitě žalostné křiky a vzhlíželi k sboru mnichů prosíce úpěnlivě, aby nebyli zbaveni

svých nadějí, a když se utekli k Bohu, aby nebyli odtud krutě vyhnáni. Většina průvodu byla při pohledu na jejich žalostné postavení zaražena, ale naprosto si netroufali postaviti se na odpor síle okolností. Smluvivše se však s davem a důvěřujícíe přísahám vůdcovým, jako by byli učinili smlouvu, odevzdali mu oba uprchlíky a sami šli za nimi chtějíce, abych tak řekl, odváděným přispěti na pomoc. Ale těm již nic nemohlo pomoci, tak bylo všecko, co se stalo, proti nim a všecko pošťvalo mysl všech proti nim.

XLVI. Ti, kteří byli kolem Theodory, věděli, jak žárlí na sestru a že by raději viděla na trůně císařském čeledína z konírny, než aby se sestra s ní sdílela o vládu; usuzujícíe tedy docela rozumně, že by sama císařovna z toho důvodu mohla Theodory naprosto nedbati a Michala tajně zase uvésti ve vládu, rozhodují se všichni, že ho odklidí. Odsouditi ho k smrti nezdálo se mírnějším z nich dobré, pročež uvažují a umlouvají se, jak by jinak zmařili jeho naděje, a vysílají co nejrychleji muže bezohledné a odvážné a nařizují jim, aby Michalovi a nobilissimovi, jakmile je spatří venku mimo posvátné místo, železem vyloupili oči.

XLVII. Když tedy oba vyšli z chrámu, přijme je hanebný průvod; dav si s nimi pohrává, jak to v tu chvíli bylo přirozené, jednak na ně doráží posměchem, jednak podnícen hněvem je vyvádí, aby s nimi prošel středem města. Neprošli daleko a již jim přicházejí vstříc ti, jimž bylo přikázáno zbaviti oba zraku. Když ten rozsudek ohlásili, připravovali se k vykonání rozkazu a brousili železný nástroj. Když odsouzcenci uslyšeli tu hroznou zvěst a nebylo nijaké naděje na uniknutí, neboť jedni to rozhodnutí schvalovali a ostatní nic nečinili proti vykonání rozsudku, uvázl jim hlas v hrdle a málem by z toho měli smrt, kdyby je kterýsi z členů senátu stojící vedle nich nebyl utěšoval v tom neštěstí a vzpamatoval jejich klesajícího ducha.

XLVIII. Ale císař, přemožen jsa okolnostmi a neštěstími,

projevil po těch všech strastech touž duševní povahu; hned naříkal, hned zase vzlykal a úpěnlivě prosil, když se k němu někdo přiblížil, usilovně volal Boha zdvíhaje ruce prosebně k nebi, k chrámu, ke každému, kdo se mu naskytl. Jeho strýc si s počátku počínal zrovna tak, ale když se naprosto vzdal naděje na záchranu, choval se statečněji a klidněji a proti duševnímu hnutí se stavěl na odpor dodav si odvahy a jaksi se ozbrojiv proti návalu neštěstí, postavil se mužněji proti utrpení. Když viděl, že kati jsou dostatečně připraveni k dílu, vrhne se sám první vstříc mukám a klidně přistupuje k vražedným rukám. Poněvadž nebylo volného prostoru mezi ním a šikem občanů, ale každý z přítomných chtěl býti v první řadě diváků při vykonání trestu, rozhlédl se mobilissimus klidně kolem, neuvidí-li někde toho, jenž má vykonati tu smutnou věc. »Hej ty,« zvolal, »kaž poodstoupiti davu, aby bylo lépe viděti, jak statečně podstupuji to neštěstí!«

XLIX. Když se kat chystal spoutati ho, aby se při oslepování nehnul, řekl: »Ty, uvidíš-li, že se hnu, přibij mě na kůl.« A pověděv to položí se na zemi, ani nezbledne ani nehlesne ani nevzdychne, ač se zdálo, že ani není živ. Pak mu postupně vyloupili obě oči. Císař však si představoval již napřed vlastní neštěstí vida utrpení druhého a doplnil utrpení strýcovo na sobě, pleskal rukama o sebe, nebo vlastně se tloukl rukama do obličeje a žalostně řval.

L. Nobilissimus, jemuž byly oči vyloupnuty, vstal se země a opřel se o jednoho z nejbližších přátel, mluvil velmi statečně s těmi, kteří k němu přistoupili, jako by mu na tom nesešlo, kdyby měl zemřít; byl silnější než poměry. Císaře však spoutal kat pevněji vida, že má strach a že se snižuje až k prosbám, a drží ho silněji, aby sebou nezmítal při výkonu trestu. Když mu byly oči vyloupnuty, polevuje u davu přílišná odvaha a vášnivý vztek proti oběma. Nechají je, aby si tam někde odpočinuli, a sami se hnali zpět k Theodoře. A z obou císařoven byla jedna v paláci a druhá ve velikém chrámě Boží Moudrosti.

LI. Členové senátu nevěděli, kam se spíše nakloniti, tu v paláci ctili jako rodem starší, tu v chrámě za to, že skrze ni byla skončena vláda tyranova a že sami nepozbyli nadějí na záchranu. Vláda byla tedy mezi oběma sporná, ale starší sestra rozřeší nejistotu; nejprve políbí a obejmě laskavě sestru a rozděljuje dědictví císařské sobě a jí společně. A když se s ní dohodla o vládě, povolá ji se skvělým průvodem k sobě a učiní ji spoluvládkyní. Tak si počíná ona; Theodora pak neodkládá docela úctu k sestře a také jí neupírá přednost v důstojnosti jako starší, nýbrž ponechává jí okázalejší vystupování, takže se sestrou společně vládne a zároveň se jí také podřizuje.

Z O E A T H E O D O R A

K N I H A Š E S T Á

Z O E A T H E O D O R A (1042) K O N S T A N T I N I X. (1042 — 1055).

I. **V**LÁDA tedy přechází na obě sestry a tenkrát naše doba po prvé spatřila ženskou komnatu proměněnou v poradní síň a občanstvo i vojsko v souhlase pod vládou žen a poslouchající jich více, než kdyby byl býval nad nimi nějaký přísný vládce a byl by jim rozkazoval pánovitěji. Nevím opravdu, zdali jiná rodina byla Bohem tak milována, a obdivuji se, když pozoruji, že rostlina toho rodu, ač její kořen nebyl zasazen a pěstěn zákonitě, nýbrž vraždami a krví, přece tak vzkvetla a vysílala takové výhonky a každý z nich s císařským plodem, takže není jiných žen, které by se s nimi oběma mohly srovnávat ani co do krásy ani co do velikosti. Ale tohle jsem vložil jako odbočku do svého vypravování.

II. Obě sestry chtěly tedy zatím vládnouti samy a neustanovily pro správu nové úředníky a také nic nepodnikly, aby dosavadní stav věcí najednou změnily, nýbrž odstavily jen členy rodiny tyranovy a správu nejvyšších úřadů ponechávaly ostatním jakožto nejspolehlivějším, kteří k nim zachovali dědičnou oddanost. A ti, obávající se, aby později nebyly proti nim vzneseny žaloby, buď že zaváděli novoty ve svých povinnostech nebo že učinili nerozmyšlená rozhodnutí nebo že se dopustili činů nezákonných, zkoumali pečlivě všechny věci občanské i vojenské a pokud možná vykonávali svou povinnost k oběma sestrám.

III. Panovnické obřadnosti se zařídily sestrám stejně, jako bylo zvykem za předcházejících císařů, neboť sedaly obě v čele císařské tribuny jakoby v jedné čáře, ustupující poněkud dozadu v místě, kde seděla Theodora. Vedle nich byla tělesná stráž, někteří měli berly, jiní meče a jiní byli z těch,

kteří mávají válečnou sekerou v pravici; dále v pozadí byly osoby nejoddanější a ti, kteří vykonávali příslušné povinnosti. Za nimi pak stála kolem dokola druhá, vnější stráž, která měla druhé místo po nebezpečnější první stráži. Všichni tu stáli uctivě, s očima sklopenýma k zemi. Za nimi byl senát a nejvznešenější třída lidí, pak po řadě druhá třída a pak přišly oddíly v řadách sestavených tak, že mezi nimi byl volný prostor. A pak nastalo ostatní jednání: rozhodování sporů soudních, sporné věci veřejné, daně a dávky, přijímání vyslanců, ústní rozebírání sporů nebo dohodování a všechny ostatní věci, které spadají do vládní moci. Většinou mluvili ti, kteří řídili vládní věci; bylo-li však třeba, dávaly také císařovny klidným hlasem rozkazy nebo odpovídaly, někdy podle toho, jak byly poučeny muži věci znalými a řídíce se jejich radou, někdy také podle vlastního uvážení.

IV. Abych pověděl něco o povaze obou císařoven také těm, kteří to nevědí, starší, Zoe, měla mysl bystřejší v uvažování, ale v rozhovoru měla řeč zvolnější, u Theodory bylo oboje opačné, neboť neprojevovala rychle své rozhodnutí, ale jakmile se dala do hovoru, mluvila mnoho a hlasem hbitým a živým. Zoe byla hotova vykonati hned, cokoli chtěla, a měla ruku připravenou se stejnou hbitostí k obojímu, k životu i k smrti, a podobala se po té stránce mořským vlnám, které loď povznášejí a zase potápějí. Theodora se však nevyznačovala touto vlastností, nýbrž měla mysl rovnoměrnou a po jedné stránce, abych tak řekl, otupělou. Zoe měla ruku štědrú a schopnou vyčerpati téhož dne moře plné zlatého písku, Theodora však počítala peníze, které vydávala, neboť neměla pramenů, z nichž by neomezeně čerpala, a měla mysl v té věci zdrželivou.

V. A abych řekl vše a nic nezastíral (neboť neujal jsem se psaní chvalořečí, nýbrž pravdivého dějepisného díla), žádná z nich neměla povahu plně stačící k vládnutí; neboť neuměly vésti státní správu ani důkladně uvažovati o věcech veřej-

ných a většinou vměšovaly malichernosti ženské komnaty do vážných věcí vládních. A právě to, co dnes mnozí na starší ze sester chválí, že uměla mnohým lidem a dlouho štědře dávat, bylo podnětem chvále těm, kterým se od ní dostalo dobrodiní; ale nic jiného než právě to všechno poškodilo a bylo na prvním místě vinno tím, že říše římská tak hluboko klesla. Udělovati dobrodiní je sice nejvýznačnější ctností vládců, děje-li se to s rozmyslem a se zřením na vhodnou dobu, na postavení a rozdílnost osob, je to činnost jistě chvály hodná, když se však tyto věci dobře neuváží, jsou ta vydání marná.

VI. Povahami si takto sestry byly nepodobny a postavou se lišily ještě více; starší sestra byla v těle plnější a vzrůstem nevysoká, oči měla veliké a rozvíraly se pod vážně staženým obočím, nos měla delší a sotva znatelně zahnutý, vlasy měla plavé a celé tělo svítilo bělostí. Uplynulý čas jejího věku projevoval se jen několika málo známkami. Kdo by byl pozoroval souměrnost jejich údů nevěda, koho má před sebou, byl by řekl, že je ještě mladá, neboť nikde neměla vrásek a kůže byla všude hladká a napjatá a nikde nebylo scvrklého záhybu. Theodora zase byla vyšší postavy, štíhlá a obličej měla malý a neúměrný k ostatnímu tělu; ale byla pohotová a živá, jak jsem řekl, v řeči i v pohybech, nehleděla přísně, nýbrž přívětivě a usměvavě a dávala se s každým do řeči.

VII. Takové byly obě povahou a podobou. Zdálo se, že hodnost vladařská se tenkrát jevila vznešenější a že nabyla větší vážnosti, když se jednou většina lidí jako v úlohách herců na divadle proměnila v osoby skvělejší a velikost darů byla taková jako nikdy, neboť zvláště císařovna Zoe neotvírala jenom císařské pokladnice, ale když v nich nějaký pramének byl skryt, vypustila i ten; to všechno nebylo jen darem dáváno, ale také vzato a rozkradeno. Všecky ty věci a to přílišné povyšování byly počátkem změny v opak a pozdějšího ponížení. To však bylo zatím jen jako ve věštbách a v mínění lidí rozumnějších.

VIII. Odměny určené vojákům a příjmy velitelů byly bez potřeby dávány také jiným (jako spouště pochlebníků a tehdejší tělesné strážci obou císařoven), jako by byl císař Basilios naplnil pokladnice penězi pro takové lidi.

IX. Většině lidí se zdá, že teď po prvé národy kolem nás se najednou nahnuly na hranice římské a proti všemu očekávání vtrhly, mně však se zdá, že dům je zničen, když povolí svorníky držící jej pohromadě. Jestliže většina nezpozorovala počátek zla, přece to zlo vzrostlo z této první příčiny a rozmohlo se a mraky, které se tenkrát nakupily, připravily nynější potopu. Ale mluvit o tom není dosud na místě.

*O úvahách císařovny Zoe,
koho by uvedla do císařského paláce.*

X. To, co se pak postupně dalo, povíme co nejpravdivěji a co nejjasněji. Státní poměry potřebovaly bez odkladu muže, který by je řídil zdatně a rozumně, který by měl silnou ruku a který by byl ve správě zkušený, který by neviděl jen přítomné, nýbrž který by také hned upozoroval, kdyby se stalo něco nerozvážného, a viděl, co by z toho mohlo vzejít, který by byl schopen připravit se na věci budoucí a již napřed se zařizovati proti každému útoku a vpádu; ale vládychtivost nebo bezvládní, zdánlivá svoboda, neodpovědnost, žádostivá snaha míti více učinila z císařské síně mužů síň žen.

XI. Ale ani tak nebylo smýšlení u lidu ustáleno, nýbrž poněvadž se šířila pověst za pověstí, buď souhlasná nebo odporující (jedni totiž měli za to, že vláda náleží Theodoře, poněvadž zachránila lid a ještě nepoznala muže, jiným se zase zdála druhá ze sester vhodnější k vládě, poněvadž měla císařství již před tím a měla nezkrotnou ctižádost); poněvadž se tedy hlasy lidu rozcházely, předjímá starší sestra mínění lidu a přisvojuje si zase celou vládu. Pak se uvažovalo a rozhodovalo, který muž by byl rodem nejskvělejší a postavením nejvíce vynikající, ať by byl buď z členů senátu nebo z katalogů vojenských.²³

XII. Byl tenkrát mezi jinými muž krásný jako nikdo jiný, jehož rodištěm byla Dalassa, město proslavené; nazýval se Konstantin a byl jakoby přírodou připraven k tomu, aby nesl břímě vlády, neboť když mu nebylo ještě ani deset let, předpovídal mu hlas lidu nejskvělejší budoucnost. Toho muže se vládnoucí proto báli a všichni mu zabraňovali v přístupu do císařského paláce. Paflagoňan Michal ho dokonce věznil neobávaje se ani tak jeho samého, jako lidu, který mu byl nakloněn, neboť hlavní město bylo vzhůru, když spatřilo toho muže a bylo také vzrušeno, jako by chtělo ihned něco podniknouti v jeho prospěch; ale Michal ho hlídal ve vězení. Jeho synovec, který vládl po něm, zmaří, jakmile byl pevně usazen na trůně, Konstantinovi možnost nástupnictví; vymění mu totiž šat a vřadí ho mezi černě oděné mnichy, ne s dobrým úmyslem, aby ho vedl k Bohu, nýbrž se zlým úmyslem, aby ho odvedl od záměru, z něhož ho podezíral. Ale Konstantin to snášel s klidem v duši; příhodná chvíle však ho povolala k vládě a měl před sebou příklad přeměny roucha, neboť císařovna Theodora, jež vytrpěla první z těch věcí, vykonala také druhou. Přivedli před ni Konstantina, jenž byl povolán za jinou věcí, mluvil úsečně a projevil rozhodnější myšlenky o vládě a v ničem nemírnil svou prudkou letoru; proto se zdál většině lidí protivný a povahou příliš drsný, podezírali ho a jeho očekávání bylo zklamáno.

XIII. A zase padly kostky osudu jinak. Tento druhý muž²⁴ svým společenským postavením příliš nevynikal, ale svým zevnějškem byl velmi důstojný a skvělý, byl tajemníkem římského císaře Romana, který ho pokládal za schopného k věcem státním a mimo to se zdál příjemný také císařovně, jež proto byla obviňována, že se tajně s ním stýká. Roman, který nebyl příliš žárlivý, byl hluchý i k této pověsti; Michal však ho odstranil z paláce a z města. Císařovna mu tedy byla nakloněna a když byl povolán zpět, stýkal se s císařovnou a změnil své způsoby, aby se jí zachoval. A již se všichni jaksi

k němu klonili; ale zchvátila ho najednou nemoc a překazila jeho naděje.

XIV. Žezlo se však mělo dostat Konstantinovi, synovi Theodosiovu, podle rodinné posloupnosti poslednímu potomkovi starodávného rodu Monomachů, o němž budeme mnoho vypravovati, až se pustíme na širé moře jeho vlády, neboť vládl déle než všichni ostatní císařové po Basiliovi a vykonal více než ostatní, některé věci lepší, některé mnohem horší. A proč bych nepověděl pravdu? Sloužil jsem mu hned od počátku jeho vlády ve všem, byl jsem zařaděn mezi přední hodnostáře, byly mi svěřovány nejvážnější věci, takže mi nezůstalo neznámo nic z toho, co vykonal veřejně, ani co učinil tajně, a proto právem překročím při něm rozsah vypravování věnovaného ostatním císařům.

O tom, jak byl císař Konstantin uveden do paláce.

XV. Ale o tom ještě nebudu mluvit; nejprve budiž pověděno, jak a z jakých důvodů a jakých náhodných poměrů užívaje došel vlády. Svým rodem se dostal do nejpřednější třídy v říši, honosil se velikým bohatstvím, vynikal krásou a proto se zdál nejváženějším rodům velmi žádoucí osobou pro příbuzenský svazek. Po prvé byl sňatkem spřízněn s prvním z vynikajících mužů a když nemocí pozbyl manželky, byl zase získán pro druhý sňatek. Císař Romanos, který tenkrát ještě žil životem prostého soukromníka, ale byl u všech velmi vážen pro svou důstojnost a pro svou dobrou pověst, zamiloval si toho muže pro jeho kvetoucí mládí a pro jeho skvělý rod a naroubil ho své rodině jako ušlechtilý roub na plodnou olivu. Byla jí dcera jeho sestry Pulcherie, jež byla kdysi manželkou Basilia Skléra a stala se matkou jediné dcery. S ní byl zasnouben Konstantin, jenž svým rodem vynikal nad ostatní, jemuž se však ještě nedostalo vynikajících úřadů. Okolí císaře Basilia bylo proti němu zuřivě zaujato z nenávisti k jeho otci, který byl usvědčen ze spiknutí proti císaři a svému sy-

novi zanechal jaksi jako dědictví nepřátelství císařů. Proto mu ani císař Basilios ani Konstantin neudělili veřejných úřadů, ale odmítali ho; neudělali mu sice nic zlého, ale také ho neuznali za hodna lepšího údělu.

XVI. Když se Romanos stal císařem, neučinil také on nic velkého pro něj, jako často chyboval ve svých úsudcích, ale přece ho měl v císařských síních, kde zaujímal velmi význačné místo, ne-li pro nic jiného, tedy aspoň pro blízké příbuzenství s císařem. Poněvadž měl tvář kvetoucí mládím a poněvadž pro naši dobu byl jako jarní plod, jeho společnost byla velmi příjemná a milou hovorností vynikal nad ostatní, měla ho císařovna ráda a přála si často jeho společnosti. A on se jí všelijak přizpůsoboval a obratně užíval všeho, o čem věděl, že ji to těší, čímž si ji docela získal a těšil se jejími projevy císařské přízně. Lidé na něho vrhali šípy pomluv a nelíbily se jim jejich rozmluvy, někdy tajné.

XVII. Proto se mysliło, že by se mohl pokoušeti o vládu, a Michal, který nastoupil na trůn po Romanovi, ho z toho podezřívál a proto také nepřestal na něj žárliti, i když již vládl. S počátku však ho přijímal laskavě, ale později si vymyslił jakási obvinění proti němu a sehnal si křivé svědky proti němu, načež ho vypověděl z hlavního města a potrestal ho tím, že mu vykázal pro pobyt přesně vymezené území. Byl to ostrov Mytilene, kde snášel sedm let těžký osud, tak dlouho, jak trvala Michalova vláda. A nepřátelství proti němu převzal jako dědictví také druhý Michal.

XVIII. Když přešla vláda na urozenou císařovnu, použila nejprve, jak jsem již předtím pověděl, rychle vhodné chvíle a snažila se zajistiti si bez dlouhých okolků ihned moc sňatkem. Ale když jeden pozbyl své důstojnosti ranou osudu, jiný byl v opovržení pro nízký rod, jeden byl podezírán jako nebezpečný a když se vymýšlely důvody nad důvody, vybere si císařovna, odmítнувši ostatní ve svých úvahách, Konstantina, mluví o tom zjevně se svou tělesnou stráží a s domácími lid-

mi, a když vidí, že všichni jako na povel hlasují pro to, aby ten muž byl povolán k vládě, ohlásí svůj úmysl také senátu a když se také senátorům zdálo to rozhodnutí jakoby vnuknuto Bohem, povolá Konstantina z vyhnanství.

XIX. Odtamtud se vypravil beze vší okázalosti; když se však přiblížil k hlavnímu městu, připraví se mu skvělejší návrat; postaví se císařský stan, kolem se rozestaví císařská tělesná stráž a velikolepá sláva ho uvítá před císařským stánem. Přihrnou se mu vstříc lidé všeho věku a stavu, zástup za zástupem a vítají ho radostným voláním. Zdálo se, že město koná veřejnou slavnost, nebo spíše se zdálo, že vedle prvního císařského města se narychlo zřídilo druhé, neboť lid, který se vyhrnul z města, naplnil všecko až po hradby a bylo ho jako o slavnostech a o trzích. Když všecko bylo zařízeno a připraveno, jak se slušelo k přijetí, dali mu smluvené znamení k příchodu a se skvělým průvodem vchází v posvátné síň císařské.

XX. Poněvadž bylo třeba vyhověti zákonům o sňatku,²⁵ má patriarcha Alexios zření k nim, ale přizpůsobí se poměrům, řekněme také vůli Boží; sám však nevkládá ruce snoubencům, ale když jsou oddáni a ověnčeni, políbí je. Nevím však, je-li tohle postup kněze nebo lichotníka a bylo-li to vhodné.

XXI. Ten sňatek znamenal pro obě císařovny konec jakéhokoli samostatného jednání a rozhodování ve věcech vládních a pro Konstantina Monomacha první základ císařské vlády. Císařovny vládly s ním tři měsíce společně a pak se vlády vzdaly, Konstantin však - ale nechme ho zatím; povím stručně ještě něco ochotným čtenářům.

XXII. Mnozí často na mne naléhali, abych to vše napsal, nejen o vysokých hodnostářích a nejpřednějších senátorech, nýbrž také o ostatních, kteří jsou zasvěceni v tajemství Slova, a o těch, kteří mají mysl světější a vyšší. Poněvadž se postupem času nedostávalo při vypravování již i mně látky sebrané

dějepisným badáním, takže je nebezpečí, že události budou po dlouhé době zahaleny zapomenutím a že po této stránce nebudou minulé doby míti pevného základu, proto ti muži uznali za dobré, abych přirozené povaze věci přispěl na pomoc, aby se nestalo, že by potomci sice uznávali děje naší dobu předcházející za hodny, aby byly napsány, že by však to, co se stalo za našeho věku, utonulo v hlubinách zapomenutí. Tak a na základě takových úvah mě přiměli k této práci. Já jsem se však neujal doslova tak napsání takového díla, ne že bych se byl toho podniku vzdal z nedbalosti, nýbrž z obavy, že propadnu jednomu z dvou nebezpečností: kdybych buď z důvodů, které povím, pomlčel o činech některých osob nebo kdybych jim dával jinou podobu, myslil jsem, že bych byl usvědčen, že nepíše dějiny, nýbrž že věci upravuji jako na divadle, nebo kdybych se vším způsobem horlivě snažil pověděti pravdu, že bych lidem pomlouvačným dával podnět k posměškům a že bych byl pokládán za člověka, jemuž nejde o historii, nýbrž o pomluvy.

XXIII. Proto se mi příliš nechtělo psáti o událostech naší doby, a to zvláště proto, že jsem věděl, že v mnohých věcech budu míti výtky proti císaři Konstantinovi, a ostýchal bych se, kdybych nemluvil ve všem dobře o něm. Byl bych opravdu nevděčný a docela nerozumný, kdybych se mu za to, čeho se mi od něho dostalo jednak přímo skutky, jednak poskytnutím možnosti k dosažení lepších věcí, aspoň poněkud neodvděčil uznalostí projevenou svým dílem. S ohledem na něho jsem tedy vždy odmítal napsati ty dějiny, nechtěje mu ani v nejmenším ublížiti nějakou výtkou a odhalovati v tom díle některé nepřekrásné činy, které je lépe ponechati skryté, a svěřovati uším davu vypravování svádějící k nesprávným představám a dáti podnět k pomluvám proti tomu muži, o němž jsem psal chvalořeči a jazyk, jež jsem očistil jsa jím k tomu povzbuzován, brousiti si na něm.

XXIV. I když filosof opovrhne vším, co zde na tomto

světě je přílišné a zbytečné, a přestává ve své životní činnosti na obsáhnutí věcí přirozeně nezbytných, kdežto všecko ostatní je vnějším přívěskem tohoto života, nesmím přece proto býti nespravedlivým k tomu, jenž mě nad míru uctil a povýšil nad ostatní. Co tedy chci, je buď připomínati toho muže v chvalořečích nebo zamlčeti jeho činy, nevycházejí-li z nejlepšího úmyslu. Ale kdybych si umínil vychvalovati jeho život a pak pominul podněty lepších činů a sebral jen pohnutky horších skutků, byl bych velmi zlomyslný jako syn Lyxův, jenž ve svých dějinách sebral nejhorší činy Řeků.²⁶

XXV. Když nic takového teď nedělám, ale přesto jsem se ujal napsání životopisů císařů, jak bych mohl, přeskakuje to, co náleží do dějin, napsati to, co náleží do chvalořečí, jako bych zapomněl na to, čeho jsem se ujal, nebo jako bych nedbal pravidel umění, jako bych nerozeznával věci podstatné přiváděje k stejnému konci věci, jejichž cíle jsou různé? Složil jsem již před tímto spisem mnoho chvalořečí na něho a lidé se obdivovali neobyčejným těm chválám a přece jsem při tom chválení nelhal, ale ostatní nepozorovali, že si tak počínám. Neboť proto, že činnost panovníků není jednotná a činy horší a lepší jsou spleteny, neumějí lidé prostě haněti ani určitě chváliti; ale mate je blízké spojení opačných věcí. Já však hanění odmítám, nejde-li o výtvořiny obraznosti, a když skládám chvalořeči, nemám ve zvyku sbíratí šmahem všecko, nýbrž vypustiv nejhorší věci a vybrav nejlepší sestavuji je podle vhodného pořádku, spojuji je a podle nejlepšího způsobu utkávám svou chvalořeč.

XXVI. V těch chvalořečích o něm jsem si takto počínal; když jsem se však ujal napsání dějin o něm, nemohl bych tak postupovati. Nechtěl bych dějiny, v nichž nejlepší věci je pravda, kaziti nepravdami z ohledu na pomlouvačnost davu a z obavy, aby mě zlý jazyk neobviňoval, že vytýkám, kde by bylo třeba chváliti; ale ten spis není obviňováním ani žalobou, nýbrž opravdu historií. Kdybych pak viděl, že ostatní cí-

sařové s největší obratností všecko dokonale vykonali a ve všem se vyznamenali, že by se však vláda jeho jediného vyznačovala rysy opačnými, zanechal bych vypravování o něm; poněvadž však nikdo z nich není takový, že by se mu nic nemohlo vytýkati a ráz povahy každého se řídí podle toho, co v kom je nejsilnější, proč bych se to rozpakoval pověděti, učinil-li také on něco nespravedlivého nebo nenáležitého?

XXVII. Většina těch, kteří se zabývali vypsáním dějin císařů, diví se, že žádný z nich není až dokonce hoden chvály; u jednoho jsou první léta nejkrásnější, život jiného je zase ke konci lepší; jedni si vybrali život rozmařilý, jiní se zase snažili postupovati jako filosofové, potom však spletli své zásady bez ladu a skladu a prožili život nedůsledný; tomu bych se nemohl diviti, spíše, kdyby tomu bylo opačně. Snad by se našel život soukromého člověka, který by hned od prvního počátku až do samého konce plynul přímo týmž směrem a bylo by takových příkladů málo; ale muž, kterému se od Pána dostalo postavení vládce a který by potom žil ještě delší dobu, sotva by mohl ve všem znamenitě vládnouti až do konce. Soukromníkovi stačí ke ctnosti přirozená povaha duše a dobré počáteční nařízení života, poněvadž se proti němu nestaví tolik protivenství a události nezpůsobují v jeho duši takové změny; ale jak bychom to mohli říci o knížeti, u něhož ani kratinká chvílka jeho života není prosta znepokojování? Jako se však moře na chvíli utiňuje v bezvětří a hladina je klidná a pak se zase vzdouvá a zmítá vlnami, když ji rozbouří tu severák, tu zase některý jiný z větrů, které způsobují vlnobití, jak jsem sám často viděl, tak tedy, když vládci pocítili potřebu klidné, jasné mysli, ihned se jim to vytýká, nebo když se oddají citům lidumilnosti, vytýkají se jim nevědomost, když se v nich vzbudila starostlivost, říká se o nich, že se do všeho pletou, když se chystají k odporu nebo když přísně do něčeho zasáhli, je to všecko zlostná povaha a pomlouvá se jejich prchlivost, a kdyby chtěli něco udělati tajně, spíše by zůstal

skryt Athos než to, co učinili. Není tedy divu, když život žádného panovníka není bez výtek.

XXVIII. Byl bych sice chtěl, aby se toho údělu dostalo, ne-li někomu jinému ze všech ostatních, tedy aspoň mému císaři, ale věci se nedějí podle našeho přání. Proto mi buď milostiva, vznešená duše! A kdybych o těch dobách nemluvil s šetrnou umírněností, nýbrž nezakrytě a pravdivě, odpusť mi i to! Jako neskryji nic z tvých lepších činů, ale vše přivedu na světlo, tak také, bude-li snad něco, co by se s nimi nesrovnávalo, povím i to. Takový budiž můj postup při vypravování o něm.

XXIX. Konstantin převzav vládu, neřídil věci státní ani pevně ani opatrně; ale jak se zdá, již napřed si v myšlenkách vytvořil představu o jakémsi novém a neobyčejném štěstí a o náhlém převratě a změně věcí beze všeho rozumu a souladu a když se dostal k vládě, jal se hned uváděti své představy ve skutek. Byly dvě věci, které zajišťovaly vládu římskou, míním hodnosti a peníze, a mimo ně ještě třetí, rozumný dohled nad nimi a rozvážnost při jejich rozdělování; Konstantin však se jal rozhazovati poklady peněz z pokladnic, že ani na dně nic nenechal, a hodností užívala hned většina docela nerozumně, nejvíce ti, kteří na něj dotěrně naléhali prosbami, a ti, kteří ve vhodné chvíli prohodili něco, aby ho rozesmáli. Ačkoli ovšem byla stupnice hodností ve státě a ačkoli byl stanoven nezměnitelný pořádek při postupu, zvrátil Konstantin tu stupnici a zrušil pořádek postupu a málem by byl dal kramářům a kejklířům přístup do senátu; a tuto přízeň neprojevil jen některým neb mnohým, nýbrž povýšil jedním slovem všechny k nejvyšším úřadům. Toto povýšení dalo tenkrát podnět k veřejným slavnostem a zábavám a celé město bylo vzrušeno nadšením, že vládu má tak velikomyslný a štědrý císař, a přítomné poměry se zdály nesrovnatelné s dřívějšími, neboť schopnost rozumově chápati státní věci je nepatrná u lidí žijících bujně a vesele v hlavním městě a ti, kteří tolik rozumu

mají, nedbají svých povinností, když dosáhnou, čeho se jim chce.

XXX. Ponenáhlu se ukázala pochybnost toho počínání, neboť když se věci, po nichž se předtím horlivě toužilo, bez míry rozhazovaly, pozbývali důstojnosti ti, kteří ji předtím získali. Ale to lidé tenkrát nepoznávali; proto se všechno promarnilo a utratilo docela nenáležitě. Vím, že se některým pozdějším dějepiscům tohle stane podnětem, aby toho muže chválili, ale já jsem si navykl nic z věcí, které se zdají dobré, ani z těch, které se pokládají za špatně udělané, pozorovati jen o sobě, nýbrž pátrati také po příčinách a po konci, k němuž ta věc směřuje, a zvláště, zdali se hlavní osoba při tom řídí takovými úvahami; že jsem já to poznal lépe, než oni dějepisci snad povědí, dokázala zkušenost.

XXXI. Tento první jeho čin byl, abych tak řekl, čin mladické lehkomyšlnosti; druhá věc, kterou jsem, jak vím, již tenkrát chválil a kterou i teď kladu mezi pěkné věci, bylo to, že nikdo neviděl, že by se byl chlubil, hleděl pyšně nebo že by byl mluvil příliš sebevědomě; také nechoval zlé vzpomínky proti těm, od nichž předtím nezažil nic dobrého a od nichž se mu nedostalo ani toho, co mu náleželo jako vládci; ale všem prominul výtky, které proti němu vznášeli, a smiřoval se zvláště s těmi, na něž se, jak se zdálo, zvláště hněval.

XXXII. Měl od přírody jako nikdo jiný dar nakloniti si své poddané; přátelsky si každého získal věda, jak ho chytiti, a uměl velmi snadno a obratně mluvit, neužívaje sofistických úskoků ani přetvářky vůči tomu, koho si chtěl získati, ale snažil se opravdově nakloniti si každého tím, že mu rád dával to, po čem toužil.

XXXIII. Měl řeč velmi příjemnou, snadno se usmíval, výraz obličeje měl veselý nejen při žertech, kdy toho bylo třeba, ale i při věcech, jimiž byl zřejmě vážně zabrán. Sbližoval se s takovými povahami, jejichž přirozenou vlastností byla prostota a v nichž nebylo příliš mnoho neobyčejného. Když

k němu přišel někdo, kdo jevil mysl starostlivou, jako by viděl více než ostatní a jako by přicházel s ním podrobovati úvaze a zkoumati to, co by bylo prospěšné udělati, pokládal takového člověka za velmi úskočného a za člověka povahy docela protivné jeho vlastní povaze. Proto se ti, kteří se s ním stýkali, přizpůsobovali jeho způsobu myšlení a když někdo chtěl obratně navrhnouti nějakou důležitou věc, neřekl to hned, nýbrž pověděl napřed něco žertovného nebo tu věc proplétal žertovnými slovy, jako by někomu, kdo trpí nechutenstvím, podával léčivý nápoj smíšený s všelijakým kořením.

XXXIV. Zdálo se mu, jako by byl z prudkého vlnobití a z bouře mořské (myslím z hrůz vyhnanství) přistal v přístavě císařského paláce, a proto bylo v každém směru třeba odpočinutí a oddechu a byl mu milý ten, kdo měl hladké čelo s nestaženým obočím a byl hotov říkati věci potěšující duši a předpovídati o budoucích věcech to, co bylo nejpříjemnější.

XXXV. Vědami se příliš nezabýval a neměl nijakou zkušenost v řečnictví, ale přesto si vážil těchto věcí a svolal ty, kteří se v nich vyznali, se všech stran do paláce císařského; většina z nich byli starci ve velmi pokročilém věku.

XXXVI. Mně tenkrát šlo na pětadvacátý rok a věnoval jsem se nejvážnějším studiím, neboť usiloval jsem o dvě věci: řečnickým cvičením uzpůsobiti jazyk ke krásné řeči a ducha vytříbiti filosofií. Když jsem si v době nedlouhé důkladně osvojil řečnické umění, takže jsem uměl rozeznávati základní člen námětu a uváděti s ním ve vztah hlavní a podružné vývody, a nebál jsem se celé té vědy o řečnictví a nadržel jsem se jí ve všem jako žáček a mohl jsem v podrobnostech dodati i něco nového, zabýval jsem se filosofií a byl jsem schopen vyvozovati úsudky podle předpokladů nebo přímo, nebo z důsledků a všelijak jinak. Pouštěl jsem se také do přírodní vědy a pomocí prostřední vědy²⁷ jsem postupoval až k metafysice.

XXXVII. A kdyby mě proto někdo nepokládal za domýšlivého a dovolil mi to říci, připojil bych ještě o sobě to, což

jediné pohne vážné lidi k pochvale, a přisvědčíte mi vy, kteří dnes tuto knihu čtete. Když jsem poznal, že filosofie dokonává, pokud jde o ty, kteří se jí zabývají, oživil jsem ji sám, poněvadž jsem se neseťkal s dobrými učiteli ani jsem, propátrav všecko, nenašel símě moudrosti nikde v Řecku nebo v cizí zemi. Ale poněvadž jsem v Řecku slyšel mnoho o filosofii, co bylo řečeno slovy a větami prostými a bylo jako pomezí sloupy a hranice, zavrhl jsem všecko malicherné povídání o tom a snažil jsem se naléztí cosi více. Když jsem se pak setkal s některými vykladači vědy, naučil jsem se od nich cestě k poznání; jeden mě odkazoval na druhého, horší na lepšího, ten zase na jiného a ten na Aristotela a Platona, za nimiž se jejich předchůdci spokojovali býti na druhém místě.

XXXVIII. Potom jsem se tedy pustil zase dále, jako bych chtěl vykonati celou okružní cestu a postoupil jsem k Porfyriům a Jamblichům, po nichž jsem došel k podivuhodnému Proklovi, u něhož jsem přistal jako v rozlehlém přístavě a vybral jsem si z něho všecku vědu a přesnost myšlení. Chtěje potom postoupiti k metafysice a zasvětiti se do čisté vědy, osvojil jsem si napřed poznání věcí neviditelných v tak zvané mathematice, která stojí asi uprostřed mezi vědou o povaze věcí tělesných a poznáním, které je mimo ně, a vědou o vlastních podstatách, k nimž se vztahuje čisté poznání, abych z toho snad postihl něco, co přesahuje rozum nebo skutečnost.

XXXIX. Proto jsem se usilovně zabýval metodami početními a naučil jsem se důkazům měřickým, jež někteří nazývají zákonitými nutnostmi, pak jsem se také věnoval vědám musickým a astronomickým a z ostatních věd, které na nich závisí, nezanedbal jsem žádnou. S počátku jsem každou z nich probral jednotlivě, potom jsem všecky spojil, poněvadž navzájem dospívají k jednomu cíli, jak tomu chce Epinomis,²⁸ a tím vším jsem se povznesl k poznání vyššímu.

XL. Slyšel jsem od nejdokonalejších filosofů, že jest jakési vědění povznesené nad všecky důkazy, k němuž dospěje

jen duch v rozumovém vytržení, a proto jsem ani tuto vědu nepominul, ale četl jsem některé tajemné knihy a osvojil jsem si ty věci, pokud ovšem mé síly stačily. Neboť že bych je znal přesně, tím bych se sám nechtěl chlubit a také bych to nikomu nevěřil, kdyby to o sobě tvrdil. Učiniti si jednu ze všech věd jaksi milým domácím krbem, vycházeti odtud jakoby na výzkum a zabývati se poznáváním ostatních a zase se vraceti tam, odkud jsme vyšli, to nikterak nepřesahuje naše přirozené schopnosti.

XLI. Viděl jsem, že jsou dvě části věd, z nichž jednu vyplňuje řečnictví, druhou zabrala filosofie; první neznajíc nic z věcí vyšších zní zvučně mohutným proudem slov; zabývá se horlivě skládáním jednotlivých částí celé řeči, uvádí některá pravidla o rozvíjení námětů týkajících se věcí veřejných a jejich rozdělení, zdobí jazyk a je velmi znamenitá při veřejných proslovech. Filosofie dbá méně o krásu zdobné řeči, vyhledává povahu věcí skutečných, vykládá tajemné vědění, nepovznáší se až do nebe okázalými slovy, nýbrž vládne-li odtamtud nějaký řád, velebí i jej rozmanitým způsobem. Proto jsem nemyslel, jak to většina učinila nebo jak se jim to bezděky přihodilo, že je třeba tomu, kdo si získal umění řečnické, zanedbávati vědu, ani tomu, kdo důkladně probral vědu a oplývá podivuhodným poznáním, aby opovrhoval květnatostí řeči a rozdělováním a skládáním podle pravidel. Proto, když se zabývám skládáním řeči, vkládám někdy, což mi již mnozí vytýkali, také ne docela bez ozdob některý rozumový výklad, a když probírám námět filosofický, vyzdobuji jej zase řečnickými půvaby, aby duše čtenářova nebyla odrážena velikostí myšlenky a nebyla připravena o poznání rozebírané věci.

XLII. Jest ještě jiná, vyšší než tato, filosofie, kterou naplňuje tajemství našeho náboženství, a to tajemství je dvojí, povahou a časem rozdělené, abych neuváděl druhou dvojitost. totiž poznání na základě důkazů a poznání, jaké se zakládá na představivosti a na božském vnuknutí. Touto filosofií jsem

se tedy horlivě zabýval, více než druhou; jednak jsem se při tom držel toho, co pověděli velicí církevní Otcové, jednak jsem se snažil také sám něčím přispěti k té bohaté božské vědě. A kdyby mě někdo chtěl chváliti (říkám to prostě a bez vychloubání) za má díla, ať to nečiní proto, že jsem četl mnoho knih, neboť nedám se ze samolibosti klamati a znám dobře svou pravou míru, že je nepatrná proti těm, kteří v řečnictví a ve filosofii stojí výše než já; ale ať mě chválí za to, že jsem nečerpal z tekoucího pramene, sebral-li jsem trochu vědění, ale že jsem našel prameny ucpané, které jsem uvolnil a vyčistil a že jsem s velikou námahou dobyl vody ležící kdesi v hloubce.

XLIII. Dnes ani Atheny ani Nikomachie ani egyptská Alexandrie ani Foinikie ani oba Římy, první a menší a pozdější a větší, ani žádné jiné z měst se teď nepyšní některou z věd, a i zlatonosné prameny a stříbrnosné po nich a jiné obsahující látky méně cenné, všechny je vidíme ucpány. Proto nemoha se dostat k samým těm živým pramenům, přidržel jsem se jejich obrazů, složil jsem ve své duši jakési napodobeniny stojící hodnotou za nimi a sebrav je neskrblil jsem jimi nikomu, nýbrž z toho, co jsem s velikou námahou nashromáždil, jsem uděloval všem neprodávaje své učení za mzdu, ale ještě sám přidávaje, chtěl-li kdo bráti. Ale o tom později.

XLIV. Mně věstil květ budoucnost, dříve než plod dozrál. Císař mne ještě neznal, ale znala mě všechna jeho družina a každý z nich císaři něco o mně pověděl dodávaje, že lahodný půvab mi splývá se rtů. Povím také něco o této věci. Dostává se nám hned při narození některé přirozené vynikající vlastnosti nebo také opaku; nemíním tou vlastností ani ctnost mravní ani občanskou ani jinou znamenitou schopnost, která by sahala nad ně výše až ke vzoru nebo k tvůrčí dokonalosti, ale jako se některá těla hned narodí krásná, jiným zase příroda hned od počátku dala skvrny a vrásky, tak se také některá z duší hned jeví velmi půvabnou a veselou, jiná zamračenou

a vlekoucí za sebou chmury. A postupem času se v jedněch objevují půvabnosti, v druhých však se všechno zvrhuje a ani rozum v nich není dobře spořádán.

XLV. Dosvědčuje se mi, že můj jazyk je květnatý i v prostých promluvách a když se ani nesnažím, splývá s něho jakási lahoda. Nebyl bych si toho ani vědom, kdyby mi to mnozí nebyli sami řekli, když jsem s nimi rozmlouval, a kdyby se nebyli zrovna rozplývali potěšením, když slyšeli některé z mých řečí. To bylo také první, co mě přivedlo k císaři, a kouzlo mé řeči, které mě předcházelo, stalo se mu vstupným obřadem a posvěcujícím pokropením při vstupu do mé svatyně.

XLVI. Když jsem vešel, pronesl jsem svou první řeč, a to ani mnohmluvně ani příliš uměle, ale pověděl jsem mu, z jakého rodu pocházím a jaké přípravy k vědám jsem konal. A císař byl (jako bývají lidé Bohem nadšení, ostatními nepozorováni, u vytržení) také tak uchvácen radostí bez zřejmé příčiny a málem by mě byl políbil, tak visel hned na mých rtech. Ostatním byla pro přístup k němu určena hodina a odměřena doba, mně však byly i brány Jeho srdce dokořán otevřeny a když jsem ponenáhlu vnikal dále, všechno se mi ukázalo. A ať mě nikdo neobviňuje, že jsem trochu odbočil od předmětu svého vypravování, a nechť to vybočení nepokládá za sebechválu. Jestliže jsem řekl cosi takového, bylo to všechno uvedeno pro spojitost a pro postup vypravování. Nemohl jsem svůj příchod k císaři vylíčiti jinak než napřed uvést příčinu, a když jsem ji chtěl povědět, bylo třeba připomenouti také leccos o sobě samém; proto jsem toho tolik pověděl napřed, aby mé vyprávění postupovalo podle pravidel umění, když zajdu až k počátku a napřed jej vyložím a postupně povím, co se z toho vyvinulo. Když jsem v této části svého spisu uvedl sám sebe jako účastníka, povím vše nic nepřekrucuje; nepovím-li však něco, zůstalo to utajeno, a z toho, co řeknu, nic nebude v rozporu s pravdou.

XLVII. Císař nepochopil tak docela povahu císařské vlá-

dy, ani že to je jakási služba užitečná poddaným, ani že vyžaduje ducha stále pozorně si hledícího dobré správy věcí veřejných, ale pokládaje vládu za odpočinek od námah, za vyplnění toho, po čem toužil, a za oddech po napětí, jako by v ní byl přistal jako v přístavě, aby se již nikdy nezabýval prací u kormidla, nýbrž aby užíval příjemností klidu. To, co se netýkalo péče o věci veřejné, důstojný úkol konání spravedlnosti a péči o katalogy vojenské svěřoval jiným, ponechávaje jen malou část toho všeho pro sebe. Život oddaný zábavám a požitkům si přidělil jakoby svůj nejhlavnější úděl; dostalo se mu totiž od přírody takové povahy a rozvinul ji ještě více, když nabyl vlády, která mu k tomu byla dostatečným podkladem.

XLVIII. Jako začátky budoucích nemocí nezmění ihned silné zvíře, které je po všech stránkách ještě odolné, tak se také u tohoto císaře jen málo projevovalo toto zanedbávání, když říše naprosto ještě neumírala, nýbrž měla v sobě ještě dech a sílu, až teprve, když se choroba ponenáhlu zhoršovala a dosáhla vrcholu, všecko se zvrátilo a sesulo. Ale není ještě na místě o tom mluvit. Císař si tedy připouštěl málo starostí a více dbal příjemných věcí a požitků a vrhl zárodky mnohých nemocí do těla říše tenkrát ještě zdravého.

XLIX. K takovému jeho přestupování míry přispěly měrou nemalou lehkomyšlné povahy obou císařoven a to, že se mu podle jejich příkladů chtělo rozkošnického života a smíchu. Když se účastnil jejich požitkářských radovánek, nazýval to projevem úcty k nim; nechtěl se jim v ničem protiviti, nýbrž snažil se způsobovati jim ve všem spokojenou veselou náladu. Ale byl by se s nimi přece hned zneprátelil, když se k tomu vyskytl podnět, kdyby se s tím nebyla smířila i jeho manželka, jež svou žárlivost skrývala nebo jí pro svůj věk již byla prosta.

Jak byla sebasta²⁹ Sklérovna uvedena k císařovně.

L. Stalo se pak toto: Když císaři zemřela druhá manželka, kterou si vzal z vynikajícího rodu Sklérů, ostýchal se uzavřítí třetí sňatek jsa ještě soukromou osobou, poněvadž to bylo proti římským zákonům. Místo toho učinil horší věc, na kterou přistoupí ten, kdo chce zůstat skryt i vzal si totiž jako nezákonnou družku neterž nebožky své manželky, která byla v rozkvětu mládí a jinak rozumná; získal ji buď dary nebo ji omámil milostnými řečmi nebo užil jiných účinných pomůcek.

LI. Tak velikou láskou byli spolu spojeni, že nikdo z obou nechtěl býti zbaven druhého ani za poměrů, v nichž se zdálo, že jsou nešťastni. A když císař byl ve vyhnanství, jak o tom shora bylo vypravováno, byla ta žena s ním, nadmíru o něj pečovala, předkládala mu vše, co měla, těšila ho, jak mohla, a většinu jeho neštěstí mu ulehčovala. Podněcovaly také ji naděje na vládu a tomu, aby mohla později vládnouti s ním, podřizovala vše ostatní, neboť domnívala se, že se pak skuteční také jejich sňatek a že se stane vše, čeho by si přáli, až císař přizpůsobí zákony svému záměru. Když se stala skutkem jedna z těch věcí, v něž doufali, že se totiž Konstantin stal císařem, nedopustily poměry věc druhou, nýbrž císařovna Zoe zabrala všecku moc a družka císařova zklamala se nadobro nejen ve svých nejlepších nadějích, nýbrž chvěla se o svou bezpečnost, neboť se bála císařovny a myslila, že se na ni zle hněvá.

LII. Ale císař na ni nezapomněl i když nastoupil na trůn; tělesnýma očima hleděl na císařovnu, ale očima duše viděl a představoval si soudružku, první objímal, ale druhou choval hluboko v srdci. A neboje se ani poměrů ani žárlivosti císařovny, nedbaje žádné domluvy, kladl svůj úmysl nad všecky rady, ačkoli zvláště jeho sestra Euprepeia, nejrozumnější z žen naší doby, mu v tom bránila myslíc na věci budoucí. Tomu všemu však nepřikládal váhy a hned při prvním setkání mluvil císařovně o ní, ne jako o manželce ani jako o nastávající

své souložnici, ale jako o ženě, jež vytrpěla mnoho zlého od císařské rodiny a mnoho pro něho, a pokládal za dobré, aby byla povolána zpět z vyhnanství a aby se jí dostalo toho, co jí přísluší.

LIII. A císařovna hned svolila, neboť nebyla žárlivá; sama již vytrpěla mnoho zlého a mimo to postupem času dospěla věku, který již takové vášně nechová. Sklérovna se ovšem obávala, že jí bude snášeti nejhroznější věci; znenadání však přišli v průvodě císařské stráže ti, kteří ji měli povolati zpět do Byzance, a podali jí listy, jeden od císaře a druhý od samé císařovny, slibující jí blahovolné smýšlení a povzbuzující ji k návratu. A tak přišla do královny měst.

LIV. S počátku vykázali jí obydlí prostší a stráže nepřilíš skvělé. Aby císař měl záminku choditi k ní, přemění ten stan ve své vlastní obydlí a aby byl nádhernější a vhodný pro císařův pobyt, rozšíří z vnějšku základy a upraví je pro skvělejší stavbu.

LV. Předstíral pak po každé cosi o stavbách a za měsíc tam docházel několikrát pod záminkou, že se jde podívat, co se tam děje, vpravdě však aby se sešel s tou ženou. Když byl provázen lidmi ze strany císařovny, dával jim venku postavit stůl, aby si ho příliš nevsímali, a uctil je pak tím, že s nimi hodoval, a čeho si předtím žádali, toho pak při tom dosáhli. Ti lidé chápali, proč se to vše dělalo, ale ani se z ohledu na císařovnu tolik na to nehoršili, jako se těšili, že se jim dostává toho, oč se snažili. A kdykoli viděli, že se císař jen po tom třese, aby se tam odebral, že však z obavy odchod odkládá a že se příliš stydí, usnadnili mu cestu k ní, vymýšleli si každý jinou záminku a tím si císaře nejvíce naklonili.

LVI. S počátku byl tedy poměr k té ženě takto nastrojen a zatím nebyla jeho láska taková, aby se musil za ni červěnat, ale ponenáhlu odkládal stud a přestal skrývati, co si nastrojil, a strhnuv stan přicházel k ní a byl s ní pohromadě docela veřejně, kdykoli chtěl. A abych hned napřed o ní pově-

děl všecko, byla to věc neuvěřitelná pro ty, kteří to viděli nebo o tom slyšeli, neboť nechodil k ní jako k souložnici, nýbrž jako k manželce.

LVII. A vybíral pro ni z císařských pokladnic, co jen chtěla; tak našel v paláci bronzovou nádobu vně uměle vyzdobenou vypouklými obrazy a rytinami, naplnil ji penězi a poslal ji té ženě jako dar; a to nedělal po dlouhých přestávkách, nýbrž posílal milence neustále jednu věc za druhou.

Jak byla sebasta uvedena do paláce.

LVIII. Až potud se tyto milostné styky dály jen napolo veřejně, když se však postupem času skrývaná věc odhalila, projevuje císař svou lásku zřejmě a veřejně a promluviv velmi obratně s císařovnou, přemluví ji, aby si ji vzala k sobě a žila s ní společně. A když měl její souhlas, nepřestává při svém záměru na tom, nýbrž napíše přátelskou úmluvu a dává za tím účelem postavit císařský stan. A oni seděli na předním místě a dostavili se senátoři za příčinou této neobyčejné listiny, červenajíce se a většinou tiše reptajíce; přesto však schválili tu úmluvu jako listinu seslanou s nebes, nazývajíce ji pohárem přátelství a dávajíce jí všechny ostatní nejpříjemnější názvy, jaké obyčejně polichocují a klamou lehkomyšlnou, mělkou duši.

LIX. Když byla úmluva vykonána a přísahy složeny, uvádí se do vnitřních síní císařského paláce ta, jež dosud byla milenkou a již se teď již tak neříkalo, nýbrž panovnice a císařovna. Nejpodivuhodnější bylo to, že většina byla v duši dotčena vidouc, jak císařovna při tom byla oklamána a zlehčována, že se však v ničem nezměnila a že se všem jevila úsměvnou a potěšenou tím, co se stalo. Aspoň často objímala a líbala svou spoluvládkyni a obě bývaly u císaře a rozmlouvaly s ním o týchž věcech. Odvažoval stejnou měrou důvody obou, ale často dával více na to, co řekla druhá císařovna.

LX. Její krása nebyla právě obdivu hodna, ale také neposkytovala podnětu k hanlivému a urážlivému posuzování.

Její povaha byla okouzující, že by byla pohnula i kameny, rozum měla takový, že byla velmi schopna zabývat se všemi státními věcmi, a řeč její byla nade vše, neboť byla plynná, květnatá a řečnický dokonalá ve svém rytmickém spádu; její způsob řeči jevil jakousi přirozenou lahodu a když něco vykládala, obletoval její řeč nevýslovný půvab. Mne aspoň získala vyptávajíc se mne na řecké mythy a sama připojujíc leccos, co slyšela od některého z dobrých znalců. Měla také jemný sluch jako žádná jiná žena (to, myslím, nebylo od přírody, ale od toho, že si byla vědoma, že všechny řeči se týkaly jí) a slyšela jasně, co někdo zamumlal mezi zuby a uhodla, co někdo nezřetelně zašeptal, takže mu mohla odpovědět.

LXI. Když jsme jednou my tajemníci byli pohromadě, pořádala císařovna družina slavnostní průvod; kráčela v něm sama císařovna a její sestra Theodora a za ní sebasta (touto novou hodností ji totiž císařovny podle vůle císařovy počtily). Když tak kráčely v průvodě, který se ubíral k divadlu, spatřil ji lid po prvé jíti společně s císařovnami a jeden z těch, kteří se vyznají v lichocení, zvolal tlumeně slova básníkovy »οὐ νέμεσις«,³⁰ nedopověděv ten verš. Ona v tu chvíli na to zvolání nic nedala najevo, ale po průvodě našla toho, kdo to řekl a otázala se ho na to zvolání opakujíc verš bez chyby a vyslovujíc slova přesně a správně. A když ten, který to zvolal, podrobně pověděl ten výjev o Heleně a když většina zároveň s těmi slovy souhlasila také s jejich výkladem, byla na to hrdá a odměnila za tu chválu toho, jenž ji vyslovil, dary nikoli skrovnými a málo cennými, nýbrž takovými, jaké byla zvyklá dostávat a dávat. A aby jí ostatní, i císařovny, byli nakloněni co nejvíce, dával jí císař z vlastního, aby rozdávala všem, mužům i ženám.

LXII. Jedna z obou sester císařoven byla ovládána touhou po zlatě, ne proto, aby je měla a hromadila, nýbrž aby proud zlata odváděla k jiným lidem; také touhou po pravých indických a ostatních vonných kořeních, zvláště po dřevěch, z nichž

ještě nevyprchala přirozená vlhkost, po zákrscích olivových a po nejlepších plodech vavřínu. Druhá, mladší, se denně těšila spoustou svých zlatých mincí, pro něž si dala udělati bronzové schránky. Proto chtěla sebasta, vyhovujíc oběma, udělovati jim, co jim bylo nejmilejší. První císařovna se již vzdala žárlivosti, neboť věkem její síly ochably, takže nejevila již nepřátelství proti ní ani k ní nechovala vášnivé závisti, když sama byla stářím sešlá. A její sestra užívajíc toho, čeho se jí chtělo, myslila méně na svou starší sestru.

LXIII. Tak to, co císař Basilos s mnohými námahami a obtížemi nahromadil v paláci, leželo jim pohotově k veselé zábavě; poklady nad poklady se vymaňovaly a nahrazovaly a jiné zase plynuly těm nebo oněm a zakrátko bylo všecko vydáno a utraceno. Ale mé vypravování ještě tak daleko nedospělo; třeba dopověděti to, o čem mluvíme. Když si rozdělili obydlí v paláci, měl císař prostřední ze tří, císařovny se usadily po obou stranách a sebasta zaujala zadní komnaty uvnitř. A císařovna nešla nikdy k císaři, dokud napřed nezvěděla, že je sám a že je vzdálen od své milenky, nebylo-li tomu tak, zabývala se svou vlastní věcí. A co to bylo?

LXIV. Ženskými pracemi se vůbec nezabývala, nikdy své ruce nezaměstnávala vřetenem ani netkala na stavě ani se nevěnovala jiné podobné práci. Docela však nedbala císařské nádhery; zdali tak činila také v rozkvětu mládí, nevím, ale když zestárla, odložila všechnu ctižádost. Jen o té jediné věci pracovala a všecku svou snahu jí věnovala, totiž proměňovala přirozené vlastnosti vonných rostlin a svářela je, některé hnětla, jiné rozměľňovala, jiné jinak zpracovala. Komnata určená za její ložnici nebyla nikterak skvělejší než dílny na tržišti, kde společně pracují obyčejní řemeslníci užívající při svém díle ohně. V její komnatě byly kolem dokola rozestaveny pánve s hořícím ohněm a služebnice jí všechny pomáhaly; jedna třídila koření podle velikosti, druhá je rozměľňovala, jiná dělala zase něco jiného podobného. V zimě se zdálo, že

se ty služby konají jaksi pro její osobu a množství ohňů jí ohřívalo chladný vzduch; v letní době se však jiným lidem zdálo obtížné býti tam na blízku, ona však, ačkoli byla obklopena ohni, jako by to vedro ani necítila. Zdálo se, že ona i její sestra mají jiné přirozené sklony než lidé obyčejně mívají; velmi málo dbaly o svěží vzduch a skvostnější byt, o lučiny a zahrady a nic takového je nevábilo. Když byly doma ve svých komnatách jim přidělených, dávala jedna svou pečeť na přítoklý proud zlata a druhá mu vyklizovala řečiště k odtoku; to jim bylo nade vše potěšení.

LXV. Pokud jde o jiné vlastnosti první císařovny (budiž pověděno ještě něco o ní, zatím co císař odpočívá u sebasty), nemám mnoho, co bych chválil, jedné věci však se nepřestávám obdivovati, že totiž zbožností předstihovala všechny ženy a všechny muže. Neboť jako se ti, kteří se meditací spojili s Bohem, nebo spíše ti, kteří dospěli ještě výše a jsou v pravdě naplněni Bohem, drží jen dosaženého cíle své touhy a v něm zavěšení se vznášejí, tak také ji horoucí uctívání Boha, abych tak řekl, smísilo s prvním a nejčistším světlem, neboť neustále měla na jazyku jen jméno Boží.

*O antifonetu.*³¹

LXVI. Udělala si opravdu co nejdokonaleji pro sebe svého, abych tak řekl, Ježíška, uměle ho ozdobila skvělou látkou a tak tu ikonu vypracovala, že byla skoro jako živá. Barvami označovala ikona odpovědi na to, oč se prosilo a barva pleti označovala věci příští; císařovna podle toho předpověděla mnoho z věcí budoucích. Když se přihodilo něco příjemného nebo když ji stihlo něco nepříjemného, šla ihned k ikoně a buď děkovala nebo prosila o milost. Viděl jsem ji často ve chvílích velmi těžkých, jak svatou ikonu objímala, jak na ni hleděla a k ní mluvila, jako k živé osobě, jak jí dávala spoustu nejkrásnějších jmen, a jindy zase, jak ležela na zemi a jak ji zalévala slzami a jak se bila do prsou rozrývající si je.

Když viděla, že ikona zbledla, odešla smutně, když se však ikona zardívala a zářila nejjasnějším leskem, zvěstovala to hned císaři a předpovídala, co se stane.

LXVII. Víím, jak jsem to četl v knihách řeckých, že dým vystupující z vonného koření vyhání zlé duchy a vrací do těch látek, o které jde, duchy lepší, zrovna jako jindy zase kameny, rostliny a magické obřady způsobují theofanie.³² Když jsem po prvé o té věci četl, nepřipouštěl jsem ji, potom jsem neuvěřil ani skutečným zjevům a odehnal jsem je kameny. Ona však neprojevovala ani po řecku ani jinak Bohu přepjatě úzkostlivě svou úctu, ale ukazovala touhu své duše a zasvěcovala Bohu nejcennější a nejskvělejší z těch věcí, které se nám zdají dobré.

LXVIII. Když jsme svou řeč o císařovně dovedli až sem, vraťme se zase k sebastě a k císaři, a zdá-li se tak, vzbudme je a rozlučme je; císaře si nechejme pro pozdější vypravování, její život však stručně shrňme zde.

O smrti sebastině.

LXIX. Císař pro ni nejspíše chystal, jak se o tom mnoho mluvilo, budoucí vládu; nevím, jak by se to bylo mělo státi, ale přece si liboval v takových úvahách. Jeho úmysly i její naděje byly však zmařeny; zachvátila ji znenadání nemoc, proti níž každá péče a každé umění bylo marné, neboť odmítala všecko ošetřování, měla bolesti na prsou a hrozně trpěla dušností a tak byla před časem vytržena ze svých nadějí ta, jež do té doby snila o věcech největších.

LXX. Jak si císař počínal při její smrti, všechny nářky, jimiž vyléval svou bolest, co všecko učinil, jak žalem přemožen plakal hlasem jako chlapec, to všecko vplétati do vypravování bylo by příliš zdlouhavé. Neboť široce dlouze vykládati všecko, co se stalo a co se řeklo, a jaksi puntičkářsky rozbíratí není věcí dějepisců, nýbrž žalobců, když věci podrobně vypravované jsou špatné, nebo věcí chvalořečníků, poskytují-

li podnětu k chvále. Když jsem sám někdy užil způsobů, jichž užívati dějepiscům nedoporučuji, není třeba se diviti, neboť způsob podávání dějin není tak přesně vymezen, aby jeho hranice byly v každém směru přesně určeny, a někde připouští odbočení a překročení míry; je však třeba, aby dějepisec zase uvedl zpět zaběhlou část, ostatního užil v dodatcích a všecko dokonal se zřením k hlavní věci.

LXXI. Zdá se mi tedy, že smím vše ostatní pominouti a zmínku o hlavním z jeho vášnivých zájmů, totiž o památníku, jež dal zbudovati na jejím hrobě, nyní odkládám; povím o tom v příhodné chvíli, až napřed vyložím, co se stalo předtím. Neboť mé vypravování, které se dotklo osudu sebastina a horlivě se snažilo vypověděti celou její historii, pominulo mnoho předcházejících věcí hodných zaznamenání, aby nebylo třeba při každé události ji připomínati a tím rušiti souvislost hlavních dějů. Vypravování o ní se právě končí tam, kde se končí její život. Vraťme se tedy zase k císaři, jež činíme hlavním námětem svého vypravování.

LXXII. Když totiž císař, jak jsem to často říkal, přistal z bouřlivého vlnobití na březích a v přístavech vlády neznepokojovaných vlnami, nechtěl se již vydati na širé moře, to jest, chtěl vládnouti v míru a ne ve válkách, což také většina předcházejících císařů zamýšlela. Ale poněvadž se věci obyčejně nedějí podle našeho přání, nýbrž poněvadž zasahuje zvenčí jakási silnější moc, která řídí život, jak se jí chce, někdy hladce a někdy s nepravidelnými zvraty, neudálo se také jemu všecko podle jeho záměru a události se hrnuly za sebou jako rozbouřené vlny, jednou rozrušovaly říši domácí rozbroje, jindy zase vpády barbarů zpusťovaly většinu našich krajů a barbari sebravše všelijaké užitečné věci a nabravše kořisti, co jí jen chtěli, odtáhli domů.

LXXIII. To všecko po řadě široce vypravovati, každou věc přesně zkoumati, z jakých začátků vyšla a k jakým koncům dospěla, vypočítávati rozestavení vojska a polohu táborů, šar-

vátky a bitvy a ostatní věci, které uvádějí pečliví dějepisci, pro tu chvíli odkládám, neboť vyžaduje to mnoho času a mnoho řečí. Vždyť jsi ty, nejmilejší ze všech lidí,³³ nežádal okázalé, nýbrž jen stručné vypsání hlavních věcí; proto jsem také ve svém vypravování vynechal mnohé, co by si zasloužilo připomenutí. Nerozvrhl jsem je podle olympiad, nerozdělil jsem je také podle ročních dob, jak to učinil dějepisec,³⁴ nýbrž prostě jsem beze všeho pověděl nejdůležitější věci a to, co mi z toho, co jsem poznal, utkvělo v paměti. Ale jak jsem řekl, zanechávám teď všeho podrobného vypravování a dávám se raději střední cestou mezi těmi, kteří podle starého způsobu vypsali vlády a činy dávného Říma, a mezi těmi, kteří za našich dob skládají letopisy, a nesnažil jsem se po rozvleklé šíři prvních ani jsem nenapodobil přílišnou stručnost druhých, aby spis nebyl nestravitelný a aby také nevynechával důležité věci.

LXXIV. Tolik o této věci. Mé vypravování, přidržujíc se postupu událostí, poví nejprve a především ostatním o první válce, která císaři nastala; ale zajdu maličko i do doby před tou událostí, abych jaksi tělu, které skládám, dal hlavu. Krásné věci jsou těžké, říkají ti, kteří užívají přísloví; ale je-li tomu tak, plíží se závist k vládnoucím a jestliže někde vypučel (mluvím o tom, co se děje ve většině případů) nějaký květ zdatné povahy nebo pronikavého rozumu nebo ušlechtilosti nebo silné a statečné duše nebo něčeho jiného dobrého, hned je tu někdo s nožem a vytne tu část výhonku a vedle vyrážejí výhonky dřevnaté a neplodné a rozbují se trní. A není nic divného, když někdo nepatrnější než ty podivuhodné povahy je později rád pomlouvá. Ale vidím, že se tato chorobná vášň chytá také císařů, neboť nepostačuje jim diadém a nachové roucho, ale kdyby nebyli moudřejší než mudrci a dokonalejší než dokonalí a prostě řečeno vrcholy všech ctností, hrozně těžce by to nesli; a i kdyby nestáli nad námi jako bohové, nechtěli by ani vládnouti. Sám jsem viděl některé, kteří by byli raději zemřeli bez pomoci některých jiných lidí, než by

byli vládli s jejich pomocí a kdežto by mohli býti hrdi, že jim Bůh připravil pomocnou ruku, raději ji useknou za to, že jim poskytla pomoci.

LXXV. Přededeslal jsem tento úvod hledě při tom hlavně k muži, jenž se nejvíce proslavil za našich dob a ukázal, co zmůže umění vojevůdce, a který zrovna tak vynikal vojenskou odvahou jako zkušeností, a zarazil návaly barbarů a snažil se Římanům zjednati bezpečnou svobodu.

LXXVI. Jiří Maniakes nepostoupil beze všeho z vojenského sluhu na velitele vojska a nestalo se to tak, že by byl včera troubil na polnici a konal úkol hlasatele a že by mu dnes bylo svěřeno vedení vojska, nýbrž začal jakoby na dané znamení a ponenáhlu postupuje prošel všemi stupni, až dosáhl nejvyššího místa v pořadí velitelů. Ale při tom, když měl takové štěstí a dosáhl vítězného věnce, byl zase uvržen do vězení; přišel k císařům jako vítěz a pobýval v žaláři; byl poslán, aby byl velitelem a vedl celé vojsko a s obou stran měl při sobě nejmladší z velitelů vojska, kteří ho hnali tam, kam se nemělo jíti; proto se pak věci obrátí proti nám i proti němu. Zmocnil se Edessy a byl obžalován; byl vyslán, aby dobyl Sicilie, ale aby jí nemohl dobýti, byl potupně zase zavolán zpět.

LXXVII. Toho muže jsem viděl a obdivoval jsem se mu, neboť příroda mu dala vše, co sluší budoucímu vojevůdci. Byl vysoký skoro deset stop a ti, kteří se na něho dívali, vzhlíželi jako na kopec nebo na vrchol hory; obličej jeho nebyl měkkých rysů a příjemný a výrazem připomínal bouři, jeho hlas hřměl, ruce měl, že by mohl otřásti zemi a rozbíti kovové brány, měl prudkost lví a obočí chmurně staženo a všecko ostatní na tom muži se s tím srovnávalo a souhlasilo. A ještě více se o něm mluvilo, než se na něm vidělo, a všichni barbari se ho báli, někteří proto, že ho viděli a že se mu obdivovali, jiní zase, že slyšeli lidi, kteří ho znali, o něm vypravovati věci nahánějící jim strach.

LXXVIII. Když jsme byli oloupeni o Itálii a když nám'

tím byla vzata nejznamenitější část říše, poslal ho druhý Michal, aby zdvihl válku proti těm, kteří nám ji urvali, a aby mocí zase dobyl toho kraje. Říkám Italie, nemíním tím však celý poloostrov, nýbrž jenom úsek náležející nám, jenž si přivlastnil jméno celku. Maniakes vtrhnuv tedy s celým vojskem užíval všech způsobů válečného umění a bylo zjevno, že chce vypuditi ze země ty, kteří se jí zmocnili, a že chce místo jiné ochrany zabrániti vlastní svou rukou jejich vpádům.

LXXIX. Když pak byl Michal svržen s vlády a vedení státní správy přešlo na Konstantina, o němž chci psáti, měl ho ihned uctívati všemi poslanými mu listy a zdobiti spoustou vítězných věnců a učiniti vše ostatní, čeho bylo třeba k jeho poctě. Ale císař toho všeho naprosto nedbal a vrhl v duši Maniakovu zárodky podezření a způsobil tím pro budoucnost říši zlé obtíže. Když si pak později vzpomněl na toho muže a zvěděl, že je v zlém postavení a že pomýšlí na odboj, ani pak si nepočínal obratně proti němu; neboť nestavěl se, jako by dosud nevěděl o úmyslu Maniakově, nýbrž vrhne se na něho, jako by se již byl vzbouřil.

LXXX. Vyšle tedy k němu lidi, ne aby se snažili získati ho úslužností, nebo aby ho jinak uklidňovali a aby ho přiměli chovati se, jak bylo třeba, nýbrž abych tak řekl, aby ho zabili nebo mírněji řečeno, aby mu řádně vytkli jeho nepřátelské smýšlení a aby ho téměř bičovali, aby ho spoutali a vyhnali z hlavního města. Ale náčelník vyslanců nebyl z těch, kteří jsou v takových věcech zkušeni, ani z těch, kteří již předtím postupem času nabyli zručnosti v řízení věcí občanských i vojenských, nýbrž z těch, kteří se znenadání dostali z ulice do paláce.

LXXXI. Když připlul k Maniakovi, jenž zatím již strhl na sebe moc, ovládal vojsko a tušil jeho příchod, neohlásil mu, že přináší poselství míru, a nedává mu ani věděti, že přišel, nýbrž jako by se tajně chystal k útoku, vyřítit se na koni znenadání na něj a nepromluviv nic uklidňujícího ani nepředede-

slav nic, co by bylo zmírnilo jeho setkání s ním, doráží na něj hanlivými výtkami a velmi zle mu vyhrožuje. Maniakes poznal hned, že se jeho podezření uskutečnilo, a obávaje se také toho, co se tajně chystá, vzplane hněvem a vztáhne ruku na vyslance nechtěje ho udeřiti, nýbrž zastrašiti; ten však, jako by ho přistihl při činu jako vzbouřence, a prohlásiv to za důkaz jeho odbojné odvahy, dodává, že neunikne trestu byv usvědčen z takových činů. Maniakovi a jeho vojsku se zdálo jejich postavení zoufalé a stržení společným hnutím zabijí vyslance a domnívajíce se, že by císař s nimi naložil také tak, povstávají k odboji.

LXXXII. Jako k muži statečnému a vynikajícímu ve válečném umění hrnulo se k němu množství lidí nejen těch, kteří byli ve věku vhodném pro vojenskou službu, nýbrž i mladší než oni a také lidi starší. Ale poněvadž Maniakes uměl dobývatí vítězství ani ne tak množstvím jako uměním a zkušeností, sebral k válce jen nejschopnější a s nimi vyvrátil mnoho měst a zmocnil se množství peněz a zajatců. Seřadiv je přeplaví se pak s nimi na protější pevninu a unikne všem pobřežním strážím; z těch, kteří měli proti němu bojovati, neodvážil se nikdo vyraziti proti němu, nýbrž všichni se ho báli a vyhnuli se mu.

LXXXIII. Tolik o něm; císař pak zvěděv o smrti vyslančově a zoufalé odvaze vzbouřencově, stáhne proti němu ohromné vojsko; potom se však obával, aby vůdce tohoto vojska, poraziv Maniaka neužil svého úspěchu proti němu samému, jenž ho vyslal, a aby mu v něm nepovstal odbojník nebezpečnější než první, poněvadž by měl sebráno ohromné vojsko a šťastně by vykonal, do čehokoli by se pustil; proto nepostavil v čelo vojska nikoho z nejznamenitějších vůdců, nýbrž muže jemu oddaného, kleštěnce, který se proti nikomu nevypínal. Ten vyraziv odtud táhne s velikým vojskem proti odbojníkovi. Když se Maniakes dověděl, že se proti němu hnulo celé římské vojsko, nebojí se množství ani se neleká jejich

soustředěného pohybu, ale vykonáváje všecko podle svých odbojnických výpočtů, snaží se přepadnouti je nespořádané a postaví se proti nim se svým lehce oděným vojskem docela neočekávaně.

LXXXIV. Když se také oni proti němu postavili poneháhu se seřadivše, spíše se mu obdivovali, než proti němu bojovali, ale většině překazil i tuto podívanou: tak se jim zdál jako blesk hřímaje svými povely, objížděje řady a ti, kteří ho spatřili, byli naráz zachvázeni zděšením. Většina mu hned od počátku ustupuje přemožena jsouc jeho statečností, ale také on je přemožen vyšším řízením, jehož důvody neznáme; neboť když objížděje uvedl naše šiky v nepořádek a kam se řítil, tam se trhala sevřená řada a hradba vojska ustupovala zpět a celek byl již po částech rozerván a potírán, byl Maniakes znenadání raněn do pravého boku a rána nebyla povrchní, nýbrž hluboká a vytrysklo z ní najednou mnoho krve. S počátku jako by ránu ani necítil, ale když spatřil řinoucí se krev, přiložil ruku na místo, odkud vytékala, a poznal, že rána je smrtelná. Vzdam se vši naděje snažil se dojeti do svého tábora a popojel kousek dále od vojska; neměl však již tolik síly, aby řídil koně, neboť celé tělo mu docela osláblo a šly na něj mrákoty; slabě zastenal, pokud mu síly stačily, pak již neudržel uzdu, smekl se ze sedla a - žalostná podívaná! - svalil se na zemi.

LXXXV. Naše vojsko si však nedůvěřovalo, i když ho vidělo ležeti na zemi, a zadržovalo uzdu koně z obavy, aby ta podívaná nebyla válečnou lstí. Poněvadž sluha Maniakův tam nebyl, pobíhal kůň volně sem tam prostorem mezi oběma vojsky a všichni se hrnuli plným proudem k mrtvému. Když se na něj podívali, obdivovali se, jaký kus země zabíral leže natažen; pak mu uťali hlavu a donesli ji veliteli vojska. Mnozí pak při tom najednou tvrdili, že toho muže zabili, a sestrojovali a vymýšleli si o tom všelijaké povídání. Poněvadž nebylo možná ta tvrzení dokázati, povídalo se, že se jacísi jezdci

přímo na něj vrhli a že mu srazili hlavu. Takových řečí se nadešlo mnoho, ale důkazů proto, co se povídalo, nebylo; o tom však, že měl v boku otevřenou ránu, udávalo se, že byla způsobena kopím, a kdo ho zranil, je do té chvíle, kdy toto píši, neznámo.

LXXXVI. Takové tedy věci Maniakes jednak vytrpěl, jednak sám zavinil a takovouto smrtí skončil svůj život. Z jeho vojska odešly tajně některé části, většina se však přidala k našemu vojsku. Dříve než se vojska vrátila k císaři, byla mu poslána hlava vzbouřencova, a císař jakoby vyváznuv z přívalu vln, které ho pokryly, a oddechnuv si poněkud, vysílá k Bohu děkovné modlitby a dává upevniti hlavu mrtvého na vrchole velikého divadla, aby ji všichni viděli, a to hned z dálky pod širým nebem.

LXXXVII. Když se vojsko vrátilo, byla většina z nich ozdobena vítěznými věnci a položili se táborem před městem poblíže hradeb a císař uznal, že je třeba slaviti triumf na oslavu vítězství. Poněvadž uměl pořádati divadla a počínati si při tom s velkou okázalostí, zařídil slavnostní průvod takto: vojsku lehkoobčů se nařídí, aby prošli se zbraněmi, pomíšeně a bez pořádku, nesouce štíty, luky a oštěpy, pak přijdou vybraní jezdci odění v krunýře, hrozní na pohled ve svém válečném odění a ve vojenském pořádku, po nich pak vojsko odbojníkovy neseřazené v šiky ani pěkně vyzbrojené, ale sedící na oslech obličejem dozadu, s ostříhanou hlavou a mající kolem krku na znamení hanby všelijaké smetí, pak byla triumfálně nesena hlava odbojníková, po druhé tu vystavovaná, a po ní všelicos z nádherné výzbroje odbojníkovy, pak kráčeli muži nesoucí meče, jiní nesoucí berly a ti, kteří mávali bitevní sekerou v pravici, ohromné množství ubírajících se před velitelem vojsk, který jel za nimi vynikaje svým koněm a oděním a za nimi celá tělesná stráž.

LXXXVIII. Tak tedy přecházeli a císař seděl v plném lesku vysoko před tak zvanou Chalké Fylaké na prostranství

před svatým chrámem, jež vystavěl veliký císař Jan, jenž vládl po Fokovi Nikeforovi; císařovny seděly s obou stran vedle něho a dívaly se na vítězný průvod. A vykonav takto tu slavnost odešel ověnčen vítězným věncem za hlučného oslavného volání do paláce. Uživ až potud slávy vítězství, vrátil se zase podle své povahy k své obyčejné skromnosti.

LXXXIX. Tato stránka povahy císařovy byla skvělá a dostávalo se jí plné chvály: svými úspěchy se ani nevychloubal ani nevyslovil lživého slova, ale těše se z toho, co vykonal, pokud se to slušelo, zase se choval podle své vlastní povahy. Takový byl po této stránce, ale pozorné bdělosti mnoho neměl, nýbrž jako ten, kdo po mnohých námahách potřebuje oddechu, lehkomyšlně nedbal ostatního a proto se na něj hrnulo neštěstí za neštěstím.

O povstání Rusů a o vzpouře Tornikiově.

XC. Když byl skončován tento odboj, nastala válka proti barbarům. Ruské lodi, takřka nesčíslné, buď nepozorovaně uniknuvše těm, kteří je měli zdaleka zadržeti, nebo násilím vniknuvše zabraly Propontidu a chmurný mrak se najednou zvedl z moře a naplnil město. Když jsem došel ve svém vypravování až sem, vyložím, proč Rusové podnikli tuto hromadnou námořní výpravu proti císaři, ačkoli nic nepřátelského proti nim neučinil.

XCI. Toto barbarské plémě se totiž po celou tu dobu stavělo s vášnivou zuřivostí proti říši římské a při každé příležitosti si brali to neb ono za záminku a učinili si z toho podnět k válce. A když zemřel jejich postrach, císař Basilios, a když po něm dokonal určenou mu dobu životní jeho bratr Konstantin, s nímž přešla vláda ušlechtilého rodu, obnovují znova starou nenávist proti nám a ponenáhlu se připravují na příští války. Také vláda Romanova se jim zdála skvělá a sami ještě nebyli řádně hotovi s přípravami; ale když také on zemřel nedlouho po svém nastoupení a vláda připadla jakémusi nezná-

mému Michalovi, vyzbrojili svá vojska proti němu. Vědouce, že útok proti nám je třeba podniknouti po moři, poráželi ve vnitrozemí stromy a vydlabávali z nich malé a větší lodice a tajně se ponenáhlu připravivše chystali se vyplouti s velikým loďstvem proti Michalovi. Ale zatím, co to všecko připravovali a ještě válku odkládali, předešel jejich vyplutí také tento císař rozžehnav se se světem. Když pak také jeho nástupce, neusadiv se ani pořádně v paláci, odešel a vláda připadla Konstantinovi, začnou barbaři proti němu bez vší záminky válku, ačkoli ho nemohli vinit, že by byl dal podnět k ní, nýbrž dali se do boje jen proto, aby se jejich přípravy k válce nepokládaly za marné. Takový byl tedy neodůvodněný důvod jejich útoku proti císaři.

XCII. Když tajně již vnikli do Propontidy, navrhli nám nejprve smírné jednání, kdybychom jim dali za to příměří veliké výkupné a dodali hned částku, totiž pro každou lodici tisíc statérů, a abychom přistoupili na to, že se jim ty peníze zaplatí ne jinak než po tisíci každé z jejich lodic. Toho se jim chtělo, buď že si mysleli, že máme jakési prameny zlata nebo chtěli buď jak buď raději bojovati a proto kladli nemožné podmínky, aby měli snadný důvod k válce. Když pak jejich vyslanci nebyli uznáni ani za hodny odpovědi, připravovali se společně a spoléhali se tak na své množství, že mysleli, že se zmocní města i s obyvatelstvem.

XCIII. Tenkrát byla naše námořní moc docela nedostaččná a lodi vrhající oheň byly roztroušeny po přímořských místech, každá hlídajíc jinou část našeho území. Proto císař sebrav některé zbytky starého loďstva, dal je vyspravit, spojil nákladní lodi určené pro císařský dvůr, připravil zároveň trojveslice, obsadil je bojovníky, vybavil lodi množstvím tektého řeckého ohně a seřadil je naproti lodicím barbarů v přístavě na protější straně. Sám maje při sobě vybranou část senátu ztráví noc v tom přístavě na lodích zakotvených opodál břehu a dav barbarům hlasateli opověděti zvučným

hlasem námořní válku, seřadí časně zrána lodi k bitvě. Barbari vyrazili jako od ležení a opevnění od protějšího přístavu proti nám a vypluvše na moře seřadili všechny své lodice jednotlivě vedle sebe do řady a uzavřeli celé moře od přístavu k přístavu rozestavivše se tak, jako by buď nás chtěli napadnouti nebo vyčkati, až bychom sami zaútočili. Nebylo nikoho, kdo by pohledem na to nebyl v duši rozrušen. Já jsem stál blízko císaře; seděl na návrší lehce se sklánějícím k moři a pozoroval z dálky, co se dělo.

XCIV. Tak tedy byli s obou stran rozestaveni v bitevním šiku, nikdo však nevyrazil, aby začal bitvu, ale na obou stranách stály seřaděné šiky pevně a nehnutě. Když už uplynula delší část dne, rozkáže císař, dav znamení dvěma z velikých lodí, aby ponenáhlu vyrazily proti lodím barbarů. Když stejnoměrně a lehce postupovaly, spustili kopiníci a prakovníci shora válečný křik, vrhači ohně se v pořádku rozestavili a připravili k vrhání. Vyrazilo několik lodic oddělivších se z loďstva barbarů rychle proti našim lodím, potom se rozdělily, obklopily kolem dokola každou z našich trojveslic a snažily se je zdola prorazití bodci. Posádka trojveslic bila do nich shora kameny a meči a poněvadž se také na ně vrhal oheň a měli oči již oslněny, vyskákali někteří do moře, aby doplavali ke svým, jiní nevěděli co si počítí a vzdali se všech pokusů o záchranu.

XCV. Pak bylo dáno druhé znamení a vyplulo několik trojveslic a jiných lodí, které buď pluly za nimi nebo hned zároveň s nimi a naše loďstvo již nabývalo důvěřivé odvahy, kdežto protivníci stáli zaraženi na místě. Když trojveslice propluvše mořem byly již u samých lodic barbarských, přetrhlo se jejich spojení a sevřená řada se rozptýlila; část jich odvážila se zůstatí na místě, část ustupovala dozadu neobrativši lodi. Vtom se slunce zatáhlo mrakem zdola vystupujícím neboť veliká část obzoru byla vysoko zamlžena, povětrí se tím změnilo a zdvihne se vítr dující od východu k západu, který

prudkým závanem rozbouří moře a žene vlny prudce proti loďstvu barbarů. Některé lodice tam potopí ve vlnách rozbouřeného moře vysoko se zdvíhajících, jiné zahnávají daleko do moře vrhne na skaliska a na příkré břehy. Trojveslice napadly některé z nich a zčásti je potopily i s mužstvem, zčásti je vojenská posádka trojveslic roztříštila a vytáhli je zpola z vody na blízké břehy. Byla veliká řež barbarů a bylo to, jako by opravdu proud krve vytékající shora z řek zbarvil moře červeně.

XCVI. Když tedy císař takto přemohl barbary, vrátil se vítězně od moře do paláce. Mnozí pak řekli, (uvažoval jsem o jejich slovech, ale nenašel jsem proč a na jakém základě to předpovídali), řekli tedy, že přijde na tohoto císaře mnoho zlého, jednak zvenčí a se strany barbarů, jednak od ruky dosud mu poddané, že však všecko pomine, poněvadž prý pomůže císaři příznivý osud a všecken odboj snadno zmaří. A sám císař mluvě vychloubavě o své vládě uváděl některé věštby a znamení a připomínal podivuhodné sny a vidění, jež jednak prý měl sám, jednak o nich slyšel od jiných lidí, kteří podle nich předpovídali, a vypravoval o tom úžasné věci. Proto také císař, když mu nebezpečství již nastávalo a ostatní se báli a v duši se hrozili budoucích věcí, pevně důvěřuje v příznivý konec utěšoval mysl těch, kteří se báli, a nedbal toho, co se dělo, jako by se mu nebylo stalo nic nepříjemného.

XCVII. Já však neznám důvodu, proč věřiti ve všetecký dar toho muže, a připisují to vše lehkomyšlné a bezstarostné duši. Ti, kteří si bedlivě všímají toho, co se děje, a vidí, že nepatrné příčiny způsobily největší neštěstí, mají obavy při každé neobyčejné věci a když jim zlé věci dosahují svého vrcholu, obávají se o konec a děsí se každé nepříjemné pověsti a když se běh věcí změní, ještě nedůvěřují. Lidé prostší však začátky budoucího zla ani netuší ani se nestaví proti příčině neštěstí, ale majíce sklon k rozkošem chtějí se jimi těšiti napořád a přiměti ostatní k stejnému názoru, a aby se k jejich

lehkomyšlnosti chovali také lehkomyšlně, prorokují jim, že se nepřijemností, které se jim přihodily, brzo zbaví. Je ještě třetí druh duší, lepší; když se k takové duši nepozorovaně vplíží zlo, projeví se, že si je dobře vědoma toho, co se stalo, zlo ji neohlušuje hlukem z vnějšku ani ji nezastraší ani nezotročí a zatím, co všichni malomyslně klesají, staví se taková duše nepohnutě proti nebezpečím neopírajíc se o hmotné opory, nýbrž o pevnost rozumné úvahy a o lepší soudnost. Ale ten druh povah jsem v našem pokolení nepoznal; nejlepší, co se u nás vyskytuje, je to, že se někdo staví proti příčině zla, když tuší budoucí věci a že se staví na obranu, když zlo již nastalo. Císař však o tom, že ho nelekaly poměry, často lidem namlouval, že zvěděl od některé z vyšších mocností, jak se události skončí, a že jich proto nedbá a docela je přezírá.

XCVIII. Tolik jsem předeslal jako úvod k svému vypravování, aby ho lidé potom, kdykoli uvedu, že to neb ono ohlásil nebo zamítl, nepokládali za věštce, nýbrž aby pokládali jeho řeči za souhlasné s jeho povahou, a to, jak se věci skončily, aby připisovali vůli Boží. Chtěje vypravovati o druhém povstání proti císaři, ještě nebezpečnějším, než bylo předcházející, začínám zase od počátku a povím napřed, z čeho celá věc vznikla a na čem se zakládala, jaké odtržení předcházelo, jaké bylo a co k němu dalo podnět, kdo byl ten, jenž se obojího odvážil a na koho se spoléhal, když usiloval o nabytí vlády.

XCIX. Povím tedy začínaje tam, kde jsem přestal, že císař měl příbuzného, druhého bratrance s matčiny strany, který se nazýval Leon a byl z rodu Tornikiů, bydlil v Adriano-poli a měl plná ústa makedonské vychloubačnosti. Byl to člověk podobou nikoli nevzhledný, povahou úskočný a ve svých úvahách rozvíjel neustále nové, převratné myšlenky. Tomuto muži, který ještě nedosáhl plné mužné síly, věštila většina lidí, jak se toho o některých lidech často mnoho napovídá, skvělý osud. Když však dospěl v muže a jevil některé rysy

pevné povahy, přidala se k němu nadobro strana makedonská a často se připravovaly věci smělé a nebezpečné, ale propásli příhodné chvíle; buď Leon nebyl právě mezi nimi nebo neměli dostatečnou záminku k povstání a skrývali myšlenku na odboj hluboko v duši. Konečně se stala taková věc, která je přiměla k odpadnutí a zároveň k povstání.

C. Císař Konstantin měl dvě sestry, starší se nazývala Helena, druhá Euprepia. Heleny si docela nevážil; před druhou však, která se s počátku nepyšnila ničím vynikajícím a nedosáhla ještě vrcholu skvělého osudu, která však byla velmi rozumná a nejdůstojnější ze všech žen, které jsem viděl, a na niž bylo těžko působiti, před tou se měl bratr na pozoru; jak jsem již pověděl, neměl ji rád jako rádkyni a více se jí obával, než se s ní stýkal. Ona zklamavši se tedy ve svých přepjatých nadějích, které skládala v svého bratra, naprosto se zdržovala toho, aby osnovala něco neobyčejného proti císaři, nepřicházela často k němu, nedůvěřovala mu po sestersku, nýbrž i když se s ním sešla k rozmluvě, hovořila s ním s vysoka a hledíc přísně po svém dávném způsobu vytýkala mu většinu věcí a plísnila ho; když viděla, že se zlobí, odešla s opovrhlivým výrazem mumlajíc mezi zuby hanlivá slova proti němu. Poněvadž věděla, že bratr Tornikia již zmíněného docela nemá rád, ba že ho nenávidí, přijímala ho laskavě a chovala se k němu velmi přátelsky a často se s ním stýkala, ačkoli ho předtím neměla tak ráda. Císař proto zuřil, ale skrýval hluboko své myšlenky o něm, neboť neměl dostatečné záminky, aby proti němu krutě zakročil. Proto, aby je od sebe oddělil, skrýval před sestrou své tajemství a pak Tornikia vzdálil z města za vhodnou záminkou: dal mu správu Iberie a připravil mu tím čestné vyhnanství.

CI. Ale i když z města odešel, šla jeho pověst zase za ním nebo si spíše většina lidí vzala tu pověst za podnět k obžalobě, nadělavši o něm povídaček, že prý se chce zmocniti vlády, a přiměli císaře, aby to nebezpečnoství předešel. Když o tom u-

slyšel, příliš z rovnováhy nevyšel, ale když viděl, že se ho ujímá jeho sestra, a když se doslechl, že kdesi řekla: »Mému synovci se nic zlého nestane, neboť Bůh nebeský ho chrání,« zarazil se nad těmi slovy. Přesto nepodnikl nic, aby ho odklidil vraždou, ale snažil se zbaviti ho předpokladů k získání moci; vyšle narychlo lidi, aby ho ostříhali a aby ho oděli černým rouchem. A Tornikios připravený o své naděje, který předtím chodil v bílých skvělých šatech, vrací se najednou k císaři v hadrech. Ten ho nepřijal ani tak vlídně ani ho nepolitoval pro jeho osud, který ho nadějemi vysoko povznášel a pak znenadání srazil, nýbrž často ho, když k němu přišel, mrzutě odmítl a posmíval se jeho žalostnému stavu. Jediná Euprepia ho buď z příbuzenského citu nebo z jiného důvodu hostila a přátelsky vítala majíc pro toto přátelské chování v příbuzenství záminku chránící ji od pomluv.

CII. Bydlilo tenkrát v předměstích také množství Make-
doňanů, zvláště mnoho těch, kteří předtím pobývali v Adri-
anopoli; byli to muži vynikající rozumem, kteří jinak mluvili
než myslili, kteří byli velmi ochotni pustiti se do něčeho ne-
obyčejného a velmi rázní ve vykonávání, kteří uměli velmi
dokonale skrývati své výpočty a velmi spolehlivě zachovávali
své vzájemné úmluvy. Císař všecko docela přezíral domníva-
je se, že lev je již zkrocen a zbaven ostří svých drápů; Make-
doňané se však domnívali, že to je chvíle vhodná k povstání,
kterou často hledali, a porokovavše spolu stručně, neboť o cíli
byli již dávno rozhodnuti, pobádají také Tornikia k neoby-
čejné odvaze a sami se posilují ve svém souhlase s odvážným
podnikem. V noci ho tajně odvedli a když se k nim k vyko-
nání podniku přidali ještě někteří jiní a také ti docela tajně,
vydají se přímo na cestu do Makedonie a aby je snad nepřed-
stihli jezdcí za nimi vyslaní a neobsadili průsmyky a aby je
nezajali, zabijí státní koně, jakmile je na nové stanici vy-
přáhnou a takto bez oddechu spěchajíce dojedou do Makedo-
nie a zabravše Adrianopol jakoby svůj hlavní hrad dávají se
hned do díla.

CIII. Poněvadž jim bylo třeba sebrati vojsko a neměli pohotově dosti peněz ani nic jiného, co by přimělo velitele vojsk sjednotiti vojska a podřizovati se jejich rozhodnutím, vyslali především ihned na všechny strany šířitele nepravdivých pověstí. Ti se přitočili ke každému z velitelů vojska a záměrně ujišťují, že císař zemřel, že se Theodora zmocnila vlády a že vybrala přede všemi ostatními Leona z Makedonie, nejrozumnějšího a zároveň rázného a pocházejícího po předcích ze slavného rodu. Touto lstí pak sami původci té nepravdivé pověsti shromáždili v několika dnech vojska se všech stran na západě. A nesjednotila je jediná ta smyšlená zvěst, ale byla to také nenávisť, kterou chovali proti císaři, poněvadž o ně málo dbal a je podezřívával z jakéhosi povstání, které se stalo, a chystal se vbrzku je potrestati; proto se snažili, dříve než by se jich zmocnil, zmocniti se jeho.

CIV. Spojivše se tedy najednou a docela neočekávaně, zvolili si za vládce Leona a vykonavše pro vyhlášení volby vše, co poměry připouštěly, ozdobili ho skvělým rouchem a zdvihli ho na štít. Jakmile tu stál oděn v to roucho, počínal si, jako by byl již opravdu dosáhl hodnosti císařské a ne, jakoby jako herec na divadle císaře jen představoval; velitelsky a vpravdě po císařsku rozkazoval těm, kteří ho císařem učinili, a také oni chtěli, aby vládl přísně. Poněvadž neměl z čeho rozdávati a získati lidi penězi, naklonil si obecný lid slevou dávek a tím, že jim jednou provždy povolil vycházeti na plen a pokládati všecko, čeho by dobyli, za svůj vlastní zisk. Z hodnostářů a z členů senátu, které si vybral, učinil některé vůdci vojsk, jiné staví poblíže trůnu, ostatním dává přední úřady a ustanoviv je všechny v státní správě, jak to bylo žádoucí jemu i jim a každému z nich přiměřené, připravoval ihned výpravu proti hlavnímu městu, neboť takto chtěl s nimi předejítí záměry císařovy a vypraviti se proti němu dříve, než by proti nim přitáhlo vojsko z východu. A domníval se, že se obyvatelstvo hlavního města nepřidá k císaři a že se proti nim

nepostaví, neboť bylo rozezleno na císaře, poněvadž zaváděl všelijaké novoty proti němu, a myslel, že lid snáší jeho vládu s odporem a že by si přál míti císařem vojevůdce, který by se pro ně vrhal v nebezpečnosti a zarazil vpády barbarů.

CV. A opravdu se k nim přidal na pochodu, ještě dříve, než se přiblížili k hradbám, dobrovolně zástup a přibylo množství ozbrojeného lidu z hornatějšího vnitrozemí a všechny kraje svažující se směrem k hlavnímu městu byly tomu záměru nakloněny. Tak se měly věci u povstalců; pro císaře se však poměry změnily v opak. Neměl pohromadě ani vlastního vojska ani spojeneckého, leda malý oddíl cizinců, který provázival císaře při průvodech; z východního vojska ani všichni netábořili ve svých krajích, aby se mohli na daný rozkaz rychle sebrati a přitáhnouti císaři v nebezpečnosti na pomoc, nýbrž byli v táborech velmi daleko v kraji kavkazském zadržující vpád jakéhosi barbarského kmene. Proto klesly naděje císařovy a jen tolik útěchy měl, kolik mu poskytovala hradba zdí kolem města; o ty horlivě pečoval, opravoval zanedbané části a zesiloval je přístroji na vrhání kamenů.

CVI. Tenkrát se právě rozmohla jeho choroba kloubů do té míry, že ruce byly docela bez vlády a že se mu nohy mimo to, že nemohl choditi, ještě také křečovitě napínaly krutými bolestmi; při tom měl také bolesti v životě, trpěl průjmy, měl docela zkažený žaludek a jakési úbytě zvolna podrávaly a ztravovaly celé jeho tělo, takže nemohl ani vycházeti ani se stýkati s lidem. Proto se také obyvatelé hlavního města domnívali, že zemřel, a scházeli se tu a tam v zástupech a dohodovali se, co třeba učiniti, a uradili se, že přejdou k odbojníkovi; proto se císař přemáhal proti přírodě a přicházel občas mezi lid nebo se mu ukazoval aspoň z dálky, aby je tím pevně ubezpečil, že nezemřel.

CVII. Tak bylo s císařem a Tornikios přihnáv se jako vychřice s celým svým vojskem utáboří se tam před městem a to, co pak nastalo, nebyla válka ani srážka vojsk, nýbrž pros-

té obléhání a zápas o hradby. Slyšel jsem od vojáků samých a od některých starších mužů, že nikdy žádný z vůdců povstání nezašel tak daleko v odvaze, že se dokonce chystal postavit před městem obléhací stroje, napínati luky proti cimbuřím a obklopiti celý objem hradeb zvenčí vojskem; zděšení a zmatek se zmocnily všech a zdálo se, že všeho bude snadno dobyto. Tornikios se objevil na chvíli nedaleko před hradbami, staví opevnění a položí se táborem; ztráviv tam v ležení malou část noci, ostatní dobu projíždí na koni, nařizuje vojákům, aby dělali jako on, rozestavuje lehkooděnce a postupuje krokem; na samém úsvitě stanou všichni před hradbami, ne bez pořádku ani prostě do houfu sehnání, nýbrž po vojensku rozestaveni a hotovi k boji. Aby nás poděsili jako lidi ve válce nezkušené, měli vesměs železnou zbroj, váženější ozbrojili se holeněmi a krunýři a postavili jízdu v železném odění; ostatní se ozbrojili tím, co právě měli.

CVIII. Tornikios sám sedě na bělouši byl uprostřed šiku s vybranou jízdu a s nejlepším vojskem, kolem něho byli postaveni také lehkooděnci, vesměs lidé střílející z dálky, lehce odění a dobří běžci. Ostatní šik byl rozestaven po obou stranách, seřaděn k boji pod vedením náčelníků; oddíly zachovávající způsob svého postavení byly rozděleny ne po šestnácti mužích, nýbrž v menších skupinách, aby zabraly větší prostor, takže nestály v sevřených řadách ani štít vedle štítu. Množství za nimi zdálo se těm, kteří se dívali s hradeb, veliké a nescíselné; byli totiž také oni rozděleni a postupující pěšky i koňmo nebyli na pohled spořádaným vojskem, nýbrž spíše pouhým davem.

CIX. Takové bylo vojsko Tornikiovo. Císař, obležený v městě, chtěje nepřátelskému vojsku ukázati, že je dosud živ, seděl skvěle oděn císařským rouchem s oběma císařovnamy na balkoně paláce krátce oddychuje a tiše stenaje; z vojska viděl jen tu část, která stála blízko a přímo proti němu. Nepřátelé se přiblížili k hradbám a seřadili se k útoku, nejprve připo-

mínali těm, kteří stáli na hradbách, po řadě všecho, co zlého od císaře snášeli, čehož budou zbaveni, bude-li přemožen, a co budou snášeti, bude-li vysvobozen, a žádali, aby jim otevřeli brány a přijali řádného, dobrého císaře, jenž se k nim zachová laskavě a rozšíří moc římské říše proti barbarům a vítězstvím nad nimi.

CX. Poněvadž jim ti, k nimž mluvili, nic příznivého neodpovídali, nýbrž zahrnovali je a jejich vůdce všelikými urážkami a nadávkami, vzdali se naráz nadějí, že získají obecný lid, pronášeli neslušné výkřiky proti císaři, vytýkajíce mu jeho tělesnou ochablost nebo ho nazývajíce zločincem a člověkem oddaným nečistým rozkošem, nebo zase zkázou města a záhubou lidu nebo přidávali všelijaké jiné neslušnosti proti němu a drze ho uráželi. Většina Makedoňanů, lidí plných sebevědomí a odvahy, nezvyklých vojenské prostotě, nýbrž občanskému šprýmaření, seskočila s koní; sestoupili se docela nezakrytě k tanečním rejům a zpívali císaři spatra posměšné písně dupajíce podle taktu a podle melodie. Císař to všechno viděl a slyšel; stál jsem blízko něho a hned jsem se rozhněval pro to, co říkali, hned jsem mu zase přimlouval utěšuje ho; nevěděl, co si počítí snášeje pohanu způsobenou mu tím, co činili, a k tomu tím, co říkali.

CXI. Někteří z občanů vyrazili ven před hradby a jednak vrhajíce kameny z praků, jednak střílejíce z luků zadrželi jim jezdce. Nepřátelé se podle úmluvy stavěli, jako by utíkali, a když je tak oklamali, že je naši stíhali, obrátili se znenadání a pobili je meči a oštěpy. A jeden z těch jezdců, který uměl střílet z luku, namířil císaři přímo do obličeje a vystřelil šíp; ten rychle proletí vzdáleností mezi nimi a poněvadž se císař poněkud uhnul, poraní šíp známého mladého komorníka císařova lehce do boku. Ztrnuli jsme leknutím a císař si přesedl a ustoupil dále od nepřátelského zástupu. Vzbouřenci, kteří vstali, jak jsem řekl, časně zrána, až do samého poledne na nás tu něco volali, tu zase poslouchali, tu nám, jak jsem řekl,

lichotili, tu zase vyhrožovali; odvedli pak koně do svého opevnění, připravili stroje a začali řádné obléhání města.

CXII. Když se císař vzpamatoval, zdálo se mu to hrozně nebezpečné, nepostaví-li narychlo proti nim nějaké vojsko, neopevní-li se příkopem proti jejich útoku, neuzavře-li zdí přístup k městu, nezadrží-li je dále, aby neslyšel, co říkají, a aby nebyl zasypáván jejich urážkami. Ale to si předně špatně uvážil a potom své úmysly pověděl lidem ve válečnictví nezkušeným; poněvadž se jeho mínění většině z nich zamlouvalo, prohlédl nejprve věznice, jsou-li v nich uvězněni vojáci; vyvede je odtamtud a ozbrojí je dav jim luky a oštěpy a připraví je k boji. Potom připojí k části vojska, která mu zbyla, značné množství občanů (dobrovolníků, kteří se sami přidali k vojenským oddílům a kteří si hráli na vojáky); během celé noci dá místo položené výše poblíž města obehnati kolem dokola příkopem a zbudovati hotovou hradbu. Na úsvitě, dříve než nepřátelé přitrhnou k městu, seřadí nejlepší část našeho vojska a postaví je přímo proti nepřátelům, jednak oddíly jízdy, jednak řady lehkooděnců, opatřiv je ochrannými zbraněmi a všechny je rozestaví po četách; sám se usadil zase na balkoně a chtěl s výše pozorovati, co se bude dít.

CXIII. Nepřátelé o tom nic nevěděli, ale když se přiblížili a narazili na naše oddíly, zastavili se a chtěli zvědět, odkud se najednou sebralo to vojsko; obávali se totiž, nepřišla-li část vojska z východu na pomoc. Když poznali, že naše vojska jsou pouhou sebrávkou, když viděli, že příkop není hluboký a že není těžko jej přeskočiti, posmívali se pošetilosti císařově; poznavše, že to je příležitost, po které páslí, sevřeli své řady, spustí válečný křik, vyrazí všichni stejně na svých koních a snadno přeskočivše příkop obrátí ihned na útěk naše vojsko, do té chvíle seřaděné v šiku, a dostavše se mu do zad hromadně je pobíjeli jednak meči, jednak oštěpy; většina našich narážela na sebe, padala s koní a byla tam pošlapána a zahubena. Utíkali nejen ti, kteří byli venku před městem, nýbrž i ti,

kteří právě stáli u císaře; domnívali se totiž, že Tornikios hned vnikne do města a že všichni zahynou.

CXIV. A kdyby nebyli útočníci dbali úvah rozvážné opatrnosti, nic by jim nebylo nepřekáželo vniknouti do hradeb a dosáhnouti snadno toho, po čem toužili; neboť ti, kteří byli postaveni k obraně vchodů do hradeb jako stráže, utekli a hledali, kde by sami našli ochranu. Obyvatelstvo celého města se odebralo jednak do svých domovů, jednak bylo ochotno vyjíti vstříc vůdci povstání. Tornikios však z obavy do města vůbec nevnikl nebo spíše se spoléhal, že ho sami povoláme k císařství až bude uveden do paláce v záři pochodní nesených před ním a v okázalém císařském průvodě; proto odložil vstup do města na druhý den. Přijel na koni ke každému oddílu svých vojsk a rozkázal, aby nikdo nerozdával rány a nezbrocoval se krví příbuzných, a když někoho spatřil, že mává oštěpem nebo chce udeřiti kopím protivníka, zadržel mu ruku a zachránil prchajícího.

CXV. Císař byl tedy ponechán samotou a zdálo se, že ho brzo stihne smrt, když slyšel ty křiky a viděl, jak Tornikios zabraňuje vraždění, řekl obrátiv se ke mně: »Tohle jediné ze všeho mě hrozně znepokojuje, že ten hrozný člověk, který se chce domoci vlády, pronáší lidumilná, mírná slova; bojím se, aby si tím nenaklonil nebeské mocnosti.«

CXVI. Když jeho sestra naříkala (míním totiž starší sestru, neboť Euprepia byla odsouzena do vyhnanství) a když mu domlouvala, aby prchl do některého z posvátných chrámů, řekl, podívav se na ni upřeně a zamračeně: »Ať ji někdo odvede, zůstal-li nám tu někdo, aby si ty nářky spouštěla u sebe, ať mi neoslabuje duši, neboť štěstí,« řekl obrátiv se zase ke mně »přeje Tornikiovi jen dnes; potom se však všecko změní v opak jako by se pod ním písek bořil.«

CXVII. Tornikios vykonal ty věci a zajal mnoho lidí; nechávaje je na živu vrátí se v pořádku do opevněného ležení. Císař nemínil nic nového proti němu podniknouti, ale dav

opraviti vchody do hradeb, získal si lichocením obyvatelstvo města, chválil je za příchyllost v dřívějších dobách a za jejich oddanost v budoucnosti, vyhlásil odměny jako při závodech a tak snášel obléhání snadno. Jeho protivník pobyv v opevněném táboře jen tu jedinou noc sebral, jakmile se rozběsklo, svá vojska a přitrl, jako by měl císařskou vládu na dosah ruky. Přivedl spoutané vážené zajatce a postavil je před hradbami, naučiv je předtím, co mají v danou chvíli volati: Rozestoupili se od sebe vzbuzující útrpnost svými nářky a svým vzezřením, nic nepronášeli k císaři, ale prosili lid, aby nevážil lehce krev soukmenovců a bratří, aby nechtěli vlastníma očima hleděti na žalostnou podívanou, jak budou rozsekáváni jako obětní zvířata; abychom se neřítili do takového neštěstí, že bychom opovrhovali takovým vládcem, jakým nebyl žádný ze všech, jak oni sami dobře poznali, neboť ačkoli by je mohl dosud povraždit a zabít jako nepřátele, odkládá vraždění do této chvíle přenechávaje nám shovívavě jejich životy. K tomu ještě vykládali divadelně přepjatě o hrozných činech našeho císaře a o tom, jak s počátku povznesl naději města nejvýše a jak je pak strhl do hlubin. Takové byly v hlavních rysech řeči zajatců; řeči lidu však byly tytéž jako předtím.

CXVIII. Pak se stalo toto: Ti, kteří byli uvnitř hradeb, vrhaly kameny značné váhy na nepřátele, nezasáhli však nikoho a kameny dopadaly před cílem; ti, kteří natahovali vrhací stroj, napjali pak prak silněji a vrhli jeden z těžších kamenů na samého nepřátelského vůdce. Chybili se ho sice, ale nahnali strach vůdci i jeho lidem a přiměli je k útěku; jakmile byli otřeseni strachem a strženi v nepořádek, roztrhli sevřené řady a vrátili se do svého opevnění.

CXIX. Tak se jejich postavení obrátilo v pravý opak a když byli předtím na chvíli povznášeni nadějemi, abych tak řekl, z dopuštění příznivých okolností, rychle se teď zhroutili a ustoupili. Nepřiblížili se již znova k hradbám města, ale

zůstavše několik dní tam, kde se utábořili, vracejí se zpět, odkud přitáhli a to většinou bez pořádku a jako prchající. Kdyby se jim tenkrát za zády bylo objevilo nějakých šestnáct nebo málo více jezdců, nebyl by tomu rozptýlenému, nespořádanému vojsku zbyl ani pyrforos.³⁵ Ale císař se neujal pronásledování, ačkoli jejich útěk předvídal; zadržel ho jeho dřívější strach a proto nepřivodil rozhodnutí, kterému ta chvíle byla příznivá.

CXX. Nám se zdál jejich odchod z opevněného ležení přeskvělým vítězstvím; obyvatelé města se tam vyhrnuli a našli tam množství zásob po těch, kteří tam tábořili, neboť nebyli s to, aby je sebrali a naložili na soumary, poněvadž jim šlo více o to, jak by tajně odtamtud unikli, než aby utíkali s velikou kořistí a dobře připraveni. Když však ustoupili, rozhněvali se hned na svého vůdce a ačkoli každý ze strachu, který měl sám, spěchal, aby odtamtud utekl, přece se zase každý zdržoval z obavy před ostatními a poněvadž bylo nsnadno to vykonati. Zatím však ti, kterým se naskytla možnost nepozorovaně prchnouti, běželi bez oddechu k císaři a k městu a nebyli to jen prostí vojíni, nýbrž také důstojníci a velitelé. Na Tornikia se nahrnulo druhé, třetí a nové a nové neštěstí; udeřil na západní pevnosti, jichž jinak bylo snadno dobytí pro příhodnou polohu a chatrnost hradeb, neboť již odedávna tam nebylo strachu z nepřítelů. Nepodařilo se mu však obležením dobytí ani jedině, neboť ti, kteří veleli při dobývání hradeb, neměli na mysli obléhání, nýbrž ustupování a naznačování obleženým, že nechtějí nic proti nim podnikati, leda jen na oko strojenými útoky.

CXXI. Tak tedy odbojník toužící po vládě hanebně odtáhl od města a ještě hanebněji ustoupil, když se pokoušel po řadě za sebou o ty pevnosti. Císař přivolá vojska z východu a když se rychle dostavila, pošle je proti západnímu vojsku skládajícímu se ze soukmenovců a z barbarů. Jakmile ti se dověděli o příchodu vojsk z východu, ani se neradili, mají-li

bojovati nebo ne, nýbrž ihned se rozptýlili a zlořečící Tornikiovi vracejí se jedni domů, většina se však hrnula k císaři, ačkoli předtím mnohokrátě přísahali, a slavně se zaručili při ostatcích svatých, že svorně a společně zemrou před očima vůdce povstání; teď však byli jati strachem a velmi málo pamatovali na společnou přísahu.

CXXII. Jeden ze všech, spolubojovník Tornikiův z dávných dob, jménem Jan, příjmím Vataces, podobající se složením těla a silnou rukou heroům proslaveným v pověstech, vytrval do konce při něm; a ovšem také když Tornikios prchal a když se utekl do svatého chrámu, prchal a utekl se tam s ním, ačkoli ho mohl opustiti a dosáhnouti prvních poct; on však všecko ostatní kladl na druhé místo a nezpronevěřil se věrnosti, k níž se zavázal přísahou. Oba se tedy utekli do jedné ze svatyní a tasivše meče hrozili, že se sami zavraždí, kdyby je někdo chtěl násilím odtamtud vyvésti. Když se jim dostalo záruky stvrzené přísahami, vyšli a vydali se tomu, který se jim zaručil. Ale Tornikios za těch poměrů brzo klesl na mysl a hned žalostně naříkal, hned zase se dával do prošení nebo se choval nějak jinak zbaběle. Vataces však nepozbyl svého sebevědomí, i když se octl v neštěstí, nýbrž měl zase hrdý výraz a jevil se všem statečný a nezaražený.

CXXIII. Císař potom nechtěl vzpomínati s hněvem na ničí provinění ani nic krutého učiniti těm, kteří se odvážili vzpoury, neboť o tom učinil slib Bohu a nejhroznější kletbu svolal na sebe, nebude-li ke všem, kteří vztáhli ruku proti němu, mírný a dobrotivý. Ale když se přiblížili k hradbám, ihned si vzpomněl na to, čeho se odvážili, a ani se nerozhodoval ani se nezdržoval úvahami, nýbrž vydal hned rozkaz, aby byli oslepeni. Tornikios na to spustí žalostný nářek a žalostně pláče, druhý řekl jen tolik, že římská říše přichází o statečného vojáka, lehne si ihned naznak na zemi a statečně snáší trest. Potom slaví císař triumf, největší ze všech triumfů, o nichž se kdy mnoho vypravovalo, a utěšiv tím prudkost své-

ho hněvu smíří se velmi blahovonně s těmi, kteří se proti němu spikli.

CXXIV. Jednu věc jsem zapomněl uvést před ostatními, totiž jaký byl tělesný stav Konstantinův na počátku, když se stal císařem, a s jakého rozkvětu a s jaké křepké síly sklesl v opak, jak svou krásu nezachoval dokonale až do konce, ale jako slunce zastřené mraky jevil těm, kteří ho spatřili, jen slabou záři tělesné krásy. O tom tu povím a začnu se strany opačné.³⁶

O podobě císařově.

CXXV. Příroda ho dala světu jako vzor krásy, tak pečlivě ho složila, tak souměrně ho stvořila, že za našich časů nebylo nikoho, kdo by se s ním byl mohl srovnávat; a té souměrnosti přidala také křepkou sílu, jako by krásné budově položila pevné základy; dávajíc mu tuto sílu nevložila ji do délky rukou ani do velikosti ostatních částí a údů, nýbrž skryla ji, myslím, v hlubinách srdce, neprojevovala ji zevně na těle, které vynikalo spíše krásou a souměrností než neobyčejnými rozměry. Jeho ruce a zvláště prsty byly souměrné, ale vedle té souměrnosti měly sílu a nebylo žádné z nejtvrděších a nejpevnějších věcí, kterou by jeho ruce nebyly smáčkly a rozdrtily. A když se mu chtělo stisknouti někomu předloktí, bylo třeba několika dní, aby ho bolest přešla. Jezdil prý také velmi pěkně na koni, v běhu byl nejrychlejší ze všech lidí, hbitý, lehký a naprosto nepřekonatelný v pětiboji (v pentathlonu). Takovou sílu měl, takovou obratnost a tak rychlé nohy.

CXXVI. Říká se, že byl tak krásný jako Achilleus a Nireus; ale básnická řeč, která jejich těla vytvářela podle své chuti ze všech krás, stěží na to líčení stačila; Konstantina však příroda opravdu utvořila, uhladila a jaksi umělecky vyciselovala a zkrášlila, takže svým uměním předstihla kouzelné úsilí poesie. A utvořila každou část jeho těla souměrnou s celkem, hlavu a co s ní přímo souvisí, ruce a přilehlé části, stehna a nohy a každou část zbarvila vhodnou barvou. Hlavu udělala

zářivou a ohnivě rusou, prsa, život až k nohám a ostatní tělo pokryla nejčistší bělí zachovávajíc pravou míru. A kdyby ho byl někdo dobře pozoroval, když byl v plné síle a když jeho údy ještě neochabovaly, byl by asi hlavu, jejíž vlasy svítily jako paprsky slunce, přirovnal ke kráse slunce a ostatní tělo k nejčistšímu průsvitnému křišťálu. Také jeho povaha byla vhodně vyrovnaná, jeho řeč byla jemně uhlazená, styk s ním byl pln půvabu, a když se usmál, bylo to jako vábivé kouzlo gracií.

O nemoci císařově.

CXXVII. Taková byla krása císařova, když se ujal vlády; neuplynul však ani rok a příroda, která ho učinila tak krásným, že vzbuzoval obdiv a potěšení, jako by již nestačovala, nýbrž jako by ochabovala a polevovala, vzala mu sílu a porušila jeho krásu. Najednou se základní prvky těla, myslím podstatné složky, rozkládaly a splývaly a někdy se stékaly do nohou a do kloubových dutin, někdy zase do rukou, pak zase zalévaly svaly a páteř, tak jako proudy vod řítící se se všech stran otrásají lodí s počátku pevnou.

CXXVIII. Nezačala ta nemoc hned všude najednou; nejprve byly stíženy nohy záchvatem chorobného toku a císař byl hned upoután na lůžko a bylo-li třeba někam jíti, musil ho někdo vésti. Jeho choroba se opakovala v jakémsi pravidelném průběhu a zdálo se, že ten tok sestupoval tolik dní, kolik se předtím nehnul; potom se období zmenšovala a přestávky nebyly dlouhé. Když tomu tak bylo, přecházel tok poněnáhlu do rukou a pak zase do ramenou, jako by tekl zpět a na konec zachvátil celé tělo. Potom všechny jeho údy zalité tím hrozným tokem pozbývaly síly, když svaly a šlachy povolily, údy pozbyly souměrnosti a nastala nerovnoměrnost pohybů a ochablost. Viděl jsem, jak jeho pěkné prsty zapíraly svůj vlastní tvar a byly zahnuty dovnitř nebo ven, takže nemohly nic sebrati, nohy měl zkrouceny, koleno měl oteklé a vystouplé jako loketní kost; proto měl chůzi nejistou, ani se nemohl

docela napřímíti a většinou ležel na lůžku, když chtěl udíletí audience, bylo ho třeba k tomu upravití a uměle nastrojiti.

CXXIX. Když chtěl, jakožto věci nezbytné, pro občany pořádati císařské slavnostní průvody, naříkal nejvíce, ale jakýmsi jezdeckým uměním ho připevnili a upravili na sedle; když pak byl na koni, těžce oddychoval a uzdu měl zbytečně v ruce. Při jízdě ho podpírali s obou stran silní štolbové vysoké postavy a přidržujíce ho na jedné i na druhé straně jako nějaké břímě, dopravili ho tam, kde se chtěl usaditi. Ačkoli však na něj naléhalo tolik strastí, nezapomínal nic ze svých obvyklých způsobů, tvářil se velmi přívětivě, pohyboval se a přecházel pak sám, takže ti, kteří ho viděli, nebyli si docela jisti, zdali snáší bolesti a zdali jeho tělo je podlomeno chorobou. Tak tomu bylo při slavnostních průvodech a dláždění se pokrývalo koberci, aby jeho kůň nesklouzl na dlaždicích. Uvnitř v paláci ho nosili jako nějaké břímě z komnaty do komnaty a dopravovali ho, kam chtěl; když však na něj přišel záchvat nemoci - ach, jaké to byly bolesti!

CXXX. Spisuje dějiny toho muže jsem jat nesmírným údivem, jak tenkrát vydržel útrapy tak nesmírných bolestí; neboť stíhal ho záchvat za záchvatem, stravoval zbytek masa v těle a rozkládal to, co ještě zůstávalo. Nevěděl, jak by se položil na loži, aby si řádně odpočinul a každá poloha mu byla nepohodlná; proto komorníci zdvíhajíce společně a s obou stran podpírajíce jeho ubohé tělo stěží nacházeli polohu poskytnující úlevy a aby ho udrželi v té poloze, upravovali a podpírali ho, podkládajíce mu podušky a užívajíce všelijakých jiných pomůcek. Bolesti mu působilo nejen to překládání ale i jazyk mu činil obtíže při mluvení, i pohyb očí působil na chorobný tok, takže císař zůstával nepohnut v nezměněné poloze.

CXXXI. Mluvě o těch věcech tvrdím a Boha si беру za svědka, že takovými bolestmi jsa zmítán a ztravován a jsa v stavu v každém směru tak žalostném, nikdy neproněsl rou-

havého slova proti Bohu. Naopak, když zpozoroval, že někdo je nešťasten pro své strasti, rozkázal mu přísnými slovy, aby odešel, a prohlašoval, že ho ta nešťastná nemoc stihla právem nebo ji spíše nazýval uzdou krotící jeho povahu; bál se totiž svých vlastních prudkých sklonů. »Poněvadž se nepodrobují rozumné úvaze,« pravil, »vzdávají se bolestem tělesným; mé tělo je sužováno útrapami, ale nezřízené myšlenky se srovnaly a upevnily.« Tak císař filosofoval o utrpení a kdyby někdo na něj pohlížel jen s této stránky, nechaje ostatní stranou, nazval by ho právem mužem svatým.

CXXXII. Měl ještě jinou dobrou vlastnost, kterou bych sice nechválil ve všem, kterou si však on velmi cenil, (ať to rozhodne, kdo chce!): nedbal naprosto o svou bezpečnost. Když spal, nebyly dveře na závoru ani před nimi nestála stráž; často i všichni komorníci byli nepřítomni a někdo mohl kolem něho přejíti a zase se vrátiti a nikdo mu v přístupu nebránil. Když mu někdo tuto nedbalost vytýkal, nemrzel se pro to na něj, ale odmítl ho jako člověka, který má chybné názory o Boží prozřetelnosti. Ta slova znamenala, že je císařem z milosti Boží a že je střežen jen Bohem, a když se mu dostalo nejdokonalejší stráže, že nedbá o nedokonalejší stráž lidskou.

CXXXIII. Proti tomu jsem mu často uváděl kormidelníky a stavitele a na konec velitele setnin a vojevůdce. »Nikdo z těch lidí,« řekl jsem, »nedává se do svého díla bez nadějí v Boha, ale přece jeden užívá krokvice, aby stavěl rovně, druhý řídí loď kormidlem a každý z válečníků má štít a meč, hlavu mu chrání přilba, tělo mu zakrývá krunýř. Z toho jsem mu pak dovozoval dále, že to tím více přísluší císaři, ale nepřesvědčil jsem ho, ač jsem se všelijak o to snažil. Takové chování svědčí o šlechetné povaze, ale stává se podnětem a příležitostí pro ty, kteří chtějí podniknouti útok.

O spiknutí proti císaři.

CXXXIV. Zajisté se to stalo podnětem většiny zlých věcí, z nichž uvedu jednu nebo dvě a ponechávám čtenáři, aby se podle nich dohadoval ostatních. Povím však něco, co poněkud odbočuje od hlavní věci; že totiž v obcích dobře spravovaných jsou občanské seznamy sestaveny z osob nejvznešenějších a z urozených a také z neurozených, a to v třídách občanských i ve vojsku. Takovou státní správu měli aspoň Atheňané a ty obce, které napodobovaly jejich demokracii; u nás však toto pěkné zařízení je odvrženo a v nevážnosti a šlechtictví se nedbá, a již od dávných dob a dědičným přejímáním počínajíc Romulem, jenž začal s tím směřováním, byl zkažen senát a občanem se stane, kdo chce. Zajisté by se u nás našlo mnoho lidí, kteří chodili v hrubém oděvu a pak změnili šat, a často nám rozkazují lidé, které jsme koupili od barbarů, a veliká moc se svěřuje nikoli Perikleům a Themistokleům, nýbrž nejopovrženějším Spartakům.

CXXXV. Vyskytl se za mé doby barbarský vyvrhel, který překonal všechnu římskou sebevědomou hrdost a který v tom zašel tak daleko, že i některé z těch, kteří se stali císaři, opovrhne jejich důstojností a mocí, předtím ztloukl, a když pak byli uvedeni na trůn, chlubil se některým lidem: »Touhle rukou (ukazuje na svou pravici) jsem římským císařům často nabil!« Když jsem jednou slyšel takovou řeč, byl jsem tak rozhořčen, že bych byl toho vychloubačného barbara málem zardousil vlastníma rukama, nemoha snésti urážlivosti těch slov.

CXXXVI. Hanebnou urážkou nikoli menší, než byla tato, poskvrnil nedlouho předtím vznešenost našeho senátu. S počátku byl u císaře sluhou, potom se na neštěstí vetřel mezi hodnostáře a byl počítán k nejpřednějším, byl to muž, jak jsem řekl, z rodu nízkého, a kdyby se chtělo říci něco více, velmi nešlechtný a podlý. Ale když se u Římanů napil z lahodných pramenů, pokládá to za zlou věc, kdyby se nezmoc-

nil také pramene a nevládl nejurozenějším Římanům - on, otrok za peníze koupený! To si tedy vzal ten sprostý člověk do hlavy a pokládaje za šťastnou příležitost pro svůj záměr to, že císař nebyl střežen, nezmiňuje se nikomu o tom, co zamýšlí, a domnívá se, že bez obtíží dosáhne šťastně toho, po čem touží. Když se císař ubíral v průvodu z divadla do paláce, šel za ním a vnikl do vnitřních komnat císařských a tam se kdesi u kuchyně skryl a číhal. Každý, kdo ho tam náhodou zastihl, myslil, že mu císař rozkázal, aby tam čekal, takže ho nikdo z paláce nevyhnal. Chystal se, jak se později přiznal, když byl vyslýchán o svých tajných úmyslech, vrhnouti se na spícího císaře a zabítí ho dýkou, kterou měl v záňadří, a zmocniti se pak vlády.

CXXXVII. Rozhodnuv se takto přistoupil odvážlivec k činu, když si císař lehl, a kam každý, jak jsem řekl, měl volný přístup k němu; sotva však kousek popošel, spletou se mu myšlenky, chytá se ho zavrať, všecko se s ním točí a pobíhaje sem tam je jat. Císař se najednou vytrhne ze spaní, neboť zatím se již sběhli strážci a přísně vyslýchají barbara; rozhněvá se nad takovou odvážlivostí a ovšem je rozhořčen, že si takový člověk tak málo vážil císaře. Dává ho ihned spoutati a druhý den zasedne sám jako nejpřísnější soudce, vyšetřující ten odvážný čin, vyptává se, měl-li spoluvinníky při svém záměru, nabádal-li ho někdo k tomu úmyslu, radil-li mu někdo, jak vykonati ten odvážný zločin. Když neodpověděl nic rozumného na otázky vyšetřujícího, podrobuje ho nejkřutějšímu mučení, dá ho pověsiti za obě nohy na kůl a dá ho bičovati, až je polomrtvý. Tím vším, jak se domnívám, zkrušen udá některé z hodnostářů jako spoluvinníky při tom zločinu a tak se stali nejspravedlivější a nejspolehlivější muži nahodilými oběťmi barbarské nerozvážnosti. Ale pozdější doba dosud počítá toho člověka mezi nejbezectnější, kdežto ty hodnostáře zase povznesla k bývalé důstojnosti.

CXXXVIII. Císař nějakou chvíli pečoval o ochranu své

osoby, ale pak zase o strážce nedbal, takže by byl málem býval odklizen a hlavní město by se bylo octlo v bouři a v nebezpečnosti ještě větším. Povím, čím se ta zlá věc začala, jak daleko dospěla a jak císař octnuv se v nebezpečí byl proti nadání zase zachráněn. Císař měl mysl nakloněnou ke každé kratochvíli a chtěl se pořád příjemně bavit; netěšil ho však hlas varhan, zvuk fléten, ani lahodný souzvuk ani taneční reje ani pantomimy ani nic jiného podobného; ale vázl-li někomu od přírody jazyk a nemohl-li správně mluvit, nebo když někdo jiný zase prostě žvanil a povídal, co mu právě přišlo na jazyk, působilo mu to nesmírné potěšení a vůbec si z toho, co bylo chybné a vadné, velmi rád tropil žerty.

CXXXIX. Přicházel tenkrát do císařského paláce takový poloněmý chlapík, jemuž při řeči docela vázl jazyk nebo mu zase ujížděl, když se namáhal něco říci; ten člověk tu svou přirozenou vadu ještě přepínal, takže jeho řeč působila stejně jako němota, neboť posluchač v obou případech nechápal, co chce říci.³⁸

CXL. Císař ho s počátku vídal bez zájmu a ten člověk přicházel po dlouhých přestávkách při obřadě omývání; potom však byl císař podle své povahy živěji zaujat zábavou, kterou mu působilo jeho žvanění, a stýkaje se s ním nemohl se nasytití hovoru s tím člověkem. Proto ta zábava neměla určenou vhodnou dobu a když císař udílel audience, když jmenoval hodnostáře, a při jiných veřejných výkonech císařských, byl ten člověk u něho a stavěl na odiv svou přirozenou vadu a strojeně ji ještě přepínal. A císař ho utvářel nebo přetvářel podle nejlepšího vzoru a povznese ho z ulice do ústředí římské vlády, povyšuje ho bez všeho na čestné stupně, až ho postaví mezi nejvyšší hodnostáře, dává mu všude přístup a ustanoví ho náčelníkem tělesné stráže. On však dává najevo, že mu na ničem nesejde, a nepřichází k císaři v pravý čas, nýbrž kdy se mu uzdá; když k němu přišel, líbal mu prsa i obličej, oslovil ho dříve, než císař sám promluvil, rozesmál se, posadil se na

jeho lože a stisknuv císaři bolavé ruce působil mu zároveň bolest i potěšení.

CXLI. Nevěděl jsem, komu z nich se mám diviti více, tomu muži přeměněnému podle přání a rozhodnutí císařova nebo císaři, jenž se v duši tomu člověku přizpůsobil, neboť jeden se oddal druhému a byl jakoby v jeho zajetí; co císař chtěl, ten pokrytec to udělal, a co dělal, císař to chtěl. Mnoho z toho přetvařování císař ovšem chápal, ale stejně ho to bavilo, že si druhý s ním pohrává. Proto měl ten šašek rozkošné potěšení z pošetilosti panovníkovy a vymýšlel nové a nové věci velmi dobře se hodící císařově prostomyslnosti.

CXLII. Císař opravdu nechtěl ani na chvíli býti zbaven společnosti svého druha; tomu se však nezamlouvalo býti pořád u císaře a trávil rád volně svůj čas. Jednou se mu ztratil kůň velmi vhodný ke hře s koulí;³⁷ poněvadž spal vedle císaře, vstal prostřed noci, vzbudil spícího a nemohl se udržeti samým radostným nadšením. Císař se docela nic nezlobil, že ho vzbudil, a ptal se ho, co mu je a proč tak radostí skáče. Jeho společník ho objal kolem krku, pokryl mu tvář polibky a řekl: »Našel se, císaři, můj ztracený kůň! Jakýsi kleštěnc na něm jede, starý a vrásčitý. Chceš-li, sednu na koně, pojedu a přivedu ti ho i s koněm.« Na to odpověděl císař usmívaje se přívětivě: »Propouštím tě a vrať se co nejdříve a přihlas se se svým nálezem.« Odešel tedy ihned, aby se oddal umluveným zábavám a když se jeho hodování skončilo, přišel navečer těžce oddychuje a hekaje a táhl za sebou jakéhosi kleštěnce. »To je ten člověk,« pravil, »ó císaři, který mi vzal mého koně; má ho, ale nechce mi ho vydat a zapřisahá se, že ho vůbec neukradl.« Při tom se ten stařec podobal člověku plačícímu a bezradnému tím, že se s ním tak hrubě nakládá; císař však se nemohl udržeti smíchu.

CXLIII. Císař ho tedy utěšil pěknějším koněm a starci osušil strojené slzy a dal mu tolik, že si to ani ve snu nepomyslí. Stařec byl jeden z těch, kteří tomu člověku nejvíce li-

chotili, že se tak umí přetvářeti, a polichocný již dávno chtěl, aby ten kleštěnec byl účasten štědrosti císařovy, a poněvadž nevěděl, jak by vzbudil zájem císařův o tohoto neznámého muže, vymyslí si ten výjev se snem a učiní císaře nástrojem vylhaného snu a hrubé, tupé duše. Nejhorší přitom bylo, že jsme všichni věděli o tom nastrojeném postupu, ale vytýkati tu přetvářku byla těžká věc a ačkoli jsme viděli nerozum císařův a zřejmý podvod, nezbývalo nám než smáti se věcem, které byly spíše k pláči. A kdybych nebyl prohlásil, že budu psáti o věcech důležitých, nýbrž o věcech fraškovitých a nicotných, mohl bych toho tu sebrati a napovídati mnoho; ale tohle budiž uvedeno jako jedna z mnohých podobných věcí a povím teď, co se stalo potom.

CXLIV. Ten muž tedy nezabral jen obydlí mužů, nýbrž vloudil se také do komnat ženských a získal si lstí obě císařovny. Vymyslíl si docela hloupou povídačku a tvrdil, že je synem starší císařovny, a svatosvatě přísahal, že také mladší měla dítě. Jako by jeho zrození bylo bývalo opravdu takové a jako by se pamatoval, jak přišel na svět, vypočítával porodní bolesti a nestoudně se zmiňoval o mateřském lůně. Nejžertovněji však vypravoval o porodu Theodořině, co mu vypravovala, když byla těhotná, a jak porodila. A na to hloupost těch žen lapená tím hloupým pokrytcem otevřela mu dveře tajných vchodů a nebylo snadno vypočítati, čeho všeho se mu dostávalo z mužské i z ženské části paláce.

CXLV. Po nějakou dobu přestávaly žerty jen na těchto věcech; když však císařovna odešla z tohoto světa, o čemž hned povíme, dopustil se tento prošťáček některých věcí, z nichž vzešlo veliké zlo. Povím napřed něco z toho, o čem bude řeč později. Císař měl za souložnici dívku pocházející z nevelkého cizího kmene, která u nás byla jako rukojmí. Nebylo na ní nic ušlechtilého, ale poněvadž byla z královské krve, vážil si jí císař a dostávalo se jí nejvyšších poct. K této dívce pojal ten pokrytec prudkou lásku; zdali se také ona od-

dala tomu milenci, nemohu tvrditi, ale přece se zdálo, že jeho lásku opětuje. Počínala si však při své lásce opatrně, kdežto on se v této jediné věci neuměl přetvařovati. Hleděl na ni drze a často se jí přibližoval a jeho srdce přímo hořelo. Poněvadž nebyl s to, aby svou lásku ovládl a aby si tu královskou dcerku docela přisvojil, pojal ten člověk - což je věc neslýchaná a neuvěřitelná - buď působením zlých lidí nebo z vlastního podnětu myšlenku, že se zmocní vlády nad Římány. Vykonati ten záměr zdálo se mu velmi snadné, neboť myslil, že bude moci bez obtíží císaře zavraždit; měl klíče k tajným vchodům a všecko se podle jeho přání zavíralo a otvíralo a mimo to se mylně domníval, že si té vraždy přejí mnozí, neboť u jeho stolu se přižívovalo mnoho pochlebníků a jeden z předních jeho společníků, který si ho docela podmanil, byl náčelníkem žoldnéřů.

CXLVI. Tento svůj záměr choval s počátku tajně u sebe a nikdo ze všech netušil, že pomýšlí na takovou věc; když ho však láska vzrušila a nade vším vítězila, odváží se té věci a odhalí mnohým svůj úmysl, pročež byl také rychle přistižen. Byl jat o necelou hodinu dříve, než ten zločin měl býti vykonán. Když nastal večer a císař jako obyčejně spal a zločinec si asi brousil vražednou ocel, přiběhl najednou jeden z těch, jimž se svěřil se svým záměrem, a jako by měl císaři cosi oznámiti, vklouzl za záclonu a sotva dechu popadaje zvolal chvatně: »Zavraždí tě, císaři, v tu chvíli tvůj nejmilejší (a uvedl toho muže jménem); hleď, jak bys unikl hrozící smrti!« Řekl to, ale císař byl na rozpacích a nechtěl tomu věriti; zločinec však dovědév se o tom, odhodí svou zbraň, vejde tam do chrámu, uteče se k oltáři, přizná se k svému záměru a jak se za tím účelem přetvářel, co všecko předtím zamýšlel a jak právě chtěl císaře zabít.

CXLVII. Císař však nevzdával Bohu díky za to, že byl zachráněn, nýbrž zlobil se náramně na toho, který ho varoval, proto, že jeho miláček byl přistižen, a předešel žalobu ob-

hajobou. Poněvadž nebylo možno úklad zakrývati, když už pronikl na veřejnost, nastrojí nazítří na oko soud, dá přivésti přistiženého vinníka v poutech, aby byl podroben soudu. Když ho spatřil se spoutanýma rukama, byl by málem žalostí hlasitě vykřikl jako při pohledu na nenadálou, neobyčejnou věc a maje oči zalily slzami řekl: »Ale sundejte mu ta pouta, neboť srdce mi jihne bolestí, když ho tak vidím.« A když ho ti, jimž to rozkázal, zbavili pout, naznačoval mu zlehka, aby se hájil, a upouštěje od žaloby praví: »Tvá mysl je docela bez viny; vždyť znám tvou prostoduchost a neodpovědnost. Ale pověz mi, kdo jsou ti, kteří tě přivedli na tu podivnou myšlenku? Kdo omámil tvou prostou mysl? Kdo tě připravil o tvůj prostý rozum? A potom mi řekni, čeho si žádáš z toho, c. mám? Co ze všeho tě vábí? Dosáhneš všeho, po čem jsi tak usilovně toužil.«

CXLVIII. Tak mluvil císař maje oči docela naběhlé a prolévaje slzy. Vinník na první otázky vůbec neodpověděl, jako by ani nebyl tázán; na druhé však, kde šlo o jeho žádosti a o jeho touhy, zahrál podivuhodně úlohu lstivého taškáře; líbal císaři ruce, položil se mu hlavou na kolena a řekl: »Posaď mě na císařský trůn, ozdob mě perlovým diadémem, daruj mi také tento řetěz (ukázal na ozdobu na hrdle císařově) a dopřej, abych byl účasten holdování, jehož se ti dostává, neboť po tom jsem předtím toužil a po tom toužím zvláště nyní.«

CXLIX. Císař sebou trhl při těch slovech a byl náramně potěšen. Chtělo se mu dosáhnouti toho, aby obžalovaný byl zproštěn viny na tom nesmyslném záměru jakožto člověk, jež pro jeho prostotu myslí naprosto nelze podezírat ani odsuzovati. »Ovinu ti hlavu diadémem,« praví, »a zahalím tě nachovým rouchem, jen mi uklidni duši, utiš mi to pobouření myslí, zažeň chmurnou noc se své tváře a vrať mi zase obvyklý pohled, lahodný den tváře!« To vzbudilo veselost i u vážných lidí, soudci se již po ničem netázali, nýbrž všichni se

smíchem odešli uprostřed hry. A císař, jako by byl býval sám obžalovaným a byl by vyšel ze všeho vítězně, přinesl Bohu obět za záchranu, pronesl slova díky a uspořádal pak hostinu skvělejší než obyčejně, při níž byl sám hostitelem a pořadatelem a prvním z hodovníků byl původce té komedie a strůjce toho úkladu.

CL. Poněvadž císařovna Theodora a sestra císařova Euprepia, podobně jako u básníka zle reptaly proti tomu, co se stalo, a neprojevujiše šetrné shovívavosti vytýkaly pošetilost císařovu, zastydí se císař před nimi a odsoudí vinníka do vyhnanství. Ale neusadí ho daleko; nařídí mu, aby zůstával na jednom z ostrovů před městem a radí mu, aby se tam koupal a oddal všem radovánkám. Neuplynulo pak ani deset dní a přivolá ho slavně zpět a dává mu ještě větší volnost a projevuje mu ještě větší přízeň. Toto mé vypravování zamlčelo mnoho nejpodivnějších věcí, které způsobují pocit studu tomu, kdo je vypisuje, a nepříjemnost čtenářům. Poněvadž však mé vypravování o tom pokrytci nedospělo ještě docela ke konci, potřebuje ještě dalšího spojovacího doplňku k svému dokončení, vložím sem jinou věc, již je třeba k pokračování, a pak se zase vrátím a dodám zbývající část k předcházejícímu.

CLI. Císařovna Zoe byla příliš stará pro styk s mužem, císař však hořel žádostí, neboť i Sklérovna mu zemřela, a v rozhovorech o lásce zabíhal do všelijakých fantasií a podivných domněnek. Podle své povahy se horlivě zajímal o věci erotické a neuměje svou vášeň utlumiti v snadné souloži a vzrušuje se vždy po první souloži s jednou ženou nějakou novou bouřlivou vášní, zahoří láskou k dívce, jak jsem již před tím shora uvedl, jež pocházela z Alanie a byla u nás jako rukojmí. Alanie bylo království ne příliš slavné, nebylo ve veliké vážnosti a říši římské se vždy zaručovalo věrností. Ta dívka byla dcerkou krále tam vládnoucího. Krásou nevynikala a také se jí neprojevovala veliká úcta, jediné dvojí půvab ji zdobil: měla bílou pleť a její krásné oči zářily bleskem.

Jakmile císaře plně zaujala, zanechal všech ostatních lásek, prodléval jen u ní a choval k ní prudkou vášeň.

CLII. Ale dokud byla živa císařovna, ještě se nic neprojevílo, neboť chtěl zůstat nepozorován a skryt. Když však zemřela, nechá vzplanouti plamen lásky, rozdmýchá znovu žádost a málem postaví svatební lože a uvede tam milovanou dívku jako nevěstu. A proměna té ženy byla náhlá a neočekávaná, neboť kolem hlavy měla nezvyklou ozdobu, její hrdlo zářilo zlatem, zlaté náramky v podobě hadů jí rozdělovaly nadloktí a s uší visely těžké perly, pás byl pestře zdoben a složen ze zlata a z řetězce perel; a ta žena byla pravým Proteem, měnivým a pestrým.

CLIII. Chtěl jí ovinouti hlavu císařskou páskou, ale bál se dvou věcí, zákona, jenž stanovil, kolikrát smí uzavřít nový sňatek, a pak císařovny Theodory, jež by asi nesnesla to trapné postavení a nechtěla by vládnouti a zároveň býti ovládána. Proto ji neučinil účastnu vnějších odznaků císařské důstojnosti, ale dá jí aspoň jméno nazvav ji sebastou; přidá jí tělesnou stráž a otevře všechny dveře jejímu přání, rozlévá jí celé řeky zlata, strouhy blahobytu a nekonečné proudy štěstí. Zase se všechno promarňovalo a utrácelo; něco z toho se rozházelo uvnitř v městě, ostatní se vyvezlo do země barbarů. A tenkrát byla země Alanů po prvé naplněna bohatstvím našeho Říma; přicházely lodi a odjížděly nákladní lodi plné našich pokladů, které lidé kdysi Římu záviděli.

CLIV. Já jsem tenkrát naříkal, když jsem viděl, jak se všechno rozprchává, a také dnes mě to bolí ne méně (neboť jsem přítelem Římanů a vlastencem, je-li jím kdo), a hanbím se za svého pána a císaře. Dvakrát nebo třikrát za rok přicházeli k té mladistvé sebastě služebníci otcovi, jimž ji císař ukazoval jako na divadle a před nimiž ji prohlašoval a nazýval manželkou a císařovnou, a jimž dával jednak sám dary; jednak vyzýval svou manželku, aby je podarovala.

CLV. Tuto ženu tedy miloval již předtím onen pokrytec,

o němž jsem na chvíli přestal mluvit, a měl štěstí a proto strojil úklady císaři, v čemž však štěstí neměl; a když se vrátil z vyhnanství, miloval ji ještě vášnivěji. Já jsem to postřehl dobře, ale myslím, že císař o tom buď nevěděl, nebo spíše si nebyl jist, ale ten pokrytec přivedl sám můj bloudící úsudek na pravou cestu. Provázel jsem jednou císaře, když se k ní ubíral, a mezi jeho průvodci byl také její milenec; byla tenkrát právě ve vnitřních komnatách a stála u mříže. Dříve než ji císař objal, zastavil se v zamyšlení a zatím, co byl tak zabrán, vrhl milenec pohled na milenkou a dívaje se na ni lehce se usmál a projevil svou lásku ještě jiným znamením. Poněvadž na jeho obličej byl viděti veliké vytržení, štouchl mě císař lehce do boku a řekl: »Podívej se na toho darebáka! Ještě ji miluje a nic z toho, co se mu stalo, ho nenapravilo!« Zarděl jsem se docela, když jsem to slyšel; císař k ní přistoupil a druhý byl ještě nestydatější a hleděl na ni ještě drzeji. Ale všechno bylo marné; neboť císař zemřel, jak bude později pověděno, a z ostatních dvou se sebasta zase zařadí mezi rukojmí a druhého rozpaluje plamen lásky až k blouznění.

CLVI. Mám ve zvyku přeskakovati v tomto spise mnohé věci uprostřed vypravování a vrátím se proto zase k císaři. Dříve však dopovím věc o císařovně Zoi a skončím její smrtí; pak se zase chopím druhé věci. Jaká Zoe byla za své mladosti, nevím bezpečně, leda to, čeho jsem se dověděl z doslechu, a to jsem uvedl shora ve svém vypravování.

O přirozených zvláštěnostech císařovny Zoe.

CLVII. Když zestárla, neměla již docela zdravý rozum; neříkám, že by byla bývala pomatena nebo že by byla docela pozbyla rozumu, ale byla vedení věcí naprosto neznalá a docela zkažena císařským nedostatkem smyslu pro pravou míru. I když ji v něčem zdobila nějaká pěkná duševní vlastnost, nezachovala ji její mysl čistou, nýbrž ukazovala ji více, než se slušelo a neprojevovala tím ušlechtilou ctižádost, nýbrž ne-

vkus. Nemluvme o její zbožnosti, neboť nemohu ji v té věci vytýkati přílišnost; měla tuto ctnost v míře nepředstižitelné, neboť visela celá na Bohu, všechno od něho odvozovala a jemu přisuzovala; tak se jí také dostalo v mém spise shora náležité pochvaly. Ostatní její životní činnost byla někdy mírná a slabá, někdy zase příliš tvrdá a silná; obě ty vlastnosti se střídaly beze všeho důvodu rychle za sebou. Když se někdo, spatřiv ji znenadání stavěl, jako by upadl zasažen bleskem (tu komedii jí ostatně zahráli mnozí), býval hned obdarován zlatou páskou; když spustil dlouhé děkovné řeči, byl zase spoután železnými pouty. Věděla, že její otec nešetřil osleповáním, a sotva se někdo dopustil nejmenšího zločinu, dala ho odvésti na taková muka, a kdyby nebyl císař do toho zasáhl, byly by bývaly ještě mnohým beze všeho důvodu vyloupnuty oči.

CLVIII. Stala se nejštědřejší ze všech žen a všechno zároveň promrhávala, neboť při krásné věci neznala mezí; zároveň vydávala peníze a druhou ruku vztahovala prosebně k Bohu, prosíc za toho, kdo peníze dostával. Když jí někdo horlivě vypravoval krásné činy jejího rodu, zvláště co vykonal její strýc Basilios, byla potěšena a ihned se její mysl povznášela hrdoostí. Ačkoli již překročila sedmdesátý rok svého věku, neměla v obličeji ani vrásky, ale kvetla jako v mladistvé kráse; ruce její však nebyly pevné, nýbrž trásly se a záda se jí hrbila. Okrašlování těla naprosto nedbala a nechodila v rouše zlatě vytkávaném, neměla ani čelenky ani náhrdelníku; také se však neoblékala nedůstojně a mívala tělo zahaleno lehkým šatem.

CLIX. Péče o správu říše se neúčastnila s císařem a chtěla býti úplně prosta všech namáhavých prací v těchto věcech; také nedbala o práce, kterými se ženy zaměstnávají, mám totiž na mysli stav, přeslici, vlnu a tkaní. O jedinou věc dbala velmi a jí věnovala všechnu péči, totiž přinášeti oběť Bohu; nemyslím obětováním jen velebení, obětování slov a zpovídání, nýbrž obětování vonného koření a věcí, které k nám přicházejí z Indie a z Egypta.

CLX. Když vypršela doba, která jí byla osudem určena, a měla zemřít, projevuje se to u ní napřed v tělesném jejím stavu: přechází jí totiž chuť k jídlu a když se to nechutenství rozmáhá, přivodí jí smrtelnou horečku; tělo chřadne a takřka se ztravuje a ohlašuje blízkou smrt. Vzpomíná si na vězně, slevuje dluhy, osvobozuje odsouzence od trestů, otvírá císařské pokladnice a nechává vytékati zlato z nich proudem; tak nešetrně, tak nemírně bylo to zlato utraceno. Ona pak nezapasila dlouho se smrtí a málo se změnivši v obličeji odchází ze života vezdejšího majíc věku sedmdesát a dvě léta.

CLXI. Ukončiv vypravování o císařovně vracím se zase k císaři a dodávám toto: místo abych psal dějiny a pak byl nazýván přítelem pravdy, byl bych raději skládal chvalořeči na toho císaře; neboť byl bych měl v zásobě jako příspěvek k své chvalořeči mnoho krásných věcí, k nimž císař dal hojně podnětů. Ten, kdo skládá chvalořeč, odmítá to, co na osobě chválené je nepěkné, a skládá svou chválu z toho, co je nejznamenitější, a kdyby i nepěkných věcí bylo nejvíce, stačí řečníkovi ke chvále i jediná dobrá věc, když také špatné věci sofisticky upraví a překroučí v podnět k chvále. Ten však, kdo píše dějiny, je jako soudce nehledící na osoby a nepodplatný, nestranný k jednotlivým druhům činů, ale ve svém vypravování se věnuje správnému odvažování a nevkládá žádné obratné překrucování ani do věcí dobrých ani do špatných, nýbrž prostě a nezměněně vypravuje, co se stalo. A kdyby jím byl z osob, o nichž mluví, některý dobrý člověk opovrhoval, a jiný máje opačné vlastnosti by mu byl učinil nějaké dobrodiní, nebere ve svých dějinách do počtu nic z toho, co se stalo jemu osobně, nýbrž ukáže ve svém vypravování každého s jeho vlastními činy. Kdyby bylo dějepisci dovoleno z blahovůle nebo z duševní ušlechtilosti odměňovati se tomu, kdo se k němu choval blahovůlně, a proto upravovati své vypravování v jeho prospěch, kdo jiný by oslavil více než já pochvalnými slovy toho císaře, jenž nespatriť mne dříve, než se dostal k vlá-

dě, a jakmile mě jednou uviděl, byl mou výmluvností tak zaujat, že se zdálo, jako by jeho uši visely na mých rtech?

CLXII. Ale nevím, jak zachovám pravdivost vypravování a jak mu zároveň vzdám příslušnou úctu. Má přílišná péče o historickou pravdu zachová mu jistou část nejlepší vážnosti, neboť když nezakrytě podrobně uvádím jeho činy, které se zdají špatné, zachovává se s druhé strany také jeho znamenitost, která z nich prosvítá, a když se jako na vahách těžší miska sklání dolů nesouc převahu dobrých činů, jak by tento císař nepředčil všechny ostatní, při jejichž oslavování se chvála jeví podezřelou a má v sobě více pouhé pravděpodobnosti než skutečné pravdy? A kdo ze všech lidí — abych řekl něco na omluvu jeho slabých stránek — a zvláště z těch lidí, jimž připadla vláda, byl ověnčen diadémem pochval, které se týkaly všech jeho činů?

CLXIII. Když vidíme vynikající muže oslavované pro svého ducha, pro slova a činy, totiž Alexandra Makedonského, oba Caesary, Pyrrha Epirského, Epaminonda thebského a Agesilaa Lakedemoňana, abych neuváděl ostatní, jimž se od chvalořečníků dostalo menší chvály, když vidíme, že u nich nejsou stejným dílem rozděleny vlastnosti znamenité a špatné, jak jsme se toho dověděli od jejich životopisců, nýbrž že se mnohem více kloní k špatnější stránce, co se asi řekne o těch, kteří je napodobovali, když poněkud zůstali za nimi, neříkám po všech stránkách znamenitosti, nýbrž po těch stránkách, v nichž ti slavní nejvíce vynikli nad ostatní?

CLXIV. Srovnávaje ty slavné muže s tímto vynikajícím císařem, vím, že se jim sice statečností nevyrovnal, že však ostatními pěknými vlastnostmi nad ně vyniká více, než jim v ostatních znamenitých vlastnostech ustupuje. Neboť ač byl od přírody prchlivý, vnímavý jako málokdo a neobyčejně dobře si vše pamatoval, ovládal své zlostné hnutí do té míry, že se zdálo, jako by se mu bylo více než jiným v úděl dostalo mírnosti. Mně aspoň nezůstalo tajno, že se krotí jako vozka

bujného koně; když mu krev stoupala do obličeje a tělo se náhle rozechvělo, ještě rychleji se zase uklidnil a rozvaha se mu zase hned vrátila. Když někdy pro věc týkající se státní správy na někoho buď prudčeji křikl nebo mu pohrozil trestem bičování, hned se jaksi zarděl, jako by se za to styděl, že proti svému zvyku tak mluvil.

CLXV. Když rozsuzoval při, nebylo hned patrné, která strana vyhrála a která je odsouzena, nebo lépe řečeno, strana, které připadl bílý kamének, odešla se zářivým obličejem, kdežto druhá strana, která hned před tím, než poznala svou porážku, nedoufala ve vítězství a které se od císaře přece něčeho dostalo nádavkem, vyšla proti všemu nadání spokojena, jako by byla vyhrála.

CLXVI. Velmi mnoho lidí strojilo mu úklady a většina z nich proti němu i tasila meč, ale on si umínil, že jim nebude mluvit o jejich odvážném zlém činu a že s nimi bude mluvit jako obyčejně, jako by o jejich úkladech nic nevěděl nebo jako by byl jejich drzou odvalu hned zapomněl. A když ti, kteří byli kolem trůnu, a ti, kteří u něho měli volnost slova, popichující ho k hněvu, říkali, že bude brzo zničen, nepovstane-li k obraně proti těm odvážlivcům, myslil spíše na to, že nad nimi zvítězí, než aby je podrobil důkladnému vyšetřování. Ustanovil nad nimi soudce, vylíčil jejich odvalu velikými slovy, neboť měl obratný jazyk a jeho řeč plynula mohutným proudem, a když viděl, že je obchází hrůza, skončil jakousi stručnou obranou, a tu ještě sestavil žertovně a hned je pak propustil bez potrestání.

CLXVII. Pokud jde o jeho veřejnou činnost, ponechávám ji těm, kteří o ní chtějí psát, ze soukromých věcí však vyjevím malou část, o níž se hlavně mluví, kterou však přesně neznají ani ti, kteří ho chválí ani ti, kteří ho haní; já jí kladu výše než ostatní stránky, které mu zjednaly nejlepší pověst. Co pak to je? Věděl, že jeho duše je shovívavá a lidumilná a nebyla s to, aby ve zlém vzpomínala těch, kteří za-

mýšleli vylítí svůj vztek proti němu. Proti těm, kteří se pro-
hřešili jen mírně — mírným nazývám to, co nezpůsobilo ji-
ným lidem zlo příliš veliké — byl beze všeho shovívavý, ale
ty, o nichž věděl, že se rouhali samému Bohu, ty trestal buď
vyhnanstvím nebo jim vykázal pobyt na místě přesně ohrani-
čeném nebo je uvrhl v pouta, z nichž nebylo vyvážnutí, a sám
sobě se tajně zavázal přísahou, že jim nikdy neodpustí.

CLXVIII. Když jsem mu jednou poukázal k tomu, že ne-
bude snadno moci zachovati svou přísahu, chtěl mě přesvěd-
čovati, že by jinak nemohl zadržeti útoky zločinců. Několik
dní pak setrval na svém rozhodnutí, dokud v něm plně půso-
bil jeho spravedlivý hněv; jakmile však síla hněvu povolila,
a to se mu stávalo, když někoho slyšel chváliti shovívavost
a vychvalovati pro to některé z dřívějších císařů, hned si
vzpomínal na vinníky a na vězení, hned plakal a hned uva-
žoval, jak by tu věc nejlépe zařídil. Radil se tedy se mnou
o tom, s jakého stanoviska by se ta věc měla posuzovati a po-
voloval spíše své lidumilnosti, smiřuje Boha jiným způsobem.

CLXIX. Soucitnější duši jsem ani před tím neviděl a také
nyní naprosto u nikoho neznám, ale ani tak velikomyslnou
a císaři více slušící; neboť jako by byl jen s tou podmínkou
došel vlády, zdálo se mu, že není císařem toho dne, kdy ne-
vykonal nic lidumilného ani neprojevil nějak svou veliko-
myslnost. A nezaséval, abych tak řekl, do úrodné duše seme-
na dobrodiní proto, aby hned vydala klasy dobrého smýšlení,
a ta duše nevydala plod vděčnosti tak ráda, jak on zaséval
do »hrudnaté a žírné« země.

CLXX. Povím těm, kteří takové věci rádi poslouchají,
stručně příklad této jeho ušlechtilé vlastnosti. Člověk byl při-
stížen při krádeži peněz určených na věci vojenské; byl po-
trestán velikou pokutou, mnohokrát větší než všechno, co měl.
Byl to jeden ze šťastlivců a boháčů a výběrcí pokuty byl ne-
úprosný, neboť šlo o pokladnu císařskou a státní. Postižený
tedy požádal o slyšení, aby císař tu věc rozsoudil, aby neměl

ve všem nad ním moc veřejný soud. Když obě strany byly předpuštěny k císaři, bylo mnoho osob přítomno jednání a já jsem byl před ostatními jako zapisovatel, abych zaznamenal výroky Themidiny. Když oba vešli, pronesl ten, jenž kradl, nebo o němž se mysliło, že kradl, přímou a velmi dojemnou řeč prose, aby ve prospěch státní pokladny byl zbaven jen svého vlastního jmění a aby nemusil svým dětem zanechat jako dědictví dlužní závazek; ihned také svlékal šaty, jako by byl osvobozen s podmínkou, že mu zůstane jen holé tělo.

CLXXI. Na to řekl císař maje oči plny slz: »Ale můj milý, nestyděl by ses poskvrniti vynikající postavení svého rodu přiváděje se najednou do nejhorší chudoby, že bys potřeboval někoho, kdo by tě živil a tvé tělo halil v šaty?« Obžalovaný na to odpověděl: »Vždyť bych, ó císaři, nemohl, i kdybych chtěl, tolik sehnati.« A co na to odpověděl císař? »A kdyby ti někdo ten vymáhaný dluh dal, byl bys spokojen s takovou spravedlností? — Bude to tedy, pravil, »deus ex machina«; ale nevidím, že by někdo přilétl z nebe, anděl nebo blažená duše, aby dohlédl, jak lidé zachovávají zákony, a aby si všímal měst. — Nuže, tedy jsem já ten někdo,« pravil císař, »a slevuji ti část tvého dluhu.«

CLXXII. Tak mluvil císař a vinník nemoha se udržeti, klekl na zemi a málem by byl přemírou radosti vypustil duši. Císaře dojalo chování toho muže a řekl: »Slevuji ti dvě třetiny toho dluhu.« A dříve než vinník ta slova pořádně zaslechl, dodal císař: »A také první třetinu.« Poněvadž si ten člověk představoval, že by ani císař nemohl udělati takovou věc, strásl všecku tíhu s duše a jako by byl dobyt naprostého vítězství, oděl se skvělým šatem, ověncil si hlavu a přinesl Bohu děkovnou oběť.

CLXXIII. Takové a podobné věci by se mohly o císaři vypravovati, kdyby někdo chtěl, a kdyby ho chtěl velebiti, nevypustil by nejpřesvědčivější řečník z náležité chvalořeči ty věci, které vypravování dějepiscovo odmítá. Abych tedy

vedl některé takové věci, věnoval část svého života zábavám a ostatní lidé je také tak nazývali a zábavy pro ně zůstávaly zábavami; jemu však se ty zábavy zdály vážnou věcí a dodával jim nátěru důstojnosti. Když na příklad někdy chtěl vysázeti háj nebo zahradu obehnati zdmi nebo rozšířiti dráhu pro koňské dostihy, nevykonal jen to, co chtěl s počátku, nýbrž hned se udělaly také ještě jiné věci; z luk byly některé zasypány hlinou, jiné napřed ohrazeny, z rév a stromů některé vykopány a jiné se nechaly růsti i s plody.

CLXXIV. Co to znamená? Císaři se chtělo proměnití holou pláň v bujnou nivu a ihned se vykonávalo to, co chtěl; stromy jinde vyrostlé byly s plody přeneseny tam a kořeny zasazeny do země, kusy trávníku s pučící travou z lesů a z hor byly položeny a pokryly pláň a císař byl náramně nespokojen, když necvrčely hned cikády na přesazených stromech a když se všude v háji neozývali slavíci. A ihned se té věci ujal horlivě a těšil se nesmírně všelijakými těmi zvuky.

CLXXV. Takové tedy věci a to, co po nich následuje, nesluší se, jak se mi zdá, »muži a dobrému rádci, jehož vedení jsou svěřeni lidé a který má tolik na starosti«, podle básnických slov Kalliopiných. Někdo jiný, kdo se obdivuje krásě, která se v tom projevuje, bude se císaři obdivovati pro jeho veliká díla a poví všecko, co by, jak se domnívá, posluchače přesvědčilo, že si císař počínal tak neobyčejně rozumně, že si život rozdělil mezi vážné zaměstnání a zábavu a že jedna z těch věcí druhé nepřekážela. Vážnému zaměstnání, myslil císař, není třeba nic dodávati, neboť se zdobí vlastní svou krásou; zábavu však okrašloval skvělými barvami nebo spíše jí dával uměle důstojný zevnější ráz a podle jeho rozumu stačilo přidávati k věcem rozmanité jiné věci, rozumem předstihovati horlivou práci a způsobiti, aby pole neustále vydávala plody, aniž byla vzdělávána, a skoro jako první Tvůrce z ničeho stvořiti věci s určitými vlastnostmi, přemáhati roční počasí pohotovostí přeměňování a nepotřebovati

rukou rolníků, nahrazených důmyslným zařízením a vykonati divotvorně veskrze všecko, co se mu zdálo, takže lidé nemohli ani uvěřiti, že mají před sebou včerejší pláň, a že se to, co před třemi dny bylo hrbolatou krabatinou, jeví třetího dne jako zahrada.

CLXXVI. Říkám to dotýkaje se těmi slovy zlehka jaksi jen mezi řečnického umění a přesvědčivé výmluvnosti; neboť kdyby někdo chtěl své řeči dáti dokonalejší úpravu, zaujal by sluch a duši všech podle svého úmyslu; já však nechci takové činy uváděti mezi věcmi chvályhodnými, neboť nenávidím při řečech strojené pomůcky, které pravdu zkrucují a zakrývají.

CLXXVII. Držím se tedy pravdivé historie a nepočítám takové věci k pěkným činům císařovým, jako to, co pošetile udělal s jedním velmi prostým a velmi nerozumným mladíkem, který předtím ani nesáhl na pero a inkoust a kterého povznesl ze společenské spodiny a z ulice do ústředí římské říše.³⁹ Císař byl tak zaujat tím vyvrhelem, že by byl málem na něj vložil císařskou vládu. Nazýval ho svým nejmilejším hochem a vřadil ho mezi přední senátory. Ten hoch byl naprosto neschopný k jakékoli práci, ale císař pokládal všecko, co řekl nebo co dělal, za svaté; podnět, že si ho tak najednou zamiloval a že ho tak povznesl, byl tento. Ale vrátím se ve svém vypravování stručně do doby před jeho nastoupením.

CLXXVIII. Když se císař ujal žezla římského jako člověk, který ze širého moře vplul do císařského přístavu, zdálo se, že mu je třeba oddechu, a vložil řízení vlády na jiného muže. Byl to člověk ušlechtilý, vynikající řečník, měl jazyk připravený a pohotový pro každou působivou řeč a správu veřejných věcí znal důkladně.⁴⁰ S uměním řečnickým, které ještě rozšířil učiniv je přesvědčivějším, spojoval znalost občanských zákonů a spínal pouty přesných vývodů hlavní věc, o niž v řeči šlo, vyzdoboval totiž zákon, o němž mluvil, uměleckou úpravou. Poněvadž ho nebe obdařilo velmi praktic-

kým rozumem, probíral věci veřejné správy velmi rozumně a s velikým nadáním a poněvadž miloval krásu řeči ve všem, vpravil se také do oboru soudního a jeho sloh při řečnických promluvách byl krásný a přesně se držel attické mluvy, při věcech veřejné správy pak byl jaksi prostý, obvyklý a jasný. Vynikal podobou, vzrůstem a způsobem mluvy, neboť měl zvučný a zřetelný hlas, zvláště když s vyššího místa ohlašoval rozhodnutí císařova.

CLXXIX. Tomuto znamenitému muži svěřil císař vládu a sám si trochu odpočinul jako člověk, který se právě zachránil z moře a vyplivuje hořkou vodu nehod. Věci státní byly v pořádku nebo se napravovaly a ten muž, stav se ponenáhu známým, byl povznesen na nejvyšší místo vlády. A co se stalo potom? Císař na něj žárlí a zdá se mu, jako by byla celá vláda přešla na toho muže; takovou ránu nemohl snést a chtěl se tedy státi také svrchovaným pánem v státní správě; ne proto, že by věci zařídil lépe, nýbrž aby se vykonávala jeho vůle. Zdálo se mu totiž, že ve správě je osobou podřízenou, že mu ten znamenitý muž překáží ve výkonu moci, kdykoli chtěl postupovati po císařsku.

CLXXX. Poznal jsem to podle některých příznaků a sám jsem toho muže upozornil na skryté myšlenky císařovy; on však byl statečný, nepovolil nic ve své pevnosti, ani neodevzdal císaři vedení prohlásiv znalecky, že dobrovolně nezavede císaře do zkázy; až by však sestoupil s vozu a vedení by se dostalo císaři, že by mu tu celou změnu nezáviděl.

CLXXXI. Jakmile se císař na něj rozhněval, zbavil ho vedení vládních věcí a aby mu nikdo při tom nepřekážel, stavěl se hluchým ke všem rozumným důvodům. A této věci by sotva někdo mohl řečnickými obraty užítí k pochvale, že totiž císař byl náramně rozumný, že ke každé činnosti stačil sám a nepotřeboval jiné pomoci. Zbavil tedy toho muže vlády, ale Bůh ho postaví na lepší místo a učiní ho mystagogem a zasvěcencem své Boží moudrosti, jak bude později podrobně pověděno.

CLXXXII. To jsou tedy sporné činy císařovy, které se rozličně posuzují podle různého mínění lidí. A ve všech ostatních věcech, o kterých se ještě chci zmíniti, si v ničem nepočínal s mírou, nýbrž vše, na čem se ustanovil, konal s přílišným důrazem, příliš zostra a kvapně. Když někoho měl rád, neznala jeho láska mezí, když se na někoho hněval, přepínal náramně rozhořčeně jeho špatné stránky a vymýšlel si k tomu ještě jiné; a i když někoho miloval, nemohl nikdo tušiti, jaká nehoráznost z toho vzejde.

CLXXXIII. Když tedy císařovna Zoe odešla ve vysokém věku z tohoto světa, zůstala mu touha po ní hluboko v srdci, takže nejen po ní truchlil, slzami zaléval její hrob, neprosil jen, aby jí Bůh byl milostiv, ale chtěl jí vzdávati úctu skoro jako světici. Když se na jednom ze sloupků, které byly kolem jejího hrobu, nahromadila vlhkost na místě, kde stříbro, jímž sloupek byl pokryt, prasklo a kde podle přírodních zákonů vyrostla malá houba, byl císař jat velikým nadšením a jeho volání se rozléhalo po celém paláci, že prý Pán učinil zázrak na hrobě císařovnině, aby všichni věděli, že její duše je vřaděna mezi anděly. Nebylo nikoho, kdo by nevěděl, co se stalo, ale všichni podpalovali jeho vášnivou horlivost; jedni ze strachu, jiní si dělali z toho výmyslu pomůcku k dosažení blahobytného života.

CLXXXIV. Takovým se tedy jevil k císařovně; ale o své sestře Heleně málem se ani nedověděl, že odešla z tohoto světa, a když někdo mluvil o její smrti, nepohnulo ho to ani trochu k soucitu. A kdyby byla zemřela před ním jeho druhá sestra, o níž jsem se shora na jednom místě zmínil, byl by se také k ní zachoval docela stejně.

CLXXXV. Když jsem vytkl přílišnosti císařovy, vracím se ve svém líčení k hlavní věci, totiž k stavbě chrámu sv. Jiří mučedníka. Strhl a docela odklidil tento starý chrám a na konec na těch rozvalinách vystavěl nynější. Jeho stavba nebyla podniknuta na základě nejlepšího plánu, o čemž není

třeba mluvíti. Zdálo se s počátku, že to nebude chrám velikých rozměrů, neboť základy byly položeny v mírném rozsahu a všecko bylo v poměru k nim, výška ne příliš veliká. Potom však po nějaké době vzplál císař vášnivou touhou závoditi se všemi stavbami, co jich kdy bylo, a předstihnouti je; objem zdí zabral tedy větší prostor chrámový, ze základů byly některé zvýšeny a nasypány, jiné zase sníženy a zasyhány a na nich byly postaveny větší a ozdobnější a všecko bylo provedeno umělečtěji, strop byl pokryt zlatem, žlutozelené kameny byly jednak vloženy v podlaze, jednak zasazeny na stěnách a kámen byl vedle kamene jako květ buď stejné barvy nebo střídavě v rozličných barvách. A zlato přitékalo zvonivým proudem ze státních pokladnic jako z překypujících pramenů.

CLXXXVI. Ale chrám nebyl ještě dostavěn a zase se všecko měnilo a přejinačilo; byl zničen pečlivý soulad kamenů, zdi byly strženy a všecko bylo srovnáno se zemí. Stalo se to proto, že se závodění císařovo s ostatními chrámy nesetkalo s plným úspěchem, nýbrž v soupeření s jedním z nich dosáhl jen druhého místa. Byla tedy zbudována zase nová zeď a byl, abych tak řekl, opsán přesně kruh kolem středu, jímž byl třetí chrám stavěný s uměním ještě větším, a všecko bylo skvostné a vysoké a vzdušné. Chrám byl všude vyzdoben zlatými hvězdami jako nebe, nebo lépe řečeno, nebeská obloha je zdobena zlatem roztroušeně s mezerami, v chrámě se však zlato rozlévalo ze středu překypujícím proudem bez mezer po celém povrchu. Kolem byly budovy se sloupovím na všech nebo na dvou stranách, všecko bylo prostorné, že tam mohly jeti vozy, a nebylo možná vše přehlédnouti, neboť nejzazší konce nebylo viděti, a jedno bylo větší než druhé. Za tím byly trávníky plné květin, které se rozkládaly jednak kolem dokola, jednak uprostřed; byl tam vodovod a nádrže z něho naplňované a byly tam háje, jeden na výšině, jiný se skláněl do roviny, a byly tam nevyšlovně rozkošné lázně. Kdyby byl ně-

kdo chtěl vytýkati přílišnou velikost chrámu, byl by se hned zarazil oslněn jsa jeho krásou, neboť ta krása stačila pro všechny části toho velikého celku, takže by se bylo chtělo budovati v rozměrech ještě větších, aby se ten půvab rozlil i na to, čeho tam ještě nebylo. A ty trávníky, které tam uvnitř byly, nemohl by nikdo najednou obsáhnouti ani pohledem ani pomyslením.

CLXXXVII. Ale nad míru krásný není jenom celek jakožto celek složený z překrásných částí, ale neméně upoutává diváka také to, co je v těch částech, a potěšení, které se tam naskytuje a jehož možno podle chuti užítí, nelze se nikterak nasytiti, neboť každá věc vábí pohled, a co je ještě podivuhodnější, když vidíš nejkrásnější věc ze všech, upoutá tě nepatrnější věc jako nové zjevení a nebudeš moci rozhodnouti, co je nejznamenitější, co přijde po něm a co zase po tomto; neboť jsou-li části takové, stačí i poslední krása k nejplnějšimu potěšení. A lidé se obdivovali nesmírně každé věci, velikosti chrámu, souměrné kráse, správným rozměrům částí, směsi a splývání půvabů, přítoky vod, zdem obklopujícím vše, květinám lučin, zeleni porosené a neustále zalévané vodami, stínu stromů, lahodě lázní a jako by se byl všecken pohyb zastavil, myslil si každý, kdo to viděl, že není již nic jiného za tím, co vidí.

CLXXXVIII. Císař to všecko pokládal jen za začátky věcí budoucích, neboť chtěl k tomu, co již bylo hotovo, vymysliti ještě jakési podivuhodné věci; tak vysoko se vznášela jeho mysl. To, co bylo vykonáno, jak se to vykonalo a jak to bylo krásné, to všecko přezíral a nedbal toho; to však, co zamýšlel udělati jako dodatek, to ho rozněcovalo a svádělo ho to k touze po tom, čeho tu ještě nikdy nebylo.

CLXXXIX. Měl duši vrtkavou a nebyl ve všem důsledný. Byl by rád učinil svou vládu velmi slavnou a opravdu se také neminul docela s cílem; východní hranice říše posunul mnohem dále, zmocnil se nemalé části armenské země, vypu-

dil odtamtud některé vládce a vřadil je mezi své poddané, k jiným zase poslal vyslance, když bylo třeba mluvit k nim sebevědomě s vysoka; ovšem, když se ucházel o jejich přátelství, posílal jim listy poníženější, než se slušelo.

CXC. Tak se jaksi úmyslně ponižoval před vládcem egyptským, jenž se náramně těšil z této jeho ústupnosti a jako zápasník, který se octne mimo zápasiště, neužíval téhož způsobu zápasu, ale nabýval s velikou hrdostí převahy svými ostrými odpovědmi. Často mi císař svěřoval svá tajemství a kázal mi psát listy, neboť věděl, že miluji hlavní město a římskou říši; dával mi na srozuměnou, abych ho úmyslně ponižoval ústupností a abych vládcu egyptskému připisoval větší důstojnost a moc. Já jsem však nepozorovaně věc obrátil a učinil jsem opak; císaře jsem vypodobnil jinak a egyptskému vládcu jsem kladl léčky a zastřeně jsem ho svými myšlenkami snižoval. Proto císař, když obraty listu byly nejasné, diktoval listy pro egyptského vládce sám. To, co Hippokrates a Koa říká o stavech tělesných, že totiž, když dosáhly nejvyššího stupně, nemohou se udržeti v klidu klesají působením nepřetržitého pohybu na dřívější stupeň, nebylo takové u císaře, ale způsoboval to svým přátelům; ponenáhlu je povyšoval a náhle je srážel činně pravý opak toho, co dělal předtím; někdy ovšem některé z těch lidí jako ve hře v kostky uvedl zase do dřívějších úřadů.

O udělení tonsury Psellovi.

CXCI. To, co jsem teď uvedl, stalo se podnětem a základem mého obratu k lepšímu životu.⁴¹ Divili se totiž mnozí, jak k tomu došlo, že jsem se svého skvělého postavení, k němuž jsem postupně dospěl, když jsem zvítězil i nad závistí lidskou, najednou vzdal a že jsem přešel k životu světějšímu. To způsobila jakási láska mé duši vrozená od dětství a zároveň náhlý obrat událostí. Obával jsem se vida nestálost císaře, jenž se jako v boji vrhal hned na toho hned na onoho. Abych vám vyložil celou věc, která se mi stala, začnu svůj výklad od počátku.

CXCII. Měl jsem důvody k přátelství k mnoha jiným lidem, zvláště dva muži, kteří přišli z jiných zemí a pobývali ve vznešeném Římě, mě uchvátili hluboko svým duchem.⁴² Podnětem k našemu sblížení byl předmět studií. Oni však byli mnohem starší a já mnohem mladší než oni, a nebude-li mě snad někdo viniti, že mi nejde o pravdu, řeknu, že oba byli jen milovníky filosofie, já však jsem se zabýval filosofií nejvyšších věcí. Když jsme se setkali, každý z nich poznal jaksi mou duši a zrovna tak jsem se také já sblížil s jejich duší a záviseli jsme na sobě. Jako jsem nabyl dobré pověsti mezi lidmi dříve než oni, tak jsem je podobně předešel, abych tak řekl, ve věcech ducha; a dostal jsem se do paláce císařského dříve než oni. Poněvadž se mi zdálo nesnesitelné, abych byl nějak od nich odloučen, přivedl jsem jednoho hned k císaři a druhého potom, neboť nechtěl k císaři jíti ihned.

CXCIII. Když jsme se octli všichni tři u císařského trůnu a když jsme do sytosti užili tak zvaného štěstí a s dostatek poznali poměry, nedbali jsme příliš o ten vnější lesk. Ale každý z nás váhal říci, co chtěl, a chovaje to v srdci nechával si vyslovení na příhodnou chvíli. První podnět k tomu dal císař, neboť uvedl v pohyb vládní kolo se všemi, kteří na něm byli a většinu z nich shodil a strhl. Poněvadž jsme také my stáli na torn kole, nahnal nám hodně strachu, aby nezatřásl příliš loukotí a neshodil také nás, kteří jsme se okraje pevně nedrželi.

CXCIV. Takový byl tedy podnět naší společné změny života, tato obava nás přivedla k lepšímu životu. Když jsme se tedy jednoho dne sešli, projevíli jsme všichni, jako bychom se byli smluvili, navzájem tajnou myšlenku a jako bychom se byli dohodli a uzavřeli nezrušitelnou smlouvu, usnesli jsme se, že odložíme tu změnu, a že ji nevykonáme hned bez odkladu a všichni najednou, jak toho vyžadovaly poměry; ale zavázali jsme se slavnými přísahami, že učiníme totéž jako první z nás, který začne.

CXCV. A první z nás se vydal na cestu k Bohu ten, jenž byl štěstím nejvýš povznesen⁴³ a podle své povahy postaviv své rozhodnutí na pevnou základnu a opíraje svou vůli o Boha předstírá jako záminku k té změně života tělesnou churavost. Potom těžce oddychuje zjevuje ponenáhlu svou nemoc císaři a prosí, aby tu změnu směl vykonati. Císař se nad tím rozmrzel; dal sice svolení k té změně, ale v duši byl dotčen tím, že v tu chvíli má býti zbaven takového muže.

CXCVI. Jakmile se to stalo, nenechala mě ta událost spáti ani oddechnouti, ba ani vyčkati příhodnou chvíli; setkav se s tím přítelem a prolévaje potoky slz doufal jsem pevně, že hned učiním jako on. A on předstírá jako novou záminku mínění, že ho Bůh uzdraví, jakmile vezme na sebe roucho mnišské, a nečekaje odchází na svatou horu Olympos.

CXCVII.a) Toto jsem si vzal za příklad stejné změny života a předstírám ihned chorobu jater a hrozné bolesti žaludku, stavím se, jako bych nebyl dosti při smyslech, jako bych mluvil s přízraky, které v duchu vidím před sebou, a umlkaje naznačoval jsem prsty stříhání vlasů. K císaři docházely hned zprávy, že se rozloučím se světem, jak zvolna a těžce umírám, a že duše má tone v hlubinách neštěstí a když zase jsem při smyslech, že toužím po nejlepším a nejsvětějším životě. Císař uslyšev zprávu o mé nemoci, byl žalem více sklíčen než můj stav odůvodňoval, s počátku nařikal a hluboko vzdychal, že můj život je v nebezpečí, neboť obava, že bude o mne připraven, nejvíce ho rozechvívala, poněvadž měl náramně rád mé řečnické nadání. Pročpak bych neřekl pravdu?

CXCVII.b) A smím-li se trochu pochlubit svou přirozenou schopností, choval jsem se k němu nejrozmanitějším způsobem; žil jsem pokud možná jako filosof a s uměním jsem se mu přizpůsoboval. Býval brzo syt věcí, do kterých se horlivě hnal, žádal si změn, přecházel, jak se říká, od nejvyšší k nejnižší struně nebo si přál jejich společného znění. Proto jsem s ním filosofoval mluvě o první příčině, o rozmanité

kráse všeho, o ctnosti, o duši, ukazoval jsem, co se z ní projevuje v těle, co jako korek pluje na povrchu dotýkajíc se jen lehce svého pouta — těla jako věc zavěšená ve výši vznášejíc se lehkým křídlem sama o sobě a nesevřená poutem. Když jsem viděl, že ho to unavuje a že by se mu chtělo slyšeti cosi příjemnějšího, chopil jsem se řečnické lyry, okouzloval jsem ho souladem výrazů a lahodou souměrnosti řeči a přiváděl jsem ho k odlišné představě o ctnosti umělou skladbou slov a obrazy, které určují působivost řeči. Řeč se neozdobuje jen pravděpodobným klamem a možností dvojího výkladu věcí, nýbrž chápe se také přesné vědy, užívá při filosofování pojmů, oplývá krásou rčení a upoutává posluchače dvojmým způsobem: rozčleňuje pomysly nesměřujíc a nesplétajíc je, nýbrž rozdělujíc je, odlučujíc je od sebe a ponenáhlu je jasně vyvozujíc; její působení není změtené ani neurčité, nýbrž v souladu s danou chvílí a s věcí, a když by někdo chtěl mluvit prostě, neužíval by period ani rozvláčného výkladu. Pokušav mu na to všecko vzbudil jsem v něm lásku k umění řečnickému; když jsem však viděl, že mu to není vhod, přešel jsem zase k něčemu jinému, stavěl jsem se, jako bych byl zapomněl, co jsem věděl, a jako by se mi málem dělo tak jako Hermogenovi,⁴⁴ že totiž můj žár hasne, poněvadž příliš hořel.

CXCVIII. Toho byl císař dobře pamětliv a nedovolil mi, abych se zabýval filosofií ani abych změnil způsob života, nýbrž s počátku mi posílal listy a vysílal ke mně vynikající muže chtěje mne odvrátiti od mého úmyslu a vzkazoval mi, že mě hned vyhojí z mé nemoci a že se mi dostane ještě skvělejšího postavení. Ty listy nemohu ani dnes čísti bez pláče, neboť mě nazýval okem a lékem své duše, svým srdcem, světlem a životem, a žádal mne, abych ho nezbavoval zraku; ale zůstal jsem hluchý ke všemu, neboť více mě získal ten, jenž mě předešel a jenž si již zvolil lepší život. Když císař viděl, že mírné přemlouvání je marné, svlékl liščí kůži a vzal na

sebe lví; napřáhl proti mně kyj, přísahá že mě dá upáliti i s těmi, kteří mi radili ke změně života a že všechny strasti nesešle jen na mne jediného, nýbrž i na celou rodinu.

CXCIX. Já však jsem přijal ty hrozby jako příslib věcí lepších, přistal jsem v přístavě církve a zbaven byv pokrývky hlavy odlučuji se od světského života. Když císař uslyšel, že mi byla udělena tonsura, nezlobil se na mne pro tu věc, nýbrž smířiv se s tím, píše mi hned jiné listy, přijímá mne ještě laskavěji za to, že jsem se oddal životu duchovnímu a posiluje mě k té změně; mluví proti skvělému pestrému šatu, chválí šat prostý a hrubý a zdobí mě vítězným věncem za to, že jsem odolal všemu přemlouvání.

CC. Ale dosti slov o mně, neboť nechtěl jsem sám sebe uváděti do své historie, ale odbočování od hlavní věci mě k tomu přivedlo proti mé vůli; k tomu, co jsem o sobě řekl, přiměla mě rychlá měnivost smýšlení císařova a ze strachu před tím jsme si vybrali lepší život za horší, život klidný, nezμίтанý za život plný zmatku a nepokoje.

CCI. Když císař byl připraven o naše přimlouvání a neměl již řečnické lyry, která by ho okouzlovala, utekl se zase k zábavám lahodícím smyslům. Uprostřed lučiny plné všelijakých plodů dá vykopati hlubokou nádrž a obrubu okraje dá udělati rovně se zemí a zavésti tam přítok vod. Když někdo nevěda napřed, že lučina je uprostřed vykopána, šel nic netuše dále chtěje si utrhnouti jablko nebo hrušku, spadl do vody a potopiv se v hloubce, zase se vynořil a vyplaval, z čehož měl císař velikou zábavu. Aby nepřestal na té zábavě s nádrží, dá vystavěti půvabný stánek a kolem upraví velmi pěkné okolí; potom si zaplave několikrát za den v teplé vodě; když vystupuje nebo vstupuje, zasáhne ho nepozorovaně závan větru do boku; s počátku to nachlazení nezasáhlo příliš hluboko, ale pak se jed šířil ve vnitřnostech a zachvátil pohrudnici.

CCII. Vzdávaje se naděje, že zůstane na živu, neboť ležel

natažen jako obětní zvíře, obětované a pracující k smrti, nepomýšlí na to, aby odevzdal vládu císařovně Theodoře, nýbrž skrývaje před ní své rozhodnutí hledá nástupce ve vládě. Poněvadž však ten úmysl nemohl zůstat utajen, ohlásil své rozhodnutí Theodoře; ta vstoupí ihned s nejpřednějším ze své družiny na císařskou loď a jako z bouře mořské se utíká v síň paláce a jakmile tam přijde, strhne na svou stranu celou tělesnou stráž. Purpur, v nějž byla zavinuta jako dítě, mírnost její povahy, strasti jejího dřívějšího života, to vše působilo na všechny. Císař uslyšev o tom těžce to nese a jeho bolesti se zhoršují. Poněvadž nebylo možno vyváznouti z té nemoci ani se ustanoviti na rozhodnutí opravdu rozumném, ponoří se ihned v rozjímání, přivře oči, jeho myšlenky bloudí, mluví s cesty, pak se na chvíli vzpamatuje a poznav, jak je s ním zle, sklíčen vypustí duši.

CCIII. Císař Konstantin Monomach tedy po dvanáctileté vládě takto skončil svůj život vyznamenav se většinou svých veřejných činů a rovněž tak zanechal také svými povahovými rysy vzory pro ty, kteří chtějí nejlépe žíti. Neboť nehledí-li se na jeho prchlivost, byl ve všem ostatním nejlidumilnější ze všech lidí; proto se také zdá, že si vypravování o něm odporuje měníc se s ním a přizpůsobujíc se mu; je však složeno podle pravdy, ne po řečnicku, je utvářeno podle něho a cítí s ním jako s císařem.

THEODORA (1055 — 1056).

O vládě císařovny Theodory.

I. **P**O smrti císařově připadla vláda dceři Konstantinově Theodoře. Všichni se domnívali, že vládu svěří ně- kterému vznešenému, k vládě schopnému muži; ona se však proti všem domněnkám a proti všemu očekávání sama cho- pila vlády nad říší římskou. Věděla totiž, že není nikdo tak nevděčný jako člověk, kterému se dostalo vlády od někoho jiného, a že zvláště je nevděčný k tomu, kdo mu učinil nej- větší dobrodiní. O tom byla pevně přesvědčena majíc příkla- dy na sobě a na svém předchůdci i na své sestře a proto ne- chtěla nikoho posaditi na císařský trůn, nýbrž řídíc všecko sama měla nerozdělenou vládní moc. Posilovali ji v tom roz- hodnutí její družina i domácí lidé, muži, kteří se odedávna vyznali ve vládní činnosti a rozuměli správě celé říše.

II. Císařovna vládla tak docela zjevně celé říši, počínala si docela volně po mužsku a nepotřebovala se nijak zakrývati; bylo ji opravdu viděti vykonávati volbu hodnostářů, proná- šeti z moci vladařské vážným, sebevědomým hlasem rozsud- ky, prohlašovati své mínění a rozsuzovati někdy písemně, ně- kdy hned ústně, a dávati svá nařízení, někdy mírně, někdy úsečně.

III. Bylo zvykem u Římanů, že při nastoupení nového pa- novníka nastalo rozdělování důstojenství v oboru občanském i vojenském; ona však ten zvyk nezachovala, ač lidu namlou- vala, že jej neporušuje. Říkala totiž všem, že se vlády nad římskou říší neujímá po prvé a že není nástupnicí v císařské moci, nýbrž že se jí vlády dostalo již předtím od otce, že o ni byla připravena cizími neoprávněnými vládami a že se zase ujímá toho, co jí přirozeným právem náleží. Zdálo se, že toto odůvodnění lid přesvědčilo, a ti, kteří dosud ostře mluvili proti ní, všichni utichli.

IV. Zdálo se však všem nevhodné, že se vláda nad Římem, vedená předtím rozumem mužským, zženštila, a i když si to nemyslili, bylo to přece zjevné. Nehledí-li se však při té věci na tuto jedinou stránku, byla její vláda ve všem ostatním správná a skvělá a nebylo nikoho, kdo by strojil úklady proti vládní moci nebo kdo by prezíral prohlášení a nařízení vládní. Roční počasí bylo všem příznivé a úroda byla hojná a žádný cizí národ neplenil a neloupil kraje římské ani tajně ani nevypověděl válku a žádná část říše se nebouřila, neboť všude byla zachovávána spravedlnost.

V. Většina lidí hádala, že císařovna bude dlouho živa, a to déle, než trvává obyčejný život; opravdu se ani nehrbila, ačkoli byla vysoké postavy, a když jí bylo třeba namáhavě pracovati nebo déle mluvit, neselhávaly jí rozumové schopnosti; některé věci si probrala napřed, některé rozhodla hned sama a měla dosti schopnosti, aby ty věci zřetelně vyložila a pěkně pověděla.

VI. Poněvadž však věci veřejné vyžadovaly zdatného muže vyznajícího se v řízení správy a dobře obeznámeného s listinami císařskými a poněvadž ten úkol nesvěřila nikomu ze své družiny (věděla totiž, že by byl co nejdříve učiněn nemožným jsa ostatním členům družiny podnětem k závisti), hledala nejlepšního mezi senátory, ale to jí selhalo. Postavila tedy v čelo správy toho, jež dávno vyznačovala nikoli jeho rozvaha a jeho výmluvnost, nýbrž to, že uměl mlčeti a hleděti do země, muže který se nehodil ani k poradám ani k ničemu jinému, čím se obyčejně vyznačuje státník, a toho postavila na nejdůležitější místo.⁴⁵ Neboť císařové přidělují lepší místa spíše lidem, kteří tak rychle nemění své názory, jsou-li ctihodni, než těm, kteří mají obratný jazyk a jsou dokonale vzděláni, mají-li povahu státnickou. Ač se tomu muži dostalo také trochu jakési znalosti řečnické, zmohla více jeho ruka než jeho jazyk; hbitě však nevládl ničím z obojího, ale rukou vykonal více a jen v tom se vyznal; když chtěl své znalosti

projeviti řečí, dával posluchačům důkaz opaku; proto jeho hovor nebyl ani jasný ani lahodný.

VII. Tento muž vzav tedy na svá bedra to břímě, zdál se většině lidí nesnesitelný, neboť jak jsem řekl, naprosto neměl povahu státníka; proto nebyl příliš přívětivý a nemluvil obratně s těmi, kteří k němu přicházeli, nýbrž ve všem a vždy projevoval drsnost své povahy, odmítal všecku společnost a nepověděl-li někdo ihned podstatnou věc, o kterou šlo, nýbrž říkal-li něco jakoby úvodem, zlobil se a těžce to nesl a zdál se všem protivný, pročť k němu nikdo nechtěl jíti, nebylo-li to naprosto nezbytné. Obdivuji se sice zásadě takového smýšlení, ale myslím, že se hodí pro staletí a ne pro roky, a pro život budoucí a ne pro nynější, neboť naprostou nepřístupnost citu a neústupnost kladu kamsi vysoko nad všechny sféry a mimo hranice světa; ale náš tělesný život je společenský a proto je více v souhlase s nynějšími poměry nebo spíše jsou s tělesným životem v souhlase příslušné dojmy duše.

VIII. Podle duševních stavů rozeznávám, když o tom uvažuji, trojí druh duší. Jeden je ten, kde duše žije sama o sobě, vysvobozena od těla, silně napjata a neochabujíc; při dvou ostatních druzích pojímám život duše ve vztahu k tělu. Zařídí-li si duše mající dojmy silné a četné život držící se prostřední cesty a zvolí-li si jakoby v kruhu přesný střed, vytváří státníka, nestávajíc se přesně ani svatou ani rozumovou ani milující tělo a vydanou mnoha vášním. Odvrátí-li se však z toho středu a žije-li, zacházejíc dále, životem sklonným k vášním, oddává se rozkošnictví a ukájí touhu po zábavě. Kdyby se však někdo mohl povznést nad tělo a kdyby stanul na výši rozumového života, co by měl společného s věcmi? »Neboť svlékl jsem,« praví Písmo, »roucho své, jak je zase obléknu?« Ať vystoupí na vysokou horu do vzdušných výšin a stane mezi anděly, aby byl ozářen větším světlem odvrátiv se a ustoupiv od lidí. Jestliže se však nikdo tak nepovznese nad přírodu a kdyby mu byly svěřeny věci státní, ať se věci

chápe po státnicku lidumilně, ať se nestaví, jako by se mohl při všech řídit stejným přesným pravidlem, neboť nebyli všichni utvořeni stejně podle pravítka; pročez odmítne-li nerovnost, zamítne také to, co z ní následuje.

IX. Proto se také ten muž, který filosofoval ve věcech ne-filosofických, nezdál filosofem, nýbrž člověkem, který se filosofem jen tváří. Abychom ho posoudili po všech stránkách, zdál se jaksi zcela jiný ve svých osobních věcech; vedl nákladný život, miloval nádheru, byl svobodomyšlný a nepodplatný. Když někdo s ním hodoval a tvářil se vesele a »ruce vztáhl na připravená jídla«, jak praví Homér, bral si z přednesených jídel s větší chutí, živě se rozhovořil, jevil veliké potěšení a přizpůsoboval se jeho smýšlení; ale pak své chování zase změnil a zrovna tak snadno si počínal zase jako obyčejně. Nechtěl, aby někdo jiný měl účastenství ve správě, a tato poznámka uvede do vypravování zase mou osobu.

X. Nedlouho před nastoupením císařovny Theodory jsem přešel k lepšímu životu; poněvadž jsem krátce před smrtí Monomachovou oblékl posvátné roucho, říkali mnozí, že uhodli mou myšlenku, že jsem totiž věděl, že zemře, a že jsem proto vstoupil do stavu duchovního. Většina lidí mi totiž připisuje větší význam, než od přírody mám, a poněvadž jsem se pustil do měřictví, myslí si, že umím měřiti nebe. Poněvadž mám nějaké vědomosti o kouli nebeské, přiznávají mi nejen znalosti fázi, sklonu zvířetníku, zatmění, úplňků, cyklů a epicyklů, nýbrž myslí, že odloživ knihy umím také předpovídati budoucí věci.

XI. Poněvadž jsem se také zajímal o stavění horoskopů, abych trochu rozuměl pošetilým výkladům z toho vznikajícím (neboť způsob mého vyučování a rozdílnost těch, kteří se mne tázali, vedl mě ke všem vědám), nemohu nikoho odmítati, když se mne na ty věci táže a když na mne naléhá. Přiznávám tedy, že jsem se sice zabýval všemi částmi té vědy, ale nezneužíval jsem žádné z věd, které jsou bohoslovci

zapověděny. Zním podíl náhody a působení zlého ducha a nevěřím, že věci pozemské jsou řízeny působením a postavením hvězd. Ale nechme těch, kteří nám slibují duchovní život a jeho řízení ponechávají jakýmsi novým bohům. Rozdělují náš život; říkají, že přichází od Tvůrce naprosto svobodný s výše a sestupuje dolů, že se nerozumné životy rodí z hvězd a z částí všehomíra a usazují je napřed v těle a pak jim vstěpují rozumný život.

XII. Znáti tyto věci, ale nevěřiti těm domněnkám, to nebude nikdo rozumný vytýkati; kdyby se však někdo vzdal našeho učení a obrátil mysl k oněm věcem, byl by politování hoděn pro toto zbytečné vědění. Mne, abych řekl pravdu, neodvrátil od těch věcí vědecký důvod, ale zadržela mě jakási vyšší moc a nic nedávám na syllogismy a jiné důkazy; ale to, co způsobilo, že větší a soudnější duchové sestoupili k přijetí řeckého způsobu myšlení, vede mne neodolatelně k víře v naše učení a k jejímu utvrzení. Kéž mi proto jsou milostivi matka Slova a její syn nemající tělesného otce, jeho utrpení a trní kolem jeho hlavy, třtina a ysop a kříž, na němž rozepjal ruce, který je mou hrdostí a slávou, třebaže se mé skutky neshodovaly s mými slovy!

XIII. Ale je třeba vrátiti se k dřívějšímu pořádku a postupu vypravování; zřekl jsem se tedy nedlouho před smrtí císařovou světského života. Když se Theodora chopila vlády, hned mě zavolala a přepjatě dojímavě mi vypravuje, co snášela od svého švagra, svěří mi také některá tajná rozhodnutí, nařizuje mi, abych k ní pravidelně přicházel, a kdybych se něčeho dověděl, abych jí nic nezakrýval. Nebylo to po prvé, co jsem byl ve styku s ní; i za života císařova svěřovala mi své úmysly a svá rozhodnutí, když chtěla napsati něco tajného nebo učiniti něco skrytě.

XIV. Když jsem přišel, jak mi bylo přikázáno, vzbudil můj příchod závist a poněvadž ti, kteří přišli přede mnou, nemohli o mně roztrušovati klepy, vytýkali mi mé roucho a

můj nespolečenský život. Věřila těm, kteří to říkali, ale jinak se chránila, aby s nimi rozmlouvala tak důvěrně jako se mnou. Když jsem to však upozoroval, nepřicházel jsem tam často; císařovna však mi trpce vyčítala liknavost a obviňovala mě, že nedbám jejích rozkazů.

XV. Bylo totiž těžko odvrátiti ji od toho, co chtěla, a chtěla to, co napřed neuvážila. Poněvadž nedůvěřovala plně svým vlastním názorům a také se bála, aby to nebylo na újmu věcem státním, věřila více jiným lidem než sobě. Ovšem také ctěla svého předchůdce císaře i po jeho smrti a měla na paměti jeho dobré činy, nechtěla přezírati nic z toho, co on uznal, ale ten úmysl se jí nezdařil; proto většina z toho, co císař učinil, byla zmařena. Muž, jemuž byla svěřena správa všeho a o němž jsem teď přestal mluvit, nebyl nebožtíkem císařem uznán hodným předního místa, nebyl po jeho boku, jako býval u předcházejících císařů; na to si stěžoval, když císař byl živ, a po jeho smrti vzpomínal jeho neúcty ve zlém. Ale v této věci bylo by bývalo možno hájiti i císařovnu a každého jiného, s kterým císař nakládal špatně. Že však císařovna neuvážila, že tu jednou nebude, a že věci státní neuvedla do pořádku, a to, že ani její družina ji k tomu nepřiměla, aby to všecko uvážila, nýbrž jako by si myslila, že bude žítí pořád ve stejném věku nebo se snad vybaví z působení času a rozkvete znovu jako mladá rostlina, že jejich štěstí navždy pevně utvrdila, že nikoho nechtěla postavit v čelo vlády a způsobiti tím nejlepší obrat v poměrech ve státě — kdo by císařovnu a její družinu v té věci sprostil výtky největší a nejhanebnější pošetlosti?

XVI. Když jsem viděl, jak některé lidi dosazovala na svaté stolce a jak při takových ustanoveních, abych tak řekl, spouštěla mnohomluvné řeči, nemohl jsem se zdržeti a tajně jsem na to reptal a vytykal jsem tu věc před lidmi, kterým jsem mohl důvěřovati. Divil jsem se tomu, neboť jsem věděl, že je velmi zbožná; ale láska k svrchované vládě ji svedla

k tomu, že nedbala zákonů a změnila také k horšímu její zbožnost. A také nezachovala plně svou soucitnost; nevím, zdali proto, že se vrátila k své vrozené povaze, aby ukázala, že se její dřívější život srovnává s pozdějším, nebo zdali to udělala schválně, aby nedala lidem příliš na sebe působiti a aby si ji někdo pláčem hned nenaklonil.

XVII. Ekumenickým patriarchou (tak totiž bylo zvykem nazývati patriarchu cařihradského) byl Michal,⁴⁶ jenž vstoupil na svatý stolec po zbožném Alexiovi. Ačkoli mu Theodora v době, než se stala císařovnou, byla velmi důvěrně oddána, zneprátelila se s ním a odvrátila se od něho, když se upevnila ve vládě. Příčinou takového obratu bylo to, že také on těžce nesl, že správu římské říše má žena; při své povaze byl tím velmi rozhořčen a projevoval své pravé mínění bez obalu. Snad by ho byla také sesadila, kdyby jí nebyla bývala souzena již jen krátká doba vezdejšího pomíjejícího života.

XVIII. Ti lidé v štědrosti tak příliš horliví a rozdáváním velikých darů předstihující každou štědrost nejsou anděly tlumočícími císařovně poselství Páně, nýbrž jsou to lidé, kteří svými vnějšími způsoby anděly napodobují, v mysli své však jsou pokrytci. Míním tím naše Nazireje, kteří se přizpůsobují svatosti, nebo spíše, kteří si stanoví zákonem, že se tak budou tvářiti, kteří tu dříve, než se vyzuli z lidské přirozenosti, mezi námi obcházejí jako nějací polobozi, kteří ostatních věcí náležících k svatosti nedbají ani neuvádějí své duše v soulad s věcmi vyššími, neutlumují vášně v nás, jedněm nevkládají uzdu, jiné zase nepobádají slovy jako bodcem, ale přehlížejíce to všecko jako věci nepatrné, předpovídají jedni budoucí věci a ohlašují vůli Boží, jiní zase posuzují pevně stanovené hranice věku, jedněm dobu života zkracují, jiným zase přidávají, jednotlivce činí nesmrtelným a zastavují nám tělesný pohyb a ujišťují, že chodí v železném odění po způsobu dávných Atheňanů, chodí dlouho ve vzduchu, odkud sklouznou rychle dolů, když ucítí mastnou páru vystupující od země.

Viděl jsem ty lidi často a dobře je znám; ti také klamali císařovnu, že bude žítí věčně, a tím málem docela zahubila sebe i věci státní.

XIX. Ti lidé jí nabájili všelicos o nesmírně dlouhém životě, ona se však přiblížila k tomu, co jí bylo osudem určeno — říkám to zneužívaje toho rčení; neboť vyplnivši dobu svého života dospěla ke konci. Zchvátila ji velmi strašná nemoc: vyprazdňovací činnost byla ochromena, zarazila chuť k jídlu a našla si cestu horem ústy; potom byla najednou stížena průjmem, že z ní málem vyšly všechny vnitřnosti, a sotva již dýchala. Když se všichni vzdali naděje, že by zůstala na živu. míním totiž ty, kteří byli kolem ní, ihned pomýšlejí na to, co bude s říší, ale také, co bude s nimi, a začnou se raditi. Neříkám to, že bych to byl od někoho slyšel, nýbrž byl jsem sám při tom, když o tom uvažovali a když se radili, vlastníma očima jsem vše viděl a na vlastní uši slyšel, jak se věcmi státními pohazovalo jako ve hře v kostky.

XX. Polední slunce nestálo ještě na vrcholu své dráhy a císařovna jen slabě dýchala a čekalo se, že hned zemře. Ti, kteří byli nejbližše trůnu, shromáždili se a majíce v čele svého náčelníka radili se, koho by přede všemi postavili v čelo správy, který by se jich držel, který by byl spolehlivý a chránil jejich blaho. Toho, jež si ze všech vybrali, nechci teď líčiti a také neříkám, že se při té volbě minuli docela s vytčeným cílem; leda že ten muž nebyl schopen vládnouti, nýbrž spíše býti ovládán a veden. Také již byl ve věku pokročilém a v podjeseni svého života, neboť vlasy mu již vesměs zbělely.

XXI. Přemluvili císařovnu, aby toho muže poctila diadémem; uposlechla hned, ovine mu hlavu páskou a prohlásí ho císařem. Potom zůstala ještě krátkou dobu při moci; skonala pak, když do konce roku scházela jen jedna roční doba, a Michal se stal pánem říše, ale jen nakrátko. Chtěje o něm promluvit, stručně něco ještě dodám.

K N I H A S E D M Á

M I C H A L V I . (1 0 5 6 — 1 0 5 7),
I Z Á K K O M N E N O S (1 0 5 7 — 1 0 5 9).

Počátek vlády Michala Starého; vládl jeden rok.

I. **Z**D Á se, že těm, kteří se právě dostali k vládě, stačí k založení moci, když jim holduje třída občanská. Poněvadž jim ta třída je blízká, domnívají se, když věci s této strany budou dobré, že jsou ve své moci nezvratně bezpečni. Jakmile se chápou vlády, dovolují proto těm lidem mluvit a přicházeti k nim a když ti je pak obskakují a volají lichotná slova a spouštějí strojené, žvanivé řeči, myslí si, že jiné pomoci nepotřebují, jako by se jim bylo dostalo pomoci božské. Ze tří strážců, kteří je chrání a jimiž je obecný lid, senát a vojsko, dbají o třetího méně a ostatním hned projevují přízeň vládní moci.

II. Starý Michal rozděloval hodnosti okatěji, než se slušelo, neboť nepovyšoval každého hodnostáře na stupeň nejbližší vyšší, nýbrž přeskakoval nejbližší i následující po něm stupeň. A když k němu někdo přišel a žádal stupeň čtvrtý, došel snadno sluchu, načež vystoupil jiný s druhé strany, šťouchl Michala do druhého boku a nemnul se s pátým stupněm. Byl z té štědrosti prostě zmatek.

O příchodu vůdců vojsk k císaři Michalovi.

III. Když to uslyšeli vůdcové vojska a z nich zvláště vrchní a vynikající velitelé, přijdou znenadání do Byzance chtějíce dosáhnouti stejných poct nebo i lepších; byl jim tedy určen den k slyšení u císaře a já jsem tenkrát byl právě u něho. Vešli ti stateční muži a přímo hrdinové, uklonili se, pozdravili císaře, jak se sluší, po řadě a k rozkazu císařovu zůstali státi. Pak by byl měl promluvit s nimi jednotlivě po

řadě a začítí slovy císařskými a velkomyslnými; on však nejprve všechny najednou hrubě vyplísnil, pak kázal vrchnímu veliteli a druhému po něm, aby předstoupili doprostřed (první mezi nimi všemi byl Izák Komnenos, druhý Kekaumenos z Koloneje), zasypal Izáka spoustou urážek, že prý málem pozbyl Antiochie a zničil vojsko, že neprojevil nějaké statečnosti a nic vojevůdce důstojného, že však vybíral peníze od lidu a že svého velitelství neužil k dobytí slávy, nýbrž k nasycení své ziskuchtivosti. Izák ztrnul nenadálostí těchto výtek; očekával největší pocty a dočkal se urážek. Když se ostatní důstojníci jali hájiti svého druha, zakřikl je také. A kdyby byl také ostatní přezíral, měl Izákovi vzdáti chválu a poctu, on však i Izákovi odepřel svou přízeň.

O odboji Komnenově.

IV. To byla první rána proti náčelníkům vojsk a podnět k jejich úkladům; tento čin otrásl jejich myslí a vnukl jim první myšlenku na převratná rozhodnutí. Nepustili se však hned v úvahy o vládě říše, nýbrž učinili druhý pokus, nebude-li snad císař k nim blahovlnnější. Císař jim však, když požadovali více, dával ještě méně a když se ohražovali, nedal jim ani to, nýbrž odmítl je a poslal je pryč. Všichni by se byli málem na něj vrhli, byli by na něj vztáhli ruce a byli by ho zbavili vlády; Izák je však zadržel pravě, že věc vyžaduje rozumnější úvahy. Potom se ustanovili na odboji a ohlíželi se po muži, který by vedl vojska a který by byl schopen vésti správu říše.

V. Izák ustupoval všem hodnost císařskou říkáje, že každý z nich stačí na vládu, všichni však přiřkli tu důstojnost jemu, neboť vynikal opravdu nejen rodem, nýbrž i královskou postavou, ušlechtilou myslí a pevnou vůlí a na pouhý pohled vzbuzoval úctu. Ale než promluvíme o jeho povaze, ještě stručně něco povím. Když se dohodli o tom, co zamýšleli, a když měli ještě krátkou rozmluvu s císařem, odešli všichni domů.

Časně zrána, zrovna při východu slunce, byli jen nedaleko od sebe vzdáleni; proto počkali několik dní a pak se sešli a umlouvali své spiknutí. Dříve než svůj záměr vykonali, přidalo se k nim statečně vojsko; hrnulo se k nim množství šlechticů a utvrzovalo je v jejich rozhodnutí. Když všichni uslyšeli, že se jejich statečný vojevůdce stal císařem a že se ho drží nej-přednější rody, které znali jménem, nečekali ani chvíli a hned se k nim přidali spěchajíce o závod, jako se dobrý běžec snaží předběhnouti druhého.

VI. Vojsko se chtělo i předtím zmocniti vlády nad celou římskou říší a poddati se císaři vojevůdci a učiniti konec občanskému nástupnictví ve vládě; ale odkládali své rozhodnutí a to přání chovali jen ve své mysli, poněvadž se jim nikdo nezdál úplně vhodný k vládě. Když však viděli, že se Izák — o němž je ani ve snu nenapadlo, že by se mohl dostat k vládě, poněvadž takové podniky posuzoval velmi přísně — stal hlavní osobou při povstání a že stanovil sám další postup, hrnuli se ihned a beze všech sporů k tomu muži a nabyvše větší odvahy připravili vše potřebné k válce.

VII. Ačkoli Izák vedl tenkrát po prvé takový podnik, chopil se věci s větší obezřelostí než s velikou odvahou a poněvadž především věděl, že pro řádné vojsko je potřebí mnoho peněz, uzavře nejprve všechny cesty do hlavního města zanechav na každé z nich dostatečnou stráž a nedá nikomu z města odejít ani tam jít, aby o tom nevěděl, a komu by nedovolil volný průchod tím nebo oním směrem. Vykonav to vymáhá veřejné dávky, ne bez pořádku, ne ledabylo, nýbrž sestaví seznamy a dosadí řádné výběrčí, dá vše zapsati, aby měl, až bude plně vládnouti, přesné účty vybraných daní; tak jevil více rozumu než odvahy. A ještě jiné věci bylo možno u něho se diviti: když se k němu nahrnulo množství lidí, roztřídí je oddíly, odděluje nejstatečnější od ostatních, ty, o nichž věděl, že jsou rozumně odvážní, a že se jejich statečnost nezakolísá, ty postaví do setnin a šiků a na ně spoléhá ve válce; měli tedy

ti vybraní větší váhu než pouhé množství, ale i ti, z nichž se vybíralo, nebyli o nic horší.

VIII. Především jim káže, aby se shromáždili odděleně, aby se nesměšovali a nezpůsobovali zmatek, nýbrž aby se seřadili a postavili jakoby do šiku a tiše vyšli, a tak se položil tábořem; potom přidělí každému na válečnou výpravu žold a výzbroj a uděluje vyšší hodnosti, dávaje vyšší vyšším a nižší nižším. Potom svěřil svou osobu příbuzným a obklopiv se jimi kolem dokola postupoval beze strachu dále a zase tábořil. Bezsné noci trávil přemýšleje o svrchované vládě, ve dne ho bylo viděti v horlivé činnosti a šel za svou věcí, jako by byla pro něj hotově připravena. Poněvadž se vojskům přihází vají všelijaké věci a většina vojáků je spíše odvážnější než obezřetná, nehrozil nikomu mečem a nepouštěl se hned do těch, kteří se dopustili chyby, naháněl však strach pouhým pohledem a stažené obočí mu stačilo místo každého úderu.

IX. Takto a s vojskem přesně spořádaným přiblížil se již k hlavnímu městu. Císař měl vládu již jen v Byzanci a ti, kteří ovládali jeho, nijak se neporadili proti odvážným útočníkům, jako by se nebylo stalo nic neočekávaného, ani proti jejich šikům neposlali vojsko, které jim zbylo, a také nic jiného neučinili, čím by způsobili rozklad povstaleckého vojska. Poněvadž někteří oddaní přívrženci císaře vyburcovali, že potřebuje rádců a množství peněz a vojska, svolá mnoho jiných mužů ušlechtilého smýšlení, kteří tenkrát byli přehlíženi; a opravdu také mne uvede k sobě a že mě prý dávno choval v srdci, a tváří se, jako by byl učinil cosi neobyčejného.

O radách daných císaři ve věci povstání.

X. Já jsem jeho dřívějšího chování nevzpomínal ve zlém a poradil jsem mu hned, aby učinil tři věci. Viděl jsem, že císař je pro různost mínění ve sporu s patriarchou a že se patriarcha na něj hněvá; proto jsem dal císaři první radu, aby rozpory s ním urovnal, aby se s ním shodl v názorech a v smýš-

lení; neboť patriarcha měl za těch poměrů velikou moc a mohl se spojit s povstalci, kdyby si ho císař rychle nezískal a dříve si ho docela nenaklonil. Za druhé, aby vypravil poselstvo k vůdci odboje s výzvou, aby rozpustil vojsko, aby mu slíbil všecko, co by nebylo nebezpečno dáti, aby mu na oko sliboval i jiné věci, aby působil obratně na jeho vojsko a aby se snažil rozrušiti jeho šik. Jako třetí jsem přidal k předcházejícím nejhlavnější a nejlepši radu: sebrati vojsko na západě, stáhnouti síly, které mu zbyly, přivolati si válečnou pomoc sousedních barbarů, zesíliti cizí vojska, která byla u nás, postavit jim v čelo statečného vůdce, sestaviti dostatečně silné setniny a postavit se na všech stranách proti množství hrnoucímu se na nás. Císař ty rady vyslechl.

O vypravení vojska proti Izákovi.

XI. První z těch rad pak zamítá, a to, že jí nedbal, stačilo potom ke katastrofě; co jsem radil na druhém a třetím místě, to připravoval, ale z toho, co bylo v druhé řadě, nebylo nic plně dokonáno. Vojska západní byla velmi dobře vyzbrojena do války a získala ještě jiné pomocné síly; byla rozdělena v setniny a pak sestavena v šiky a postavila se dobře připravena statečně proti východním vojskům. V neveliké vzdálenosti od sebe opevnili se kolovou hradbou a zúžili prostor mezi oběma vojsky; žádná z obou stran však nepodnikla útok a pole mezi nimi zůstávalo prázdné. Počtem byli císařští silnější, ale druhá strana vynikala nad ně silou a uspořádáním. Nejdůležitější a nejpodivuhodnější bylo to, že u protivné strany byl šik nerozborný a pevná nezlomná důvěra ve vůdce, kdežto naše vojsko se oslabovalo a drobilo, neboť denně jich mnoho přebíhalo k odbojnému vojsku a ten, jenž byl v čele našich vojsk (jména není třeba uváděti)⁴⁷ byl kolísavý a podle mého zdání v řízení vojska příliš jednostranný:

XII. Tak jsme byli přemoženi dvojím způsobem, a dříve než jsme se odhodlali k boji, podlehlí jsme duchem vojevůd-

ců. Ale setniny a domácí síly, které nám zbyly, neznaly ještě naše nejisté postavení strategické. Když se naši postavili proti nepříteli jako »muži bojovní a stateční (jak praví básník), planoucí odvahou«, vyzbrojeni nejkrásnějšími zbraněmi (všechny dobré zbraně, co jich jen bylo, měli buď u pasu nebo v rukou) spustivše válečný křik a popustivše koňům uzdy hnali se nezadržitelným útokem proti nepříteli a naše pravé křídlo obrátilo na útěk nepřátelské levé křídlo a daleko je pronásledovalo.

XIII. Jakmile to zpozorovalo pravé křídlo nepřátel, nedolalo křiku a útoku protivníků, nýbrž hned ustupovalo a rozptylovalo se z obavy, aby vítězi zahnavše prchající neudeřili na ně všemi silami. Obrátili se zrovna tak na útěk a vítězství připadá hladce protivníkům; vůdce povstání stanul nehnutě uprostřed, jsa statečnější než pronásledovatelé i utíkající. Když ho někteří z našeho vojska spatřili (byli to Skythové z Tauru a nebylo jich více než čtyři) namířili na něj oštěpy a dorážejíce na něj s obou stran mrštili oštěpy proti jeho kruhůři a štítu; minuli se ho však a nedonutili ho, aby ustoupil sem nebo tam, ale házejíce oštěpy s obou stran způsobili, že vždy zase stál jako předtím, vracejíce mu rovnováhu a udržujíce ho uprostřed. To pokládal za příznivé znamení, že zůstane pevně státi, třebaže by se na něj útočilo s obou stran, a káže svým vojskům, aby se ihned s větší ještě silou vrhli na nepřítele, aby bojovali s důvěrou a obrátili protivníky na útěk a aby je pak daleko pronásledovali.

XIV. Když boj byl takto dobojován, uslyšeli jsme horší a hroznější zprávy, které nás poděsily a císaře přivedly tak z rovnováhy, že se vzdal všech nadějí; neboť nebylo možná poražené západní vojsko ihned přivolati zpět a nemohl připraviti čerstvé, nově sebrané vojsko. Vrchní velitel vojsk, kleštěnc Theodor, ježž císařovna Theodora předtím jmenovala náčelníkem a jemuž pak dali vedení vojsk na východě, zrazoval ho naprosto od válčení, ne proto, že by nedůvěřoval

druhé bitvě, nýbrž proto, že změnil své smýšlení a tajně se smluvil s Komnenem.

O posláni vyslanců ke Komnenovi.

XV. Císař nechal uplynouti několik dní a pak mě poctil úlohou, abych vyjednával s Komnenem, abych se k němu vypravil s poselstvím, abych protivníkovi učinil tajné návrhy a svou výmluvností a sofistickou obratností obměkčil jeho duši a zase mu ho získal. Když jsem to uslyšel, byl jsem jako omráčen hromovou ranou a odmítl jsem tu čest. »Tento rozkaz,« řekl jsem, »nevykonal bych příliš rád, neboť je v tom veliké nebezpečství a výsledek není nejistý, nýbrž docela prostý: je totiž zřejmo, že se nedá přemluvit, když právě zvítězil a je pyšný na to, co šťastně vykonal, aby se vzdal moci a aby se spokojil s něčím menším.«

XVI. Císař hned zavrtěl hlavou a vytýkal mi nedostatek přátelství a upřímné oddanosti. »Věnoval jsi mnoho péče,« řekl, »tomu, abys uměl přesvědčivě mluvit, ale jak bys bránil v neštěstí svého přítele a s milostí Boží možno říci svého pána, na to jsi nepomyslel? Já jsem se po svém nastoupení ani trochu k tobě nezměnil, nýbrž stýkám se s tebou jako předtím, chovám se k tobě laskavě a objímám tě, jako jsem činil předtím, a den jak den se potěšuji, jak se sluší, medem tvé řeči a myslel jsem, že se mi odměníš stejnou měrou. Ty však mi neposkytuješ ani tolik, co řádný člověk učiní pro nepřítele, který je v nebezpečství. Půjdu tedy cestou, kterou mi osud určil, proti tobě pak někdo vystoupí, kdo tě obžaluje a kdo ti vytkne, že jsi nezachoval přátelství svému pánu a příteli.«

XVII. Když jsem slyšel tato slova, skoro jsem ztrnul a byl jsem jako omámen a nemohl jsem nijak setrvat při svém prvním odmítnutí. Rozmyslel jsem se tedy najednou jinak a řekl jsem: »Ó císaři, neváhám vykonati tvůj rozkaz proto, že bych se chtěl vyhnouti své služební povinnosti, nýbrž odklá-

dám vykonání proto, že se mám v té věci na pozoru a že se obávám nenávisti lidí.« »A proč,« praví, »máš takové obavy, že nedůvěřuješ v účinnost poselství?« »Ten muž,« řekl jsem, »k němuž mi kážeš jíti s poselstvím, je vítězem a důvěřuje svým nadějím do budoucnosti; nemyslím tedy, že se ke mně zachová blahovolně a že ho přimějí svou řečí, aby změnil svůj úmysl; bude asi se mnou mluvit hodně s vysoka, přijme mé poselství neuctivě a pošle mě zpět s nepořízenou. Pak mě bude většina lidí pomlouvati, že jsem nezachoval svou věrnost k tobě, že jsem v tom muži vzbudil nejvyšší naděje, takže nepřijal ani vzkaz pocházející od císaře ani poslance, jako by se již hned měl zmocnit vlády. Chceš-li tedy,« řekl jsem, »abych poslechl tvého rozkazu, pošli se mnou ještě někoho z předních senátorů, aby veřejnost uslyšela od nás obou, co jsme mu řekli my a co on nám oběma na to odpověděl.«

XVIII. Císař schválil mou řeč a pravil: »Vyber si ze senátu, koho chceš.« Vybral jsem si nejznamenitějšího a nejrozumnějšího, o němž jsem nejlépe věděl, že se odváží jíti se mnou.⁴⁸ Jakmile o tom uslyšel, ihned projevil ochotu jíti jako vyslanec se mnou; sešli jsme se a pověděli jsme si navzájem své mínění o té věci a vybrali jsme si ještě jednoho muže, aby se účastnil vyslanectva s námi. Zaujímal přední místo mezi Římany, byl vynikajícím členem senátu a rozum u něho soupeřil s jazykem a jazyk s rozumem, muž, jenž nejprve obezřele sloužil císaři Monomachovi, potom zdobil hodnost patriarchy a zasvětiv se Bohu zasvětil Otcí také onoho císaře.⁴⁹

XIX. Poněvadž se také tento muž, jenž byl opravdu přítelem Římanů, dlouho nerozmýšlel a stal se znamenitým účastníkem deputace, dostali jsme od císaře listy pro Komnéna, nebo lépe řečeno, sami jsme je uvážili a náležitě složili navrhuje v nich, aby se mu dostalo diadému jako císařovi a aby při tom byl podřízen císaři, a vydali jsme se s důvěrou na cestu k němu. Když jsme vykonali cestu do první stanice od města, oznámili jsme mu svůj příchod a ohlásili jsme

s důrazem, že jinak s ním nebudeme jednat, než když se nám napřed zaváže slavnou přísahou, že nás nezadrží u sebe, až své poselství vyřídíme, a že nám také nijak jinak neublíží, nýbrž že se k nám zachová se ctí, jak náleží, a že nám dovolí volný odchod.

XX. Když na všechno přistoupil a slíbil ještě více, než jsme žádali, vypluli jsme ihned na svých trojveslicích a přistali jsme blízko místa, kde tábořil. Ještě dříve, než jsme k němu přišli, byli jsme přijati vlídně a přátelsky uvítáni. Přední vůdci vojska k nám postupně po sobě přicházeli, oslovovali nás nejprátelštějšími jmény, líbali nám hlavu a ruce prolévající slzy a říkajíce, že již jsou syti krve svých krajanů a zločinů proti rodákům a ovíjejí si hlavy stuhou. Potom vzavše nás doprostřed odvedli nás ke stanu svého velitele, neboť tábořil tak pod širým nebem. Pak sami seskočili s koní a také nám pomohli sestoupiti a řekli, abychom tam počkali; potom jsme byli vpuštěni jen my sami, neboť slunce již zapadlo a Koménos nechtěl, aby se nahnulo mnoho lidí do jeho stanu.

XXI. Přivítá nás přátelsky, když jsme vešli, sedě na vysokém křesle; měl u sebe jen malou tělesnou stráž, neboť nezařizoval se tak po císařsku, nýbrž jen jako vojevůdce. Povstal poněkud nám na uvítanou a pak nás vyzval, abychom se posadili; nic se však neptal, proč jsme přišli, uvedl jen stručně některé důvody, proč se mu jevilo válečné tažení nezbytým, napil se s námi z poháru a poslal nás do stanů, které byly postaveny za sebou docela blízko jeho stanu. Odcházejíce podívovali jsme se tomu muži, že se nepustil hned do dlouhých rozkladů a že se nás neptal po ničem jiném než po tom, co se týkalo cesty a zdali jsme neměli nepokojnou plavbu; pak jsme se rozešli jednotlivě po stanech. Vyspavše se trochu, sešli jsme se k ránu a radili jsme se, jak s nimi budeme mluvit; nemínili jsme totiž mluvení ponechat jednomu jedinému, nýbrž chtěli jsme se společně tázati a společně vyslechnouti odpovědi.

XXII. Když jsme tak rozmlouvali, rozednilo se, slunce vyšlo nad obzor a vznášelo se jako zářivý kotouč; nepřestoupilo ještě větší část své dráhy, když přišli přední rádci Komnénovi a pozvali nás k němu a jako tělesná stráž nás dovedli ke svému veliteli. Přišli jsme k velikému stanu, jaký by stačil pro vojsko a síly žoldnéřské; venku byl obklopen velikým množstvím lidí, kteří tu nestáli jen tak a v nepořádku, neboť jedni měli meče u pasu, jiní třímali hrozivě těžké romfaje na ramenou, jiní zase svírali kopí; stáli v řadě za sebou i v kruzích nedaleko od sebe, nikdo z nich nemluvil, ale všichni stáli v bázlivé úctě se sraženými patami a hleděli upřeně na důstojníka u vchodu stanu. Byl to náčelník tělesné stráže, muž statečný a při tom obratný a podnikavý, který uměl dobře mluvit a ještě lépe mlčet a nejlépe vše rozvážit, vévoda (dux) Jan, jenž zdědil z dávných dob po svých předcích statečnost a klidnou pevnost.

XXIII. Když jsme se blížili ke vchodu, kázal nám, abychom počkali, šel do stanu a po chvílce zase vyšel a nepromluviv k nám ani slova rozevře dveře, aby nás překvapil nenadálým pohledem. Všecko tam bylo opravdu královské a vzbuzovalo posvátnou úctu; nejprve jsme byli ohlušeni jáským křikem zástupu, ale hlasy se neozývaly najednou; když první řada dokončila své pozdravné volání, dala tím znamení řadě následující a ta zase další; byl to nezvyklý, nesouladný křik, a když vykřikl poslední kruh, spustili zase všichni najednou, že jsme byli ohlušeni jako hromem.

XXIV. Když nakonec přece přestali, dopřáli nám klidné chvílky, abychom se rozhlédli po stanu, neboť nevešli jsme hned, jakmile byly dveře otevřeny, nýbrž stanuli jsme opodál očekávající, až nám bude dán pokyn, abychom vstoupili. V staně jsme spatřili toto: císař Izák seděl na vysokém, pozlaceném trůně s opěradly po obou stranách, pod nohama měl podnož a byl oděn v skvostný šat; hlavu měl vysoko vztyčenu a prsa vypjata, tváře se mu rděly vzrušením, hleděl upře-

ně a zamyšleně před sebe a bylo viděti, že jeho mysl je docela zabrána uvažováním; pak vzhlédl, jako by byl z širého moře vplul v tišinu. Kolem něho stálo v kruzích množství bojovníků; kruh jemu nejbližší a nejmenší se skládal z nejpřednějších osobností; byli to náčelníci nejznamenitějších rodů a v ničem nezapřeli svou heroickou okázalost; dostavše se do první řady stáli tu jako vzory pro ty, kteří byli za nimi. Obklopoval je druhý kruh; byli to jejich zástupci a přední osobnosti; někteří vyplňovali následující řady a někteří z nich byli podřízení důstojníci prvních a stáli na levém křídle. Tyto pak obklopovali kruhem neopásaní lehkooděnci, za nimi pak spojenci z kmenů barbarských, pokud se k nim přidali, Italové a Tauroskythové, hrozní vzezřením a oděním, s jiskrnýma modrýma očima; ale Tauroskythové si oči podbarvovali a vytrhávali si řasy z víček, kdežto druzí na nich nic neměnili. Tauroskythové útočili bez rozvahy, byli hbití a prudcí při útoku, Italové byli zuřiví a prchliví, Skythové byli neodolatelní při prvním prudkém útoku, ale jejich vášnivá horlivost byla brzo nasyčena; Italové útočili méně prudce, ale krve nešetřili a opovrhovali životem. Tito vyplňovali okraj celého kruhovitého sestavení a měli dlouhá kopí a šavle s ostřím jen na jedné straně; šavle měli na ramenou a kopí měli napřažena s obou stran, takže mezeru mezi řadami pokrývali, abych tak řekl, střechou.

XXV. Takové bylo rozestavení. Nám dal císař znamení, abychom vešli, pokynuv rukou a nakloniv trochu hlavu na značil, abychom zabočili na levou stranu. Když jsme prošli středem prvního a druhého kruhu a když jsme byli docela blízko vládce, zeptal se nás na to, nač se již předtím tázal, a když mu naše odpovědi stačily, řekl zvučnějším hlasem obrátiv se a postaviv se mezi nás a ukázav na stojící po obou stranách: »Nechť jeden z vás mi podá list toho, jenž vás poslal, a nechť poví vzkaz, s nímž jste od něho přišli k nám.«

XXVI. Každý by byl to prohlášení rád přenechal něko-

mu jinému a přeli jsme se o to mezi sebou. Oba ostatní mě nutili, že prý mně přísluší bez obalu promluvit, poněvadž prý umím věc lépe vyložit než oni, a slibovali mi, že mi přispějí na pomoc, kdybych se v řeči nějak spletl. Utišiv ponenáhlu své tlukoucí srdce vystupuji doprostřed a sebrav se odevzdám list a byv pokynem vyzván, abych mluvil, začnu svou řeč. Nebýti hlučného šumu, který mě tenkrát při řeči vyrušoval a často mi zarážel hlas a způsobil, že jsem tu svou dlouhou řeč pozapomněl, snad bych si připomněl i sama slova sbíraje a skládaje je v to, co jsem řekl v periodách nebo kde jsem myšlenky šíře rozváděl. Nepozorovali, že mluvím prostě a zároveň znalecky, neboť snažil jsem se napodobiti Lysiu⁵⁰ v užívání obyčejných slov a zdobil jsem obyčejný, prostý způsob mluvení nejumělečtějšími myšlenkami. Připomenu tedy hlavní věci z mé řeči, pokud mi nevypadly z paměti.

XXVII. Spustil jsem hned působivý úvod nemluvě nejasně, ale řečnický obratně. Nic jsem jim s počátku nevytýkal a začal jsem mluvit o císaři, že byl všemi společně povolán císařem, a vypočítal jsem jim projevy přízně a nejvyšší počty, které jim uštedřil. Ti, kteří stáli kolem nás, utichli a přijali ten úvod příznivě, ale všechen zástup za nimi zvolal, že nechtějí svého vůdce viděti jinak než v nádheře císařské. Snad to většina ani nechtěla a jejich slova snad byla jen lichocením a přizpůsobena pro tu chvíli, ale znali dobře také ty z přítomných, kteří mlčeli, a strhli je k souhlasu a Komnénos obávaje se asi, aby se nezdálo, že chce něco jiného než shromáždění, pronesl táž slova.

XXVIII. Nedal jsem se však mýliti, neboť opřel jsem se o pevnější úvahy a podle své povahy jsem byl beze strachu, jakmile jsem se dal do boje; přestal jsem mluvit a stál jsem tiše čekaje, až se shromáždění utiší. Když se dosti nakřičeli a pak utichli, opakoval jsem táž slova a jal jsem se ponenáhlu uváděti slova útočnější, nic jim však nevytýkaje. Připomněl jsem žebřík a vystupování po něm, káral jsem nohu, která

příliš vysoko vystupuje, chválil jsem zákonitý postup k císařské vládě a uvedl jsem, že pořadí je takové: prakse a pak theorie, napřed praktik a pak theoretik, a že z císařů většina postoupila na císařství se stupně césarského.

XXIX. Když mi někteří namítali, že to je postup pro obyčejného člověka, že však Izák císařské moci již dosáhl, odpověděl jsem ihned: »Vždyť ještě není císařem a třebaže vaše námitky nejsou docela bez smyslu, nelze schvalovati jméno, které se přikládá tomuto vašemu počínání,« (bál jsem se označiti vzpouru pravým jménem) a pak jsem pravil dále: »Odložíš titul, ale vládnouti budeš způsobem lepším.« Potom jsem také uvedl slib, že ho císař přijme za syna. »Ale jak má tedy,« řekli, »syn císařův býti zbaven moci?« — »Vždyť takto,« odpověděl jsem, »nejlepší císařové učinili se svými rodnými syny.« A hned jsem připomněl vznešeného Konstantina a některé jiné císaře, kteří své syny nejprve povýšili na césary a pak je uvedli na nejvyšší místo císařské; a shrnuv takto svou řeč vyvodil jsem ze všeho přesvědčivější srovnání: »Tak si ti císařové počínali s těmi, které zplodili; tento však jest jen za syna přijatý.« — Vysloviv toto označení nechal jsem větu nedopověděnu.

XXX. Pochopili, co jsem chtěl říci a vypočítali mnoho příčin svého společného hnutí — tak totiž nazývali eufemisticky své povstání. Nepostavil jsem se hned proti těm řečem, ale jako bych se s nimi srovnával, ještě jsem jejich útrapy nadsazoval a řekl jsem: »Vím to a často mi to rozrývalo srdce a spravedlivý je váš hněv a to, že jste sklíčení tím, co jste snášeli.« Uklidniv tak jejich mysl, hned jsem ji zase lstivě vzrušil řka, že ty věci jsou sice velmi zlé, že však nejsou dostatečným důvodem k povstání a že nic z ostatního to neomlouvá. »Kdybys byl sám císařem,« dodal jsem obrátiv se svou řečí přímo ke Komnénovi, »a byl bys povahy zlostné a kdybychom chtěli, aby byl císařem první ze senátu nebo z vojska, kdyby si ten pak přibrabal spřísežence a pomocníky při

svých zlých úmyslech a kdyby zosnoval nějaký úklad proti tvé vládě, vytýkaje, co všecko snášel a jak s ním bylo opovrživě nakládáno, zdálo by se ti to, co uvádí, dostatečným důvodem pro spiknutí?« Odvětil, že nikoli. »S tebou se nenakládalo neuctivě,« pravil jsem, »leda že se ti nedostalo toho, čeho jsi chtěl dosáhnouti. A ty strasti, které jsi, jak říkáš, snášel, těmi jsou vinni jiní, nikoli ten, jenž nyní vládne.« Když pak mlčel neodpovídaje, nepřipisoval jsem to ani tak přesvědčivé účinnosti své řeči, jako tomu, že slyšel slova skutečně pravdivá. »Odlož tedy,« dodal jsem, »tu císařskou okázalost, nabuď lepšího mínění a vzdej čest starému otci, abys zdědil žezlo podle zákona.«

XXXI. Když jsem ho, dodav ještě mnoho jiných věcí, svou řečí přesvědčil, ozvalo se za mnou volání, které mi dosud zní v uších; bylo to volání změtené, neboť každý chválil u mne něco jiného, jedni mou neodolatelnou výmluvnost, jiní velikou účinnost mé řeči, jiní zase sílu mých důkazů. Neodpověděl jsem nikomu z nich slovy, Komnénos však pokynutím ruky zjednal ticho a pravil: »Vždyť ten muž neřekl nic, co by jevilo kouzelnictví ani nás neočaroval; držel se skutečných věcí a prostými slovy to vyložil; není tedy třeba rušiti naše shromáždění ani mařiti náš rozhovor.« Tak mluvil on; někteří z jeho družiny mi však chtěli nahnati strachu a řekli: »Ó císaři, zachraň toho řečníka, který má v tu chvíli zahynouti, neboť většina vojáků tasila meč proti němu a až vyjde, rozsekají ho.« Usmál jsem se slyše tu řeč a pravil jsem: »Přinesl jsem vám císařství a všecku moc, kterou jste měli vzavše si ji, a když za ty dobré zprávy mám býti rozsekán vašima rukama, což tím nedotvrzujete svůj odboj a nestanete se sami svými vlastními žalobci? Ty jsi to řekl proto, abys umlčel můj hlas nebo abys mě donutil změnití své mínění; já se však jinak nerozmyslím a nebudu mluvití jinak.«

XXXII. Po těchto slovech povstane Komnénos s trůnu a poctiv mě pochvalami rozpustí shromáždění a rozkázav vo-

jákům, aby odešli, zdrží jen nás samotné a praví: »Copak si myslíte, že jsem sám chtěl, aby mi toto císařské roucho bylo dáno nebo že bych váhal uniknouti tomu, kdyby bylo možno utéci? S počátku však mě k tomu přemluvili a obklopujíce mě mají mě teď v moci. Zapřísáhnete-li se, že oznámíte císaři jisté mé tajné myšlenky, povím vám hned, co chovám skrytě v duši.« Když jsme mu přísahali, že jeho tajné myšlenky uchováme v tajnosti, dodal: »Netoužím nyní po moci císařské, stačí mi hodnost césarská. Ať mi tedy císař pošle nový list, že nepostoupí vládu nikomu jinému, až odejde z tohoto světa, a že nikoho z těch, kteří se se mnou účastnili boje, nezbaví toho, co jsem jim každému uštědřil. Ať mi také dopřeje jistého účastenství v císařské moci, abych mohl, budu-li chtíti, poctíti některé lidi nižšími hodnostmi občanskými, jiné zase povýšiti mezi velitele vojska. To nežádám k vůli sobě, nýbrž pro své lidi. Slíbí-li mi ty věci, přijdu hned a vzdám císaři a otcí obvyklou úctu. Poněvadž se však tyto úmluvy nedějí s vůlí většiny mých přívrženců, dám vám dva listy; jeden jim dám jako projev své přízně přečísti, druhý zůstane jako tajemství ukryt ve vašich duších. Učiňte pak davu ještě jeden projev blahovůle: zbavte vedení správy toho skrčka, neboť jevil se předtím naším nepřítelem a máme podezření, že jím je dosud. Dnes tedy jste mými hosty; zítra se odeberete odtud a vyřídíte tajně, co jsem vám uložil.«

XXXIII. Tak jsme s ním tedy zasedli za jeho stůl a obdivovali jsme se jeho uhlazenému chování, neboť přestav si počínati jako císař, choval se k nám důvěrněji. Rozloučili jsme se s ním na úsvitě a přijavše tajně druhý list, vrátili jsme se pod ochranou týchž oddílů vojenských k moři; viděli jsme, že moře je klidné, odpoutali jsme přivázanou loď a vypluli jsme do Byzance. Když se rozednilo, dojeli jsme do přístavu paláce, vypověděli jsme císaři všechno, co jsme tam viděli, a tajné úmysly Izákovy a odevzdali jsme mu oba listy. Přečetl je několikrát a vyzvav nás, abychom mu opakovali,

co nám bylo uloženo, řekl: »Nuže, to vše třeba učiniti a dostane se mu všeho, čeho si přeje; ať se ověncí ještě skvěleji, ať si ovine hlavu diadémem a ne jenom páskou, třebaže to není ozdoba císařská. Ať vládne se mnou, ať se mnou rozhoduje při volbě úředníků. Ať se mu postaví zvláštní císařský stan a ať ho provází skvělá tělesná stráž. A všichni ti, kteří se zúčastnili jeho povstání, ať beze všeho podrží to, čeho se jim od něho dostalo, tak jako by to měli od císaře, ať to jsou peníze nebo statky nebo skvělé hodnosti. Potvrdím, co jsem slíbil, rukou, ústy i pečeti; dám to napsati, stvrdím to a ústy vyslovím slavné přísahy, že z toho nikdy nic neporuším. Jako vám Izák svěřil tajný vzkaz pro mne, tak navzájem také já vám svěřím ještě tajnější vzkaz k němu: přisahejte mu, že ho za málo dní učiním účastným císařské moci a že opatřím potřebné záminky pro to povýšení. Ať promine, že to odkládám; obávám se totiž lidu a třídy senátorské a nespolehám příliš na to, že se s tím rozhodnutím srovnají. Abych si proto nezpůsobil obtíže, odkládám teď vykonání té věci, k němuž dojde ve vhodnou chvíli. Ostatní věci vypište podrobně v listě pro něho, jedinou tuto věc chovejte skrytě v srdci a co nejrychleji se k němu vraťte beze všeho odkladu.«

XXXIV. Jen jeden den jsme nechali uplynouti a vypluli jsme zase společně k císařovi a odevzdali jsme mu list. Neseděl tam v tom ústroji, v němž jsme ho viděli předtím, nýbrž v šatě prostším, méně okázalém. Vzal list a dal ho přečísti tak, aby to všichni slyšeli. Zdálo se to všem pěkné od něho, že při tom více než na sebe myslil na ty, kteří s ním usilovali o moc. On i všichni ostatní pokládali za dobré, aby upustili ode všech odbojných činů. Když jsme pak s ním byli o samotě a když jsme mu také pověděli tajné věci, byl nadšen a ihned rozkázal vojskům, aby se teď odebrala domů, ale aby se k němu zase dostavila, až by poměry byly pro něj příznivé. Když se dověděl, že byl úřadu zbaven ten, jenž měl v rukou správu říše, uvěřil ještě pevněji tomu, co jsme mu řekli, a vydal svě-

dectví, že císař má duši velmi upřímnou a poctivou. Chtěje, aby se vše co nejdříve skoncovalo, kázal nám vydati se nazítří na cestu a ohlásiti císaři, že přijde k němu beze vší obavy. Sám se připravoval k tomu, že se třetího dne s malou tělesnou stráží odtud vydá a že se odebere na moře rozkládající se naproti císařskému paláci. Tak veliká byla přemíra jeho důvěry k císaři, že ani nechtěl, aby jeho vstup do Byzance byl skvělý; ale kázal nám, abychom zase vyšli k němu a abychom vzavše ho mezi sebe doprovodili k císaři. Tak jsme při svém druhém vyslání měli plný úspěch a měli jsme nevýslovnou radost, že jsme vlasti poněkud přispěli řečí a prozíravostí, a připravovali jsme se na zítřejší odchod.

XXXV. Ale nenastal ještě večer, když běžci z tábora obklopili stan vůdcův přinášejíce císařovi odtamtud dobrou zprávu, že císař byl zbaven vlády, že se několik senátorů proti němu spiklo a že ho donutili změnití své roucho a utéci se do chrámu Boží Moudrosti. Tato zpráva ani císařovu mysl příliš nepovznesla ani nás nepřivedla z rovnováhy, ale pokládajíce to vše za výmysl zase jsme se uklidnili.

XXXVI. Ještě ani nebyl konec těmto dobrým zprávám a již byly zvěstovány nové a přicházeli noví a noví poslové potvrzující tyto zprávy; naše mysl byla tím rozechvělá, sešli jsme se a tázali jsme se navzájem, co dosvědčuje pravdivost těch zpráv. Ten, jenž měl první stan, dosvědčil, že zvěst je pravdivá, neboť přišel prý právě z města jeden z jeho služebníků, velmi spolehlivý a poctivý, který mu všecko určitě pověděl, že totiž odbojní a štvaví muži, kteří se, jak sami víme, vetřeli do senátu, prý způsobili v městě zmatek, všecko uvedli v nepořádek, hrozili zapálením domů a jinými nebezpečnými věcmi těm, kteří chtěli zachovati klid, vnikli do posvátných prostor chrámu Boží Moudrosti, odvážili se do vnitřní svatyně, přiměli snadno patriarchu, že vyšel ven k nim, a učinili ho svým náčelníkem, spustili veliký křik, proklínali císaře, zasypávali ho všelijakými hanlivými výrokky a provolávali

Izáka jako jediného vlády nejhodnějšího. Tolik prý jen věděl člověk, jenž právě k němu přišel; stane-li se ještě něco, hned prý to zvíme.

XXXVII. Rozhodli jsme se na základě toho, že půjdeme do stanu císařova, abychom se tam dověděli něčeho nového. Když jsme společně k němu přišli, zastihli jsme ho, jak diktuje list císaři; mluvil i k nám týmiž slovy jako předtím, neboť nic z těch řečí ho nepřimělo, aby změnil své smýšlení. Když s námi vyšel ze stanu a slunce ještě nezapadlo, přiběhl zdaleka bez dechu jakýsi muž; když doběhl docela blízko k nám, upadl, jak myslím, úmyslně, zajíkl se a pak se tváře, jako by se vzpamatoval, ohlásil, že císař byl zbaven vlády a že město je ochotno přijmouti Izáka; že již je připravena císařská loď a že průvodci s pochodněmi jsou pohotově. Privil, že to, co hlásí, sám viděl, že sám spatřil toho, jenž ráno ještě byl císařem, nedlouho potom jako soukromníka v hrubém plášti a i v ostatním oděvu docela změněném. Sotva ten člověk domluvil, přiběhl již zase jiný a po něm ještě jiný a všichni ohlašovali totéž. Potom přišel jeden z nejrozumnějších a nejzkušenějších mužů a živě nám vyličil celou tu událost. Tomu jedinému Izák uvěřil; nám nařídil, abychom zůstali klidně v stanech, a sám se ujal císařské vlády.

XXXVIII. Jak moji společníci vyslanci ztrávili noc, nemohu říci; mně se zdálo, že by lépe bylo nebyti na živu, a myslil jsem, že budu hned zabit jako nějaká oběť. Věděl jsem totiž, že jsou všichni proti mně zuřivě zaujati a že asi tomu neujdu, abych nebyl zabít a posekán. Nejvíce jsem se bál samého nového císaře, aby si nevzpomněl na řeči, které jsem k němu měl, a jak jsem ho přemluvil, že by se byl málem stal prostým soukromníkem, a aby mne nestíhal trestem a mučením. Když tak všichni spali, očekával jsem já jediný, že na mne přijdou vrazi, a jakmile jsem zaslechl nějaký zvuk nebo šramot v okolí stanu, ihned jsem ztrnul domnívaje se, že přichází můj vrah. Když mi tak nepozorovaně uplynula

větší část noci a nastal úsvit, oddechl jsem si poněkud, pokládaje smrt ve dne jaksi za menší zlo. Vyhnuv se trochu ze stanu viděl jsem hořící ohně a všude kolem prostoru obklopujícího císařský stan byly rozžaty pochodně a všecko bylo plno hluku; bylo totiž všem přikázáno, aby se připravili a vytáhli k městu. Slunce ještě nevyšlo, když císař najednou vyjel na koni; my jsme se po chvíli vydali na cestu za ním.

XXXIX. Myslíl jsem, že budu k němu povolán, až projde dostatečná doba, a že se budu musit ospravedlniti z těch svých přemlouvavých řečí. Po všech těch mých obavách zavolal mě a o ničem z toho všeho se nezmíniv, ani o návěťách a protikladech ani o vyvracování ani o řečnický umělých úvodech a postupech při dokazování ani o přemlouvání a klamání, začne mi mluvit o tajných věcech a svěřuje mi své vladařské starosti, táže se mne, jak by nejlépe vládl, a co by měl činiti chtěje závoditi s největšími císaři. Při těchto jeho slovech jsem zase nabyl myslí, duše má oživla a rozebral jsem v dlouhé řeči věci, po nichž se tázal, a získal jsem znamenitou pochvalu. Císař se mi obdivoval po všech stránkách a proto se mne často tázal a odpovědi opakoval a rozbíral neustávaje, dokud mu věc, po níž se tázal, nebyla naprosto jasná. Potom povolal k sobě také mé společníky vyslance a užíval jich jako účastníků a pomocníků při svých prvních rozhodnutích. Když jsme tak mezi sebou rozmlouvali, vyšlo slunce a ihned se všecko vyjasnilo.

XL. Všechen lid z města se vyhrnul k němu; jedni mu přinášeli rozžaté pochodně jako Bohu, jiní podkuřovali vonným kořením a každý konal něco jiného pro něj příjemného; všichni však ho oslavovali, tančili kolem něho, jako by jeho příchod do císařského paláce pokládali za jakési zjevení Boží. Ale jak bych mohl stručně vylíčiti ten podivuhodný výjev? Byl jsem sice při mnohých císařských průvodech a účastnil jsem se velkolepých slavností, ale takovou skvělou nádheru jsem neviděl. Neboť ani obecný lid ani senátoři ani zemědělci ani

obchodníci nevyplňovali sami zástupy při této slavnosti, nýbrž i ti, kteří se zabývají vyšší filosofií, a ti, kteří se usadili na výšinách hor nebo sestoupili do skalních jeskyní, opustili svá společná bydliště, nebo ti, kteří trávili svůj život ve vzdušných výšinách, ti všichni, jedni vystoupivše ze skal, jedni sestoupivše se svého vzdušného stanoviště, jiní zase vyměňivše výšiny za vozové cesty doplnili vjezd císařův podivuhodnou podívanou.

XLI. Císař byl bystrého ducha jako málokdo a proto se nedal oklamati těmi jalovými projevy ani si příliš na nich nezakládal a nedůvěřoval hned tomuto vrcholnému štěstí a dříve než vše dokonale uvážil, obrátil se a řekl: »Zdá se mi, filosofe, že toto příliš veliké štěstí je nejisté, a nevím, bude-li konec příznivý.« — »Tvá myšlenka je moudrá,« odpověděl jsem, »ale nesetkává se vždy se špatným koncem to, co se šťastně začíná, a i když tak je usouzeno, nemá se uvažovati o tom, kdy to bude; neboť jak jsem poznal z velmi moudrých knih a ze smířovacích modliteb, když někdo svůj horší život změní, ihned tím zmaří to, co mu osud chystal. Říkám to užívaje při tom názorů řeckých, neboť podle našeho přesvědčení není nám nic určeno osudem, nic se nám nevnučuje a konce jsou úměrné předcházejícím skutkům. Změníš-li tedy své filosofické smýšlení a zhrdneš-li v duši tímto skvělým štěstím, ihned se proti tobě prudce postaví spravedlnost Boží; neučíníš-li to, buď dobré myslí, neboť nebe nezávidí to, co někomu dává, a mnohé lidi vedlo často přímou cestou ke slávě. Začni tedy u mne se ctnostným jednáním a nevzpomínej zlým toho, co jsem ti jako vyslanec řekl poněkud příliš odvážného, neboť jsem jen vykonával vůli císařovu a nezpronevěřil jsem se věrnosti k němu; pronesl jsem tedy ta slova nikoliv z nenávisťi k tobě, nýbrž z oddanosti k němu.«

XLII. Když jsem to řekl, zalily se mu oči a pravil: »Vždyť mi tenkrát tvá odvážlivá řeč byla milejší než nynější, která mě velebí a která mi lichotí. Začnu tedy, jak jsi řekl, u tebe:

činím tě prvním ze svých přátel a hned tě vyznamenávám a jmenuji tě předsedou senátu.« Když jsme tak rozmlouvali, slunce již vrcholilo a spatřili jsme záliv, který nás měl přimouti. Poněvadž se objevila také císařská loď, vstoupil Izák na ni zasypáván jsa květinami a ohlušován oslavným voláním; proplul Prozoutidou a ubírá se od moře do paláce v triumfálním průvodě. I při všech přípravách seděl s námi pohromadě a tak se beze všeho ujal vlády.

XLIII. Císař Michal Starý ztrávil ve vládě jen rok, odstoupil a prožil ještě krátkou dobu jako prostý občan zemřel.

O vládě Komnénově.

XLIV. Komnénos, muž ve všem rázně činný, převzav vládu, ihned se sám všeho chopí a od samého počátku vede státní správu. Neboť když navečer přišel do paláce, dal se ihned do pořádání věcí vojenských a občanských, dříve než se sebe strásl prach válečný, než se převlékl a než přikázal nazítří připraviti lázeň a jako člověk, který ze širokého moře za veliké bouře stěží, ale přitom šťastně doplave do přístavu, dříve než vyplil mořskou vodu a nabral dechu, hned se dá do pořádání věcí vojenských i občanských a ztráví zbytek dne a celou noc vladařskými starostmi.

XLV. Do hlavního města se nahrnula spousta vojska, které se zároveň s ním pustilo do hry v kostky o život a odvážilo se s ním v nebezpečnosti; obávaje se tedy, aby se v městě neodvážili nějakého ztřeštěného skutku a nabyvše tím odvahy nepobouřili občanské obyvatelstvo, věnoval svou první péči tomu, aby je náležitě odměnil, a pak je poslal do jejich domovů, aby si tam poněkud odpočinuli a pak zase se sebravše pomáhali císaři ve válce proti barbarům. Zdálo se, že k tomu bude potřebí doby několika měsíců; on je však dříve, než si kdo pomyslí, rozdělil a poslal domů vzpomenuv u každého jeho válečných činů, vzdávaje jedněm čest pro jejich osobní statečnost, jedněm pro jejich vedení vojska, jiným zase něco

jiného pěkného pověděv a všechny pak zároveň uctil a dal jim náležitě odměny. Přirovnával jsem tu věc spoustě mračen a slunci, které najednou zazáří a temnotu zažene.

XLVI. Když bylo město zbaveno jejich obtížné návštěvy, žasli obyvatelé s obdivem nad tím a věštili císaři nejlepší věci; neboť viděli, že se stalo to, o čem neočekávali, že se to stane, a o čem nikdo nedoufal, že to kdy bude, to viděli již napřed jako hotovou věc. Doufali v nejlepší věci a spoléhali na povahu toho muže. Kdo k němu přišel v rozličných dobách, když seděl na trůně nebo když soudil nebo když přijímal vyslance, nebo když nejprudčeji hrozil barbarům, setkal se s přísným, tvrdým mužem a nebyl by nikdy pomyslel, že se kdy změní a obměkčí. A kdyby ho zase byl viděl doma nebo při jmenování hodnostářů, byl by myslel, že jde o dvě neuvěřitelné věci, jako kdyby struna jednou natažená vydávala hned lahodně slabý, hned drsně silný zvuk. Viděl jsem ho za obojích okolností v napětí i v povolení a zdál se mi jaksi dvojí a nebyl bych myslel, že by se mohl zase napnouti, když povolil, ani že by mohl, když byl silně napjat, zase se změnit a sestoupiti se své hrdé povýšenosti, tak byl jednak laskavý a povolný a pak zase — ale pak se docela změnil, oči se mu blýskaly a obočí se stáhlo, abych tak řekl, jako mrak nad sluncem jeho duše.

XLVII. Když bylo v senátě zahájeno jednání a senátoři stanuli po obou stranách, neříkal hned nic, nýbrž napodobiv docela způsob Xenokratův⁵¹ a tváře se, jako by se byla jeho mysl zabrala v úvahy, naháněl sboru senátorů strach ne malý. Jedni ztrnuli a jako udeření bleskem stáli tu nehnutě v tom postoji, v němž byli zastiženi, ztuhlí a bledí a jako bez ducha, jiní si počínali zase tiše každý jinak, jedni srazili nohy, jiní si tiskli ruce silněji na prsa, některý se skláněl k zemi a pak zase jiný a všichni ostatní byli zachváćeni mrazivým strachem a tiše a skrytě ovládali své tělo napětím vůle; když pak pozdvihl hlavu a projevil souhlas s věcí, o kterou šlo, vzpama-

tovali se na chvílku a změnu bylo poznati s naprostou přesností.

XLVIII. Mluvil stručně jako málokdo, nepopouštěl hned uzdu jazyku, ale také neprojevoval své myšlenky neúplně; ale tak jako ti, kteří líčí Lysiu (myslím totiž řečníka, syna Kefalova), vedle jiných znamenitých řečnických vlastností mu připisují také to, že uměl svou výmluvnost náležitě držeti na uzdě, a říkají, že tomu, kdo umí mluvit, stačí, když řekne věci nejvhodnější, na jejichž základě se může usouditi také to, co přímo nevyslovil, tak se také Izákova řeč snášela v drobných kapkách a nespouštějíc se jako liják smáčela půdu, která byla schopna ji přijímati, a pronikajíc zvolna do hloubky přiváděla zvolna k poznání toho, co bylo zamlčeno. Nechtěl býti v rozvážné řeči nikým překonán, ale také si nechtěl, jako císař a vládna vším, sestrojovati z toho nijaký podnět k nevhodné chloubě.

XLIX. Proto přenechal pěstování řeči nám nižším a těm, kteří byli osobami soukromými; jemu se zdálo, že přikývnutí, pokynutí rukou nebo naklonění hlavy na tu nebo na onu stranu docela stačí k označení toho, co chtěl. Zákony příliš dobře neznal a proto odbýval zákonodárnou činnost zběžně. Nepředjímal rozsudek, ale ponechav jej soudcům byl ve výhodě a jako by jej byl předvídal, vystoupil v popředí a odevzdal svůj hlas. Aby se nedopustil chyby v užívání právnických výrazů, ponechával to jiným, ale vždy v těch listinách buď něco přidával jako scházející nebo něco vynechával jako zbytečné.

L. Když jednal s vyslanci, nechoval se ke všem stejně, ale se všemi rozmlouval dávaje najevo okázalou důstojnost a při tom se jeho řeč rozlévala mohutnějším proudem, než se Egypťanům rozvodňuje Nil a v Assyrii rozšumí Eufrat. Mír povoloval těm, kteří o něj žádali, hrozil však válkou, kdyby se odvážili něčeho nesprávného. To říkal Parthům i Egypťanům; ostatním pak národům, kteří mu postoupili mnoho měst a od-

dílů vojenských, ba i vlastní země a kteří se raději chtěli přestěhovati jinam, to nedovolil a přikázal jim, aby zůstali klidně na místě. Nečinil to proto, že by byl nerad viděl rozšíření hranice říše římské, nýbrž proto, že věděl, že k takovému rozšíření je třeba mnoho peněz, statečných rukou a dostatečných pomůcek a že se těm, kteří toho všeho nemají, z příbytku stává úbytek. Většině barbarů, kteří měli ve vojsku vůdcovská místa, vytykal, jak jsem, naskytnuv se k tomu, sám slyšel, nestatečnost a obviňoval je, že zanedbávají své velitelské povinnosti, a povznášel jejich skleslého ducha; činil to, aby měl ochranu proti moci silnějších národů.

LI. To je dostatečná chvalořeč pro toho císaře; kdyby z ní vyplynulo jakési poučení pro budoucnost, uspokojila by spisovatele jeho práce. Kdyby byl císař, jak to činil v jiných věcech, zvolna postupuje a pokračuje, dále vedl vládu k lepšímu, byl by asi zjednal nápravu ve vnitřních poměrech, které byly v špatném stavu, a kdyby byl nejprve zlo, které se příliš rozmohlo, zmírnil a přinesl takto lék, byl by asi býval ve všem oslavován pochvalami a stát by nebyl býval rozvrácen. Ale císař chtěl přetvořiti všecko a příliš spěšně se snažil říši římskou, za dlouhé věky přebujelou, naráz oklestiti nebo jako tělo plné podivných obludných věcí, mnohohlavé, s tvrdou šíjí a s mnohými krky, s nesčíslnýma rukama a mající zrovna tolik nohou, uvnitř zkažené a špatné, někde napuchlé, někde se scvrkující, někde vodnatelné, někde se stravující úbytěmi, najednou osekati, odkliditi přílišnosti, zaříditi stejnoměrnost, někde ubrati, někde přidati, uzdraviti vnitřnosti, vdechnouti tělu oživující dech; na vykonání toho všeho však nestačil a proto se nezdál pak ani takovým, jaký opravdu byl. Aby se však naše vypravování nejevilo změteným, povíme nejprve, jak nám tělo státu překypělo, potom, jak se císař jal je oklešťovati, a za třetí, jak se mu proto nezdařilo dobře všecko; potom, až povím, jak z vlády odstoupil, ukončím své líčení.

LII. Po smrti slavného Basilia, totiž syna Romanova, jenž

dovedl vládu do třetího kolena, převzal Romanův mladší syn, bratr Basiliův, říši plnou bohatství; neboť bratr jeho Basilios, jenž vládl dlouhá léta jako žádný jiný z císařů, jenž podrobil mnoho národů a přivezl do říše bohatství z jejich zemí a způsobil, že příjmy byly mnohokrát větší než výdaje, a umíraje zanechal nesmírné poklady peněz svému bratrovi Konstantinovi. Ten ujav se ve vysokém věku císařské vlády, po níž dávno toužil, nepodnikal ani válečných výprav ani nic nepřidával k tomu, co našel nashromážděno, ani nepomýšlel na to, aby uchoval, co tu bylo. Oddav se životu požívačnému chtěl všechno rozházeti a utratiti, a kdyby ho nebyla rychle odklidila smrt, byl by sám jediný stačil na zničení říše.

LIII. Konstantin tedy začal první kaziti a přecpávati tělo státu jednak tím, že některé z poddaných překrmoval množstvím peněz, jednak tím, že je přecpával hodnotami a tím jejich život vnitřně nakazil a rozvrátil. Když zemřel a vlády se dostalo jeho zeti Romanovi, myslil si tento, že jím začíná nový panovnický rod, když rodina císařská po meči vymřela, a domníval se, že položí jaksi pevné základy takové dynastie; a aby občanstvo i vojsko přijalo ochotně a radostně nástupce z jeho rodu, dává jim již napřed veliké dary a přidává tomu kynoucímu tělu, zhoršuje nemoc a to hynoucí tělo přeplňuje přebytečným tukem; při tom se mine dvojnásobně se svým cílem, v záměru založení dynastie a v tom, že zanechá po sobě spořádaný stát.

LIV. Když skončil svůj život a nástupnictví ve vládě přešlo na Michala, zarazil tento císař většinu toho, co způsobovalo ty choroby, neměl však tolik síly, aby se odvážil jen dosti málo krmiti zdravě to tělo zvyklé živiti se špatnými štavami a tloustnouti po zkažené stravě. Ale také on přispěl, třebaže nepatrně, k nezdravé tloušťce. Byl by ovšem také brzo zemřel, kdyby nebyl nakrátko napodoboval císaře, kteří vládli před ním; ale kdyby byl vládl déle, byli by se snad jeho poddaní někdy naučili rozumné životosprávě. Ale přece bylo nemož-

no, aby jednou nepraskli, když byli vykrmeni až do nejvyššího stupně blahobytu.

LV. Když také tento císař brzo zemřel, vstoupil na trůn — abych přeskočil jeho synovce, jenž vládl bídne a ještě bídneji s vlády sešel — Konstantin Euergetes (jak ho většina nazývá), míním totiž Monomacha. Převzal stát jako nějakou nákladní loď naloženou až do vrchu, že jen málo vystupovala nad příval vln, naplnil ji až po okraj a potopil, nebo abych to řekl zřetelněji a zároveň se vrátil k předcházejícímu přirovnání, přidal k tělu již předtím zkaženému ještě mnoho nových částí a údů, vlil do vnitřností ještě horší šťávy, vyvedl je z přirozeného stavu, připravil je o klidný občanský život a málem je rozdivočil a rozzuřil učiniv většinu ze svých služebníků obludami mnohohlavými a storukými. Po něm se stala Theodora docela podle práva svrchovanou vládkyní; zdálo se, že nerozdivočila nijak neobyčejně to zvíře, ale přece i ona mu nevědomky přidala nějaké ruce a nohy.

LVI. Když se skončila také její úloha a když byly dány otěže vlády do rukou Michala Starého, nesnesl nový vládce pohyb císařského vozu, když jím koně ihned pod ním trhli; poskytl podívanou velmi nepěknou a sám jsa úžasem nad tou vřavou omámen sestoupil z řady jezdců a stanul mezi lehkooděnci pěšáky. Když bylo třeba držeti uzdu a nepopouštěti, podobal se člověku, který je zbaven síly a klesá zpět v dřívější svůj stav.

LVII. Tyto první poměry, které z lidí nadělaly zvířata a tak je překrmily, že bylo třeba mnoha čistících léků, vyžadovaly jiného změněného postupu, totiž řezání, vypalování a čištění; když tedy zase nastala ta chvíle, ujal se Izák Komnénos, ověnčen jsa diadémem, řízení římské říše; abychom také jej poznali zřetelným obrazem alegorií, uvedeme ho jednak jako řidiče vozu, jindy ho zase připočteme k lékařům.

LVIII. Miloval život rozumný, odvracel se ode všeho chorobného a zkaženého v životě a setkal se s poměry docela

opačnými, našel všecko chorobné a vnitřně zkažené a viděl, že císařští koně vybočivše z dráhy rychle pádí, že se naprosto nedají řídit a že se vzpouzejí uzdě. Proto bylo třeba vyčkati pravou chvíli pro řezání a vypalování a nezasahovati hned rozpáleným železem do vnitřností, takto ponenáhlu otěžemi ovládnouti vůz, uklidniti koně, znalecky je pohladiti a poplácati, pak vystoupiti na vůz a povoliti otěže, jak to syn Filipův činil s poslušným Bukefalem. Izák však chtěl, aby vůz jel ihned přímým směrem a aby se tělo nepřírozeně vyvinuté hned vrátilo k životu přirozenému; tělo vypaloval a řezal, koně běžící nepořádně zarážel přílišným zatahováním otěži a strhoval je s cesty; nevědomky tak ty věci zhoršil dříve, než je urovnal a pevně zařídil. Neobviňuji ho, že se té věci ujal, ale vytýkám mu, že pochybil nevyčkav příhodné chvíle. Nechť třetí období jeho vlády trochu počká; zdržme se poněkud déle u období druhého.

LIX. Předcházející císařové vyčerpávali, jak jsem často uvedl, císařské poklady pro vlastní choutky, veřejných daní neužívali k zařizování vojska, nýbrž na projevy přízně občanům, na okázalosti a na konec na to, aby jejich tělo bylo po smrti v průvodě co nejskvělejším odneseno a uloženo do hrobu co nejnádherněji, postavili památníky z kamene fryžského nebo italského nebo z kamenných desek z Proikonnesie, obklopovali je budovami a uctívali je chrámy, vysázeli tam háje a ohraničili celek věncem zahrad a trávníků. Potom bylo třeba, aby penězi a drahými věcmi obdarovávali tato asketeria⁵² (neboť tento ledabylo utvořený název dávali těm svým budovám), vyprazdňovali někdy císařské pokladnice, někdy zabírali peníze z veřejných dávek a neposkytovali jenom těm asketeriím (užijme také toho názvu) dostatečného přídělů, nýbrž rozhazující císařské bohatství jednak na rozkošnický život, jednak na skvělé, nevidané stavby, jednak na to, aby lidé od přírody líní a nic nepřispívající k pořádku v placení dávek, žili rozmařile a opovrhovali ctností a pouhým

jejím jménem a stav vojska se zeslaboval a kazil. Izák však, jenž v seznamech vojenských dosáhl prvního místa, věděl podle mnohých věcí napřed, proč se hledí opovržlivě na římskou říši a proč naše moc tak poklesla, že nikdo nedovede zabrániti vpádům a loupežím barbarů; jakmile, stav se císařem, nabyt moci, vyrval ihned kořeny zla. A bylo to důstojné ducha císařského; že se však snažil obsáhnouti hned najednou všecko, to bych nekladl mezi činy chvály hodné. Povězme tedy, co vykonal.

LX. Jakmile byl korunován, přizpůsobil si především císařskou vládu podle své potřeby a nazval takto jiným jménem moc, kterou uchvátil nezákonně; ihned pak zrušil to, co učinil Michal Starý, odňal to, co Michal daroval, a zvrátil to, co udělal ze ctižádnosti. Zacházeje potom ponenáhlu takto dále, překračuje také v tom pravou míru a mnohé věci zařízené Michalem i potom ruší a odvolává a nemálo věcí docela odklízuje. Tím si znepřátelí lid a nemálo vůdců vojska, které připravil o blahobyť. A i když to učinil, ani v nejmenším neustoupil od svých záměrů a jako ti, kteří rozbořem postupují od složitých věcí k jednoduchým, postupuje dále užívaje při tom všech nejpřísnějších opatření vládních a zasahuje postupně do všeho a všechno ničí. Takovým postupem podrobuje také duchovenstvo tomuto omezování, strhne jim většinu z toho, co bylo přiděleno jejich chrámům, připojí to k státním příjmům, vypočte, co jim stačí na živobytí, a dokáže tak správnost názvu asketeria. Udělal to tak beze všeho, jako když někdo nabere písku na břehu moře; rozhodl se, že to udělá a stalo se všecko bez hlesu; neviděl jsem žádného člověka, který by byl tolik rozumně uvažoval, ani člověka, který by to, co uvážil, tak klidně vykonával.

LXI. Ta věc tenkrát lid znepokojila, ale většina se potom zase uklidnila, neboť proti těm, kteří chtěli vytýkati počínání císařovo, byl dostatečným ospravedlněním obecný prospěch. A ta věc by se byla zdála obdivuhodnou, kdyby si byl císař

jako plavec, který vystoupil z moře, poněkud oddechl; ale on nedovedl zakotviti v přístavě a chvíli tam zůstat, nýbrž hned se pouštěl jinam do moře a zase jinam a pak do moře většího a hrozivějšího, jako by neměl v pohyb uváděti vlny veřejné činnosti, nýbrž jako by měl vyčistiti Augiův chlív.

LXII. Jak jsem již často řekl, kdyby byl císař při svých činech zachoval pravou míru, jednu věc zrušil, jinou zatím nechal a později odklidil; kdyby si byl po tom zásahu odpočinul a pak se zase pustil do něčeho jiného a takto ponenáhlu dokonal vykořenění zla, jako tvůrce u Platona, jenž se také ujal uspořádání státu, které se dělo chybně a nepořádně, byl by všecko uvedl z nepořádku do pořádku a byl by věci opravdu náležitě zařídil. Bůh podle vůdce lidu Mojžíše stvořil svět v šesti dnech, ale Izákovi by se bylo zdálo nesnesitelné, kdyby nebyl mohl udělati všecko téhož dne. Tak přílišná byla jeho horlivost vykonati to, co si umínil, a nic ho při tom nezadrželo, ani rozum, který mu radil něco lepšího, ani obava o budoucnost ani nenávist lidu ani nic jiného z toho, co obyčejně tlumí duši překypující horlivostí a sráží příliš veliké sebevědomí. Kdyby ho byla krotila nějaká uzda, byl by prošel postupně všemi zeměmi, byl by býval ověncěn všemi vítězstvími a nikdo z předcházejících císařů by se s ním nebyl mohl měřiti; ale bezuzdnost, odmítání rozumných úvah pokazilo jeho mysl od přírody ušlechtilou.

LXIII. Takto poměry ve státě jaksi rozbouřil a uvedl ve zmatek. Také chtěl, aby se sešli východní i západní barbaři; ti se zalekli a po prvé změnili svůj postup, když poznali jeho úmysl; zanechali vpádů a hledali hradbu, za kterou by se skryli. Sultán parthoský, jenž se odvážil všecko uvéstí v pohyb, dává se málem na ústup, nikde se déle nezastavuje a nemaje pevného stanoviště, docela znenadání se skryl a nikomu se neukazoval. Vládce egyptský se dosud císaře bojí a předchází si ho chvalořečmi a jaksi ho lituje, že se jeho štěstí tak obrátilo. Jeho pohled a jeho řeč zmohly tolik jako jeho ruka,

kteřá vyvrátila mnoho měst a rozbořila hradby chráněné mnoha tisíci mužů.

LXIV. Chtěl, aby mu ze všeho naprosto nic nezůstalo neznámo; když poznal, že to je nemožné, chopil se věci jinak. Dal si zavolati toho, kdo věc znal, vyptal se na to, co nevěděl, a zapletl ho svými řečmi tak, že ho přiměl, aby mu neznámou věc pověděl tak, jako by vykládal něco obecně známého. Také mne chtěl často tak chytiti; když jsem se však jednou odvážil mu říci, že ta věc je tajemstvím, sklopil zahanbeně oči a začervenel se jako člověk přistižený a pokáraný. Byl velmi sebevědomý a proto nesnášel výtek, ani přímo vyslovených ani uměle zaobalených.

LXV. Tak také jednou patriarchu Michala,⁵³ když k němu promluvil od plic a užil smělejších slov, nejprve sice propustil ztlumiv svůj hněv, ale potom tajně u sebe o něm přemítal; znenadání pak vybuchne a jako by se nedopouštěl nijaké neslýchané věci, vypoví ho z města a potrestá ho tím, že mu vykáže k pobytu místo přesně ohraničené, kde patriarcha také skončil. Ale jak se to stalo, povím později, neboť to vyžaduje dlouhého výkladu. Kdyby někdo chtěl mezi oběma rozsuzovati, dával by patriarchovi vinu, že dal podnět, a císaři by vytýkal zakončení té věci a uvalil by to jako těžké břímě na jeho bedra. Ale jednu věc bych byl málem pominul. Posel přinesl císaři z dálky zvěst o smrti patriarchově a tak ho jaksi pro budoucnost zbavil starostí; jakmile to však císař uslyšel, byl velmi dojat a zalkal, což jindy nečiníval; velmi nařikal nad jeho smrtí, litoval svého postupu proti němu a často prosil duši patriarchovu za smíření. A jako by se omlouval, nebo spíše jako by si ho chtěl nakloniti, dal ihned jeho příbuzným právo volnosti slova před císařem a připojil je ke své družině. Nástupnictvím v patriarchátě poctil, Bohu zasvětil a odznaky vysokého důstojenství ozdobil muže, jenž se dosavadním svým životem jevil neposkvrněným a ježž proslavila jeho výmluvnost, v níž ho nepředstihli ani nej přednější učenci.

O volbě patriarchy Konstantina.

LXVI. Byl to slavný Konstantin,⁵⁴ jenž předtím upevnil stát po mnohých bouřích a jež si přibralo mnoho císařů na pomoc. Na konec je mu svěřen také patriarchát, neboť všichni ostatní mu ustoupili a uznali jeho prvenství mezi všemi; a je ozdobou tohoto vysokého úřadu spojuje s duchovním životem ušlechtilého státnického ducha. U jiných lidí se pokládá za ctnost taková věc, když se na příklad neustupuje poměrům, když se neomezuje přímé mluvení a jednání a když se někdo nesnaží pokořiti osobivé lidi mírným chováním; proto z lidí, kteří se pouštějí odvážně na každé moře, kteří se staví na odpor všem větrům, jedni se utopili pohlčení byvše vlnami, jedni ustoupili donucení přemocí. Jemu však spojení života duchovního a politického stačilo, že mohl všechno konati důkladně a správně řídit, a chápe se věci ne jako řečník, nýbrž jako filosof. Neboť ani nemluví na plano ani nehraje divadlo, nýbrž postupuje týmž způsobem, stačí na obojí činnost, duchovní i politickou. Kdyby ho někdo pozoroval jako státníka, poznal by, že mu jeho církevní hodnost je ozdobou, kdyby k němu přišel jako k patriarchovi s pokornou úctou a s rozechvěním, viděl by ho zářícího laskavostí státnickou spojenou s pevnou povahou a úsměvnou velebností. Proto také všechna jeho životní činnost zbuzuje důvěru, jednak vojenská a státnická, jednak jeho vznešená ušlechtilost a snadná přístupnost. Předpovídal jsem mu patriarchát již předtím, než ho dosáhl, když jsem mu věstil jeho budoucnost, a vidím, že po svém nastoupení svou překrásnou povahu zachoval.

LXVII. Takovým tedy mužem jako nástupcem poctil císař nebožtíka patriarchu, když zarazil podniky barbarů na východě, což mu nečinilo nijakých obtíží, a s celým svým vojskem táhne proti barbarům na západě, kteří se v dávných dobách nazývali Mysové a potom byli pojmenováni tak, jak se jim říká teď⁵⁵. Bydlí v krajích, které Ister odděluje od římské říše; vytáhli najednou a nastěhovali se do naší říše. Při-

činou, že se vystěhovali, byl národ Getů, který s nimi hraničil, v jejich zemi loupil a plnil a který je donutil k přeložení svých sídel. Proto, když Ister jednou zamrzl, přešli přes něj jako po pevné zemi a přestěhovali se k nám a celý národ se usadil nám na obtíž v našich pohraničních krajích a neudrželi se, aby zachovali klid a sousedy své neznepokojovali.

LXVIII. Válka proti nim je obtížnější než proti jiným národům a vítězství nad nimi je nesnadnější, ačkoli nejsou silného těla a odvážné mysli. Neberou na sebe ani krunýře, nepřipínají si holeně ani si hlavu nechrání přílbou, v ruce nemají nijakých štítů, ani podlouhlých tak zvaných argolských, ani štítů kulatých, ale neopásávají se ani mečem; jen kopí drží v rukou, neboť mají k ochraně jen tuto jedinou zbraň. Nejsou rozděleni na oddíly a také je nevede do boje nijaké válečné umění; neznají válečného šiku ani levého ani pravého křídla, nestavějí si kolové hradby, neznají ani příkopu kolem, nýbrž všichni zároveň, bez pořádku mezi sebou smíšení a posílení opovrhováním životem vrhají se s velikým křikem na nepřátelský šik. A když jej odrazí, vrhají se na nepřátele jako řítící se hradby a pronásledují je a bez milosti je pobíjejí. Vydrží-li nepřátelský šik útok a neroztrhnou-li se nárazem barbarů pevně semknuté řady, obracejí se ihned zpět a snaží se spasiti se útekem; neutíkají však v pořádku, nýbrž rozptýleně všemi směry, jeden se vrhne do řeky a zachrání se plovaje nebo utone stržen jsa vírem, jiný vnikne do hustého lesa a unikne zraku pronásledovatelů, a jiný se zase skryje jinak. A když se všichni takto rozptýlili, zase se z nenadání všichni sběhnou dohromady, jeden s hory, druhý z úžlabí, třetí z řek a každý odjinud. Mají-li potřebu píti a přijdou-li k vodě, ať k prameni nebo k řece, vrhnou se na ni a chlemtají ji; nenajdou-li vody, seskočí s koně, pustí mu žilou otevřenou železem a uhasí tak svou žízeň pijíce krev místo vody. Potom rozsekají nejtučnějšího koně, zapálí dříví, které najdou, opekou trochu rozsekané údy koně a hltají je ještě krvavé. Když

se tak posilnili, vracejí se do svých dřívějších chyší, skrývají se v hlubokých roklích a užívají příkrých svahů jako hradeb.

LXIX. Všechn ten národ je hrozný a myslí úskočné; nezadrží je ani přátelské smlouvy ani nezachovávají přísahy učiněné při obětech, neboť nectí nic božského, abych neřekl Boha; myslí, že se všechno děje přirozeně samo sebou a smrt pokládají za konec všeho bytí. Proto uzavírají snadno smlouvy a když se jim chce bojovati, hned úmluvy ruší. Jsou-li přemoženi, dovolávají se nového přátelství, zvítězí-li však v boji, některé z nepřátel zabíjejí, jiných užívají ke skvělému obchodu a za bohaté žádají mnoho; nedostanou-li tolik, zabijí je.

LXX. Císař Izák ujav se vypuzení toho kmene z území římského, vydá se se silným vojskem proti nim. Nedůvěřuje příliš nepřátelům rozptýleným a změnivším své úmysly a táhne s vojskem na nejsilnější část jejich vojska, proti níž je boj těžký a kterou je nesnadno přemoci. Když se k nim přiblížil, nahnal jim strach, sám svou osobou i svým vojskem; netroufali si ani na něj pohleděti, jako by vládl blesky, a když spatřili pevně sevřený, nerozborný šik vojska, sami se rozptýlili na rozličné strany a pak se odtamtud hnali po částech útokem a s velikým řevem udeřili na nerozborný šik. Když pak nemohli naše vojsko přemoci ani lstí, číhající v záloze, ani se proti němu postavit v otevřeném boji, ohlásili boj na třetí den a téhož dne tam nechali stany a ty, kteří nemohli utíkati, starce a malé děti, a rozprchli se do neschůdných končin. Když císař, jak bylo smluveno, třetího dne postupoval s pevně seřaděným šikem, z barbarů však nebylo nikoho viděti, neuznal za dobré táhnouti za nimi obávaje se skrytých záloh a také proto, že měli náskok, když utekli již před třemi dny. Zničiv jejich stany a vzav s sebou kořist, kterou tam našel, vrátil se nesa znamení vítězství. Ale návrat jeho nebyl šťastný, neboť vojsko bylo náhle stíženo hroznou bouří; pozbyl mnoho vojska, ale přece se vrátil do města maje hlavu ovinutu vítězným věncem.

LXXI. Pokud vím (a poznal jsem velmi dobře jeho duši), zhoršila se ještě poněkud jeho vrozená povaha a stal se ještě pánovitějším chovaje se ke všem s vysoka; neboť i jeho příbuzní byli postaveni na roveň s ostatními a když se jeho bratr přiblížil k vnějším vchodům paláce, sestoupil hned s koně, jak mu bylo přikázáno, a když vcházel k císaři, neprojevovala se mu větší úcta než komukoli jinému. Tento bratr, povahou z nejpěknějších, které znám, přijímal tu změnu klidně a nehoršil se pro tu novotu, nýbrž přistupoval k císaři s úctou, když ho zavolal, a stal se ostatním vzorem pro podobné změněné chování.

LXXII. Tak se přeměnila povaha císařova a druhé období jeho vlády se skončilo. Císař byl vášnivě zaujat pro lov zvěře, miloval více než kdo jiný obtíže honu a byl dokonalý lovec, neboť byl obratný jezdec, pokřikováním a štváním poháněl psa a zadržel zajíce v běhu, často ho v běhu i rukou chytil, a jeho střela se nikdy neminula cíle. Nejvíce ho zaujal lov jeřábů a neunikli mu tito ptáci létající vysoko, neboť sestřeloval je s výše a spatřiti to bylo radostí spojenou s obdivem. Obdivu hodné bylo to, že to veliké zvíře užívající nohou jako vesel a skrývající se v mracích je zabito věcí menší; radost působil pád, neboť jeřáb padal prováděje taneč smrti a ukazoval při otáčení hned přední hned zadní stranu.

LXXIII. Císař se těšil obojím tím lovem a aby tím nezmenšil příliš množství zvěře chované v hájemstvích, vycházel, když se mu zdálo, ničeho nedbaje, na lov zvěře ve volné přírodě, buď na štvanici buď na lov sokolem, odcházel do královského stanu někde před městem, do prostoru obklopeného mořem, který by byl lovcům stačil pro obojí hon, nikoli však tomuto císaři. Vstával časně ráno a býval zabrán lovem do pozdního večera. Když tak často vrhal oštěp na medvědy a kance a neustále napínal pravici, byl zasažen do boku vanutím chladného větru; v tu chvíli se nachlazení právě neprojeвило, ale druhého dne ho mrazilo a dostavila se zimnice.

O nemoci císařově.

LXXIV. Nevěda o ničem šel jsem ho navštívit a abych mu byl k službám jako obyčejně. Ležel na loži a uvítal mě laskavě; stála u něho nečetná tělesná stráž a byl tam také nejlepší lékař. Přívětivě mě přivítav a pohleděv na mne vesele, řekl: »Přišel jsi právě vhod!« a podal mi ruku, abych zkoumal tepnu, neboť věděl, že jsem se cvičil také v tomto umění. Poznal jsem jaká to je nemoc, ale neřekl jsem to, nýbrž obrátiv se k lékaři zeptal jsem se: »Co myslíš ty, od čeho je ta horečka?« Lékař odpověděl hodně nahlas, aby to také císař slyšel: »Je to jednodenní horečka; ale i kdyby dnes ještě nepřešla, není třeba se diviti; jsou i takové horečky a jméno klame.« — »Já se však,« pravil jsem, »tak docela s tvým míněním nesrovnávám; způsob tepu mi předpovídá třídenní zimnici. Ale kéž se ukáže pravdivou tvá kovová věštba dodonská a lživou má věštba trojnožková.⁵⁶ Snad bude lživá proto, že má příprava k věštění nestačí.«

LXXV. Přišel třetí den a rozhodná chvíle, překročivši poněkud určenou dobu, ukázala, že lékař věci důkladně rozuměl a já že jsem se zmýlil v přesnosti udání. Pak připravili císaři jídlo ne příliš těžké, ale sotva pojedl, vzplane hned prudká horečka. Cato máje horečku nebo jsa stížen jinou nemocí prý se ani neobracel a zůstal nehnutě ležeti, až doba horečky přešla a jeho stav se změnil. Císař však naproti tomu neustále měnil polohu těla a převracel se, dýchal rychleji a jeho tělesný stav mu nedopřával nejmenšího oddechu. A když nastala chvilka úlevy, připomínal návrat do paláce.

LXXVI. A vstoupiv hned na císařskou trojveslici přistané v Blachernách. Jakmile byl v paláci, ulehčilo se mu a užívá s potěšením té chvíle, rozpovídá se živěji a hovoří žertovněji než obyčejně; zdržel nás do večera vykládaje o dávných věcech a o vhodných, vtipných výročích, které pronesl slavný císař Basilios, syn Romanův.

LXXVII. Když slunce zapadlo, propustil nás a chystal

se ke spaní. Odešel jsem s důvěrou a chovaje o císaři nejlepší naděje. Když jsem tam časně zrána zase přišel, polekal mě kdosi hned u dveří zprávou, že císař má píchání v boku, že supí a nemůže řádně vydechnouti. Ztrnul jsem slyše to, vešel jsem tiše do komnaty, kde ležel, a stanul jsem nehnutě jsa bolestně dojat. Císař na mne pohlédl, jako by chtěl na výrazu mých očí poznati, není-li s ním docela zle a nezemřeli, a podal mi ruku. Dříve než jsem se dotkl jeho zápěstí, řekl první z lékařů (jeho jméno není třeba uváděti): »Nesahej na tepnu, neboť jsem tep již zjistil; pravidelná řada úderů je přerývána, jeden úder se prstu dotkne, druhý vynechá a jako se má první ke třetímu, tak druhý ke čtvrtému a tak dále, jako jsou pily rozděleny v zuby.«

LXXVIII. Nedbal jsem mnoho na toho lékaře; zkoumal jsem všechny změny tepu, ale nezjistil jsem tep podobný zubům pily; údery byly slabší a tep se podobal chůzi nohy ne unavené, nýbrž spoutané a jen násilím se pohybující. Byla to chvíle, kdy nemoc sužující císaře dosáhla vrcholu. Klamalo to většinu lidí a skoro všichni pochybovali, že by zůstal na živu.

LXXIX. Veliký nepokoj zachvátil palác a císařovna, podivuhodná žena, první mezi všemi svou ušlechtilostí, neustupující nikomu v největší ctnosti, a s ní dcera její a císařova, sama také krásná po rodičích a před časem ostříhaná jako jeptiška, ale krásná i po ostříhání, s pletí nasnědlou a růžovou a zesilujíc pěkný dojem držení těla; obě tedy a císařův bratr a také jeho synovec obstoupivše lože císařovo pronášeli slova na rozloučenou, prolévali slzy nad umírajícím a přimlouvali mu, aby se dal odnésti do velikého paláce, aby tam mohl rozhodnouti, čeho je třeba, a nedopustil, aby jeho příbuzní byli zároveň s jeho neštěstím strženi se svého šťastného vládnoucího postavení. Připravil se tedy chtěje se tam odebrati; právě včas přišel k němu také velekněz chrámu Boží Moudrosti, jenž se stal jeho rádcem ve věcech duchovních a jenž ho posiloval svými slovy, jak jen mohl.

LXXX. Poněvadž to přestěhování také císaři bylo vhod, nevzdal se své statečnosti a vycházeje z komnaty nedal se nikým vésti, nýbrž podobaje se vysokému cypřiši, jehož vrchol je zmítán větry, potácel se při chůzi, ale ačkoli nevládl rukama, došel sám bez pomoci. Tak také vsedl na koně; jak vykonal plavbu po lodi, nevím. Spěchal jsem, abych ho jinou cestou předešel. Ale nepodařilo se mi to; zastihl jsem císaře náramně vzrušeného a docela bezradného; rodina seděla kolem něho, naříkali a kdyby byli mohli, byli by nejraději zemřeli s ním. Císařovna spustila náрек nad umírajícím a dcera odpovídala matce nařikajíc a plačíc ještě žalostněji.

LXXXI. Tak si obě počínaly v této chvíli; císař však měl na mysli přechod do lepšího života a chtěl změnit svůj světský stav. Císařovna nevědouc, že to je jeho vlastní vůle, obviňovala z jeho úmyslu více nás než jeho. Když spatřila také mne, řekla mi: »Kéž by nám tvá rada prospěla tolik, jak si přeješ, filosofe! Pěkně se nám odměňuješ, když zamýšlíš obrátiti císaře k mnišskému životu!«

LXXXII. Přisahal jsem ihned, že jsem nikdy nic takového nezamýšlel, ale tázal jsem se také nemocného, co bylo podnětem k jeho úmyslu. »Vždyť ona,« odpověděl (řekl to doslova tak), »milujíc po způsobu žen, nás zdržuje, když se rozhodujeme pro lepší život a obviňuje z toho úmyslu všechny více než mne.« — »Ano,« pravila ona, »beru na svá bedra všechny tvé hříchy a kdyby ses uzdravil, čehož si žádám a po čem toužím, a ne-li — a v čem jsi sám zhřešil, v tom tě budu hájiti před Bohem soudcem. Kéž by byly tvé činy bez hříchu! Mne ať pro tebe rozhlodají červi, ať mne obestře hluboká tma a ať mne spálí oheň zevnější! Což pak nemáš soucitu s mou opuštěností? Jakoupak to máš duši, když odcházíš z paláce císařského a mně zanecháváš přetěžké břímě vdovství a dceři krutou sirobu. A nebude na tom dosti, přijdou věci ještě hroznější a odvedou vás ruce asi sotva laskavé do dlouhých vyhnanství, snad se rozhodnou pro cosi ještě horší-

ho a nejmilejší bytosti tvé krve spatří muž neznající slitování. A ty přežiješ tu změnu nebo snad zemřeš v pravý čas, nám však zůstane život trpčí než smrt.«

LXXXIII. Tak mluvila císařovna, ale nepřemluvila císaře. Když viděla, že její domluva je marná, pravi: »Jmenuj nám tedy nástupcem v císařství toho, který ti je nejvíce nakloněn a oddán, který by ti zachoval povinnou úctu, pokud budeš živ, a který by se ke mně choval jako syn.« Císař zatím nabyl poněkud sil a rozkázal, aby byl hned zavolán dux Konstantin, muž vynikající, pocházející z jednoho z předních rodů; odvozoval totiž svůj původ od slavného rodu Duků, myslím Androniky a Konstantiny, o nichž se mnoho mluví v dílech dějepisců pro pronikavý rozum ducha a pro statečnost jejich ruky a velmi si na tom zakládal, že je potomkem tak slavných předků.

LXXXIV. To stačí k jeho slávě; ten, kdo si předsevzal o něm psáti, může ho právem nazvati Achilleem. Jako totiž tento hrdina byl ze slavného rodu, neboť děd jeho byl Aiakos, jenž podle bájí pocházel od Zeva, a otec Peleus, jež řecké pověsti slaví a dávají za manžela Thetidě, bohyni mořské; ale jako nad slávu předků dostačují jeho vlastní činy a Achilles není ctěn více pro ty, kteří ho zplodili, nýbrž oni sklizují slávu pro svého syna, tak také u duka Konstantina, jež se mé vypravování chystá povznést k císařské vládě, je slavné to, co učinili jeho předkové, ale slavnější to, co vykonal on sám na základě své přirozené povahy a co vykonal na základě svého uváženého rozhodnutí.

LXXXV. Ale o jeho vládě promluvíme později; když ještě žil životem soukromníka, již závodil s nejlepšími císaři, pokud šlo o vladařského ducha a skvělost rodu, a vedle toho dbal především o to, aby žil rozumně, aby se svým nejbližším nezdál protivným ani se nad nikoho nevyvyšoval a aby se vládnoucím císařům jevil vždy poslušným a aby nebyl posuzován podle své osobní skvělosti, zahaloval se jako slunce mrakem.

LXXXVI. Říkám to ne proto, že bych to byl slyšel od jiných, nýbrž sám jsem všechno důkladně pozoroval svými smysly a svými myšlenkami; nechť se jiný chlubí svými mnohými a krásnými úspěchy, mně stačí místo všeho jediná věc, že tento muž, který byl podivuhodný a za takového byl také uznáván, o jiné osoby dbal méně, mně však, buď že v mých myšlenkách poznával cosi rozumnějšího než u jiných, nebo že se mu zamlouvala má povaha, byl tak oddán a tak mě miloval nade všechny ostatní, že zrovna visel na mých ústech a na mé duši a že mi svěřoval nejvzácnější věci.

LXXXVII. Chtěl zůstatí stranou sám pro sebe a opovrhoval vynikajícími úřady, oblékal se ledabylo a zařizoval se až příliš prostě; ale jako krásné ženy činí svou krásu ještě patrnější lecjakou nahodilou ozdobou a tím pronikavěji jí září, když se halí v závoj a nejvíce je kráslí ozdoba nedbale upravená, tak také jej ta tmavá roucha spíše ukazovala než zahalovala. Všichni o něm mluvili a prisuzovali mu císařství; jedni to říkali tak, jako by předpovídali budoucí věc, jiní tím vyslovovali a přidělovali mu to, co by mu právem slušelo. Nebál se svých nepřátel, nýbrž svých přívrženců a zahradil jim všechny cesty, které vedly k němu; ale oni byli velmi bojovní nebo odvážní a překážek se nelekali.

LXXXVIII. Tak neobyčejně veliká byla jeho obezřelost a jeho rozum, že když jednou došlo k volbě velitele vojska a Komnénovi byla dávána přednost před ostatními, on sám však byl vybrán vrchním velitelem, ustoupil po volbě Komnénovi a myslí i skutkem odmítl důstojnost, k níž byl zvolen a shromáždění by se tenkrát nebyli dohodli o té věci, kdyby nebyl zasáhl a působením vážnosti, v níž u nich byl, nebyl zjednal jednotné usnesení. A celé vojsko mělo na vybranou dvojí věc, větší a menší nebo spíše menší a větší; kdyby se Izák stal císařem, byla Konstantinovi slíbena nižší hodnost césara; ale vznešenější jeho rod a jeho milá povaha nakloňovala mu většinu. A aby se obdiv pro toho muže ještě zvětšil,

když se povstání skončilo císařstvím a Izák dosedl na trůn, postoupil Izákovi i druhou důstojnost, ačkoli si mohl činiti právo i na první; tak nesrovnatelně vynikal ten muž svou povahou. Dodávám k tomu všemu, co se stalo, své mínění, že to bylo řízením Božím, že se tenkrát nestalo to, co se stalo nyní, aby na nejvyšší místo v říši nebyl uveden z předsině odboje, nýbrž ze zákonitých vnitřních komnat.

O uvedení Konstantinově ke Komnénovi, o jeho ustanovení a o mínění příbuzných.

LXXXIX. Když tedy byl povolán Komnénem, jenž, jak se zdálo, byl v posledním tažení, stanul zardívaje se a klope jako obyčejně stydlivě oči a podle svého zvyku skrýval ruce. Císař sebrav co nejvíce své myšlenky řekl: »Z těch, kteří tu stojí kolem (a ukázal rukou na členy své rodiny) to je bratr, to je synovec a ze všech nejmilejší, manželka a císařovna, to je dcera, abych tak řekl, jedináček; ale můj způsob myšlení se kloní více k tobě než k nim a tvá povaha vítězí nad přirozenými pouty příbuzenskými a tobě svěřuji říši a zároveň tyto osoby mně nejmilejší, a to nikoli proti jejich vůli, nýbrž s úplným jejich souhlasem. Toto nové rozhodnutí nevzniklo teprve dnes ani mě k němu nepřiměl nebezpečný stav mé nemoci; nýbrž již tenkrát, když jsem byl zvolen císařem, pokládal jsem tebe za lepšího a vhodnějšího k vládě. Se mnou je konec a k životu mám již dechu namále; potom pak ty převezmeš vládu a zařídiš řádně správní věci. Shora jsi byl k tomu určen a teď se ti vlády dostalo; svou ženu a dcerku, bratra a synovce ti svěřuji jako nedotknutelnou drahou věc a žádám tě, abys na ně pamatoval a o ně pečoval!«

XC. Po těch slovech se ozvala pochvala smíšená se vzlykotem a okolo stojící blahopřáli nástupci, jenž byl ustanoven k vládě; jako by byl uveden a zasvěcen do mysterií, přistoupil uctivě a způsobně k císaři. Takové bylo uvedení toho muže

ve vládu; co přišlo potom, neprobíhalo tak prostě, jak se to vypravuje; některé věci se mu velmi dobře dařily, jiné šly napříč nebo se navzájem vyvažovaly.

XCI. Přispěl-li jsem mu v něčem také já, nemluvil bych o tom, neboť nechtěl bych se tak chlubit; císař sám by to však věděl, že jsem uváděl v rovnováhu, co jí pozbývalo, že jsem pomáhal, aby vše šlo správnou cestou, a že tak nesmírná byla má oddanost a náklonnost k tomu muži, že jsem se sám chopil kormidla, když nastaly bouřlivé poměry; v něčem povoliv, v něčem se postaviv na odpor dovedl jsem ho bezpečně do císařského paláce.

XCII. Jaká byla jeho vláda a jaký byl ráz jeho činů, jaké myšlenky vnesl ve správu, jak začal a k jakým koncům dospěl, jaký byl cíl jeho vlády, které věci zařídil dobře, které sám první vynalezl, co u něho je hodno obdivu a co nikoli, jak vedl věci občanské, jak se choval k vojsku a vše ostatní, vypovím začna od jeho nastoupení.

KONSTANTIN X. (1059 — 1067).

Císař římský Konstantin Dukas, jenž panoval sedm let.

I. **U**VEDU stručně o tomto císaři, co se sluší, v míře obvyklé v dějepise a pak povím podrobněji a vyložím, jaký byl jeho rod, jaké bylo zařízení jeho domu, jakou měl povahu, co miloval, čeho se zdržoval, než nastoupil, i potom. O kterém jiném z císařů bych vykládal šířeji, ne-li o tom, ježž jsem chválil již jako soukromníka, jemuž jsem se jako císaři obdivoval, ježž jsem ani na krátkou dobu neopustil, u něhož jsem býval více než ostatní, když zasedl na císařský trůn, s nímž jsem býval pohromadě v rozhovorech, u jehož stolu jsem jídal a od něhož se mi dostalo nevýslovných projevů přízně?

II. Jakmile tento vznešený císař nastoupil vládu, vytkne si za první věc, o kterou třeba pečovati, zjednání spravedlnosti a zákonitého pořádku ve správě státní, zaražení ziskuchtivosti a zavedení umírněnosti a spravedlnosti. Poněvadž se mu dostalo povahy schopné ke všemu, chopil se pevně všech císařských úkonů. Když měl rozhodovati na soudech, nebyl nejen neznalý věcí občanských, ale i velmi správně usuzoval; ač se ve filosofii a v řečnictví příliš nevyznal, nebyl v ničem předstižen filosofy a rhetory, když buď pronášel řeči nebo mluvil veřejně nebo spatra diktoval list. A když se horlivě zabýval katalogy vojenskými, vynikal také v této věci nade všecky.

III. Viděl, že říše, kterou přejal, je v úzkých, neboť všecko její bohatství bylo vyčerpáno, a stal se pro říši dobrým hospodářem držícím se střední cesty; nepočínal si nerozumně ve výdajích ani neklidil, abych tak řekl, co sám nesil, a nashromáždřoval, co sám nerozházal, ale sám napřed opatřiv prostředky k svým podnikům, bral z výtěžku svých vlastních prací, pročež císařské pokladnice nenaplnil vrchovatě ani po

okraj, nýbrž jen do polovice. Byl velmi zbožný jako žádný z ostatních císařů a v tom je všecky předčil, války skončil často bez obtíží šťastně a hlavu si ověncil vítěznými věnci.

IV. Sedm let a ještě něco déle řídil vládu a pak zemřel podlomen nemocí zanechav mnoho látky těm, kteří ho chtějí oslavovati. Hněv svůj ovládal a konal všechno ne podle prvního popudu, nýbrž po úvaze; nikoho nedal popravit, i kdyby byl učinil nejhorší věci, nikoho nezmrzačil, nýbrž uživ trochu hrozeb, zanedlouho zanechal i těch a spíše nade všemi zaplakal, než by byl užil krutosti.

V. Nastíniv tak jeho obraz, vylíčím jej šíře a rozeberu jeho povahu podrobněji, jak jsem to slíbil o tomto podivuhodném, neobyčejném císaři.

VI. Jeho rod byl již od jeho pradědů ušlechtilý a bohatý, jak jej velebí dějiny, a v ústním podání všichni podnes mluví o slavném Andronikovi, o Konstantinovi a Pantheriovi, jeho předcích jednak po meči, jednak po přeslici, a i nejbližší předkové nejsou menší. Ale jako Achilleus pocházející od Aiaka a Pelea, více vynikl než oni, tak také tento císař máje takové příklady ve svém rodě, nenapodoboval je jenom, nýbrž jako by s nimi soupeřil, ještě je daleko předstihl vyniknův všemi ctnostmi. Poněvadž se hned od jeho první mladosti čekalo, že se jednou stane císařem, vedl si tak dobře, že mu nikdo nic nevytýkal. Sprosté nerozvážnosti a vtipkaření se docela zdržoval a trávil svůj čas většinou na venkově pečuje o svůj otcovský statek. Vzal si za manželku ženu z rodu taktéž vynikajícího (byla totiž dcerou onoho Konstantina, který se narodil v Dalasse a jenž byl všude ve světě proslaven svou silou) a vyznamenávající se svou krásou, a zdobil svůj život rozvahou a sebeovládáním. Když mu potom zemřela, vzal si hned druhou, aby ho zase nepomlouvali a aby nedal zlomyslným lidem podnět k zlým řečem. Také tato druhá manželka byla urozená, ušlechtilé mysli a podobou velmi krásná; měl s ní děti, chlapce i dívky, než nastoupil na vládu.

i potom, z nichž prvorozený byl Michal, jenž po něm zdědil vládu a dal účastenství v ní také svým bratřím, jenž vynikal nade všechny a o němž budu vypravovati, až vypovím děje jeho otce.

VII. Když jsem ve svém líčení dospěl až sem, chci uvést i v něm také sebe a míti z jeho krásných vlastností mimochodem také prospěch. Mé řečnické umění bylo tenkrát v rozkvětu a více než můj rod proslavoval mě můj jazyk a císař byl jako málokdo horlivým ctitelem pěkných řečí; to byl první počátek mého přátelství k němu a našeho důvěrného poměru. Setkali jsme se jednou v řečnickém zápolení a navzájem jsme se vyzkoušeli, obdivovali jsme se sobě navzájem a tak jsme k sobě přilnuli, že jsme se často scházeli a potěšovali projevy přátelství. Sbližovala nás pak ještě jiná věc. Mé řečnické umění mě přivedlo do císařského paláce a učinilo mě tajemníkem císařovým; byl to Konstantin, vpravdě nej přednější z rodu Monomachů, a bylo mi tenkrátě pětadvacet let. Poněvadž mi bylo potřebí skvělejšího vystupování a lepšího bytu, neponechal mi císař ani tuto věc, aby sám o ní nepečoval, nýbrž vyměnil pro mne s velikým nákladem byt tohoto mého přítele a tím nám dal podnět, že jsme se spojili ještě pevnějším přátelstvím. Stýkal jsem se s ním za všech okolností docela volně a císaři jsem ho líčil příznivě a vkládal jsem do své řeči vše, co bylo k jeho chvále a tak jsem mu v lecčem prospěl. A co potom? Císař skoná, a abych nepřipomínal znova mnohé ty věci, které se staly mezitím, na trůn dosedne Michal Starý a poměry ve státě jsou nebezpečně rozhárané, neboť vůdcové vojska to pokládali za těžkou chybu, kdyby se sami nevmísili do zápasu o moc a sami se nevrhli v nebezpečnoství pro stát. Začátek učiní z veliké části senát při volbě úředníků, aniž ještě pozoruje nebezpečnoství; zároveň jim také císař dal jakýsi podnět k jejich zoufalé odvaze a rozplamení jejich hněv; spiknuvše se v městě k povstání ihned vyrazili, jak to všechno bylo podrobně pověděno ve vypravování o Komnénovi.

VIII. Všechn lid přál Konstantinovi Dukovi a byl mu nakloněn; vybízeli ho, aby se ujal vlády, on však rozhodně odmítl, ušlechtil se vyhnul a ustoupil Izákovi Komnénovi; Bůh tak zdaleka řídil jeho věci, aby se dostal k vládě způsobem zákonitějším. Potom (abych nevypravoval dopodrobna dvakrát totéž) Komnénos maje vládu nad říší nesplnil většinu z toho, co Konstantinovi Dukovi slíbil; ten se zase spokojil filosoficky s druhým místem a v ničem císaři nepřekážel. Když pak Komnénos onemocněl a když se již blížil smrti, vzpomněl si na úmluvy s ním, přibrav si v té věci také mne jako rádce, neboť žádný z císařů, kteří vládli za mého života, nepochvaloval si mne a neobdivoval se mně více, a nedbaje svých příbuzných obrátil se rozhodně a docela ke Konstantinovi.

IX. Jak to bylo a z čeho to vzešlo, u toho se při svém vypravování poněkud zdržím. Bylo poledne a císař byl stížen záchvatem své nemoci a prudkost záchvatu byla větší než jindy. Domnívaje se, že hned zemře, dá zavolati Duku a svým slovem ho učiní císařem, svěřuje mu slavnostně v ochranu své nejmilejší, manželku a dceru, bratra a ostatní příbuzné; ale odznaky císařské mu nedal a věc byla zatím jen slibem.

X. Co se stalo potom? Císař se poněkud vzpamatoval a domnívaje se, že snad zase nabude své tělesné síly, byl na rozpacích o tom, co učinil, a ten, jenž byl povýšen na císaře, je v trapném postavení a uvržen do rozpaků, neboť neobával se jen svého nezdaru, nýbrž také neštěstí a podezírání, které by z toho vzešlo. Co tedy učiní? Nedbaje ostatních radí se se mnou, připomíná si naše staré přátelství a neváhá udělati to, co bych chtěl, nebo co bych nejprve učinil. A já jsem tě neklamal ve svém přátelství, ty božská, čistá duše! (dávám se strhnouti, že k tobě mluvím, jako bys mě slyšel). Sám asi víš, jak jsem hned s počátku k tobě přilnul, jak jsem ti dodával odvahy, jak jsem ti přimlouval, když jsi klesal na mysl, jak jsem ti sliboval, že se s tebou vydám v nebezpe-

čenství, kdyby bylo třeba; a pak ostatní, jak jsem ti přivedl patriarchu a jak jsem učinil všecko, co vyžadovala potřeba chvíle a zřetel k přátelství.

XI. Abych dokončil své vypravování: prudší záchvat stihl císaře a již se všichni vzdali naděje, že zůstane na živu, ale nikdo ze všech by se nebyl odvážil ozdobiti Konstantina odznaky císařské hodnosti, kdybych nebyl sám přímo bez obalu zasáhl, při čemž všichni členové senátu se mnou souhlasili. Posadím ho na císařský trůn a přiváži mu zatím na nohy nachové sandály; ostatní pak přišlo potom: shromáždění hodnostářů, představení císaři, projevy hluboké úcty náležející císaři, pozdravování a vše, co se dělává nově zvoleným císařům.

XII. Když viděl, že jako první ze všech začínám obřad klanění, vstane hned s trůnu a vroucně mě obejmě; oči se mu zalily a nevěděl co činiti, jen mi děkoval a sliboval mi takové projevy přízně, jaké by ani nebyl mohl všecky vykonati; ale většinu z nich přece uvedl ve skutek.

XIII. Byl večer, když se to vše stalo, a když čas poneáhlu míjel, vzdal se Komnénos docela naděje, že vládu zachová a že se uzdraví; dá se ostříhati a obléci v roucho mnišské a vzpamatovav se po záchvatu okolo půlnoci trochu povstane. Poznav, jak s ním jest, a vzdav se veškeré naděje, sejde se s nově ustanoveným císařem, dotvrdí mu, že se vše stalo podle jeho vůle, odejde ihned z paláce a vstoupiv na loď odebere se do kláštera Studionu.

XIV. Komnénos zápasil se smrtí, jak bylo pověděno shora. Konstantin se již chopil úplně vlády; byl nejprve posazen na císařský trůn, když záclona ještě byla zatažena (stál jsem sám jediný u něho po jeho pravici), zdvihl ruce nad hlavu a maje oči plny slz vzdával díky Bohu a jemu především vše zasvětil. Rozhrnuv potom záclonu a povolav k sobě senát a důstojníky vojska, pokud tam právě byli, připojiv k nim členy vysokých správních úřadů a soudů, promluvil spatra řeč

přizpůsobenou svolanému shromáždění o spravedlnosti, lidumilnosti a o správném řízení věcí a věnoval jednu část spravedlnosti, druhou lidumilnosti a třetí povaze vládcově. Potom ještě přikázal mně, abych promluvil něco pro tu chvíli vhodného a pak shromáždění propustil.

XV. Potom začíná konati věci, o nichž mluvil ve své řeči, umíniv si, že zatím vykoná dvě z nich, udělování dobrodiní a spravedlivé rozsuzování. Nikoho tedy nepropustil bez daru, nikoho z hodnostářů ani z těch, kteří jsou první po nich ani z dalších, ale ani nikoho z řemeslníků, neboť zřídí i pro ně stupně hodností a poněvadž byla dosud oddělena třída prostých občanů a senátorů, odklídí sám přehradu a spojí to, co bylo odděleno, a promění rozloučenost v souvislost.

XVI. Vida, že většina lidí má sklon dopouštět se bezpráví a že jedni mají více práv a druzí jsou jimi utlačováni, věnoval svou pozornost spravedlivému rozsuzování »hledě na vše rovnoměrně«, jak praví král a prorok; proti těm, kteří se dopustili bezpráví, byl tvrdý, k těm, kterým se křivdilo, byl velmi laskavý a blahovolný. Stály před ním obě strany, obžalovaný i žalobce, nemajíce při soudě nijaké výhody ani nevýhody, ale byli stejně spravedlivě posouzeni. Tím se odhalovaly věci do té doby skrývané a chování všech bylo zkoušeno nebo spíše usvědčeno. Zákony, kterým se tenkrát poprvé dostalo přístupu do paláce císařského, byly veřejně slavnostně prohlášeny, nespravedlivé smlouvy roztrhány a všechno, co stanovil nebo napsal, bylo přímo zákonem nebo spravedlivější než zákon. A lidé na venkově, kteří předtím císaře ani neznali, vzhlíželi přímo k němu a dostalo se jim laskavých slov a ještě laskavějších skutků.

XVII. Tak si tedy počíнал a pamatoval také na veřejné dávky. Poněvadž to, co píši, není chvalořeč, nýbrž jsou to pravdivé dějiny, řeknu, že se s nikým neradil o tom, co bylo třeba dělati, a stalo se mu také, že nedosáhl přesně toho, co chtěl. Chtěl totiž spory s národy vyřídit nikoli válkami, nýbrž

posláním darů a některými jinými blahovolnými činy, a to ze dvou důvodů, aby si válkami nezpůsobil výdaje ještě větší a aby měl život klidný a nevyrušovaný.

XVIII. Ale při tom si nebyl vědom jednoho velikého omylu, že se oslabením vojenské stránky moc nepřátel vzmáhá a silněji na nás doráží. Takového nevhodného postupu, myslím totiž to, že se s nikým neradil a že neuvážil každou věc po všech stránkách, měli by všichni vládci zanechat, ale sebeláska a pak to, že některým císařům lecjací lidé lichotí, jako by stačili na všecko sami, je většinou omámí a učiní je příliš domýšlivými. A toho, kdo jim upřímně mluví o tom, co je správné, pokládají za podezřelého, toho však, kdo jim pěkně lichotí, chovají v lásce a pokládají ho za hodna, aby mu svěřovali svá tajemství. To způsobilo, že římská říše poklesla a že se věci změnily k horšímu. A přece jsem se často pokoušel zbaviti toho císaře této vady; v té věci však byl umíněný a neústupný. Ale nechme toho teď a posuďme jeho lidumilnost a jeho rozumnost, neboť o jeho spravedlnosti jsme již mluvili. Vzpomněl jsem si však na něco, nač jsem předtím zapomněl, a to teď povím.

XIX. Když mu vložili na hlavu diadém, učinil slavný slib Bohu, že nikoho nepotrestá na těle, a splnil ten slib s nádavkem, neboť zdržoval se mučení a skoro i příliš prudkých slov, ledaže se přetvařoval, aby se zdál hroznějším a hrozil tresty, ke kterým nikdy nedošlo. Rozsuzoval věci se zřením k okolnostem zachováváje pro každého míru jemu vhodnou a dbal rovnosti v té nerovnosti.

XX. A jak si počíнал doma? K dětem se choval velmi laskavě, rád si s nimi hrál, usmíval se jejich žvatláním, často s nimi zápasil, když se vrhli proti němu; při tom dbal o jejich dobré vychování a o jejich výcvik. Tři synové se mu narodili, než nastoupil na trůn, a dvě dcerky; prostřední z chlapců, jenž nedlouho po císařově nastoupení zemřel, byl nesmírně krásný; poslední z dcer byla již zasnoubena, byla podo-

bou velmi krásná a povahy ušlechtilé; druhá, jejíž jméno vpravdě jí slušící bylo Areté (ctnost), zaslíbila se Bohu, žije dosud a kéž žije ještě dlouho!

XXI. Po nastoupení císařově narodí se mu, dříve než slunce proběhlo svou roční dráhu, synáček, který byl hned uznán hodným jména císařského; ostatní dva, předtím narození, podivuhodný Michal a mladší Andronikos byli prostými osobami občanskými. Ale netrvalo to dlouho a ozdobí prvního a nejlepšího ze svých synů, totiž božského Michala diadémem císařským. Když ho císař již chtěl posaditi na trůn, zkouší ho řádně, zdali se hodí k vládě, a táže se ho na rozřešení jedné věci týkající se státní správy. Michal věc dobře uváží a dá mu správnou odpověď. Císař pokládaje to za dobré znamení ducha, který se v budoucí vládě znamenitě osvědčí, uvede ho ihned slavnostně jako následníka na trůn.

XXII. A co se stane pak? Několik lidí zosnuje spiknutí proti císaři; rozhodli se, že ho svrhnu s vlády a že postaví někoho jiného v čelo státu. Tohoto záměru se účastnili nejen někteří lidé neurození a neznámí, nýbrž i někteří urození a vynikající. Ze spiklenců se jedni pustili na dané znamení do vykonání svého zločinného podniku od moře, druzí přitrhli hanebně na souši. Ale když ten zločinný podnik dospěl k rozhodné chvíli, odhalil Bůh, co se děje a úklad vyjde na světlo. Srazí teď císař spiklencům hlavy? Nebo jim utne ruce nebo některý jiný úd? Ani zdání! Některé dá ostříhati a ostatní odsoudí do vyhnanství. A jako by si oddechl od nebezpečství, které bylo tak blízko, povolá mě k sobě domů a pozve mě k svému stolu. Pak najednou přestal jísti a zaplakav řekl: »Kdyby se, filosofe, měli tak dobře také ti, kteří byli odvedeni do vyhnanství! Ať takto nehoduji, když jiní jsou v neštěstí!«

XXIII. Když se Mysové na západě a Triballové domluvili a uzavřeli válečné spojenectví a veliké nebezpečství se hrnulo na římskou říši, vyrazil císař nejprve proti nim, ale

když jsem ho téměř rukama táhl zpět, vrátil se do paláce. Sebrav pak malé vojsko, poslal je proti nim a Bůh učinil neočekávaný div ne menší než zázraky Mojžíšovy. Jako by byli spatřili vojska mnohem silnější, dali se barbaři zachvácení strachem na útěk a rozprchli se na všechny strany; většina z nich byla pobita těmi, kteří se hnali za nimi; mrtví zůstali ležeti jako potrava ptactva a prchající se rozptýlili po celé zemi. Kdybych si byl umínil skládati chvalořeči a nikoli psáti stručnou, přehlednou historii, byla by mi tato část vypravování stačila na každou přepjatou chválu; teď však by se mi chtělo vypravovati o jiných věcech.

XXIV. Po všech ostatních stránkách byl by mohl císař soupeřiti s ostatními císaři a snesl by srovnání s nimi, ale pokud jde o jeho názory o náboženských věcech, hlavně o tajemství skrytého působení Boha Slova, na to nestačovalo jeho rozumové myšlení a neuměl to vysloviti ani prostě ani vědecky. Když jsem mu podal výklad o tajemství učiněném pro nás, byl v duši potěšen, radostí se chvěl na celém těle a proléval proudy slz. Nashromáždil v mysli všecku plnost Písma svatého a rozuměl nejen slovům, nýbrž i hlubšímu, světějšímu smyslu a když někdy nebyl zaměstnán starostmi o věci veřejné, zabýval se knihami.

XXV. U nikoho z ostatních si tak neoddechl jako u mne; když jsem se mu za den často neukázal, stěžoval si na to a byl mrzut. Ctil mne nade všechny ostatní a naplňoval se mnou jako nektarem. Když jsem mu jednou přinesl zprávu, že jistý občan zemřel, jevil velikou radost; když jsem se tomu divil a když jsem se ptal, proč ho to těší, odpověděl: »Poněvadž mnozí na toho člověka žalovali.« Obával jsem se, že se neudrží a že se dá unésti hněvem proti tomu muži, proto jsem odpověděl: Když tedy zemřel, nechť jeho žalobcům zároveň s ním docela zemře žaloba na toho muže, neboť i všecko nepřátelství se končí zároveň s životem.«

XXVI. Svého bratra Jana, jež povýšil k důstojnosti cé-

sarské, nesmírně miloval i po tomto povýšení a dával mu účastenství při rozhodnutích císařských. Tohoto muže také zdobil rozum, velikomyslnost a obratnost v řízení věcí. Proto mu také císař, když byl dlouho před svou smrtí stížen nebezpečnou nemocí, svěřil své děti jako otci přidav mu na pomoc muže, jež sám povýšil na stolec patriarchy, muže dokonale ctnostného a k patriarchátu velmi vhodného.⁵⁷

XXVII. Ale císař se ze své nemoci zase vzpamatoval; nedlouho potom však začínal chřadnouti a brzo se přiblížila smrt. Všecky starosti teď připadly jeho manželce Eudokii, kterou manžel pokládal za nejrozumnější ze všech žen té doby a za nejpečlivější vychovatelku dětí. Promluvím o ní později podrobněji. Jí tedy svěřil děti a rozhodnuv o všem tak, jak bylo řečeno, žil již jen krátkou dobu a skončil dosáhnuv věku něco málo přes šedesát let.

XXVIII. Nevím opravdu, prožil-li někdo slavnější život a zemřel-li šťastněji než tento císař; jednou se mu strojily úklady, ale jakmile byl vyrván z bouřlivých vln, ztrávil ostatní dobu své vlády nerušeně a radostně a zanechal světu syny císaře, kteří byli docela po něm a duší a tělem jevíli vlastnosti svého otce.

XXIX. Když jsme teď s dostatek mluvili o tom, co vykonal, povězme také, pronesl-li za své vlády mimochodem nějaké význačné výroky. Říkával o těch, kteří zosnovali spiknutí proti němu, že je nezbaví cti a jmění, ale že s nimi nakládá jako s otroky a nikoli jako se svobodnými muži. »Já jsem je o svobodu nepřipravil, ale zákony je vypověděly do vyhnanství.« — Zabýval se vynikající měrou vědami a řekl: »Měl bych býti proslaven spíše tím než vládou.« — Byl statečné mysli a řekl komusi, jež prohlašoval, že by ho v boji rád chránil svým vlastním tělem: »Nemluv tak a chceš-li; zadej mi, až padnu, sám také ránu.« — Člověku, který důkladně probíral zákony za tím účelem, aby se dopouštěl bezpráví, řekl: »Tyto zákony nás zničily.« — To stačí císaři.

EUDOKIE (1067) — ROMANOS IV. (1067 — 1071)

Císařovna Eudokie se syny Michalem a Konstantinem.

I. **C**ÍSAŘOVNA Eudokie, jež se podle ustanovení svého manžela a císaře stala paní nade vším, neodevzdala vládu jiným a také nechtěla většinou býti nečinná a svěřovati řízení věcí některým hodnostářům, nýbrž ujavši se vlády, chopila se sama všeho vedení. S počátku si počínala prostě, nevystrojovala se a nejevila přílišnou okázalost, když vycházela. Nabývala zkušenosti ve všem a vpravovala se do všeho, pokud jí bylo možno, do volby hodnostářů, do věcí občanských, do věcí týkajících se veřejných dávek, a pronášela císařská prohlášení; tak neobyčejně měla rozumové schopnosti. Tak stála mezi syny a ti byli skoro jako ztrnulí, neboť se jí docela báli a měli ji ve veliké úctě.

II. Že se Konstantin, který ještě byl chlapcem a nemohl věcem rozuměti, k ní choval s bázlivou úctou, tomu se nepodivím ani nezajdu tak daleko, abych ho za to chválil. Že jí však ustupoval Michal a že jí ponechával vedení všech věcí, když přece již dávno překročil první mládí a dosáhl již rozumného věku a nabytí zralého úsudku, jež osvědčil v mnohých věcech, v tom ho nelze tak hned srovnávat s někým jiným a nikdo ho nemůže za to dosti chváliti. Viděl jsem často, když mohl projevit své mínění před matkou, že mlčel, jako by nedovedl promluvit, a že se zdržoval vládních činností, ačkoli měl schopnost vykonati cokoli.

III. S počátku ho matka nezanedbávala, ale sama ho cvičila a připravovala; pak mu svěřila vybírání úředníků a nabádala ho k rozsuzování pří. Často přistoupivši k němu ho políbila, pochvalovala ho a přála si, aby se na něm dočkala radosti, vyrovnávala jeho povahu a ponenáhlu ho vedla ke všem činnostem císaři slušícím. Často mi ho svěřovala a kázala mi, abych ho napomínal a abych mu radil. Sedal na trů-

ně císařském zároveň se svým bratrem Konstantinem. Byl dobromyslný jako málokdo a nedělal všecko jen sám, nýbrž doprával často také bratrovi účastenství v činnosti vladařské. Tak se věci s nimi měly a toto zařízení by se asi bylo zachovávalo až do konce, kdyby se proti tomu nebyl postavil jakýsi zlý duch.

IV. Když jsem ve svém vypravování došel až sem, mohl bych o císařovně Eudokii říci, že nevím, byla-li některá jiná žena takovým vzorem rozumného sebeovládání, jakým byla ona ve svém životě do té doby. Neříkám, že potom svou rozvážnost změnila, ale že polevila ve své pečlivé obezřelosti a že nezachovala až do konce stejný způsob myšlení. Uvedl bych v její prospěch také to, že přes to, že se poněkud změnila, nebyla ovládána rozkošemi ani se nepoddala tělesné žádosti; ale rozechvívaly ji mnohé obavy o syny, aby nebyli zbaveni vlády, až by nebylo nikoho, kdo by je vedl a kdo by o ně pečoval. Neboť jí nebyl život císařovny potěšením; uvedu velmi přesvědčivý doklad pro to. Já, jenž toto píši, jsem byl bratrem jejího otce podle duchovního příbuzenstva a on mě nade všechny zbožňoval a vynášel. Jednou jsem se s ní setkal v chrámě a vida ji přimknutu k Bohu a jakoby visící na Pánu vyslovil jsem, pohnut jsa oddaností k ní, vroucí přání, aby užívala až do konce vládní moci. Ona se však obrátila ke mně, vytkla mi ta slova pokládajíc to přání za kletbu a pravila: »Kéž neužívám té moci tak dlouho, že bych také ještě zemřela jako císařovna!« Tak mě ta řeč polekala, že jsem od té doby k ní hleděl jako k vyšší bytosti.

V. Ale člověk je bytost velmi měnivá, zvláště když na něj zvenčí působí silné podněty k té změně. Třebaže byla císařovna povahou stálá a duší ušlechtilá, podemlely jí proudy hrabující na ni hradbu rozumných úvah a naklonily ji k druhému manželství. Mnozí se o té věci dověděli a oprádali ji všelijakými řečmi, mně se však císařovna ani v nejmenším o tom nezrušila, z ostychu o tom nemluvic, aby nedala pod-

nět k nepřátelským řečem proti tomu muži. Přece však chtěla, abych také já věděl o jejím úmyslu, proto přišel ke mně jeden z těch, kteří ji sváděli k horšímu, a nabádal mě, abych s ní promluvil a bez obalu jí řekl, aby postavila v čelo správy ušlechtilého císaře. Já však jsem mu odpověděl, že jí to neřeknu, že ji přemlouvati nebudu a že bych ze svých slov nic dobrého neměl.

VI. Dosud se o té věci mezi lidem jen šuškal; císařovna však byla již rozhodnuta o budoucím císaři a podle úmluv měl očekávaný ještě téhož dne přijíti do města, a na druhý den bylo stanoveno jeho nastolení na trůn. Navečer mě přivolala císařovna k sobě, vzala mě stranou a pak mi s pláčem řekla: »Nevíš, že nám moc státu slábne a klesá, když neustále vznikají války a zástupy barbarů plení celý východ; jakpak by státu nehrozilo nebezpečství?« Nevěděl jsem nic, co se stalo, a že budoucí císař je před branami paláce, a řekl jsem: »Není to věc, kterou by bylo možno vykonati obratem ruky, nýbrž věc vyžadující úvahy a zkoumání. Dnes se taž a zítra poslouchej, jak praví přísloví.« Usmála se trochu a pravila: »Vždyť není třeba přemýšleti. Věc je uvážena a rozhodnuta, neboť syn Diogenův Romanos byl uznán za hodna, aby vládl a dána mu přednost před ostatními.«

VII. Ztrnul jsem, když jsem to slyšel, a nevěděl jsem, co se se mnou děje; řekl jsem: »Zítra tedy budu také při tom,« a ona odpověděla: »Nikoli zítra, ale účastni se toho hned!« Zeptal jsem se jí ještě: »Tvůj syn a císař, jenž, jak se čekalo, měl sám býti vládcem, ví o tom, co se stalo?« — »Není mu naprosto neznámo,« odvětila, »co se stalo, ale podrobně věc nezná. Připomínáš mi však právě včas syna, pojďme spolu k němu a vyložme mu věc. Spí tam někde nahoře v některé z císařských ložnic.«

VIII. Šli jsme tedy nahoru; nevím, jak jí bylo v duši, já jsem však byl rozrušen a jakési chvění mi najednou roztráslo kosti. Matka si sedla na lože synovo a řekla: »Vstaň, nejlepší

z mých synů a císaři, a přijmi místo otce otčima, který nevládne, nýbrž ustupuje, neboť k tomu ti ho tvá matka písemně zavázala.« Syn ihned vstal a podíval se kradmo na mne; nevím, co si myslil. Sešel pak s matkou z komnaty, kde spal, dolů, spatří tam již císaře a nezměniv se ani v duši ani v obličeji a políbiv ho, stane se jeho společníkem ve vládě a účastní se radostné nálady.

IX. Zavolali k tomu také césara; přišel a projevil tenkrát nejvíce svou rozumnost dav výraz své starosti o svého synovce a císaře, jak se slušelo, a promluviv o něm několik slov oslavuje s ostatními oba císaře, málem pěje svatební píseň a skoro se opíjí svatebními poháry. Tak byl císař Romanos uveden ve vládu.

Uláda Romana, syna Diogenova.

X. Tento císař, totiž Roman, syn Diogenův, pocházel ze starého, bohatého a váženého rodu, kromě otce, neboť ten byl usvědčen z úkladů o trůn za vlády Romana Argyra a sám se vrhl s příkré skály a zabil se. Povahou byl Romanos někdy přímý, ale většinou se přetvářel a chvástal se. Také neušel podezření, že usiluje o vládu, ale po celou ostatní dobu zůstal skryt; teprve za císařovny Eudokie, jejíž obraz podalo předcházející vypravování, odkryl své úmysly. Byl však hned přistižen a byl by asi odpykal svou odvahu, kdyby nebyla laskavost císařovna zachránila před odsouzením toho muže, jenž ji až do toho soudu klamal. Myslíla si totiž, učiní-li císařem toho, jejž zachránila, ač měl býti popraven, že si uchová všecku moc a že on nebude pomýšleti na nic jiného než na to, co ona bude chtít; míníla vše dobře, ale minula se cíle. Neboť jen několik dní se stavěl, jako by ji poslouchal, a již se projevila jeho vlastní povaha a zrovna tak, jako ho císařovna chtěla ovládati a jako ochočeného lva chovati toho, jenž byl mocnější než ona, tak se Romanos vzpouzel proti uzdě a kradmo pohlížel hrozivě na ruku, která ho brzdila.

S počátku reptal jen u sebe, držel jazyk za zuby, potom však svou mrzutost dával veřejně najevo.

XI. Mne se držel jako osoby duchem vyšší, neboť když ještě byl mezi prostými soukromníky, choval se ke mně docela otrocky a měl také jakýsi prospěch z mé podpory. Když byl povýšen na císaře, nezapomněl na to, ale miloval a ctil mě tak, že dokonce povstával, když jsem vcházel, a že mi projevil svou přízeň prvenstvím ve svém důvěrném přátelství. Ale to říkám jen tak mimochodem! — Chtěl býti samovládcem a míti sám jediný všecku moc ve státě, ale poněvadž dosud ničím znamenitým k vládě nepřispěl, odkládal to na vhodnou chvíli. A za tím účelem se na ochranu celé říše vyhlásí válka Peršanům.

XII. Byl jsem zvyklý raditi císařům to, co bylo k prospěchu, a zdržoval jsem ho, aby napřed uvažoval o moci vojenské, aby sestavil vojenské seznamy, aby si přivedl spojeneckou pomoc a aby se teprve potom, až to vše bude připraveno, rozhodl k válce. Ale ti, kteří obyčejně mluvili proti tomu, co jsem říkal, kromě některých také teď vedli říši do záhuby. Horší věc zvítězila, oděl se do plné zbroje hned v paláci vzav do levice štít a do pravice kopí »pevně spojené skobami, dvaadvacet palců dlouhé«. Myslí, že tím zabrání vpádu nepřátel a že jim vrazí kopí do boku; ostatní při tom zdvihli válečný křik a tleskali, já jsem však byl zachmuřen maje tušení, co se asi stane.

XIII. Vyrázil tedy proti barbarům s celým vojskem nevěda ani, kam potáhne ani co podnikne. Tak bloudil umíniv si, že se dá jednou cestou, a zatím se ubíral jinou, prochodil Syrii a Persii a vykonal jen tolik, že zavedl vojsko do vnitrozemí, postavil je na vysokých výšinách a pak je zase vedl zpět, uzavřel v soutěskách a množství jich tím válečným podnikem zahubil. Potom se vrátil, jako by byl zvítězil, nenesa nám však kořisti ani z Medie ani z Persie, ale jediné tím se vynášeje, že podnikl válečnou výpravu proti nepřátelům.

XIV. To mu bylo prvním podnětem k vychloubání; potom nedbal ani císařovny a přezíral vysoké hodnostáře a nevšímal si rádců, což je nezhojitelnou nemocí vládců, a byl ve všem sám sobě rádcem a vůdcem. Já však (přisahám Bohu, jemuž se filosofie klaní) chápaje podvratné úmysly a obávaje se o císařovnu a o stát, aby všechno nepropadlo nepořádku a docela se nezhroutilo, jsem ho odvracel od jeho záměru a připomínal jsem mu jeho sliby a kde to bylo možno, naháněl jsem mu také strach, aby se jeho úmysly nakonec neobrátily proti němu. Poněvadž také císařovna bývala často dotčena jeho jednáním a překypovala v duši hněvem a skrytě chovala zlé myšlenky, věnoval jsem se střídavě oběma a mluvil jsem každému z nich o druhém.

XV. Neuplynula dlouhá doba a hned časně z jara zabýval se zase v mysli nepřáteli a předcházející vítězství bylo zlehčováno. Konaly se zase přípravy k druhé válce, a abych zkrátil, co bylo mezitím, také já jsem se stal vedlejší osobou při té výpravě; neboť nutil mě také, abych šel s ním, že nebylo možná to odmítnouti. Pokud jde o důvod, proč mě chtěl vůbec míti u sebe, o tom teď raději pomlčím, poněvadž vypravování většinou zkracuji; povím to, až bych o tom psal podrobněji. Vysvětlení této věci jsem se nikterak nevyhýbal, takže se ta věc nemůže státi podnětem, aby se mně vytýkala zlá vůle proti němu, ani odůvodněním, že se jemu celý podnik nezdařil.

XVI. Uznával, že ho překonávám ve všem svými slovy (míním totiž řeči o vědách), ale chtěl míti nade mnou vrch v znalosti věcí strategických. Když viděl, že znám podrobně vědu taktickou a vše, co se týče setnin a šiků, sestrojování válečných strojů, dobývání měst a vše ostatní, co náleží k strategickému řízení, divil se, záviděl mi, ale držel se mne a srovnával se se mnou; říkám to pro ty, kteří byli s námi na té výpravě a vědí, že v tom, co uvádím, nepřepínám.

XVII. Také tato druhá válka mu nepřinesla více než

předcházející, nýbrž byla jí rovna a měla stejný výsledek. Kdybychom padali po tisících a kdyby byli zajati dva tři nepřátelé, nebyli bychom poraženi a veliké vychloubání by se u nás ozývalo proti barbarům. Proto se císař tím více chlubil a tím více se vypínal, že podnikl dvě výpravy, a že odpovědnosti za to všechno nemá, nýbrž že byl špatnými rádci docela odvrácen od pravé cesty.

XVIII. Cisařovnu držel jako zajatou a nebylo by mu bývalo ničím vyvésti ji třeba z paláce; na césara hleděl s podezřením a často se rozehnal chtěje se ho zmocniti a zabíti ho a zase si to rozmyslil a nevykonal svůj záměr, ale pro tu chvíli dal si věrnost jeho a jeho synů potvrditi přísahou. Poněvadž neměl řádné záminky, aby to, na čem se v duchu rozhodl, vykonal, vydá se na třetí a poslední výpravu proti dorážejícím barbarům; nepřestávali totiž, jakmile nastalo jaro, pleniti zemi římskou vnikajíce tam v ohromných zástupech. Vytáhne tedy zase s vojskem spojeneckým a vlastním, větším než bylo předcházející.

XIX. Tak jako to činíval při všech věcech, politických i vojenských, že se totiž s nikým neradil, vyrazí ihned a táhne rychle k Cesarei. Potom však váhá táhnouti dále a dal sobě a ostatním záminku k návratu. Poněvadž však nemohl snést tu hanbu, neboť bylo třeba učiniti smlouvu s nepřáteli a učiniti konec jejich útokům konaným každého roku, císař buď si zoufaje nad svým postavením nebo se odvažuje více, než bylo třeba, a ničeho nedbaje vytrhne proti nepřátelům. Barbaři zpozorovavše jeho postup, chtěli ho vlákati dále do vnitrozemí a zaplésti ho do svých tenat, vyrazili na svých koních vpřed a zase ujížděli zpět, jako by pomýšleli na útek; udělali to několikrát, chytili několik z našich velitelů a vzali je do zajetí.

XX. Co mně neuniklo, on nezpozoroval, že totiž sám sultán, král Peršanů a Kurdů, byl při tom vojsku a že on vykonal většinu úspěšných podniků. Kdyby byl někdo sultána při-

mo stihl, nebyl by císař jeho zprávě uvěřil. Ale nechtěl mír a domníval se, že při prvním útoku zajme vojsko nepřátel. Při své špatné znalosti válečnictví rozdělil vojska; jednu část zadržel na místě, jiné poslal jinam a když bylo potřebí postavit se proti nepříteli s celou silou svého vojska, postavil se proti nim jen s menší částí.

XXI. Co bylo potom, nemohu chváliti, ale nemohu to také haněti; vzal totiž sám na sebe všecko nebezpečství. To je jádro rozporu: kdyby někdo posuzoval císaře jako odvážného muže a statečného bojovníka, měl by důvod k pochvalnému uznání; kdyby však uvážil, že ten, kdo je právně vrchním velitelem vojska, má podle správné strategie zůstatí stranou a nařizovati vojsku, čeho je třeba, a že císař se nerozumně vydával v nebezpečství, velmi by se mu asi posmíval. Já jsem mezi těmi, kteří chválí, a nikoli mezi těmi, kteří obviňují.

XXII. Oděl se plnou zbrojí a vytasil meč proti nepřátelům; jak jsem slyšel od mnohých, pobil mnoho nepřátel a jiné donutil k útěku. Když pak ti, kteří na něj útočili, poznali, kdo jest, obstoupili ho kolem dokola a císař byv zasažen spadl s koně; byl jat a císař římský byl jako válečný zajatec veden k nepřátelům. Jeho vojsko se rozptýlilo; malá část se zachránila útekem, větší část byla jednak zajata, jednak pobita.

XXIII. O době zajetí císařova a o tom, jak se vítěz o něm rozhodl, povíme později. Neuplynulo mnoho dní a jeden z těch, kterým se podařilo z boje uniknouti, přišel jako posel a přinesl do hlavního města tu úžasnou zvěst a po něm zase jiný a ještě jiný, ale nehlásili nic určitého, každý vykládal jen tu jednu úžasnou věc: jeden hlásil, že císař je mrtev, jiný, že jen byl zajat, jiný zase, že ho viděli raněného a strženého na zemi, a ještě jiní, že viděli, jak byl v poutech veden do nepřátelského tábora. V hlavním městě se o těch věcech radili a císařovna se tázala co dělati; všem se zdálo, aby zatím nechali císaře, ať byl zajat nebo ať je mrtev, a aby císařovna zachovala vládu pro sebe a pro své děti.

XXIV. Potom dávali jedni vládu synovi, ještě mladému, takže by matka byla bývala docela zbavena moci, jiní přidělovali celou vládu zase jen jí. Mně se nelíbilo ani to ani ono, neboť nebudu skrývati své mínění, které bylo, aby oba vládli společně, aby on jí projevoval svou poslušnost jako matce a ona aby řídila správu říše spolu se svým synem. To se také tak zdálo císaři Michalovi a srovnával se s tím úmyslem. Ale ti, kteří chtěli sami rozhodovati v říši a vésti vládní věci ve svůj prospěch, nabádali matku k samovládě a syna nutili, aby se postavil proti matce.

XXV. Nevím, jak bych projevil svůj obdiv nad tím mladým mužem, neboť chtěl se jen se mnou jediným o všem raditi, kdyby se matce zdálo vzdáti se vlády, a nechtěl se k ní zachovati ani okázale štědře ani malicherně skoupě. Často jsem je přivedl k tomu, že se srovnali; syn se tak silně zdržoval, aby matce neodporoval, že se zardíval, když na ni hleděl, a docela před ní ustupoval. Ale vtom, když ten záměr nebyl ještě rozhodnut, přišel do města césar byv císařovnou vyzván, přidá se k mé radě a plně schvaluje společnou vládu císařské rodiny.

XXVI. Tato bouřlivá vlna se však ještě ani neutišila a již hned téhož dne se zdvihne a zahučí druhá. Vůdce nepřátelského vojska vida císaře jako zajatce, nezakládá si příliš na tom úspěchu, nýbrž je tím štěstím náramně zaražen a mírní se při svém vítězství do té míry, že by to nebyl nikdo očekával; utěšuje zajatého, přibírá ho k svému stolu, projevuje mu úctu, dává mu tělesnou stráž, zbaví mu pout ty muže, které si přeje, propouští tolik zajatců, kolik jich žádá, a na konec vybaví i jeho samého ze zajetí. Učiniv s ním smlouvu přátelskou a přijav od něho sliby stvrzené přísahou, vypraví ho zpět do jeho říše v průvodu, jakého by si kdo jen mohl přát, a s tělesnou stráží, což však bylo počátkem zla a hlavní příčinou mnoha neštěstí. Když císař tak dosáhl toho, več nikdy nedoufal, domníval se, že se beze všeho zase uchopí vlády

nad římskou říší a sám jako svůj vlastní posel hlásající štěstí po neštěstí podá císařovně zprávu listem psaným vlastní rukou a oznamuje jí, co se stalo.

XXVII. V paláci hned nastal zmatený šum a lidé pobíhali sem a tam; jedni se podivovali tomu, co se přihodilo, druzí tomu nevěřili; také císařovna byla na rozpacích a nevěděla co dělati. Když všecko bylo tak bezradné, přišel jsem také já, a když se všichni obrátili ke mně, abych pověděl, co by bylo prospěšné, zvláště když nejdražší mi císař Michal na mne naléhal a mě nutil, prohlásil jsem, že se Romanovi již nemá vlády dostati, nýbrž že je třeba ho odkliditi a na všechny strany vyslati rozkazy, jimiž se zbavuje vlády. To se zdálo dobré lidem rozumným, jiní měli jiné mínění.

XXVIII. Tak se věci měly a císař Michal obávaje se o sebe a nedůvěruje krutosti Diogenově učiní rozhodnutí pro sebe velmi bezpečné a mohlo by se říci velmi rozumné; odejde rychle od své matky a stane se svým vlastním pánem a přibrav si jako rádce své druhé bratrance, totiž syny císařovy, získá si strážce palácové. Byli to barbaři mající všichni štítů a přes rameno zavěšenou jednosečnou těžkou šavli. Všichni udeřili najednou do svých štítů, vyrazili ze všech sil válečný křik, naráželi svými šavlemi o sebe, až se to rozléhalo, a všichni se hrnuli k císaři domnívajíce se, že je v nebezpečnosti a obklopivše ho kolem dokola odvedou ho do vyšších částí paláce.

XXIX. Tak si počínaly strážce. Byl jsem právě mezi těmi, kteří byli u císařovny; nevědouce o ničem málem jsme ztrnuli domnívajíce se, že se nebezpečnosti hrne na nás. Císařovna nebyla sebe mocna; strhla si závoj s hlavy a utekla rychle do nepřístupné podzemní místnosti; vklouzla tam a já jsem stannul u vchodu nevěda co počítí a kam se obrátiti. Ale jakmile byl císař v bezpečí, vzpomněl si na mne přede všemi ostatními, vyslal lidi, aby mě vyhledali a aby po mně pátrali všude po paláci; ti mě také našli, vzali mě za ruce a dovedli mě

radostně k císaři jako nějaký nenadálý šťastný nález nebo jako drahý dar. Jakmile mě spatřil, hned si oddechl jakoby zachráněn z bouře a ponechal to mně, abych rozhodl, co by bylo prospěšné učiniti.

XXX. Ujal jsem se tedy vedení státních věcí; některé věci jsem spravoval sám, jiné jsem nařizoval tak, aby poměry v hlavním městě nebyly uvedeny v nepořádek; jiní zase pracovali pro císařovnu. Abych pomínul mnohé věci, které se děly mezitím, stalo se o ní rozhodnutí, aby odešla z města a aby se usadila tam, kde sama u moře založila svatyni Boho-rodice. To se stalo ihned, ačkoli císař a syn, jak vím sám, a dosvědčil bych to lidem bera si Boha za svědka, odmítal vypovězení matky; ale poměry si to vynucovaly a stavěly se proti vůli císařově.

XXXI. Jak se za takových poměrů obyčejně stává a jak se při tom mluvívá, vyslovoval každý jiné mínění o císařovně a neustále se na ni útočilo řečmi; proto došlo k druhému rozhodnutí, aby vstoupila do kláštera a hned se to také vykoná; tím se končí historie císařovna.

XXXII. Diogenes se nespokojoval s tím, že byl vybaven ze zajetí, ale byl by to velmi těžce nesl, kdyby se zároveň nezmocnil vlády, a nahrnulo se k němu množství vojska. Přecházející s místa na místo docela beze strachu, že by mu někdo bránil, zjednával si peníze z veřejných dávek a s celým svým vojskem zabere město, jehož jméno se ozývá ze všech úst, myslím totiž Amasei.

XXXIII. Císař Michal tedy hned svěří římské vojsko mladšímu ze synů císařových. Ten měl ráznou ruku a podivuhodně pronikavého ducha a vynikal neobyčejně tím, že uměl rozeznati, čeho je třeba, a také to vyložit. Přiblíživ se k městu, kde se Diogenes usadil, nejprve své vojsko zastavil, potom se pouštěl do neustálých šarvátek a zase ho klamal a všelijak se snažil buď ho zajmouti nebo vypuditi z města. Diogenes jsa v úzkých odváží se odtamtud vyraziti a postaví

se proti němu celým svým vojskem; vojska se srazí a s obou stran nastane veliká řež. Potom se žene náš vojevůdce na koni jako nějaký okřídlený jezdec proti nepříteli a vpadnuv do nepřátelského šiku jako by tam byla padla hradební věž, zatlačí jej zpět a roztrhne jej na mnoho částí. A tak část protivníků padne přímo v boji, část jich byla zajata a jen málo jich uniklo, mezi nimi také Diogenes poháněje koně ze všech sil. To nám bylo prvním podnětem k pevné naději.

XXXIV. Odtud se začala pro Diogena zkáza. S několika málo členy své družiny se uzavře v malém městě a byl by asi býval ihned zajat, kdyby se nebylo přihodilo něco jiného. Jakýsi muž, rodem Armén, velmi rozumný, smýšlením nám rozhodně nepřátelský, jemuž se od Diogena, když ještě byl císařem, dostalo jednoho s nejvyšších vůdcovských míst, chtěl se mu za projevy přízně odměniti v jeho neštěstí; přivedl si mnoho vojska a odebere se k němu, vyzývá ho, aby byl dobré mysli, slibuje mu hory doly, ale nepřipouští, aby se postavil proti našim vojskům. Odvádí ho do země Kiliků a ochranou proti útokům mu učiní horské údolí kilické, zřídí mu vojska, dá mu peníze, opatří ho císařskou nádherou, především ho vyzbrojí a potom se ten úžasný muž připravuje, aby se ve vhodné chvíli dal do boje proti našemu vojsku.

XXXV. Radili jsme se zase o svém postavení a uvažovalo se, co by se mělo dělati. Jedněm se zdálo, že by bylo dobře uzavřítí s Diogenem smír, postoupiti mu část vlády a nic dále již nepodnikati; druzí myslili, že je třeba bojovati a neposkytovat mu nijaké příležitosti k nějakému pozdějšímu odvážnému podniku. Nejprve se tedy začalo jednati o smír a byl mu poslán přátelský smírný list od císaře. On však to pocíťoval jako urážku, že se mu projevuje laskavá shovívavost, když se přece naprosto ničím zlým neprovinil, a postavil naproti tomu své požadavky, nevzdával se vlády ani nechtěl přijmouti omezenější část moci, ale byl ještě sebevědomější ve svých odpovědích než ve svých záměrech.

XXXVI. Císař tedy zanechal toho vyjednávání a z nezbytí odevzdal velení Andronikovi. Byl to nejstarší ze synů císařových, muž podivuhodné postavy, nezávislého ducha, dobromyslný a velmi rozumný. Jemu tedy svěřil císař moc nad celým východem a vyslal ho proti Diogenovi. Andronikos nejprve sjednotil smýšlení vojska, chovaje se vhodně ke každému a všem se přátelsky přizpůsobuje; druhá věc, o které se snaží, je zůstatí nepozorován Diogenem, až se přiblíží k soutěskám kilickým, a projíti tiše zatáčkami horských údolí a celou neschůdnou stezkou a objeviti se před nepřáteli docela znenadáni. Takové byly úmysly našich a prošli, jak bylo stanoveno, po této úzké, příkré cestě. Císař to pokládal za velmi zlou věc, kdyby byl protivník přemožen a při tom buď v boji zabit nebo zajat živ, ale někde na těle zmrzačen.

XXXVII. Viděl jsem jej, jak často nad ním plakal a jak by to byl vykoupil vlastním nebezpečenstvím, aby Diogenes netrpěl, neboť choval prý přátelství k tomu muži a byly prý úmluvy mezi nimi, proti nimž se bál jednati. Svěřil tedy mužům stavu duchovního a smýšlení mírumilovného přátelské návrhy a odevzdá jim pro svého protivníka list, v němž mu slibuje všecko možné a přemlouvá jeho neústupnou mysl, aby se mu poddal.

XXXVIII. Ale Diogenes se dal do boje, dříve než list dostal; sám zůstal v tvrzi, kterou předtím obsadil, s nevelikou družinou. Téměř celé své vojsko podřídil Chataturovi Arménovi, o němž byla shora řeč, a vyslal ho do boje, jak se zdálo, s nadějí na dobrý výsledek. Chatatures vytáhl s pěším vojskem i s jízdou a obsadiv napřed výhodná místa, postaví svůj šik, z něhož většina byla ducha bojechtivého a vynikala tělesnou silou.

XXXIX. Se šikem rovněž dobře spořádaným se proti němu postaví Andronikos. Dříve než se šik pevně srazil a než se vojska dala do boje, byl u něho Frank Krispin (píši to zrovna v den jeho smrti).⁵⁸ Tento Krispin se s počátku jevil

nepřítelem Římanů, potom však změnil své smýšlení a projevil pak zrovna tak velikou oddanost, jako předtím bylo veliké jeho nepřátelství. Teď byl u Andronika a brzo mu dodával odvahy, brzo byl zase Andronikem povzbuzován. Když tedy viděl nepřátelské vojsko seřaděné v šiku, povzbudí Andronika k důvěře v sebe a káže mu podniknouti útok proti nepřátelské jízdě; sám se vyřítí v čele své družiny popustiv koni uzdu a udeří do středu nepřátel. Rozrazí jejich šik a vida, že kladou jen slabý odpor a neodolávajíce dlouho se obracejí na útěk, hnál se s mnohými bojovníky své družiny za prchajícími; mnoho jich pak pobil, většinou je však zajal živé.

XL. Šik Diogenův byl rozbit a rozptýlen, vítězný Andronikos se vrátil s Krispinem do stanu, který mu byl postaven. Potom přijede k vojevůdci jezdec s kýmisi z nepřátel; byl to Chatatures Armén. Ten totiž jak říkal, spadl na útěku s koně u nějakého příkopu a skryl se v houští. Kdosi z pronásledovatelů ho spatřil a rozehnal se po něm chtěje ho zabít; když viděl, že pláče, svlékl mu oděv a nechav ho nahého v houští odešel. Pak ho zase uviděl jiný voják a chtěl ho zabít, on však řekl: »Ušetříš-li mne a dovedeš-li mě k tomuto veliteli (při tom mu řekl jeho jméno), naplní ti pravici dary.« Když Andronikos poznal, kdo vypravující jest, pokládal to za druhé vítězství a jak se slušelo ušlechtilému vojevůdci, dal toho muže obléci a vystrojiti a držel ho ve volném zajetí bez pout.

XLI. Nedůvěřuje malému vojsku, které měl u sebe, doufal Diogenes, že mu brzo přijde perská spojenecká pomoc. Proto dodával svému vojsku odvahy a vzbuzoval v nich naděje, které se měly brzo splniti; ale ti, na něž pevně spoléhal a jimž svěřil klíče tvrze, ti ho první uvrhli do zajetí. Domluvivše se totiž s naším velitelem a dostavše záruky, že se jim nic nestane, otevřeli brány dokořán a vpustili naše vojsko dovnitř a dovedli je přímo k domu, kde Diogenes byl ubytován. Stál tu a byla na něj žalostná podívaná; vzdal se všech

nadějí a ruce měl spoutány jako otrok. A ponechav těm, kteří ho zajali, na vůli, aby s ním udělali, co by chtěli, oblékl si hned, když nebylo zbytí, černý mnišský šat a smeknuv pokrývku hlavy dal si od toho, kdo to chtěl udělati, ostříhati vlasy. Ti, kteří se k tomu právě naskytli, odbyli chvatně tuto změnu života a vedou ho z pevnůstky k Andronikovi s tak velikou radostí, jakou si jen lze představit. Andronikos se k němu nechoval s hrdou povýšeností, nýbrž litoval jeho neštěstí, podá mu pravici, uvede ho do svého stanu a přibere ho ke skvělé hostině.

XLII. Až potud postupovalo naše vypravování hladce a vedlo po rovné, královské cestě, jak říkají theologové! O tom, co se stalo potom, váhám pokračovati a vykládati o činu, jenž se neměl státi, a abych s malým pozměněním opakoval táž slova, jenž se však nezbytně musil státi. Neměl se státi z bázně Boží a z opatrnosti proti nebezpečí; musil se státi působením okolností a náhlým obratem štěstí. Ti z okolí císařova, kteří mu byli nakloněni, báli se, aby Diogenes nestrojil nějaké úklady a aby z toho nevznikly pro císaře obtíže, skrývajíce před císařem svůj záměr nařídí listem tomu, kdo právě měl Diogena v moci, aby mu dal vyloupnouti oči.

XLIII. Císař o tom nevěděl, když se to již stalo (a nepíší pochlebnou historii, Bůh je mi svědkem, nýbrž veskrze pravdivou). Proto také nad tím prolil více slz, když se později o tom dověděl, než jich prolil Diogenes před svým utrpením oplakávaje svůj osud. Ale ani když císaři bylo oznámeno zasetí Diogenovo, neprojevil nijakého radostného pohnutí ani na něm nebylo viděti nijaké jiné známky potěšení, nýbrž kdyby se nebyl obával, že by mu to lidé vytýkali, byl by asi dlouho jevil svůj smutek. Ten, jemuž byly vyloupnuty oči, byl uveden do kláštera, jejž založil na ostrově zvaném Próté; tam žil nedlouho a zemřel nepanovav ani plná čtyři léta a vládní moc má úplně v rukou Michal.

M I C H A L V I I. (1071 — 1077).

Vláda Michala Duky.

I. **C**HTEĚJE vypravovati o Michalovi Dukovi nebo spíše podati jen stručný nástin jeho osobnosti a jeho činů, prosím čtenáře především o to, aby nemyslil, že má slova jsou lepší než jeho povaha a jeho skutky; naopak zůstávají daleko za nimi. To, co často cítím, když ho vidím a když se mu obdivuji, cítím podobně také, když o něm píši. Nevím, jak bych ho postavil mimo všecken obdiv, aby se nestalo, že by někdo nevěřil mým slovům, nebo aby podezíral to, co napíši, proto, že to píši ještě za života toho císaře. Proto jsem se také dal do skládání této historie, aby se mohly poznati způsoby a smýšlení člověka, jemuž se dostalo údělu veskrze znamenitého a přirozené povahy předstihující všechny, které jsem poznal.

II. Jsem na rozpacích, o které z jeho vlastností bych mluvil nejprve, a uvádím především to, že žádný z jeho služebníků neujde jeho pozornosti, žádný z nedbalých ani z těch, kteří v něčem jsou horliví a dobří, ale nikdo od něho neuslyšel zlého slova ani nebyl veřejně ztýrán ani nebyl vyhnán pro špatný čin. A i kdyby se někdo z nich chtěl zachovati k němu nestoudně, raději by před jeho nestoudností ustoupil, než by ho přede všemi pokáral. Vrchol všeho však jest, že když některé, zvláště z tělesných strážců, v jejichž ochranu se svěřil, přistihl při činu, když se proti němu hnali, ani je nepokáral ani jim nenahnal strachu. Mnohé, kteří byli přistiženi, když právě něco vybírali z císařských truhlic, potom propustil, neznepokojiv je nijak ani jim nevytknuv jejich úmysl. Je naprosto rozumný a nabyt znalosti věcí, poněvadž se jimi neustále zabýval, zná důkladně celou soustavu daňovou, dávky a zaopatřovací platy, kolik kdo má dostati z veřejných peněz a kolik má platiti do státní pokladny, zná ražení peněz, rovnováhu vah, sklon misek a přebytky, ví, jak

se užívá zkušebného kamene, kolik čistého zlata obsahuje každá ze zlatých mincí. A abych neuváděl každou jednotlivou věc, rozumí důkladně všemu, rozmlouvá pak o všem se znalci a zvítězil by asi nade všemi a připravil by o slávu ty, kteří se těmi věcmi zabývají.

III. Když mu právě teprve vyráželo první chmýří a hustě mu pokrývalo tváře, nelišil se již rozumem od starších lidí. Neoddával se radovánkám, nepodléhal obžerství, nerad se veřejně veselil. Rozkoší lásky se zdržoval, takže většinu jich ani neznal ani nevěděl jak mnoho nedovolených rozkoší jest. Tak neobyčejný je jeho stud, že se mu hned zalije obličej ruměncem, když někdo pronese neslušné slovo nebo nezastřené jméno lásky.

IV. Mohl by se někdo tázati, čím se císař nejraději zabývá a z čeho se nejvíce těší. Jsou to rozmanité knihy, význačné zvláštnosti moudrých řečí, lakonské výroky, sbírky průpovědí, krása slohu, pestrá skvělost řeči, střídání slovných obrazů, nový způsob vyjadřování, básnická úprava mluvy a nad to vše láska k filosofii, to, co duši vysoko povznáší, a výklad alegorie. Nevím, zdali některý z císařů byl hlubokomyslnější nebo zdali přicházel každé otázce lépe na kloub. Třeba rozeznávati věci odděleně, jak některé činy a řeči jsou císařské, jiné sluší filosofovi, některé řečníkovi, jiné zase připadají umělci, astronomové se zabývají světokoulí, geometrové dokazováním pomocí obrazců, syllogismus se ponechává filosofům, tajemné působení přírody přírodozpytcům a každému něco jiného a každý se zabývá něčím jiným a předměty badání jsou rozděleny mezi jednotlivce — on však obsáhl všechno. Přiřadil se k filosofům a mezi řečníky, promluvil o zeugmatu a emfasi, s optiky jednal o odrazu a o lomů paprsků a když bylo třeba užití alegorie, předstihl často toho, jenž tu o něm píše, a jež si také přede všemi vybral za učitele a jež tím jménem přede všemi nazýval. Jambickému metru nevěnoval pozornosti, ale pronáší někdy jamby spatra a třebaže

většinou nedosahuje správného rytmu, vyslovuje jimi zdravou myšlenku. A abych všecko shrnul, je pro naši dobu osobností mnohostrannou a mnoho milovanou.

V. Podoba jeho má ráz jaksi stařecký a připomíná učitele nebo vychovatele. Má pohled upřený a jeho obočí není ani pyšně zdviženo ani jakoby podezřívavě staženo a nezastiňuje oči. Jeho chůze není vypínavě rozhodná a jakoby příliš prudká, také není líná a nedbalá, ale taková, že by ji chválil umělec rozbírající dvih a klad; způsob jeho mluvy je lahodný a rytmický, nehlučí prudkým proudem slov ani není nezřetelný a nesrozumitelný.

VI. Ačkoli je mnoho řečí a věcí, které duši buď skličují nebo k něčemu vydražďují, on se pro nic takového nerozzlobí ani neklesne na mysl. Směje se co nejpříjemněji, pláče co nejlitostivěji, hněvá se co nejméně a co nejrychleji zase nabývá lepší nálady. Zákony se většinou nezabýval, ale bere je vesměs do počtu při rozsuzování, ne podle litery, nýbrž podle citu. Snadno se zardívá, ale nedopouští se naprosto ničeho nestoudného. Vrhati kouli umí dobře, ale vášnivě zaujat je pro kouli nebeskou, ví, že běh a změna věcí je hrou v kostky, a zná kostku geometrickou, kterou Platon připisuje zemi.⁵⁹ Lov ho těší, ale má z něho potěšení jen potud, pokud vidí, že pták uniká nezastižen; když však lovec, pronásledující zvěř, se mu blíží, obrátí mysl na něco jiného a nedívá se na to.

VII. Není zaujat pro císařskou nádheru, nechtěl si ovíjeti hlavu věnci, nýbrž zdobami ctnosti. To, co se mu našeptává do uší, nevchází všecko do jeho srdce; to, co ho obyčejně trápí, zůstává venku, do duše se mu však vtiskne to, co mu je nejpříjemnější. K svému otci vzhlíží jako k svému vzoru a ač ho v mnohém předstihuje, uznává, že ve všem zůstává za ním. Největší věc, které se nemohu dosti obdivovati, je toto: když říše tonula v nepořádku jak na východě tak na západě, k čemuž dali podnět předcházející císařové, někdo jiný, i muž pevného ducha, byl by býval stržen proudem nehod a byl by

poměrům ustoupil. A co by se bylo stalo? Lano vlády by se bylo přetrhlo, byl by se zřítíl strop, byly by se vyvrátily základy; ale pevnost jeho ducha, nezviklatelnost jeho mysli vydržela příval poměrů a když jsme zatím ještě nepřistali v přístavě a ještě se zmítáme na vlnách, nebyli jsme přece zahnáni na širé moře.

VIII. Takový je ke všem stejně; jak se však chová k pisateli této knihy, v tom s ním nikdo z ostatních nemůže soupeřiti ani se s ním srovnávati; neboť tak se nespolehá ani na žádného z bratří ani na osoby rodem znamenitější, ani na duchovní a svaté muže jako na mne. V tom, jaká dobrodiní mi učinil, pořád mi dáváje, přidáváje, zvětšuje dary, připojuje dobro k dobru a rozmnožuje to, co již dal, v tom by se snad mohl srovnávati s některým jiným císařem, ale v tom, jak nejskrytější myšlenky, to, co bylo jeho duši vrozeno, vyléval přede mnou, jakmile mě spatřil, jak byl pln radosti a laskavosti, jak mě vynášel nejen nad mudrce, které viděl, nýbrž i nad ty, o kterých slyšel, v tom by ho nikdo nemohl srovnávati s nikým jiným. Kéž nás nikdy nezastihne šíp závisti a nevěle!

IX. Ale tím, že jsem vypravování zkracoval, ušlo mi mnoho věcí, jeho láska k manželce, jaké dítě s ní zplodil, jeho láska k oběma bratřím, osobám podivuhodným, nad něž však podivuhodnějším je on sám. A abych nevychvaloval císařovnu pro její rod, který bohatstvím a stářím předstihuje každý vládnoucí rod, postačuje jí místo všeho ostatního její povaha jakou nemá žádná jiná, a její krása, jakou jinde nevidíme. A je-li ženám ozdobou mlčení, jak praví tragický básník, jest u ní ta ctnost cennější než všechny šperky, neboť nikdy nemluvila s nikým jiným než s manželem a samo sebou se tak stává krásnější, než kdyby měla zapotřebí se krášlit.

X. Jak se chová císař k bratřím? Myslí, že není třeba, aby si je podřizoval a aby je při každé příležitosti řídil jakoby uzdou, nýbrž přiděluje každému císařské úkony a dává jim

k tomu samostatnou moc. Povím také něco o jeho strýci císařovi; císař se drží jeho mínění, obdivuje se rozumnosti jeho rad a jeho obratnosti ve všem. Věcmi týkajícími se státní správy zabývá se sám, strýci však odevzdává vše, co se týče rozhodování vojenského.

XI. K tomu, co jsem uvedl, dodávám ještě toto: důkladně mě zkoušel tento císař, když jsem se chystal o něm psáti, a nařídil mi, abych nepsal, dokud on sám nepodá stručné vypsání hlavních rysů své povahy. Tajemník mi pak přečetl, co napsal. Dříve, než jsem vyslechl, co mi četl, dohadoval jsem se, že v tom budou věci tajné a znamenité; on se tam však tak ponižoval a za tak nepatrného pokládal a tolik se obviňoval, že by i nejtvrďší povahu pohnul k obdivu tak veliké pokory. A to ti stačí, nejvznešenější císaři, jako znamení tvé povahy místo každé jiné ctnosti a schopnosti!

Konstantin, syn císaře Michala Duky.

XII. Konstantina, syna císaře Michala Duky, jsem viděl jako kojence v náručí chůvy s hlavičkou ovinutou císařskou stuhou. Nepíše o jeho slovech ani o jeho činech, neboť dosud nic neučinil ani nepromluvil; ale pokud jde o podobu a o projevující se v ní povahu (pokud se duše takto projevuje), neznám na zemi takové krásy. Jeho obličej je vykroužen přesně do kruhu, oči má modré, veliké a září z nich jasný klid; obočí je docela rovné, u kořene nosu poněkud oddělené a lehce se ohýbá u spánků, nos vystupuje volně u chřípí, ale u kořene se vyvyšuje a na konci je poněkud zahnut, na hlavě mu vyrázejí slunečně světlé vlásky. Rtíky má jemné a oči hledí něžně, něžněji než oči andělů a projevují duši, která není ani chabá ani přepjatá, nýbrž mírná, probuzená božským hnutím.

XIII. O Ajantovi, synu Telamonově, se vypravuje, že spatřil, když ještě byl opatrován chůvou, Heraklea a že si přehodil jeho lví kůži; já jsem choval malého Konstantina často v náručí a modlil jsem se, aby jednou měl prospěch

z mých slov. Vezmu ho do náručí zase, a to co nejčastěji, a kéž bych se z něho těšil, až jednou dospěje a přijme vládu od otce. Po dobytí Troje radí Nestor pylský Neoptolemovi, synu Achilleovu, co je třeba činiti muži, aby byl obratný; já bych Konstantinovi radil tolik (až dospěje jinošského věku, přečte si jistě můj spis), aby hleděl na svého otce jako na vzor a aby podle něho zkoumal sám sebe. Kéž se podobáš, milé dítě, svému otci a kéž se nestaneš špatným vládcem! Budu-li žítí ještě dále nad svůj nynější věk, napíše ti jiný spis, kde i ty sám mi dáš podněty ku psaní. Ne-li, stačí ti tento spis, který bude pro jiné základem k pojednáním o tobě.

Andronikos, bratr císaře Michala Duky.

XIV. Velmi roztomilý je tento císař a vyšel právě z jinošských let. Má horlivý zájem o vědy a také se nevyhýbá hlubšímu badání; mne aspoň přivádí do rozpaků, když mluví o protinožcích tvrdě, že jich není, poněvadž by jinak viseli za nohy hlavou dolů. Ruku má poněkud velikou, ale je obratný a ohebný a má rád tělesná cvičení; povahu nemá hlubokou, ale nepřetvařuje se a nic před nikým neskrývá. Má ušlechtilé způsoby, je znamenitý jezdec, horlivý lovec, takže nechce, aby ho zajíc předběhl, chtěl by letěti jako jeřáb. V řeči je poněkud ukvapený, ale zamlouvá to roztomilostmi, když řekl něco nevhodného.

Konstantin jeho bratr.

XV. Tento císař nemá myšlení pohotové, ale je zabrán do sebe a docela podoben napomínavému dozorcí; většinou je bystře pozoren a když je třeba, má ostrý jazyk. Neustupuje snadno odpůrcům a proti jejich důvodům uvádí zase důvody a snaží se je přesvědčovati; nakonec se usměje a tiše se těší z toho, co řekl. Rozum má jako stařec, smýšlení je pevného, nemění snadno své mínění o tom, k čemu směřuje. Štědrosti je prostřední, nemá ani dlaň otevřenu ani prsty sevřeny; o-

bratrně sedá na koně a je znamenitý lovec. Je to dokonalý člověk také v chování k matce a k bratřím.

Jan Dukas, césar.

XVI. Co říci o tomto muži, aby se slova vyrovnala skvělosti povahy a ctnostem duše? Neboť je to mnohostranný člověk a jakoby nejkrásnější ozdoba země. Je složen ze dvou protivných vlastností; rozumem je nejbystřejší ze všech lidí, které znám a vidím, a při tom jeví mysl tak mírnou, že by se mohla přirovnávati k proudu oleje tiše tekoucího. Pokud jde o věci strategické podle vzoru starých proslavených císařů a o to, čeho se odvážili a co vykonali Hadrianové a Trajanové a ostatní z téže skupiny, přiřadil se k nim po stránce této vědy, ne samo sebou ani jen náhodou, nýbrž studiem knih pojednávajících o taktice, o strategii, o obléhání měst a o tom, o čem psali Aelianové a Apollodorové. Ale když se tak vyzná ve věcech strategických, jsou jeho vědomosti menší ve věcech občanských, v tom, co se týče soudů a příjmů státních? Naprosto ne; na všechno nejlepší je, jak se říká, jako břitva. Ale je prchlivý? Docela ne, leda jen, aby se zdálo. Ale nevzpomíná ve zlém křivdy, která se mu stala? V té věci je ještě podivuhodnější a jako nikdo jiný. Ale jazyk má pohotový a počíná si odvážně a slova nebere na vážky především proti svému bratrovi a pak proti svému synovci? Nikterak; tak nám všem je vzorem opatrnosti, postupuje ve všem mírně, spojuje horlivou práci se zábavou a jen v této věci se nedá zdržeti a nezachovává míru.

XVII. Chodí na lov na všelijakou zvěř; pozoruje pečlivě let ptáků, způsob útoku divoké zvěře, štve psy, pronásleduje rychlou laň, má vášnivě rád lov medvědů, což jsem mu často vytýkal, ale hon mu je zábavou, které se nedovede zříci. Mezi tyto dvě věci rozděluje svůj život, mezi knihy a lov, nebo lépe řečeno, v době prázdně jsou mu tyto věci milé a zabývá se jimi; když pracuje, jsou mu všechny práce běžné, každá

v svůj čas. S protivníky umí žítí v míru i bojovati, umí mluvíti o setninách, o sestavení a rozdělení šiku, nebo o tom, jak seřaditi falangu, jak ji upevniti do hloubky, jak zmenšiti čtverhran vojska, mluvíti o šiku v podobě vydutého klínu, o sražení řad, o obléhání, o jezdeckém boji, o rozestavení pěších podle vhodné chvíle a podle místa — a proč to jednotlivě vypočítávám? Ve všem vyniká nade všecky.

List císařův Fókovi.

XVIII. V svém listě připomíná císař nejprve tíživé vypo-
vězení Fókovo a dobu uplynulou ve vyhnanství, odloučení od
osob jemu blízkých, tíživý nedostatek, špinavý šat a rozedra-
ný plášť; potom povolání z vyhnanství, které se stalo k jeho
vlastnímu rozkazu, jeho přijetí v císařském paláci s největší
úctou; pak mu poukazuje na projevy přízně, aby se řeklo,
satrapské, na uvítání, které přesahovalo všecko očekávání, a
jak mu udělil ihned vše, co říše římská jen má velikého a
nejvznešenějšího, jak ho hned s počátku vyznamenal počtami
a hodnostmi vojenského velitele, jak ho povýšil nade všecky
a učinil pánem takového jmění, jaké zřejmě příslušelo jeho
důstojnosti. »Komupak,« praví, »se dostalo ode mne lepšího
postavení než tobě nebo kdo byl pokládán za přítele císařova,
za jeho uši a oči? Kdo mě přemluvil ke všemu, když chtěl?
S kým jsem se společně radil o nejdůležitějších věcech? Ne-
boť to, co jsem zatajil bratrovi a matce, to jsem pověděl jen
tobě jedinému. Kdo teď sesazuje úředníky nebo je dosazuje
k nejvyšším úřadům? Tím jsi nabyl takového jména a tvá
moc tak vzrostla. A nemluvím o tom, co jsem skrze tebe učil
pro tvého otce, pro tvého bratra a pro tvé příbuzné, ani
o těch, které jsem tobě k vůli povznesl z prostého nízkého sta-
vu k výšinám důstojností, ani o těch, kteří nabyli bohatství
nikoli náhodného a nepatrného, jejichž předkové měli nedo-
statek a kteří teď zastávají vysoké úřady občanské i vojenské
a jimž jsem přehlédli nesprávnosti páchané tajně i veřejně.

Vida, že takových věcí je spousta, mlčel jsem o tom a tobě k vůli jsem to snášel, neboť doufal jsem, že ty mi budeš jedinou útěchou po obratu způsobeném vůlí Boží, a proto jsem si tě zvolil a přibral jako pomocníka, abych se stal nerušeně pánem toho, co mi náleží, chtěje tebe jediného ze všech lidí míti za spojence a společníka a očekával jsem, že skrze tebe utiším nepokoje na mne dorážející. Teď však — ó marné úmysly, zhroucené naděje! A když ses po tom všem tak nepěkně zachoval, vykopal jsem tedy, jak se říká, místo pokladu pouhé uhlí! Ale naděje nejsou marné, jen když se jich lidé nevzdávají; sami jsme však tu nepříjemnou věc způsobili domnívajíce se, že olejem uhasíme oheň.

XIX. Místo útěchy jsi neštěstím, místo spojence nepřitelem, místo pomocníka jsi ničitelem, tak to o tobě hlásají pověsti přede všemi, jsou-li pravdivé. Jako člověk, kterému bych byl učinil největší bezpráví a kterého bych nejhůře štvál, tak mi prý strojíš odplatu, že se se vší horlivostí namáháš, abys mě vypudil od mého vznešeného císařského krbu, a že sám po něm toužíš a že si jej prý chceš přisvojiti. Ne, magistře, ne, ne, to si neber nikdy do hlavy! Kéž pohynou klevetníci a původci lživého povídání, zlí lidé, kteří sejí koukol a z pouhé závisti vypravují lživě o podivných věcech, kterých vůbec není, jejichž nerozumných a protimyslných řečí není si třeba všimati a které jsou vymyšleny, jak jsem přesvědčen, jen za tím účelem, aby ti, kteří s námi nesouhlasí, rozloučili naše společné mínění a rozdvojili naše úmysly. Ale ať cokoli ještě říká nepřítel, nechť nemá radost na náš účet a kéž by sis ani nemohl připomenouti čin Bohem tak nenáviděný a přesahující každou představu špatnosti. Kéž by ses nechtěl jeviti tak nevděčným a nespravedlivým, když nemáš co bys vytýkal svým dobrodincům a kéž by ses nestal lidem opovržení hodným námětem vypravování a špatným příkladem!«

XX. Potom mu císař připomněl Boha, jehož se s hrozný-

mi přísahami dovolával jako svědka, a poukázav k tomu, jak působení jeho prozřetelnosti denně proniká celým světem, poučil ho, že Bůh neustále bdělým okem vidí vezdejší věci a jak lidem vždy dává odplatu za život, jímž zde žili; prozřetelnost odměňuje každému podle jeho skutků a do její sítě jsou chyceni ti, kteří krácejí po cestách nepravých, a již se také to, co způsobila náhoda, přenáší do opačné misky vah. »Bojíš-li se soudu Božího a očekáváš-li, že Bůh bude zkoumati tvé činy, dbej úzkostlivě o to, aby tvé činy byly bezpečné. Neboť dobrá úvaha předchází podnik, rozum před rozhodnutím o věcech a před rozhodnutím rozvaha; neboť tomu, kdo zamýšlí špatné věci, vykonání jejich uškodí především.«

Psellos (nar. v Cařihradě r. 1018), který jako řečník, vědec, spisovatel a politik byl z nejpřednějších osobností své doby, pocházel z dobré, ale nezámožné rodiny měšťanské a největší vliv na vychování chlapce nesmírně nadaného měla jeho matka, žena rovněž neobyčejná (v. Ch. Diehl, *Figures Byzantines*). Nabytí potřebného vzdělání nebylo za mládí Psellova snadné; byla to doba úpadku věd, císařové nedbali o vzdělanost, řádných škol nebylo a učitelé, kteří tam byli, žádali plat. Psellovi nezbylo než přerušovati studie, aby nějakou výnosnou činností získal potřebné peníze. Po skončení studií věnoval se právníctví a za císaře Michala V. stal se příčiněním svého přítele a spolužáka Konstantina Lichudise císařským tajemníkem. Pak rychle postupoval a za Konstantina IX. Monomacha již náležel k nejvýznamnějším osobám. Byl ustanoven učitelem filosofie na obnovené akademii v Cařihradě, kde se svým přítelem Janem Xifilinem podstatně přispěl k povznesení vědy a literatury. Vědomosti měl všestranné, neboť zabýval se mimo řečnictví a filosofii všemi ostatními vědami. Při tom rovněž zasahoval do politiky a jeho vliv u císaře vzrůstal. Obávaje se však později vrtkavosti Konstantinovy (jako také jeho přátelé Lichudis a Xifilin) odebral se do kláštera na hoře Olympu v Bithynii. (Při vstupu do stavu duchovního se mu dostalo jména Michal; křestní jeho jméno bylo Konstantin.) Dlouho tam však nepobyl; císařovna Theodora ho povolala zpět do Cařihradu a Psellos pak stál za následujících císařů až do Michala VII. v popředí při všech nejdůležitějších událostech, zasahuje účinně zvláště při změnách trůnu. Tak dopomohl na trůn také Michalovi VII., který se mu však špatně odměnil. Psellos zemřel v nemilosti a zapomenut r. 1078.

Spisů Psellových je velmi mnoho; jsou to jednak kratší pojednání z oboru rozmanitých věd, jednak obsáhlejší, stylisticky velmi dokonalé řeči pohřební (věnované patriarchovi Mich. Keruliarovi, Lichudisovi, Xifilinovi, matce Psellově

Theodotě) jeho dceři Stylianě a j.), pak chvalořeči věnované žijícím osobám (zvláště Konstantinovi IX.), několik set listů podávajících spoustu materiálu pro poznání doby a osob a na konec největší jeho dílo Chronografie. (Název znamená »vypsání doby« a byl dílu dán podle vlastního výrazu autorova v knize V., kap. XXIV.) Psellos začal psát své dílo za cís. Konstantina IX. Monomacha, aby vyplnil mezery v dějinách byzantských a pokračuje beze všeho úvodu odtud, kde skončil jeho předchůdce Leo Diakon, totiž od smrti cís. Jana Cimiska. Psellos nepíše úplné, souvislé dějiny jednotlivých císařů, nýbrž vybírá jen některé význačné věci a spíše než dějiny těch císařů podává nám obrazy jejich osobností. V největší a nejdůležitější části Chronografie, totiž od vlády Michala V. až do Konstantina X. líčí věci z vlastní zkušenosti, vypravuje, co sám viděl a jak to viděl, a v této části má jeho dílo docela ráz memoárů. Předcházející část až do vlády Michala V. je psána podle zpráv z druhé ruky a je mnohem stručnější; ale obě ty části se celkem shodují s historickou pravdou. Poslední část, počínající vládou Konstantina X., je již stranická a v líčení Michala VII. přechází stranickost v dvořanské lichocení a podkuřování.

Psellos vynikal duchem svým vysoko nad své okolí, ale svou povahou, svými pletichami, podlízavostí, podlými změnami smýšlení se docela přizpůsobil zkaženému ovzduší byzantského dvora a jeho ješitnost a chlubitost vystupuje až příliš zřejmě na mnohých místech jeho díla. Pozorovatelem však byl velmi bystrým, viděl všecko, co se dělo, jeho pronikavé zvědavosti ušlo málokteré tajemství a vylíčením toho všeho nám podal nesmírně zajímavý pohled na tehdejší poměry byzantské, zvláště dvorské. Je pro nás štěstím, jak praví Diehl, že se mezi tolika suchopárnými, nudnými kronikáři vyskytl člověk, který se na věci umí dívat, který umí psát a který je mistrem v nesnadném umění malby podobizen a ožívování postav.

Překlad Chronografie je pořízen podle textu v knize: Michel Psellos, Chronografie. Texte établi et traduit par Émile Renauld. Paris, Société d'éditions »Les belles lettres«. Tome I. 1926, II. 1928.

- ¹ Hypertimos (»vysoce vážený«) je čestný titul asi jako naše »excellence«. Psellovi se toho titulu dostalo od císaře Konstantina IX. Monomacha.
- ² Porfyrogennetos = v purpuru nebo v purpurovém pokoji narozený. Tak se nazývaly děti císařovy, které se narodily po jeho nastoupení na trůn, na rozdíl od dětí narozených předtím.
- ³ César (řecky kaisar) = titul budoucího nástupce císařova, pocházející z doby Diokleciánovy. Tenkrát vládli v říši dva císařové, jejichž titul byl »augustus«, a každému z nich byl podřízen »césar«, který zároveň vládl v některé části říše a později nastoupil po augustovi. Titul »augustus« se u byzantských císařů vyjadřoval také řeckým slovem »sebastos« a císařovny se nazývaly »augusta« nebo »sebasté«.
- ⁴ Přehled předcházejících císařů: Zakladatelem makedonské dynastie byl Basilios I. (867—886); po něm vládl jeho syn Lev VI. Moudrý (886—912), jehož nástupcem byl Konstantin VII. Porfyrogenetos (912—959), při smrti otcově teprve sedmiletý. R. 919 byl zasnouben s Helenou, dcerou ctižádostivého velitele loďstva Romana Lekapena; ten na- byl jako »basileopator« (otec císařův) veliké moci, byl povýšen na císaře a brzo po tom se stal spolucísařem svého zetě. Ve skutečnosti vládl jako císař Romanos I. (919—944) sám, neboť Konstantin VII. byl příliš mlád a mimo to se zabýval více literaturou a uměním. Císař Romanos I. chtěl nástupnictví zajistit svým vlastním synům, ale ti se r. 944 proti němu vzbouřili, zbavili ho vlády a dali ho do kláštera, kde r. 948 zemřel. Sami však byli přemoženi přívrženci císaře Konstantina VII., který pak vládl do své smrti

sám — aspoň podle jména, neboť přenechával vládu většinou své manželce a ministrům. Nástupcem byl jeho syn Romanos II. (959—963); zemřel velmi mlád a zanechal dva syny, Basilia II. a Konstantina VIII., za něž s počátku vedla vládu jejich matka Theofané. Hned r. 963 se pak provdala a jejím manželem a zároveň císařem se stal vítězný vojevůdce Nikeforos Fókas (963—969), který však uznával nástupnické právo synů Romana II. Když byl při palácové revoluci zavražděn, stal se císařem jeho příbuzný Jan Cimiskes (969—976); uznal rovněž právo Basilia II. a Konstantina VIII., kteří po jeho smrti také nastoupili.

⁵ Parakoimómenos byl stálým společníkem císařovým, který podle doslovného překladu řeckého slova spal po boku císařově a jehož úkolem bylo býti u něho na stráži, když spal. Zdá se, že většinou měl titul patricia. Jako při všech úřadech obsazených kleštěnci, nehledělo se při tom příliš na rod a dřívější život muže, jemuž se ten úřad uděloval. Vybírali se k tomu především muži důvěry, přátelé císařovi. (A. Vogt, Basile I., p. 79.) Parakoimómenos Baslios byl vynikající osobností již za císařů Nikefora Fóky a Jana Cimiska, jimž oběma pomáhal na trůn a Jan Cimiskes mu svěřil správu říše. Při tom nabyl velikého bohatství a měl rozsáhlé panství v Malé Asii. (Údaj o jeho rodu není u Psella přesný; jeho otec byl císař Romanos I. Lekapenos.)

⁶ Míněni jsou Nikeforos Fókas a Jan Cimiskes, kteří měli po sobě za manželku císařovnu Theofanó, matku Basiliovu. Bardas Fókas a Bardas Skléros byli synovci Nikeforovi a bratřenci Cimiskovi.

⁷ Bardas Skléros byl z nejpřednějších osobností, vynikající vojevůdce a u lidu byl velmi oblíben. Působením parakoimóména Basilia byl zbaven vrchního velitelství vojska a poslán do Mesopotamie jako správce země. Proto pak povstal, porazil císařské vojsko, dobyl Nikeje a Abydu a vnikl přes moře do Evropy.

- ⁸ Hoplité = pěší vojsko těžkooděnců.
- ⁹ Bardas Fókas pocházel také ze starého, mocného rodu (císař Nikefores Fókas byl jeho strýc) a byl rovněž znamenitý vojevůdce. Povstal proti císaři Janu Cimiskovi, byl přemožen, donucen vstoupit do stavu mnišského a vypovězen na ostrov Chios. Za povstání Sklérova byl povolán zpět a porazil Skléra u Pankalie nad Halyssem. Později, r. 987, vzbouřil se sám.
- ¹⁰ Protostates = vojín bojující v první řadě; hemilochites = velitel polosetniny, vojín uprostřed setniny.
- ¹¹ Gymnopodie = druh zápasu, při němž zápasící byli nazí.
- ¹² Apodiktika = nauka o důkazech.
- ¹³ Syllogismy, sority, útidy = druhy logických úsudků.
- ¹⁴ Byl to kleštěnec Jan, mnich, který se dostal do služeb Romanových, dokud ten císař ještě byl soukromníkem. Když se Roman stal císařem, nabyl Jan velikého vlivu a dostalo se mu vysokých hodností.
- ¹⁵ Michal, bratr Janův, byl s počátku zlatníkem a směnárníkem.
- ¹⁶ Ptóchotrofeion = chudobinec.
- ¹⁷ Orfanotrofos (dosl. ten, kdo živí a vychovává sirotky) byl z nejvyšších a nejdůležitějších hodností a obor jeho činnosti se původně poněkud podobal oboru našeho ministerstva sociální péče; jeho pravomoc však později zasahovala i do jiných oborů.
- ¹⁸ Prytaneion = budova v Athénách, kde jedli úřadující členové rady pěti set a kde byli hoštěni vyslanci a občané zasloužilí o stát.
- ¹⁹ Nobilissimus = jedna z nejvyšších hodností v státě.
- ²⁰ Magistros = rovněž vysoká hodnost byzantská.
- ²¹ Romfaja = sečná zbraň, zvl. u Tauroskythů, těžká s ostřím jen na jedné straně. Na jiných místech ji Psellos nazývá také válečnou sekerou.
- ²² Byl to patricius Konstantin Kabasilas (Schlumberger, L'Épopée Byz., III, 364).

- ²³ Katalog vojenský («stratíotikos katalogos») byl seznam »vojenských statků« a jejich držitelů, kteří byli povinni službou vojenskou, odstupňovanou podle velikosti statků. Tyto statky přecházely se všemi povinnostmi dědictvím s otce na syna a za to, že držitelé měli povinnost vojenskou, byli sprostěni některých dávek. Tím, že vojenské statky zůstávaly dědičně v rodinách, vyvinula se jaksi zvláštní kasta vojenská.
- ²⁴ Konstantin, zvaný Artoklines podle čestného úřadu »chleb-mistra«, jež měl v paláci. (Schlumberger, III, 395).
- ²⁵ Podle církevních zákonů nebyl třetí sňatek dovolen.
- ²⁶ Syn Lyxův = Herodot.
- ²⁷ Prostřední vědou je míněna matematika.
Viz kap. XXXVIII.
- ²⁸ Epinomis = Dodatek k zákonům. Dílo Filipa z Opontu, žáka Platonova, který vydal jeho »Zákony«.
- ²⁹ Sebasta = titul císařovny; viz pozn. 3.
- ³⁰ Homerova Ilias, III, v. 156-8:
»Není divu, že Trojští a Achajci holení krásných také ženštině k vůli tak dlouhé snášejí strasti: úžasně vzezřením svým jest nesmrtným bohyním rovna.«
(Překlad Vaňorného.)
- ³¹ Antifonetos = název ikóny odpovídající na otázky (antifóneó = odpovídám).
- ³² Theofanie = zjevení některého boha.
- ³³ Osoba, k níž se zde Psellos obrací, je nejspíše jeho přítel Konstantin Lichudes. Psellos zamlčuje často ve svém díle úmyslně jména osob.
- ³⁴ Dějepisec Thukydidés.
- ³⁵ Pyrforos byl kněz v spartském vojsku, který udržoval věčný obětní oheň. Příslovečné rčení, že vojsku nezbyl ani pyrforos, znamená naprostou porážku.
- ³⁶ To jest, se strany opačné jeho úpadku; začne tedy líčením, jaký byl s počátku.

- ³⁷ Hra s koulí = hra »polo«, podobná hře »hockey«, hraná koňmo.
- ³⁸ Nazýval se Roman Boilas.
- ³⁹ Byl to kleštěnc z jménem Jan. Schlumberger (III, 678) praví o něm podle jiných pramenů: »Císař, jež omrzl služebník tak věrný, jakým byl Lichudes, jež pokládal za nepohodlného a nesnesitelného karatele, zbavil se ho a věnoval svou důvěru bídnému kleštěnci, jenž se nazýval Jan, muži nízkého rodu a smýšlení rovněž tak nízkého, jako byl jeho rod.«
- ⁴⁰ Konstantin Lichudes.
- ⁴¹ T. j. k životu mnišskému.
- ⁴² Jan Xifilin a Jan Byzantios (Jan Mauropús).
- ⁴³ Jan Xifilin, jenž se pak odebral do kláštera na hoře Olympu v Bythynii.
- ⁴⁴ Hermogenes, slavný řecký řečník; jako patnáctiletý si získal svou výmluvností přízeň císaře Marka Aurelia, v osmnácti letech vydal slavné dílo o umění řečnickém, ale v pětadvaceti letech se jeho duch úplně zhroutil.
- ⁴⁵ Leon Paraspondylos, který býval důvěrníkem Michala IV., ale u Konstantina IX. upadl v nemilost. Byl to muž schopný, nezištný, spravedlivý a velmi rázný a vedl správu říše klidně a obratně, nepřipouštěje cizího zasahování. Schlumberger (III, 759) o něm praví, že byl pravým strohým byrokratem. Psellos mu však ze žárlivosti zřejmě křivdí.
- ⁴⁶ Michal Kerularios, který způsobil roztržku mezi církví východní a západní (1054).
- ⁴⁷ Theodoros, jeden z kleštěnců císařovny Theodory, která jej povznesla.
- ⁴⁸ Leon Alopous.
- ⁴⁹ Konstantin Lichudes.
- ⁵⁰ Lysias, slavný řečník, naroz. v Athénách (v V. stol. př. Kr.).
- ⁵¹ Xenokrates, slavný řecký filosof, žák Platonův (ve IV. stol. př. Kr.).

- ⁵² Asketerion = pův. význam »cvičiště«.
- ⁵³ Michal Kerularios.
- ⁵⁴ Konstantin Lichudes.
- ⁵⁵ Maďaři a Skythové, kteří se tentokrát nazývali společným jménem Pacinaces (Pečeněhové). Ister = Dunaj.
- ⁵⁶ Narážka na věštby udělované v Dodoně podle zvuků kovové nádoby a v Delfech kněžkou sedící na trojnožce.
- ⁵⁷ Jan Xifilin, který nastoupil po Konst. Lichudisovi.
- ⁵⁸ Robert Crépin.
- ⁵⁹ Kostka = krychle. Podle Platonova Timaiia (Tim. Locr., 98, c) vznikají čtyři živly (země, voda, vzduch, oheň), z nichž se všechno skládá, formováním prostoru podle pravidelných geometrických tvarů.

O B S A H

KNIHA PRVÁ Basilios II.	9
KNIHA DRUHÁ Konstantin VIII.	26
KNIHA TŘETÍ Romanos III.	31
KNIHA ČTVRTÁ Michal IV.	47
KNIHA PÁTÁ Michal V. Theodora	72
KNIHA ŠESTÁ Zoe a Theodora Konstantin IX. Theodora	95
KNIHA SEDMÁ Michal VI. Isák Komnénos Konstantin X. Dukas Eudokie Romanos IV. Diogenes Michal VII.	184
POZNÁMKY	261

M I C H A E L P S E L L O S

C H R O N O G R A F I E

Dobrého Díla svazek 139. v prosinci léta páně 1940. Z řečtiny přeložil Jaroslav Skalický. Titulní obrázek Basilia II. Bulharobijce je miniatura ze Žaltáře z prvních let XI. století, chovaná v knihovně Svatého Marka v Benátkách. Reprodukci provedl grafický závod Chemigrafia v Brně. Vytiskla knihtiskárna Františka Bartoše v Přerově typem Baskerville.

Na skladě u Marty Florianové ve Staré Říši na Moravě. Mimo vydání na ofsetu bylo tištěno 80 výtisků na konfekčním chamois a 20 výtisků na holandském ručním Pannekoeku.

Tento výtisk má číslo

29

D E O G R A T I A S